Юр. Семенко

ШАХИ в Україні

О. Селезнів. Виграш.

diasporiana.org.ua

Збірник «Шахи в Україні» побачив світ завдяки зусиллям різних організацій, кількох товариств, багатьох українських еміґрантів. Їм — найсердечніша подяка за спонукання до праці, підбадьорювання в хвилини збайдужіння, відчаю, за доброзичливі поради, моральну підтримку, допомогу матеріялами і грішми. Слово особливо гарячої вдячности за щедрість та поміч, що їх виявили:

СОЮЗ ЗЕМЕЛЬ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ — СЕЛЯНСЬКА ПАРТІЯ
D. S. Melnyk, 200, 2 Av., Apt. 23, New York, N. Y. 10003

СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ ВЕТЕРАНІВ
Ingolstädter Str. 18, D - 8071 Großmehring

УКРАЇНСЬКИЙ ШАХОВИЙ КЛЮБ У МЮНХЕНІ
(8000 München 40, Isarring 11)

І. Бобин, о. С. Дмитришин, М. Карпинець, В. Леник, Б. Токар, О. Філь

Ф. І. Бала (Bradford GB)
М. Бовкун (Adelaide. S.A. AUS)
М. Бондарук (Adelaide. S.A. AUS)
Д-р О. Вінтоняк (München D)
Ред. А. Глинін (NU, Ludwigsfeld D)
М. Гнатчук (Lambertville, Mich. USA)
Garodel J.-P. (La Beausset F)
H. Gux (Schwarzenbach am Wald D)
С. Демчук (Amberg D)
Дипл. інж. В. Ісаїв (Aachen D)
К. К здоба (Adelaide, S.A. AUS)
А. Капітанчик (Essen D)
С. К а (Clevland, Ohio USA)
Д-р Книш (Toronto CND)
І. В. Корнійчук (Neufahrn D)
Ред. Д. Кузик (Trenton USA)
Rola d Lecomte (Paris F)
А. Л невич (Phoenix, Arizona USA)
М. Марченко (Leicester GB)
Б. Миндюк (Toronto CND)
М. Москаль (Etobicoke CND)
Б. Назарко (Islington, Ont. CND)
В. М. Огородник (Regensburg D)
С. Онищук (Toronto CND)
Я. Онищук (Weston CND)
П. і І. Осійчук (Marton Grove, Ill. USA)
Г. Панчук (Velroux B)
Й. Петренко (Savile Town GB)
Й. Похмурський (St. Catharines, Ont.
А. Ребет (München D)
A. J. Roycroft (London GB)
Dr. E. Schmitz (München D)
Г. Семененко (Stuttgart D)
В. і Р. Слонь (Neu-Ulm/Donau D)
П. Стамбула (Adelaide, S.A. AUS)
Ген. В. Татарський (Großmehring D)
М. Феселович (Libertad RA)
Полк. Г. Хомичевський (Karlsruhe D)
В. М. Шевченко (Fort Wayne, Ind. USA)

Koninklijke Bibliotheek, Lange Voorhout 34, 's-Gravehage, NL
Королівська бібліотека Нідерляндів

Österreichische Nationalbibliothek A - 1014 Wien, am I., Josefsplatz 1
Австрійська національна бібліотека, Відень

Міс ник «Наш голос» (Трентон), тижневик «Наш клич» (Буенос-Айрес щоденник «Свобода» (Нью-Йорк), «Українські вісті» (Детройт) та «Так тримати!» (орг КК УРДП в Німеччині, Новий Ульм). «Шлях перемоги» (Мюнхен).

А — Австрія, AUS — Австралія, B — Бельгія, CND — Канада, D — еччина (Західня), GB — Великобританія, F — Франція, NL — Нідерлянди, RA — Республіка Аргентіна, USA — США.

J. Semenko

CHESS IN THE UKRAINE
LES ÉCHECS EN UKRAINE
SCHACH IN DER UKRAINE

Юр. Семенко

Шахи в Україні

Нариси з історії шахової гри на українській землі від Київської Русі до Української СРР та еміграції

Передмова міжнароднього ґросмайстра Людека Пахмана

Канадсько-Український Бібліотечний Центр
Канадське Товариство Приятелів України
Торонто – Канада

Мюнхен 1980

Copyright 1980 by J. Semenko, Zentnerstr. 38/II, 8000 München 40, Germany

Druck: «Ukrainische Druckerei», Zwölfergasse 1, 7910 Neu-Ulm, Gern.

Т. Г. Шевченко

Мені однаково

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.

. . . . . .

Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.

1847 р. в казематі

Визиск шахової України для слави Росії

За недавньої політичної весни в Чехо-Словаччині Педагогічне видавництво Братіслави видало для українців, які здавна проживають у цьому районі, кілька солідних праць про класиків української літератури. Зокрема тут побачили світ поезії О. Олеся. Він розпочав літературну кар'єру далеко від країни свого народження — на півночі, в Петербурзі, тодішній столиці Російської імперії, брав активну участь у національно-визвольній боротьбі свого народу, а після перемоги комуністів еміґрував разом з урядом Української Народньої Республіки на захід, де й помер у Празі. Згодом його вірші, заборонені за диктатури Сталіна, були перевидані також в Українській ССР, де стали предметом вивчення і захоплення. Такої ж трагічної долі зазнала безліч українських селян, визначних учених, скульпторів, шахістів.

Саме останнім і присвячений збірник «Шахи в Україні».

Шаховий проблеміст О. Селезнів, чемпіон України 1927 року, створив шедеври, якими захоплювався також чемпіон світу д-р Е. Ляскер, що видав ще 1919 р. в Берліні окремою книгою 35 його етюдів. О. Селезнів помер як політичний еміґрант у Франції. В Україні народився кількаразовий першун Німеччини Ю. Боголюбов, який двічі змагався за шахову корону світу. Другою, після чешки Вери Менчик, чемпіонкою світу з шахів була українка Людмила Руденко, яка також більшість свого життя провела за межами України, в Ленінграді. В Канаді знайшов пристановище чемпіон СССР 1927 р. й України 1937 р. проф. д-р Ф. П. Богатирчук, в США — колишній чемпіон Львова і Парижа проф. С. Попель. Названі не потребують окремої рекомендації. На власному досвіді я довідався в чемпіонаті Праги 1943 р. про силу і винахідливість гри д-ра В. Бачинського, народженого в Парижі, згодом незмінного чемпіона Женеви, який застосував проти мене новинку в сіцілійському захисті і виграв. Ці шахісти, як і майже два мільйона їхніх земляків, перебувають на еміґрації, бо в Україні російські комуністи, видаючи себе за старшого брата, модерними засобами диктатури здійс-

нюють посилену русифікацію, всебічне, тотальне поневолення.

Українська СРР є співзасновником і членом ООН. Але українським шахістам не дозволено виступати на міжнародній арені від імени своєї республіки. Говорячи про гаданий розквіт національних культур, КПСС знищує вже існуючі права поневолених нею народів. Так після пакту Сталіна з Гітлером і окупації совєтською армією в 1940 р. Прибалтики Естонія, Латвія і Литва були позбавлені права брати далі участь у міжнародних шахових олімпіядах. В Україні, яка має понад мільйон організованих шахістів, тобто членів шахових клюбів, гуртків, та напевно ще більше неорганізованих, заборонено видавати популярний свого часу часопис «Шахіст», а шахова література українською мовою з'являється дуже рідко і надто мізерними тиражами. Громадяни Української ССР ніколи не мали можливости захищати на міжнародній арені шахову честь республіки, в якій вони народилися, хоча, як відомо, вже в першому міжнародньому шаховому турнірі 1851 р. в Лондоні невелика Шотляндія була представлена окремо своїми шахістами. Та й тепер така, за комуністичною термінологією, імперіялістична колоніяльна Великобрітанія висилає на шахові олімпіяди три команди (Англія, Шотляндія, Уелс), не говорячи вже про країни брітанської співдружности — Канаду, Австралію і інших.

Саме про свавілля комуністичних диктаторів, здійснюване російськими шовіністами в СССР супроти шахової України, на території якої проживає найбільший, після росіян, слов'янський народ (50 мільйонів осіб), і говориться в збірнику «Шахи в Україні». Можливо тон викладу його упорядника не завжди врівноважений, може іноді занадто запальний, загострено полемічний. Але чи кожному дано терпеливо, мовчки терпіти біль, переносити знущання, несправедливість, особливо, коли йдеться про дискримінацію українських шахових талантів, використання їх під гаслами пролетарського інтернаціоналізму для слави Росії?

Шахівницю, цей за перським прислів'ям міст приязні між народами, диктатори КПСС перетворюють на шлях для совєтського проникнення, руху совєтських танків, підпорядкування і наступного поневолення всього навколишнього догмам та терору комуністичної диктатури.

Вже сама поява на чужині збірника «Шахи в Україні», по суті першого видання з історії шахової гри українського народу, що його здійснив Ю. Семенко, переконливо підтверджує поневолений стан шахової України, який є наслідком поширення комунізму.

У сучасну пору мій чеський народ так тісно пов'язаний з українським, як лише спільне страждання може з'єднувати народи. Ми об'єднані також бажанням повернутися в спільноту вільних народів майбутньої народоправної християнської Европи. Серед наших народів марксизм з ідеології все більше вироджується на голу доктрину державного насилля. Багато людей, які подібно до мене ра-

ніше через своє безумство та необізнаність шукали в «соціялістичній революції» шлях до соціяльної справедливости, добробуту і навіть до свободи, внаслідок духовної обнови повернулися до того єдиного духовного першоджерела, яке вже протягом майже двох тисячоліть визначальне для нашої цивілізації — християнства. Християнська віра переживає в Східній Европі нове відродження, виявляючи в тяжких умовах войовничого безвірства велику силу спротиву тоталітарній диктатурі. Боротьба за людські права, за гідність людини стає всесвітнім рухом, єднаючи між собою поневолені народи Східньої Европи.

Давні зв'язки українського і чеського народів напевно набудуть у недалекому майбутньому нового розвитку, приведуть до нової всебічної весни, яка нам усім дасть можливість жити по-людському не лише на чужині, а й на наших вільних батьківщинах.

Людек ПАХМАН
міжнародній шаховий ґросмайстер

Людек Пахман народився 11. квітня 1924 р. Двадцятирічним став національним шаховим майстром Чехо-Словаччини, тридцятирічним — міжнароднім ґросмайстром. Чемпіон своєї Батьківщини 1946, 1953, 1957, 1959, 1961, 1963 і 1966 років. Учасник міжзональних турнірів (1948, 1952, 1955, 1958), шахових олімпіяд. Не раз виходив переможцем у міжнародніх турнірах (Арбоні 1946, Бухарест 1949, Дублін 1957, Мар-дель-Плята, Сант-Яґо і Ліма 1959, Сараєво і Ґрац 1961, Маріянські Лазні 1951, 1954, 1961, Атени 1968 р.), займав призові місця в багатьох інших.

Л. Пахман — «видатний теоретик, автор низки капітальних праць із теорії дебюта і мітельшпілю. Визначний шаховий діяч, редактор органу федерації журналу „ФІДЕ"», — стверджує «Шахматный словарь» (Москва 1964, стор. 302-303) у просторій нотатці про ґросмайстра. Одначе ця оцінка не врятувала його від арешту в серпні 1969 р. за активну політичну діяльність, спрямовану на розвиток «празької весни». Випущений із в'язниці з підірваним здоров'ям у грудні 1970 р. Невдовзі заарештований знову і засуджений до двох років позбавлення волі. Насильно видалений із Батьківщини.

1978 р. здобув звання чемпіона Західньої Німеччини.

Л. Пахману належать зокрема такі праці:

«Osm partií velmistra Bohatyrcuka» (Прага 1944).

«Teorie moderního šachu» (чотири томи, вийшло п'ять видань у Празі 1947-1967 рр., а також у перекладах на інші мови).

«Jetzt kann ich sprechen» (Дюссельдорф 1973).

«Entscheidungspartien» (Дюссельдорф 1974).

«Gott läßt sich nicht verbannen», «Laßt die Hoffnung nicht sterben», «Was in Prag wirklich geschah» (Дюссельдорф 1974).

«Die berühmtesten Spiele der deutschen Grossmeister», «Eröffnungspraxis», «Mittelspielpraxis», «Endspielpraxis» (Мюнхен 1977).

«Moderne Schachtaktik» (два томи, Прага, Берлін 1961 р. і Гамбурґ 1978 р.).

«Moderne Schachstrategie» (три томи, Прага, Берлін 1958 і Дюссельдорф 1976-1978 рр.).

Шляхи шахів на українську землю

Існує чимало переказів про винахід шахової гри. Люди з буйною фантазією запевняли, що шахи створив Одіссей для подолання нудьги, щоб убити час, бідний на події навколо обложеної Трої за Троянської війни (XII сторіччя до Р. Х.). Як винахідників шахової гри називали також основоположника античної медицини Гіппократа (коло 460-377 до Р. Х.), грецького філософа Аристотеля (384-322 до Р. Х.) та інших. Та безперечне одне: шахи не є винаходом однієї особи — вони мають близько двотисячолітню історію розвитку, протягом якої удосконалювалися, і, нарешті, набрали сучасного вигляду, ввібравши в себе властивості мистецтва (художня уява) та науки (логічно-точний розрахунок). Коріння шахової гри сягає в сиву давнину, в час, коли людина здобула здібність думати. Гра є виявом людського розуму, міркування. Недавно в шарах поселення доби неоліта, отже з 5-2 тисячоліття до Різдва Христового, що характеризується початком осілого способу життя, переходом людини від полювання до землеробства і тваринництва, на півдні Туркменії (в Гадиме-Депе) знайдено комплект гральних фішок, прикрашених різного роду різьбою та наліпками. Археологи переконані, що це доісторичний прототип шахових фігур майже восьмитисячолітньої давнини. Відомі ще давніші клітчасті розмалювання на стінах і підлогах печер, розкреслене, немов сучасні наші шахівниці, каміння.

Гіпотези про країну походження шахів не лише суперечливі, а й взаємовиключаючі.

Першу наукову доповідь з історії шахів датують 1719 роком. Її виголосив Фререт ученим Французької академії наук у присутності короля Людвіга XV. Лектор, покликуючись на аналіз китайських словників, твердив, що шахи до Китаю і Персії поширилися з Індії.

Протилежну теорію висловив Ґ. Шлегель. 1869 р. він захистив у Бреславлі дисертацію, в якій доводив, що батьківщиною шахів є Китай. Дослідник шахів Ван дер Лінде,[1]) праці якого ось уже понад сторіччя служать незаперечним авторитетом для істориків, спростував ті здогади, не замовчуючи одначе великого поширення шахової гри серед найрізноманітніших соціяльних прошарків китайського народу. Після виходу Китаю на міжнародну арену теорія Ґ. Шлегеля в дещо видозміненій формі знайшла останнім часом підтримку в Югославії. Один із її захисників[2]) так стверджувально й

[1]) Van der Linde «Das Schachspiel des XVI Jahrhunderts», Berlin 1874, «Geschichte und Literatur des Schachspiels in zwei Bänder», Berlin 1874, «Quellenstudien zu Geschichte des Schachspiels», Berlin 1881.

[2]) П. Видев «Шахот е роден 569 како астролошка концепциje. Триумф на теоријата на синолог Нидем». («Македонски шах» № 3/1971, Скопje.)

озаглавив свої думки: «Шахи постали 569 року в Китаї як астрологічна концепція. Тріюмф теорії китаєзнавця Німеда.» Проте посилене мусирування з політичних мотивів гіпотези про Китай як батьківщину шахової гри не знайшло ні переконливих доказів, ні прихильників у наукових колах.

Таким чином у суперечці за право називатися батьківщиною шахів залишилися дві країни — Індія і Персія.

Прихильники походження шахів з Індії покликуються на численні легенди, в основі яких, на їхню думку, лежить правда.

В одній із легенд розповідається про винахід шахової гри проповідником релігії брахманізму для розваги індійського раджі, який, скуштувавши всіх доступних йому земних розваг і насолод, нудився світом. В шахах володар знайшов задоволення і сказав брахманові визначити самому нагороду за винахід. Жрець попросив заплатити збіжжям: на першу клітку шахівниці дати одну зернину, на другу — 2, на третю — 4, на четверту — 8 і т. д., кладучи на кожну слідуючу клітку подвійне число зерен. Слабкий в аритметиці раджа, не міркуючи, легковажно дав згоду. Підрахунок показав, що якби можна було дістати бажану кількість зернин, то загальний об'єм їх становив би понад 7,5 кубічних кілометри — врожай приблизно 2600 жнив пшениці з полів усього сучасного світу.

Легенда переказує, що раджа наказав відрубати голову винахідникові шахів. Це була перша жертва серед шахістів.

Існує легенда з іншим початком:

Індійський король ставився з презирством до свого народу, думаючи про себе, що він у всьому всіх перевищує. Провалля між підлеглими і зарозумілим можновладцем все збільшувалося. Незадоволення набирало загрозливих розмірів, а засліплений своїм самолюбством, закоханий у себе самого король ні на що не звертав уваги. Дорадник короля, щоб спрямувати свого володаря на вірний шлях, винайшов шахову гру, символіка якої переконала його, що доля одного залежить від інших. Навіть найважливіша в шахах фігура король потребує оточення, бо осамітнений стає здобичею ворога. Індійський володар був задоволений винайденою шаховою грою і сказав дорадникові самому визначити собі нагороду за винахід

І далі повторюється розповідь про трагічний кінець винахідника шахів.

Оптимістичні розповіді, навпаки, переказують, що індійський володар зробив винахідника шахів своїм дорадником і користувався його послугами до своєї смерти.

Визнання заслуг винахідників і нагорода їх за життя трапляється, мабуть, лише в переказах.

В шахових підручниках наводять переказ про двох братів, що вели війну за трон. Один із них помер своєю смертю в час бою. Уцілілий розповів про те своїй матері, але вона не вірила, що він не винен у смерті брата. Мудреці Індії винайденою шаховою грою намагалися відтворити бій і скін у ньому одного з братів. Засмучена мати, шукаючи втіхи в спостереженні за символічною боротьбою фігур, що виразно копіювали бій і загибель сина, забула про все на світі, нічого не їла, не пила — померла за шахівницею.

Одна з легенд оповідає, що якось до Персії прибули за дорученням своїх володарів індійські мудреці з шахами і запропонували розгадати правила цієї гри Якщо персам пощастить у цьому, то вони будуть звільнені від оподаткування. Перси успішно розв'язали поставлене перед ними завдання, і шахова гра набула поширення.

За попередницю шахів вважають індійську гру чатуранґ (чотирискладовий). Грали тоді в чотирьох. Кожен гравець мав на клітках свого кутка чотири пішаки, короля, слона, коня і туру. Перебіг гри залежав головним чином від випадку — чотири супротивники робили ходи якоюсь із фігур або пішаком відповідно до числа, що його показувала кинена перед тим гральна кість або шарик, схожий на вживаний у наш час гравцями в доміно («в козла»). Гралося на винищення сил. Коли з часом чатуранґ перетворився на шатранґ (шатрандж), то грали вже дві особи, які, за висловом класика перської літератури Фирдоусі (934-1020), «перемогу розумом здобували».

Порівняно недавно, за святкування 2000-річчя Персії, іранський філолог і історик д-р М. Яктая[1]) висловив у своїй праці про походження шахів переконання, що батьківщиною гри є Іран, із якого вони в III віці нашого літочислення поширилися на Схід, про що свідчать також перські шахові терміни в Індії, яких не було перед тим у санскриті. Гра набула поширення також у Середній Азії. Її дещо видозмінено й удосконалено. Але й тоді вона була ще відносно бідною на комбінації і млявою в першій частині (дебюті), бо, наприклад, королева рухалася лише по діягоналі на одну клітку. Рокировки не було.

У VIII-IX віці Середня Азія дала низку визначних шахістів. Рукописи їхніх підручників шахової гри, комбінації в задачах, етюдах, партіях, що дійшли до нас, не позбавлені інтересу й тепер. Вони вказують на поширення шахів і майстерність тодішніх провідних шахістів, що силою своєї гри, мабуть, дорівнювалися міжнародним шаховим майстрам нашого часу.

До Европи шахи вперше були принесені купцями зі Сходу, що торгували в районі Середземномор'я. Але особливо поширили їх араби після завоювання Еспанії (711-718 рр.).

Уже порівняно давно вказувалося на певні недоліки в науковому дослідженні історії шахів, розвитку та поширенні їх. А хто навіть принагідно читає шахові журнали, той зауважить, що в них багато дилентантизму, часто навіть фальші. Після виходу в 1874 році твору Ван дер Лінде не створено нічого, що могло б перевершити працю, якій вже сповнилося понад сто років. За словами одного німецького автора, у великому музеї загальнолюдської культури історії шахів відведено лише маленьку кімнату, в якій виставлені курйози. Якщо ж говорити про совєтські методи вивчення минулого шахів на території СССР, то їм належить місце на виставці знарядь катування, бо воно є не лише найменш дослідженим відділом історії, а й найбільш спотвореним, сфальсифікованим. Історія шахів в СССР стала доменою російських істориків. Саме тому нема окремих праць з історії шахової гри неросійських народів багатонаціональної комуністичної держави. Окремі статті та убогі розвідки з цієї сфери не заповнюють наявної прогалини і не відзеркалюють розвитку, поширення та значення шахового мистецтва поза впливом «старшого брата». Зате з історії шахів у Росії написано кільканадцять праць. Про їхню об'єктивність і науковість годі щось сказати — в них докладно, часто просторікувато, розповідається про шахи в побуті росіян, в житті російських письменників, революціонерів, окремих російських шахістів і т. д., навіть про шаховий столик родини Ульянових (Леніна) («64» з 20. 1. 1937 р.), що служив схованкою для конспіративних матеріялів вождя большевиків, і тому подібне. Але навіть у цій площині українським історикам про шахову Україну в Українській ССР заборонено писати. Про замилування українсь-

[1]) M. Jaktai «Tarix satranj», Тегеран — 1972.

ких письменників шаховим мистецтвом до широкого відома потрапляє лише те, що крізь пальці протече. Наприклад, про шахові уподобання однодумця Т. Г. Шевченка по Кирило-Методіївському Братству історика М. І. Костомарова можна довідатися лише випадково в статті про російського письменника Н. Г. Чернишевського, з яким він познайомився в час перебування на засланні в Саратові. Саме тому українськими істориками ще не розпочато дослідження української шахової тематики в російському (билини) й українському фольклорі. Також прислів'я про шахи з непідробним українським забарвленням вимушено перебувають поза увагою українських фольклористів — їх можна зустрінути у виданнях минулого сторіччя, в Даля (обрусілого німця, приятеля Т. Шевченка), а не в творах учених Академії наук Української РСР:

Дожили до мату: шо ні вина, ні хліба, ні табаку.
Дожили до мату: ні хліба про голод, ні дров про хату.[1])

Твори, написані за концепцією марксистського історика М. Покровського, працю якого «Короткий курс історії СССР», як відомо, схвалив В. Ленін, жалюгідне минуле російських шахів протиставляють їхньому розквіту в багатонаціональному СССР, лицемірно висловлюючи жаль, що через брак матеріялів нема змоги достатньо відобразити історію шахів національних республік. Та цей жаль висловлюється для годиться, бо опрацювання історії шахів у неросійських республіках, наприклад, в Азербайджані, Вірменії, Грузії або в середньоазійських країнах — Узбекістані, Туркменії й т. д., що безпосередньо перебували в сфері впливу перської культури, переконливо засвідчили б відсталість москалів та безглуздість їхніх претензій споконвіку бути «старшим братом» для народів Советського Союзу. Саме тому за 60 років «розквіту національних формою і соціялістичних змістом культур» у жодній із республік СССР не з'явилося ані однієї розвідки про історію шахів, за винятком, зрозуміло, Російської федерації, до якої зараховують також минуле білорусів, українців та інших народів

Історію шахів в Україні, наприклад, розглядають лише з часу большевицької революції 1917 року. Тому про українське минуле шахів можна довідатися тільки із загального огляду історії Росії (Російської імперії, тепер СССР).

Різні вчені вважали, що джерелом поширення шахів на Московщині були монголо-татари, тевтонські рицарі, єзуїти, Грецька Православна Церква, торговельні зв'язки із Сходом. Перші три теорії не стосуються історії українського народу. Проте для створення загальної уяви про наставу і тенденції російських істориків ми зупинимося також на них.

Російські советські дослідники історії шахів із зрозумілих причин відкидають гіпотезу про принесення шахів до Московщини тевтонськими рицарями або єзуїтами. Також сліди іншого чужого, українського впливу, зокрема на термінологію, які видно в тому, що в XIV сторіччі москалі шахову гру називали «шахами», а не «шахматами», замовчуються, бо те слово, мовляв, було «очевидячки, маловживаним»[2]).

---

[1]) В. Даль «Толковый словарь», Москва — 1955 (фотодрук видання 1881 р.), т. II, сторінка 306.

[2]) М. С. Коган «Очерки по истории шахмат в СССР», Москва-Ленинград — 1938, сторінка 6.

ПРОФ. К. А. ЯНИШ: «РОСІЯНИ ЗАПОЗИЧИЛИ ШАХИ ВІД ТАТАР»

Прискорене об'єднання роздріблених московських земель в єдину цілість відбулося власне в наслідок монголо-татарського іга, сприяння йому ханською політикою виформовування упорядкованої системи збору данини. Московські князі одержувані від ханів Золотої Орди ярлики на збір їм данини використовували для «збирання землі руської» — творення Московської держави. Монголо-татарські сліди в Московщині залишилися не тільки в галузі державного управління. 1842 року російський шахіст проф. К. А. Яниш висловив думку, що «росіяни запозичили шахи від татар», з якими вони протягом століть мали безпосередні стосунки, бо московські князі через свою залежність від них перебували в постійному зв'язку з Золотою Ордою, де шахи були у великій пошані. «Не можна ігнорувати того факту, — говорив К. А. Яниш, — що, не зважаючи на огидний характер монголо татарського ярма, татарська культура загально виявила діяння на побут і звичаї росіян.» Офіційні чи навіть ворожі взаємовідношення не могли бути перешкодою до певного взаємовпливу, насамперед серед носіїв влади. Адже відомо, що й до Еспанії шахову гру принесли завойовники!

Тієї ж думки, що й проф. К. А. Яниш про принесення шахової гри на Московщину монголо-татарами, був А. Г. Грачевський («Palaméde», 1842 р., стор. 163 — «Шахматный листок» 1879 р., стор. 323), А. В Терещенко («Быт русского народа», Санкт Петербург 1848 р.), та інші, а в СССР — М. С. Коган («История шахматной игры в России», Ленінград 1927 р., «Краткий очерк истории шахмат. Шахматы в России», Ленінград 1931 р., «Очерки по истории шахмат в СССР», Москва-Ленінград 1938 р., стор. 11). Свої думки вони підтверджують тим, що шахова гра серед монголів і татар, які користувалися персько-арабською термінологією, була дуже поширена. Так відомо, що монгольський хан Тимур (1336-1405) був завзятим шахістом. На згадку про одну з своїх перемог він власному синові дав ім'я Шахруха, а заснованому ним місту — Шахрумія. Англійський історик Меррей, також прихильник «татарської» гіпотези, говорить, що партнером Тимура за шахівницею був відомий шаховий проблеміст того часу перс Алі Шатранджі. Чи міг похвалитися чимсь подібним тоді «старший брат», не говориться навіть у вигадках фантазерів, великих винахідників тверджень про пріоритет завжди й у всьому москалів? Проти «татарської теорії» вони виступають із патріотичних міркувань!

Заперечуючи «малоимправдані твердження, що ці прихідці відіграли прогресивну роль в історії шахів у нашій країні» (Московщині, в Україні-Русі шахи були поширені задовго до монголо-татарської навали), совєтські російські дослідники історії шахів таки вимушені визнати, що «можна лише припустити, що був якийсь, бодай незначний вплив на шахову гру в районах, які знаходилися поблизу Золотої Орди».[1])

[1]) И. М. Линдер «Шахматы на Руси», 2-ге видання, Москва — 1975, стор. 105.

Сучасні патріотичні прокляття росіян в адресу татарських полчищ не можуть заперечити іхніх же власних тверджень[1]) про те, що за археологічних розкопок на території Москви шахові фігури знайдено щойно в шарах **XIII-XV** віків, отже татаро-монгольської та пізнішої доби, а в Києві й інших містах та місцевостях, до яких сягала культура і влада столиці над Дніпром, — **XI-XII** століть. І. Ліндер, автор советсько-російської патріотичної розвідки з історії шахової гри, подає мапу «здогаданих шляхів поширення шахів із Середньої Азії й Ірану в VIII-X сторіччях», де про Москву нема, з зрозумілих причин, і найменшого натяку (перша згадка про неї в літописах 1147 року), а в примітці до шляху з Сходу в напрямку на Київ підкреслено, що він, той шлях, «**частково стверджений археологічними знахідками**».[2])

Опубліковані донині в СССР дані доводять, що на території теперішньої України з шахами наші предки були знайомі вже в VIII віці, за півтисячоліття до знищення Києва (1240 р.) монгольською навалою, а в Москві — тільки з часу татаро-монгольської кормиги (XIII століття і пізніше). Очевидно, й це запізніле, порівняно з Києвом на 500 років, знайомство Москви з шахами дає підставу москалям твердити про себе, як про «старшого брата»! Отже, самохвальне зачислення росіянами себе до «старшого брата» є неприхованим шахрайством і відвертим злодійством.

На українській землі шахи були популярні ще до прийняття християнства

Здогади про принесення шахової гри до східніх слов'ян (за термінологією московських нацистів — «російських слов'ян») на територію теперішньої України заперечують посиланням на гадану непопулярність шахової гри у Візантії й заборону її церковною владою. Справді, у Візантії шахи були під суворою забороною церковної адміністрації, що керувалася 50-м правилом Трульського вселенського собору (680 р.), спрямованим проти будь-яких ігор. Канон цього вселенського собору є основним аргументом істориків СССР, які, згідно з комуністичною концепцією, вважають релігію за опіум для народу й не можуть припустити, щоб релігійні достойники були носіями культури і зокрема поширювачами шахової гри. При цьому замовчується, що саме проповідники слова Ісуса Христа принесли на наші землі абетку, письменство, досконалішу архітектуру і т. п.

Зрештою, не всі релігії однаково відносилися до ігор.

Вчення Будди (V сторіччя до Різдва Христового) забороняло низку ігор, також на дошках, що мали 10 або, як теперішня шахівниця, 8 x 8 рядів.

Мусульманський пророк Магомет помер 632 р., ще до знайомства арабів із шахами, яке сталося після підбиття (638-651 рр.) ними Персії. Тому в Корані нема безпосередньої згадки про шахову гру. Але, покликуючись на суру 92, написану Магометом в останні роки життя, де говориться про потребу уникати таких огидних винаходів сатани, як вино, гру в кості, зображень, різьблення фігур, правовірні сунніти виступають проти шахів. Інші тлумачі Корана вважають, що вислів проти зображення, проти фігур стосується виключно відтворення богопротивних ідолів. Існує переказ, що зять Магомета каліф Омар Ібн ал-Каттаб схвально висловився про шахову гру, яка не має нічого ганебного, бо в ній ідеться про війну...

Шахова гра, як відомо, набула серед арабів великого поширення. Вона була дозволена їхньою релігією за умови виконання обов'язків правовірного

[1]) И. М. Линдер «Шахматы на Руси», Москва — 1964, сторінка 83.
[2]) Там же, сторінка 56.

магометанена і молитв, пристойности поведінки, під якою розумілася відмова грати на ставку, на вулиці або в громадських установах. Названі вимоги, як видно, спрямовані не проти шахів як таких, а проти людських недоліків, які з час гри набирають іноді потворного вигляду Також вислів проти зображень не можна розуміти як виступ проти гри фішками символічного чи абстрактного типу, якими й були тогочасні арабські шахові фігури, що ними користуються і тепер у дещо зміненому вигляді шахісти всього світу.

Отже, не всі релігії ще в час свого заснування і розвитку однаково ставилися до шахової гри.

Згадане 50-е правило Вселенського церковного собору 680 року про заборону будь-яких ігор було включене згодом до Збірника київського князя Ярослава I (978-1054 рр.) і на наших землях набуло для християн сили закону. 1262 року сербський єпископ Савва переслав київському митрополитові Кирилу II переклад тлумачення грецького збірника церковних канонів і цивільного кодексу для віруючих. В ньому йшла мова також про шахи, грати в які заборонялося під загрозою відлучення від Церкви, бо вони, мовляв, походять від поганців, що носять на собі знак диявола. Покликаючись на візантійських церковників, які не виявили розуміння шахового мистецтва, совєтські історики твердять, що грецьке попівство не могло нести і поширювати з інших країнах те, що забороняло у власній. Ці заборони, очевидно, були спробою протидіяти поширенню шахової гри, що була досить таки популярна й якою захоплювалися не лише миряни. В шахи грало також духівництво. Не цуралися їх і при королівському дворі у Царгороді — зберігся, наприклад, свідчення, що кілька візантійських королів були азартними шахістами.

Покликування адміністраторів Церкви на заборону грати в шахи напевно були спрямовані проти вже наявного широкого захоплення шаховою грою, особливо серед русичів, які, не сприйнявши аскетичного розуміння релігії з Візантії, не в усьому слідували чужим приписам.

М. Грушевський говорить про заклики візантійських церковників до релігійної виключеності, непримиренности («а хто в іншій вірі — чи в латинській чи у вірменській — таким не бачити вічного життя») і докори грецького письменника Теодосія (XII століття) киянам, які «з похвалами відзиваються про інші конфесії, ігнорують релігійні різниці та дозволяють собі такі вислови, що „і цю віру й ту Бог дав"».[1])

Впливи Сходу у візантійській ортодоксії щодо жіноцтва, в якому вбачали знаряддя диявольського підступу, спотворили здоровий розвиток суспільства, «але, на щастя, на нашім ґрунті не мали такого успіху, як у Московщині, де впливи візантизму взагалі дійшли останніх крайностей».[2]) «Отже, проповідь ортодоксальної виключености на українськім ґрунті не осягла того успіху, якого дійшла потім на ґрунті московськім. Очевидно, широкий культурний контакт зо світом східнім і західним і знайомість з різними релігійними доктринами перешкодили цьому.»[3])

Український історик говорить, що «не треба перебільшувати гуманного змісту тодішнього церковного християнства. Принцип же Мономахового «Поучення дітям»: «Ні правого ні винного не вбивайте», який раптово кидає таке симпатичне світло на тодішні моральні настрої, треба скорше зв'я-

---

[1]) М. Грушевський «З історії релігійної думки на Україні», Вінніпеґ-Мюнхен — 1962, сторінка 37.
[2]) Там же, сторінка 43.
[3]) Там же, сторінка 37.

Коф 1105

зуватя з традиціями старої української передхристиянської моралі-гуманности у відносинах до членів свого роду, а не з візантійським церковним правом, яке, навпаки, навіть рекомендувало, а не лише тільки допускало і кару смерти та люті кари на тілі за переступи, які воно вважало особливо злочинними.»[1])

Саме тому митрополит Іларіон своє «Слово про благодать» спрямовує не проти передхристиянського розуміння моралі, а на старозавітну релігію, чого не хотів зрозуміти Д. Чижевський, який вважає, що «характеризуючи передхристиянський стан, Іларіон не дуже вдало бере (як протиставлення) не слов'янське поганство, а старозавітну релігію».[2])

Для церковників суперечки про схвалені ними або їхніми попередниками правила чи канони ставали важливішими божественного вчення Ісуса Христа. Тому Церква і згодом віддалялася від служіння народові. Не випадково український філософ Г. С. Сковорода глузував з Біблії, І. Котляревський став масоном, Г. Квітка-Основ'яненко, будучи глибоко релігійною людиною, покинув монастир, де був послушником, Т. Шевченко вірив, що «кропилом будем, брате, нову хату вимітати!», а його однодумці по Кирило-Методієвському братству П. Куліш і М. Костомаров, які не розставалися з Євангелієм, були далекі від офіційної церкви.

У всякому разі заборона Греко-Православною Церквою грати в шахи не є переконливим аргументом про неможливість принесення шахової гри в Київську Русь також служителями тієї ж церкви. Звичайно, гуртків або курсів шахової гри при монастирях не було, але саме наявне захоплення шахами викликало їх заборону. Зрештою, досить даних говорить про те, що шахи були відомі нашим предкам ще до прийняття християнства.

Україна ніколи не перебувала в порожнечі. Вона знаходилася на перетині торговельних шляхів «із варягів у греки» (та навпаки) і з Сходу на Захід (й у зворотному напрямку). Шахи супроводжували купців, які снували по всьому тодішньому світу.

Кількість гравців могла зростати за геометричною прогресією — тобто з такою швидкістю, як збільшувалося на клітках шахівниці число зерен, що їх був даден узяти від короля у вигляді винагороди за винахід шахів скромний брахман: кожен числовий ряд (у легенді — зернина, у нас — гравець) починаючи з другого, є добутком попереднього — $2 \times 2 = 4$, $4 \times 4 = 16$, $16 \times 16 = 256$ і так далі.

Російський дослідник шахів Д. І. Саргін («Древность игр в шашки и шахматы», Москва, 1915 р.) висловив думку, що на Русі з шахами познайомилися безпосередньо з Персії в V-VI столітті, до завоювання її арабами. Ще перед ним І. Т. Савенков («К вопросу об эволюции шахматной игры», Москва, 1905 р.) вважав за правдоподібне проникнення шахів із Персії каспійсько-волзьким шляхом, через Хазарське ханство, що його знищив київський князь Святослав 960 року. Англійський історик шахів Меррей був переконаний, що шахи на (Київській) Русі були відомі й популярні ще до прийняття християнства (988 р.), проповідники якого намагалися їх заборонити й викорінити як залишок поганства.[3]) Численні знахідки арабських монет у басей-

[1]) М. Грушевський «З історії релігійної думки», сторінка 41.

[2]) Д. Чижевський «Історія української літератури», Нью Йорк — 1956, сторінка 74.

[3]) H. T. R. Murray «A History of Chess», Oxford — 1969, стор. 379: «I think it more probable that Christianity found chess already popular in Russia, and attempted to stamp it out as a relic of heathenism.»

ні Дніпра, які походять головно з IX і X століть, а деякі й із VIII, вказують на жваві торговельні зв'язки цього краю з арабським сходом. Цей логічний здогад історика нещодавно був підтверджений археологами, які знайшли в шарах VIII століття нашої Батьківщини також шахові фігури.

Археологічні розкопки в містах Київської Русі останнім часом дали багатий матеріял про поширення шахів у давнину на наших землях: знайдено, наприклад, виконані реалістично зображувальні фігури, тобто такі, в яких назва відповідає зображенню, формі, а також символічні або абстрактні. Описуючи знайдені на горі Киселівка в шарах X-XII століть дві шахові фігури, автор розвідки «Шахматы на Руси» вказує на схожість шахових знахідок XII-XIII століть на Скандінавському півострові з цими київськими, додаючи, що інші шахові фігури з того ж часу й того ж роду можна було б вважати за арабські, «**якби не слов'янський знак тризубця, закарбований різцем збоку**».[1])

Подібність скандінавських шахових фігур із київськими мабуть може бути підставою для роздумування щодо правдивости гіпотези про можливість знайомства варягів, що служили в охороні князів, з шахами і поширення ними шахової гри серед місцевого населення. Схожість скандінавських і київських шахових фігур — ще одне свідоцтво зв'язків Київської Русі з країнами Західньої Европи, культурні та духові контакти з якою не були повністю перервані й після об'єднання України з Московщиною в 1654 р., та доказ про знайомство наших предків із східніми, західніми і південними джерелами поширення шахів. Політичне об'єднання 1654 року не призвело ні до культурного, ні до національного злиття двох різних народів, не створило ні психологічної, ні духовної їхньої цілосности й єдности. Готуючись відзначити 1500-річчя столиці України, підкомуністичні совєтські історики висовують знову дискусійне твердження про Київ — спільну колиску російського, українського і білоруського народів у минулому, отже в час дитинства цих народів, один із яких (московський, називаний від 1721 року російським) вийшов на історичну сцену кілька століть пізніше. Мабуть саме тому росіяни й вважають себе за «старшого брата» і завжди ставлять себе на перше місце. Цією «спільною колискою» не заперечити теперішню появність трьох різних народів, зовнішня «єдність» яких здійснюється ніяк не колисковими засобами, а поневоленням, всебічним терором, винищенням всього, що в цих народах є відмітного і ворожого до Москви.

Соціяльні, господарські, політичні обставини також того часу зумовлювали, створювали різні психологічні і культурні звички.

Розкол 1054 р. Церкви на Східню і Західню не припинив стосунків київського князя Володимира Мономаха (1053-1125 рр.) з Римом (надсилка мощів папи Климента, обмін посольствами) і не змінив толерантного ставлення України-Руси до католицизму, про що свідчать численні (понад 60 протягом XI-XIV ст.) шлюби київських княжих родин із західньоевропейськими королівськими династіями, шанування деяких католицьких і чеських святих, що їх не визнавала Візантійська церква, намовляння митрополита Кирила, щоб Данило Галицький пішов на примирення з королем Угорщини, бо і той християнин.

Автор 29-томової «Історії Росії» С. М. Соловйов, який виходив із переконання про єдність «русского» народу, вказував на відмінність характерів східньослов'янських князів у XI сторіччі: «На півдні були лицарі, „богати-

[1]) И. Линдер «Шахматы на Руси», Москва — 1964, сторінки 62 і 64.

рі", на півночі — власники, набувачі»[1]) Н. Полонська-Василенко наводить твердження його учня проф. В. Ключевського про те, що в XII сторіччі Руссю населення Суздальської землі не називали, бо вона «була більше інородческим, ніж руським краєм, тут жили... мурома, мера й весь».[2])

Московська Русь була тоді дуже далекою — і не тільки просторово — від історичних подій Західньої Европи. На Московщині самодержавство було основою державности. Там була повна залежність від князя, а згодом вважалося за шану називати себе «холопом царя» і майже звичайним явищем — піддавання тілесному покаранню навіть священиків. В Київській Русі помітну ролю при князях відігравали віча, за козаччини — ради, на селах — сходки, що являють собою прикмети народоправства. Київські митрополити брали участь у політичному житті на вічах і як дорадники князя. В церковних соборах брало участь не тільки духовенство, а й князі, а також міщани. Пізніші братства (наприклад, Львівське, після отримання ставропігії від патріярха) мали право контролю над життям і діяльністю владик. Також висвята митрополита й єпископів відбувалася шляхом обрання їх собором, а не безпосереднього призначення з боку царгородського патріярха. Виходячи з цієї соборноправности, українське духівництво негативно поставилося до Переяславської угоди (1654 р.) і відмовилося присягати московському цареві, не їздило на висвяту до Москви, заявивши проти підпорядкування їй і «нам краще вмерти, аніж митрополита з Москви прийняти»[3])

Народна творчість про шахи в Київській Русі

Про велику популярність шахової гри серед наших предків у Київській Русі, на території теперішньої України, говорять також билини.

Що таке билина? Звичайно, ми маємо на увазі не стебло польової рослини («Сам зостався на чужині, як билина в полі» — Метлинський), а російську народну епічну пісню про богатирів, їхні героїчні вчинки. А чи можна покликуватися на них, говорячи про українську історію і шахи в Україні за часів Київської Русі зокрема? Адже билини записано в Росії майже тисячу років після оспівуваних у них подій?

Назву «билини» вигадали в XIX сторіччі. Д. Чижевський[4]) зазначає, що «народ зве їх „старинами"». Билини називають старинами (в дужках) також автори фундаментальної розміром «Історії української літератури», виданої у восьми томах Академією наук Української ССР. Дехто з українських фольклористів билини називає билицями, бувальщиною. Але, мабуть, треба користуватися вже укоріненою, вжитою назвою.

М. Грушевський говорить, що українські дослідники Максимович, Бодянський, Костомаров вважали Україну за місце зародку билин. Згодом билини «вигасли тут під впливом нових переживань, інтересів і тем, які захопили суспільність в епоху народної боротьби з польсько-шляхетським режимом»[5]). «Маємо докази, — стверджує Д. Чижевський, — що теми їх (билин) старі та що в країні свого постання, на Україні, вони вимерли лише в XVI-XVII сто-

[1]) Проф. д-р Н. Полонська Василенко «Дві концепції історії України і Росії», Мюнхен — 1964, сторінка 29.

[2]) Там же, сторінка 9.

[3]) Проф. д-р Н. Полонська-Василенко «Історичні підвалини Української Автокефальної Православної Церкви», Мюнхен — 1964, сторінки 31, 33, 34, 35, 58, 62, 68, 73.

[4]) Д. Чижевський «Історія української літератури», Нью-Йорк 1956, стор. 122.

[5]) М. Грушевський «Історія української літератури», Нью-Йорк — 1959, том IV, сторінка 4.

річчі, витіснені новим типом епосу, думами.»[1]) Уважні фолкльористи наводили в минулому сторіччі переконливі приклади відчутних зв'язків української усної словесности з билинним епосом, наявність билинних тем у ній ще при кінці XVI ст. Вивчення билин розпочали російські фолкльористи в XVIII ст. після запису їх в Олонецькій і Архангельській губерніях та на Уралі, де вони збереглися в найчистішому виді. В билинах мовиться про київських бояр, князів, князівства, але нема згадки про Москву, що свідчить про давній час їхнього формування і пам'ять у народі про славне минуле Київської Русі. І це не є пустопорожне, як люблять «науково» говорити в Українській ССР, твердження т. зв. українських буржуазних націоналістів. Українські підсовєтські літературознавці однієї думки щодо билин з українськими вченими на еміґрації.

«Більшість билин, — ствердживально повторюють підсовєтські історики української літератури думку українських дослідників минулого сторіччя Максимовича, Бодянського, Костомарова та еміґрантів нашого часу М. Грушевського і Д. Чижевського, — за своїм сюжетом зв'язані з Києвом, князем Володимиром, отже і виникнення їх припадає на X-XI ст.»[1]) Вказавши, слідом за українськими вільними ученими на еміґрації, на спільність образів билин і українських народних пісень та українських народних дум, на подібність деяких образів у російських билинах та в українських народних казках, автори підсовєтської «Історії української літератури» говорять, що «головним центром творення билинного епосу в Київській Русі були Київ, Чернігів, Галич, Новгород».[2])

Перебуваючи в братських обіймах Москви, літературознавці Української ССР, з зрозумілих причин, обходять мовчанкою питання поширення билин далеко від оспіваних ними місць.

Чому ж билини, свідки славного минулого України — Київської Русі, опинилися в глуші Росії, там, «куди навіть не доходила історія»?

Їхній шлях туди лежав через Новгород, який входив до складу Київської Русі.

М. Грушевський погоджується з думкою російських літературознавців минулого століття, зокрема О. Н. Пипіна, про те, що «Новгород репрезентував, можна сказати, четверту східньо-слов'янську народність, поруч теперішніх великоросів, білорусів і українців. Москва знищила її, і вона загинула властиво без спадкоємців, коли не рахувати північно-російських діялектів».[3]) Перше грунтовне руйнування Новгорода здійснив московський цар Іван III, який, завоювавши 1477 року місто, все нещадно в ньому знищив і розграбував, вивіз із нього майже всіх містян, а на спорожніле місце прислав москвичів та городян з інших міст Московщини (A. Olearius «History of Moskovy», London — 1669).[4]) Його наступник Іван Грозний іще раз вислав понад 15 000 новгородців до Московщини, вирізавши до ноги всіх інших у їхньому рідному місті, а знищений Новгород заселив москалями (Д. Дорошенко «Слов'янський світ в його минулому і сучасному», Берлін 1922, т. I, сторінка 123).[4])

Разом із вивезеними, засланими та втікачами билинний епос потрапив на вигнання, на північ, де й зберігся. Билини були записані здебільшого в Оло-

---

[1]) «Історія української літератури» у восьми томах, Київ — 1967, т. I, стор. 42.
[2]) Там же, сторінка 43.
[3]) М. Грушевський «Історія української літератури», Нью-Йорк — 1959, том III, сторінка 56.
[4]) Наводимо за працею Франка Б. Корчмарика «Духові впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України», Нью-Йорк — 1964, стор. 12.

нецькій губернії, навколо Онезького озера, старої частини Новгородської землі, та в «колонізованому вихідцями переважно того ж новгородського походження»[1]) Біломоро-Печорському краї, на Уралі та районах Західнього Сибіру.

«Ближча околиця стратила свою людність — вона була вивезена московським гравительством і на її місце оселена московська; глухі ж частини „Онезької п'ятини" старого Новгорода, очевидно, потерпіли найменше.»[1])

Не зважаючи на певні пізніші нашарування, билинні свідчення про героїв-богатирів, князів, їхні звички в подробицях відповідають історичним описам літописів. Про шахи йде мова в кількох билинах київського, галицько-волинського і новгородського циклів. Зрозуміло, нас цікавлять насамперед билини двох перших циклів. Це билини про Іллю Муромця, Чурила, «Михайло Поток», «Ставр Гординович» та «Добриня і Василь Казимиров».

Д. Чижевський говорить[2]), що «старини про найпопулярнішого героя Іллю Муромця — чернігівського походження». Про нього є згадки у західньоєвропейському епосі — німецька поема «Ортнід» та норвезька сага про Тідрека. Билина про Чурила, як і про Михайла Потока, відноситься до галицько-волинського епосу: «Прізвище Чурилів або Джурилів належало до прізвищ західньо-українського боярства. Від цього прізвища походить назва міста Чурилова (пізніше Джурила) на Поділлі.» Ім'я Чурила збереглося в українських народних піснях. Що билина про Михайла Потока «теж з Галичини показує галицька пісня про дівчину, що »дивиться одним оком на Джурила, другим — на Потока«. Ім'я „Поток" поза тим невідоме на слов'янському сході».[3])

Чурило Пленкович, герой билини «Смерть Чурили», тричі грає в шахи з киянкою Катериною Микуличною, виграє всі три партії і заклад у 300 карбованців.

Непереможним шахістом змальовують билини Михайла Потока, дружинника князя Володимира. Прибувши як посол до бухарського царя, він запевняє, що в його країні шахи є головною розвагою. Граючи з царем, він двічі йому програє, але зате виграє третю вирішальну партію. В іншому варіянті билини Михайло Поток перемагає за шахівницею польського корсля. Він бере також переконливий реванш у турецького султана за програш йому князя Володимира і навіть виграє його доньку.

Добриня і Василь Казимиров, герої однойменної билини, отримують від князя Володимира відрядження в «землі Сорочинські» заплатити данину. Граючи з королем, Добриня програє першу шахову партію, але, вигравши дві наступні, вийшов переможцем.

Билина «Ставр Гординович» розповідає про Ставра, чернігівського боярина і гусляра, який на банкеті вихвалював красу і розум своєї дружини. Князь Володимир наказав заперти його за хвалькуватість до холодної, а його жінку привезти до себе. Подружжя Ставра, довідавшись від чорного ворона про цю нещасливу пригоду, прибуває переодягнена послом до Києва в супроводі тридцяти дружинників-шахістів, грає в шахи з київським князем і тричі перемагає його. В іншому варіянті цієї ж билини дружина Став-

---

[1]) М. Грушевський «Історія української літератури», Нью-Йорк — 1959, том III, сторінка 60.

[2]) Дм. Чижевський «Історія української літератури», Нью-Йорк — 1956, сторінка 126.

[3]) Там же, стор. 179. М. Грушевський наводить у своїй «Історії української літератури». (Нью-Йорк — 1959, т. IV, стор. 70) кілька галицьких і подільських весільних пісень про билинного джигуна-баламута Чурила.

ра приїздить переодягнена як жених до доньки князя Володимира, грає з ним і з гравцями його оточення та всіх перемагає. Князь запевняє, що він, будучи найсильнішим шахістом на Русі, програвав лише Ставру Гординовичу, з яким пропонує зіграти й обіцяє віддати послові (чи женихові) свого шахіста, коли б той програв. Ставр Гординович із натяків противника здогадується, з ким він грає і, зрозуміло, програє...

Говорячи про історичність билин, Д. Чижевський[1]) зазначає, що «історичний сюжет має й старина про Савра Гординовича, заарештованого князем Володимиром та звільненого власною жінкою, що приїхала до Києва в чоловічому вбранні».

В інших билинах говориться, що шахами і мистецтвом шахової гри захоплювався богатир Ілля Муромець, Добриня Никитич, Олекса Попович.

Не рідко в билинах оповідається, що переможений за шахівницею платить велику данину або втрачає все своє майно, всі маєтки, царство, стає рабом переможця чи навіть накладає головою.

Билини записані в Олонецькій, Архангельській губерніях та інших районах Росії, звичайно, російською мовою. Проте вони є свідками славного минулого України — Київської Русі, великої популярности шахової гри серед наших предків. На початку X ст. невідомий чернець баварського монастиря в Тегернзее написав перший німецький рицарський роман «Руодліб»[2]) про пригоди королівського посланця, що своєю шаховою грою виявив гуманне думання та людяне ставлення до переможеного. Роман написаний латинською мовою. Проте ніхто ще дотепер не намагався заперечити відзеркалення в ньому культури німецького народу, звичаїв його аристократії і його простого люду.

Як бачимо, про популярність шахової гри на території України за Київської Русі свідчить тогочасна усна народна творчість — билини. На них вказував також англійський історик шахів Меррей, який, правда, вслід за росіянами, виходив з імперських чи, правильніше сказати, імперіялістичних заложень і тлумачив історію народів Російської імперії як цілість. У своїй «Історії шахів»[3]) він говорить про «ті епічні пісні княжої доби — т. зв. билини, в яких бояри та боярині, князі та купці — всі грали в шахи» і переказує зміст билини «Михайло Поток», «Смерть Чурила», «Ставр Гординович», а також билину про новгородського купця Садка, який бере з собою на дно Ільменського озера дорогоцінну шахівницю і золоті шахові фігури, щоб помірятися там силою в шаховій грі з морським царем.

Билини оповідають, що найпопулярнішою розвагою в Київській Русі була шахова гра. Нею захоплювалися широкі верстви населення. Жінки грали не менш майстерно, ніж чоловіки, й їхні шахові таланти знаходили гідну оцінку та визнання. Київський князь Володимир Великий належав до найсильніших шахових гравців наших предків. Вони, як відомо, сприйнявши християнізацію без опору — божественна проповідь Ісуса Христа відповідала їхньому світосприйманню, розумінню моралі, людяности — не слідували сліпо реакційним приписам церковників, зокрема канонам про заборону шахової гри, на основі яких Володимира Великого, що його Православна Церква зарахувала до сонму своїх святих, можна було б відлучити від Церкви.

---

[1]) Дм. Чижевський «Історія української літератури», Нью-Йорк — 1956, сторінка 126.

[2]) «Ruodlieb» — видав 1838 р. Jacob Grimm у Göttingen'і. Див. також Kiefer «Das Schachspiel im Literatur und Kunst», Мюнхен — 1956.

[3]) H. T. R. Murray «A History of Chess», Oxford — 1969, сторінка 382.

Засновник першої держави наших предків — Київської Руси князь Володимир Великий залишив своїм спадкоємцям країну в розквіті й могутності. Кілька років по прийняттю християнства чужинці нараховували в Києві 400 церков. Після смерти (1015 р.) князя Володимира його сини вели деякий час збройну боротьбу за світлопрестольну столицю, престол і першість. Переміг Ярослав, який княжив у Новгороді. Він розпочав будівництво шкіл, церков (Софійський собор), упорядкував зведення цивільних і кримінальних законів («Руська правда»), знищив небезпеку нападів печенігів із сходу, знову приєднав до Києва т. зв. червенські міста (Галичина). Його родина породичалася з королівськими династіями Візантії, Німеччини, Норвегії, Польщі, Франції, Угорщини. Сам князь перший раз був одружений із донькою шведського короля Олафа, другий — із візантійською принцесою. З його смертю розпочався розпад Київського князівства. Розпаду сприяв також заповіт князя Ярослава, що ввійшов в історію як Мудрий. Згідно з заповітом, Київський престол займав не найстарший син, а найстарший брат київського князя. Боротьба за Київ претендентів на княжий престол, які втягали до своїх міжусобних війн також кочовиків, напади половців призвели до ослаблення, а згодом і роздріблення Київської Русі. 1169 р. суздальський князь Андрій Боголюбський зайняв Київ, дощенту знищив усе, що нагадувало силу, значення і славу столиці Київської Руси, перевершивши своєю дикою жорстокістю завойовника навіть напад монголів (1240 р.) що остаточно звів нанівець першу державу на території теперішньої України.

Внаслідок ослаблення, розпаду і наступного занепаду Київської Руси український осередок перемістився до Галицько-Волинської держави, яка 1340 року також стала здобиччю сусідів — Польщі і Литви. Під тиском т. зв. німецьких лицарських орденів вони заключили 1385 р. політичне (Кревське) об'єднання, яке через два століття (1569 р.) завершилося створенням нової унії (Люблинської) — підпорядкуванням польській державі литовців, білорусів і українців, що перестали відігравати самостійну політичну ролю в житті Східньої Европи. Їхні землі перетворилися на об'єкт польської колонізації, а вони — підпорядкування католицьким впливам. Місцева шляхта, переходячи на католицизм, зрівнювалася в правах із польською, відстоювала себе економічно і соціяльно, але була втрачена для свого народу, утиски супроти якого постійно посилювалися. Так панщина з 14 днів на рік у XV сторіччі збільшилася через століття до двох днів на тиждень, а незабаром встановлюється повна влада поміщиків над селянами. Опір зростаючим кріпацьким відносинам, спробам спольщити й окатоличити український народ набрав оформлення в козаччині, яка об'єднала для самозахисту сили українських хліборобів, православного духівництва, інтеліґенції.

Довгі роки, десятиріччя, століття західний сусід бив, принижував, поневолював і винищував волелюбний козацький народ, прагнучи звести його на становище раба, поставити на становище робочої худоби. І коли цей біль, що накопичувався протягом нескінченного часу, який здавався вічністю, вибухав нестримною силою, то дощенту нищив своїх гнобителів і їхніх прислужників, змітаючи з землі, де квітла перша держава українського народу — Київська Русь. І тут треба дивуватися терпеливості наших предків та їхньому героїзму часто в безвиглядній боротьбі.

Боротьба проти католицької Польщі і диких татарських орд, що сунули з півдня, обезкровила нащадків держави русичів. Внаслідок взаємовинищувальної нещадної різанини і поляки, і козаки поставили свої історичне буття на край провалля: українці, шукаючи підтримки і допомоги в єдиновірних

православних, пішли на укладення спілки 1654 р. з Московською державою, та й потрапили з огня у полум'я — цілковиту залежність від північного варвара, а ослаблена Польща зазнала трьох розділів, які згодом завершилися повним підпорядкуванням її Росії.

Ця кривава доба за життя з смертю не залишила слідів у літописах, літературі й усній народній творчості про шахи в Україні. Але напевно, що українська шляхта, яка навчалася в семінаріях та школах Західньої Европи, служила при дворі польських королів, у польських магнатів, а також усі, хто спілкував із ними, віддавали не меншу данину захоплення шаховою грою, ніж вельможі.

Велика популярність цієї гри в тому суспільстві того часу знайшла відзеркалення в поемі «Шахи» (1564 р.) Яна Кохановського. Над Московщиною тяжіли приписи «Домостроя» (близько 1580 р.), що повторювали урядовий закон з 1550 р. про заборону гри в шахи, порушення якого розцінювалося як релігійний злочин. Цей закон був ще одним свідченням дволичности, лицемірства московського суспільства: шахи, з одного боку перебували на списку заборонених, а, з другого, використовувалися як джерело поповнення державної скарбниці — дозволи грати в шахи віддавалися на відкуп шинкарям, корчмарям, що у вигляді податку приносило урядові кілька десятків чисел золотих карбованців щорічно. Звичайно, такі дивовижні закони про заборону шахової гри в Московщині не були зобов'язуючими для її привілейованої верхівки. Якщо вірити совєтським вихвалювачам московської старовини, закордонні купці, дипломати, мандрівники в своїх подорожніх записах свідчать про значне поширення шахової гри в Московщині.

«Багато дечому дивувалися чужинці в Московській державі. Вони були вражені дикими звичаями й уподобаннями „московитів", але вони завжди відзначали тут вийняткове поширення і високе мистецтво російських шахістів», — говорить історик М. Коган.[1])

Здогад щодо «високого мистецтва російських шахістів у Московській державі» можна підтвердити приказкою про мишу, для якої найстрашніший звір — кішка, або висловом М. Чернишевського: «М. Костомаров також грав кепсько, через те йому могло здаватися, що я вмію грати.»[2]) До речі, саме змішування понять («російські шахісти в Московській державі») є неблаговидним наміром приписати москалям не властиве їм. Адже відомо, що Московщина щойно після присвоєння Петром І собі титулу імператора в 1721 р. придбала нову назву — Росії, Російської імперії. Саме тому в усіх мемуарах, подорожніх нотатках, спогадах, написаних до 1721 р., підданих Московщини називають лише москалями-московитами, а не росіянами.[3]) Якби ша-

---

[1]) М. С. Коган «Очерки по истории шахмат в СССР», Москва — 1938, стор. 24.

[2]) Там же, сторінка 338.

[3]) В. Ключевский «Сказания иностранцев о Московском государстве», Москва — 1866. С. Веселовский «Азартные игры, как источник дохода Московского государства в XVII в.» («Сборник статей, посвященных В. О. Ключевскому», Москва — 1090).

Яків Рейтенфельс «De rebus Moschoviticis ad serenissimum Magnum Hetruriae Ducem Cosmum Tertium», Patavii — 1680. — Російський переклад вийшов у Москві 1905 р.: «Сказание светлейшему герцогу Тосканскому Козьме Третьему о Московии».

«Legatio Polono-Lithuanica in Moscoviam», Нюрнберг — 1689. Переклад — 1891 року в Москві: «Описание путешествия польского посольства в Москве в 1678 г.». «Записки о Московии XVI века сэра Джерома Горсея». Переклад з англійської СПБ 1909.

хи в Московщині мали справді «вийняткове поширення», то цареві Петрові І, що, прагнучи європеїзувати свою верхівку, почав запроваджувати т. зв. асамблеї, не було б потреби до культурних забав на них силою включати також гру в шахи. Правда, улюбленою розвагою Петра І була шахова гра. Він мав двох партнерів, з якими рідко коли розлучався. Один із них — Степан Медведь-Витащі виконував також обов'язки ката і сам здійснював торгури над «царевими» злочинцями. Другим був священик, духівник Петра І. Він, перебуваючи в оточенні царя за кордоном, здивував французів своєю ненажерливістю і непомірністю в пияцтві — під час обіду він випивав до 15 пляшок шампанського.

«Проте глибоко попароститися в російському дворовому суспільстві того часу шахи не встигли, — стверджує історик шахової гри в СССР. — Популярність гри в шахи була зумовлена врешті-решт ставленням до неї Петра. І вже незабаром по його смерті, за Катерини І, під час асамблей на перше місце виходять карти, які поступово почали витісняти шахи. За царювання Анни Іванівни шахи взагалі вже не належать до двірських розваг.»[1])

Історії зберігся цікавий документ про шахи того часу.

У 1731 році казанський митрополит Сільвестер Холмський зробив на митрополита Теодосія Яновського донос за те, що той, «перебуваючи в Москві, залишав церковну службу і чернецьке звичайне правило, влаштовував у себе асамблеї з музикою, втішувався картярством і грою в шахи. І тим ненаситно забавлявся і ніби замість всеношного співу ставив те собі в обов'язок і інших вимушував до того... Той же Францишка на московському подвір'ї наказав послушнику своєму Тарасові з дзвіниці старовинні дзвони продати, щоб не заважали йому провадити цілісіньку ніч за шахами.»[2])

Також у шаховій літературі Західньої Европи відомий подібний донос, але з XI сторіччя:

1050 року «кардинал Петро Даміана (1007-1072), єпископ Острії, поскаржився в листі до Папи Римського Олександра II на фльорентійського єпископа, який під час їхньої спільної подорожі грав прилюдно в шахи в ночліжці для мандрівників. Відповідаючи на нагадування про канон, що передбачає відлучення від Церкви тих єпископів, які грають у кості, обвинувачений у свій захист твердив, що шахи — це не гральні кості і в забороні вони не згадуються. Однак автор листа мав інший погляд і вважав обидві гри за тотожні та наложив на єпископа як покуту тричі старанно проказати молитву, помити дванадцятьом жебракам ноги, дати кожному з них по срібній монеті й нагодувати кожного. Закликаний до порядку смиренно виявив каяття, давши перед тим урочисту обіцянку виправитися.»[3])

Наслідки доносу казанського митрополита Сільвестра Холмського на митрополита, що захоплювався шахами, Теодосія Яновського нам невідомі. Але в тому доносі яскраво знайшло відображення різне виховання, різне розуміння і різне тлумачення церковними достойниками шахового мистецтва і світу взагалі, відмінні характери двох різних народів.

«На церковному грунті зустрілися два світи, два світогляди, примирити які було неможливо. Україна була зв'язана з Заходом, західньою культу-

---

[1]) М. С. Коган «Очерки по истории шахмат в СССР», Москва — 1938, стор. 41.
[2]) Там же, сторінка 19.
[3]) Aladin Lampe (Siegfried Widmann) «Die Dame und der König», Kulturgeschichte des Schachspiels, Мюнхен — 1962, сторінка 38.

рою. Москва вважала все західне — еретицьким, поганським.»[1])

Так патріярх Філарет, батько Михайла І, першого московського царя з династії Романових, не вважав українців, яких хрестили обливанням, а не занурюванням у купіль, за християн і вимагав від них ще раз приймати християнство, а не охрещених вдруге, не перехрещених після смерти ховали на московських кладовищах для «іноземців».

В Католицькій Церкві вже в середині XIII сторіччя не дотримувалися заборони грати в шахи, які завойовували все більшу популярність навіть у монастирях, про що не міг не знати вихованець Києво-Могилянської Академії українець Теодосій Яновський. Він, будучи представником «прозахіднього чи радше прокиївського духу»[2]), як член Святійшого синоду Московської Церкви сприяв культурно-релігійному піднесенню відсталого тоді московського суспільства.

«За Єлизавети Петрівни великим шахувальником шахів був її фаворит граф Кирило Григорович Розумовський, — стверджує історик М. Коган[3]), покликуючись на «Історію Малої Росії» Д. Н. Бантиш-Каменського, ч. III, стор. 77-78, Москва 1830. — У мемуарах сучасників не рідко згадується матеріяльна допомога, яку він надавав шаховому партнеру — незаможному офіцерові.»

Також К. Г. Розумовський (1728-1803), меценат шахового мистецтва в Російській імперії, не був росіянином. Він був українець. Походив із реєстрових козаків Чернігівщини. Його брат Олексій (1709-1771) був співаком придворного хору. Царівна Єлизавета закохалася в нього і, ставши імператрицею, таємно одружилася з ним. Як чоловік цариці перевіз майже всю свою рідню з України до Петербурга, а Кирила відправив на навчання за кордон, а згодом призначив президентом Академії наук. На вимогу козацької старшини, підтриманої Олексієм, царський уряд відновив гетьманат — автономну Гетьманщину на чолі з Кирилом Розумовським. Будучи гетьманом, він намагався перетворити автономію на самостійність, прагнув здобути право на дипломатичні зносини, сприяв розвитку української торгівлі, літератури, мистецтву, науки — плянував заснувати в Батурині університет.

«Широка програма модернізації Гетьманщини й участь у ній К. Розумовського, а ще більше політична активізація українського шляхетства цілком розбігалася з цілями російського уряду, який ще з 1750-х років почав щораз більше обмежувати економічні й політичні права України»[4]), — контроль над фінансами Гетьманщини, скасування 1755 р. митного кордону між Росією і Україною, вилучення Києва з-під влади гетьмана і т. п. вимусили К. Розумовського зректися від гетьманства. На кілька років виїздить за кордон, а, повернувшися в Україну, безвиїзно, до самої смерти живе в Батурині.

Його син Олексій був міністром освіти, Андрій — на дипломатичній службі. Перебуваючи у Відні, заприязнився з Бетговеном, який присвятив йому кілька своїх творів. Третій син гетьмана Григорій був відомим ученим мінералогом, членом багатьох академій наук. Помер в Австрії, де його нащадки створили австрійську лінію графів Розумовських.

Великий внесок належить українцям у розвитку культури, науки, шахово-

---

[1]) Проф. д-р Н. Полонська-Василенко «Історичні підвалини УАПЦ», Мюнхен — 1964, сторінка 78.

[2]) Франко Богдан Корчмарик «Духовні впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України», Нью-Йорк — 1964, стор. 55, 59, 61, 86 і 91.

[3]) М. С. Коган «Очерки по истории шахмат в СССР», Москва — 1938, стор. 41.

[4]) «Енциклопедія Українознавства», Париж-Нью-Йорк 1973, том 7, стор. 2536.

ю мистецтва, прищеплення людяного духа і надання людського обличчя Росії. Це мусіло б бути предметом дослідження учених Української ССР, де є архіви, бібліотеки і засоби. Але там вимушені возвеличувати північного варвара і вважати «старшого брата» за початок всього і за зразок усьому світові.

«Кидаючи загальний погляд на розвиток шахової гри в XVIII сторіччі, ми переконуємося, як далеко обігнала нас тоді шахова Європа. Російське шахове мистецтво анічогісенько не могло протиставити багатій шаховій літературі, низці блискучих представників шахової думки (Лопес, Сальвіо, Греко, Філідор). В зародковому стані перебувала й шахова література. Двома випадковими виданнями вичерпувався увесь „книжковий фонд" російських шахістів, а в російській періодичній пресі XVIII ст. не з'явилося ані однієї навіть малозначної статті, присвяченої шаховому мистецтву.

«З таким злиденним багажем вступило російське шахове мистецтво в XIX сторіччя». — говорив автор історії шахів в СССР.[1])

А. Д. Петров — вигаданий великий майстер Росії

Зрозуміло, що такий жалюгідний стан шахового мистецтва в Російській імперії відповідав низькому культурному рівню російського суспільства тієї доби. Російські шовіністи, намагаючись заповнити цю порожнечу, створюють тепер культ А. Д. Петрова (1794-1867).

«Перший російський шаховий майстер, композитор, літератор, видатний попередник Чигоріна», «протягом піввіка був найсильнішим шахістом Росії», багато з його творчих ідей «співзвучні передовій шаховій школі» СССР, — настирливо лунають тепер голоси з Москви про А. Петрова.[2])

А. Петров — автор «патріотичної» шахової задачі «Втеча Наполеона з Москви», яку в СССР називають славнозвісною і ставлять поряд із такими ж по суті трюкацькими композиціями, як «Возз'єднання України з Росією» або «Гітлеру капут». Штукарський витвір А. Петрова складений усупереч вимогам шахової композиції про ощадливість матеріялу і мінімальну кількість ходів. В цій «патріотичній» задачі білий король — російський цар Олександер I, чорний — хто міг би інакше подумати! — Наполеон. Французькому королеві мат можна дати вже на восьмому ході, але, за традицією непереможної російської армії, його героїчно женуть до чотирнадцятого (!) ходу на Париж. Петров розробив також дебют (1. e2-e4 e7-e5 2. Kg1-f3 Kg8-f6), який у минулому столітті називали його іменем. Але в країні, де особа здавна була нічим, а держава всім, за цим початком закріпили назву «російської партії» й як така вона набула громадянства і за межами Російської імперії.

У передмові до свого підручника («Шахматная игра, приведенная в систематический порядок, с привосокуплением игор Филидора и примечания на оныя, изданная Александром Петровым», Санкт-Петербург 1824) «перший російський шаховий майстер» підкреслював, що шахи «привчають до розважливости, завбачливости, розсудливости». Властиво ці риси були основою характеру А. Д. Петрова. «Вміння тонко полестити в шаховій партії „сильним світу цього", — зазначає історик шахів М. С. Коган («Очерки по истории шахмат в СССР», Москва 1938, сторінки 152-153), — досягло мети певніше і швидше, ніж ретельна служба. Вже сучасники відзначали, що своїми службовими успіхами Петров був зобов'язаний шахам. Знаменитість і слава Петрова, як шахового грача, із часом дійшла до того, що становили всю йо-

[1]) М. С. Коган «Очерки по истории шахмат в СССР», Москва — 1938, стор. 44.
[2]) «Шахматный словарь», Москва — 1964, сторінки 303 і 304.

го кар'єру, — читаємо у спогадах Д. Н. Сверебеева. — Згодом він перебував при князі Паскевічу Єриванському у Варшаві й усі його там заняття обмежувалися щоденною грою в шахи з фельдмаршалом. Він умів вчасно йому партію програти і полестити постійно непогамованому самолюбству варшавського героя. За те він отримав якусь значну посаду, одружився з донькою генерал-інтенданта нашої армії в Польщі, Погодина, одержав чималеньку платню, ордени, стрічки.»

Цей «перший російський шаховий майстер», не зважаючи на неодноразові запрошення, не брав участи ані в одному міжнародному турнірі. Саме тому А. Андерсен (1818-1879), який збагатив скарбницю шахового мистецтва «безсмертною» (виграв 1851 р. в Кізерицького) і «вічно зеленою» (перемога 1852 р. над Дюфреном) партіями, жартував, що «росіяни вигадали Петрова для того, щоб і вони мали великого майстра шахового мистецтва». М. Чигорин дивувався з приводу слабкої гри А. Петрова. Збереглося близько 50 його шахових партій. Не треба мати буйної фантазії для здогаду, що то були найкращі партії «першого російського шахового майстра», бо інакше їх не схоронили б як зразкові для нащадків.

Авторство першого високохудожнього шахового етюда, що відповідає сучасним принципам композиції, приписується багдадському каліфу Мистазіму (833-892). Московщина тих часів не залишила й найменшого сліду, і не тільки в галузі шахів.

Перша шахова книга еспанця Лусени побачила світ 1497 р., португальця Даміано — 1515 р., росіянина І. Бутрімова — 1821 р., а А. Петрова — 1824 р.

1575 р. в Мадріді був влаштований міжнародній шаховий турнір за участи двох еспанців (Руі Лопес і Сезон) та двох італійців (Д. Леонардо і П. Боі).

Нотація в сучасній формі вперше застосована 1737 р. сірійцем Пилипом Стаммою, що проживав у Парижі, в книзі шахових кінцівок. Зрештою, він був першим, хто класифікував дебюти.

Перший шаховий журнал («La Palamede») почав виходити 1836 р. в Парижі, англійською — 1841 р. («Chess player's Chronicle»), німецькою — 1846 р.

Люди, які хочуть прославитися не мистецтвом шахової гри, а комбінаціями спотворення, повторюючи вигадки російських шовіністів із КПСС, твердять, наприклад, що Чигорин був «основоположником советської шахової школи» («founder of the Soviet School of Chees»)[1]). Автори з країн советських сателітів нагвно вимушено, але безапеляційно твердять, що «вчені мужі встановили, що росіяни властиво з давніх-давен знаходили задоволення від шахової гри»[2]). Їм безкритично вторять видавці історії шахів, переконуючи читача, що «в Росії шахи завжди були популярні»[3]). Ті ж автори з виглядом учених знавців розповідають також про «великих шахістів», злочинно думаючих псевдо-теоретиків К. Маркса, В. Леніна, політичних злочинців типу К. Лібкнехта і, не моргнувши, промовчують подібні ж здібності таких же великих — Гітлера, Муссоліні та міжнародні шахові турніри, що були влаштовані за їхнього панування. Зате вони охоче оперують випадками анекдотичного значення: 1895 р. з Гастінґського турніру втік його учасник

[1]) «The Encyclopaedia of Chees», London, сторінка 456.

[2]) V. Houska — K. Opocensky «Heiteres aus der Welt des Schachs». «Artia», Прага — 1961, стор. 160: «Gelehrte Männer haben entdekt, daß die Russen eigentlich schon seit Menschengedenken am Schachspiel gefallen haben.»

[3]) Dr. J. Silbermann/W. Unzicker «Geschichte des Schachs», Мюнхен-Відень — 1975, сторінка 203.

Барденлебен, перелякани жертвами кількох фігур Штайніца в партії проти нього; чеський гросмайстер Горт упав із стільця в турнірі на першість Європи, що проходив в Обергаузені, коли Керес пожертвував йому королеву. Говориться про смерть за шаховим столиком голляндця Оллянда, чеха Фолтиса, румуна Стефана Сабо та, зрозуміло, чемпіона світу А. Альохіна, про скінь невдовзі після гри «совєто-росіянина» (українця) Штайна, естонця П. Кереса і т. д. Створивши враження про свою обізнаність, совєтофіли безапеляційно твердять, що «в Росії шахи завжди були популярні». І хто спробує взяти цю пісенітницю під сумнів, того негайно затаврують реакціонером, назвуть прихильником холодної війни, облають неуком... Іншу думку, ніж закордонні совєтофіли, висловив історик шахової гри в СССР М. Коган[1]. Він стверджує, що запроваджувані Петром I у придворних колах шахи незабаром були витіснені картами, що до першої чверти XIX століття Росія не мала ані одного видатного шахіста, а сама гра мала відбиток кустарної самобутности, ставши поряд із картами привілеєм нечисленного прошарку. Відомо, наприклад, що через недостатню кількість читачів шахової літератури в Росії проф. Карл Яниш був вимушений друкувати свої аналізи еспанської партії в «Дойче Шахцайтунґ» (1848 р.), а французького захисту — в англійському журналі «Чесс ворлд» (1868 р.).

«Від 1859 до 1917 р. російські шахісти десять разів робили спроби створити свій власний періодичний орган, але ні одному з них не вдалося проіснувати тривало.»[2]

Італійський поет доби Відродження єпископ Марк Ієроним Віда (1490-1566) написав латинською мовою «Поему про шахи», яка витримала кілька видань в оригіналі і безліч перекладів, що сприяло поширенню і захопленню оспіваної шахової гри. Єпископ Віда в своєму епосі розповідає про шахову гру на Олімпі між Аполлоном і Меркурієм. Від завзятої боротьби шахові фігури ставали живими. І коли гра закінчилася перемогою Меркурія, Аполлон послав одну з німф учити людей шаховому мистецтву. Наслідуванням цього твору є поема «Шахи» польського поета Яна Кохановського (1530-1584) і поема «Каїса» англійського сходознавця Уільяма Джонеса (1746-1794). Продовжуючи розповідь італійського єпископа про шахи, Джонес дав згаданій німфі звання й обов'язки богині шахів, назвавши її Каїсою. Російською мовою «Поема про шахи» Віди вперше надрукована 1975 р.[3]), майже півтисячоліття по опублікуванню її в 1513 році, а поема «Каїса» Джонеса перекладена на російську мову щойно 1977 року[4]), через понад два століття після її написання.

Справді, «в Росії шахи завжди були популярні»!

---

[1]) М. С. Коган «Очерки по истории шахмат в СССР», Москва — 1933, сторінки 41, 44, 54.

[2]) «Шахматный словарь», Москва — 1964, сторінка 10.

[3]) «Шахматы в СССР» ч. 9, стор. 18-20 і ч. 10, стор. 24-25 за 1975 рік.

[4]) «Шахматы в СССР» ч. 1/1977 р., сторінки 26-28.

Русифікація української шахової термінології

Шахова термінологія на нашій Батьківщині відображає стан поневолення, підпорядкування України інтересам владущої верхівки російських шовіністів у КПСС, які продовжують політику російського царату в минулому. Відомо, що 1720 р. російський цар Петро І заборонив друкувати в Києві книги. 18. 7. 1863 р. міністер освіти Російської імперії Валуєв поширив циркуляр проти вживання української мови, якої, на його думку, «не било, нет і бить не может!». 30. 5. 1876 р., «того ж самого року, коли Росія лагодилася турецьких слов'ян визволяти, у німецькому Емсі (російський імператор, який відпочивав у цьому курортному містечку) підписав указ, що засуджував на смерть письменство одного з найбільших слов'янських народів»[1]) — заборонялося будь-що друкувати українською мовою в Російській імперії. Іншої тактики в тому ж напрямку винищення українства вживають в СССР. Запроваджуваний мовний геноцид здійснюється поступово, але послідовно і невпинно. Першим його кроком є «зближення» мов, мірилом і зразком для яких, зрозуміло, має бути мова «старшого брата». «Зближення» полягає в тому, що з української мови вилучають усе самобутнє, а з синонімів дозволено вживати лише ті слова, які мають однакове звучання з російськими. Так, наприклад, викидаються слова «доля», «родина» і насильно насаджуються однозвучні з російськими «судьба», «сім'я» і т. п. Спрощують мову народу, збіднюють її, плекають засмічення («каска» — замість «шолом», «брюки» — замість «штани», «підйом» — у розумінні «піднесення»), а згодом покаліченим аргументують «близькість мов братніх народів». Той же геноцид здійснює КПСС супроти української термінології в галузі шахового мистецтва.

Шахова гра зберегла сліди країн свого походження. Проте, набираючи поширення в усьому світі, вона видозмінювалася, а назви фігур навіть здобули національне забарвлення. Правда, слон у російській термінології зберіг свою назву. Але його первинний символ — два роздвоєні слонові бивні в Англії зображають у вигляді єпископської мітри ще й досі, як навіть і в СССР, з хрестом на ній. Франція відтворює їх у вигляді ковпака блазня з двома китичками. Відповідно ця фігура в Англії називається єпископом (Bishop), у Франції — блазнем (Fou).

Перський володар — шах на Заході став королем, залишившись таким на шахівниці навіть у країні диктатури пролетаріяту, що все ще будує комунізм. Запровадження в шахах замість короля назви «цар» у Росії не прищепилося внаслідок деспотичного царського ладу. З історії шахів у Росії відомий гумористичний випадок, який набрав значення «справи імператора» і

[1]) С. Єфремов «Історія українського письменства», т. II, стор. 141-142, Київ-Ляйпціґ — 1919.

напевно лише у переказах, як то водиться у казках, закінчився щасливо. Оповідається, що 1686 р. одного грача катували за кілька масних слів, сказаних ним на адресу царя на шахівниці переможеного супротивника. І ніби втручання самого московського царя врятувало шахіста від жорстокого покарання.

Друга фігура, що як візир, дорадник монарха, обмежений у правах, згодом поєднала в собі властивості й силу фортеці (вежа-тура) і меткого воїна-стрільця чи офіцера, в XI сторіччі втратила малозрозумілу назву «ферзя» (Visir — Fers) і стала називатися «дамою». У всякому разі так писав уже 1180 р. англійський учений А. Neckam, викладач Паризького університету, в своїй праці «De naturis rerum»[1]). Дехто вважає, що ця зміна назви шахової фігури сталася значно пізніше і пов'язує її з постаттю Жанни д'Арк, яка очолила боротьбу французів проти англійських завойовників, 30. 5. 1431 р. була спалена католицькою церквою, 1456 р. реабілітована, згодом канонізована, а 1920 р. проголошена святою. В Росії візир до останнього часу живе на шахівниці як ферзь. Не став він дамою — говорять — внаслідок дії «Домостроя», зведення російських правил кінця XVI сторіччя суспільної і родинно-побутової поведінки, що жінці, як ніби неповноцінній істоті, відводив роль служниці.

Внаслідок підпорядкованого становища жінки в московському суспільстві також слово «ферзь», що спершу було жіночого роду («ферзя»), а сама шахова фігура зображувалася як жінка в східньому вбранні, набуло чоловічого роду. Не кращої думки, ніж про жінок був «Домострой» (1580 р.) і про шахи. Його 24-й розділ «Про правдиве життя» висловлює суворе застереження супроти спокус шахової гри і за непослух загрожує, що винні «прямо всі разом потраплять до пекла, а тут будуть прокляті».

Існує поширене переконання, що стиль гри шахіста відображає його характер. Чи не в цьому лежить причина того, що в оточенні короля російських шахістів знаходиться військовий дорадник візир — ферзь, у той час як українці вшановують подругу короля, жінку — королеву? Протягом усієї історії українського народу жінка завжди була рівноправною особою, постійно стояла поруч із своїм чоловіком. Це жінка — мати, порадниця, захисниця. Це жінка — кохана, дружина, друг. Вона самовіддано, часто зі зброєю в небезпеці, в горі, а також у щасті боролася пліч-о-пліч із своїм коханим, чоловіком. Можливо, королева на шахівниці в Україні — залишок матріярхату, вплив глибоко вкоріненого в свідомості та психіці українського народу культу Матері Божої Марії.

Низка словників, виданих Академією наук України та подібними науковими установами інших країн до часу посиленого наступу русифікаторів в Українській ССР, як відповідник російській назві «ферзь» подає українське означення «**королева**»[2]), «друга після короля і найсильніша фігура в шаховій грі»[3]). Та тепер під винищення, здійснюваного «старшим братом», потрапила також українська шахова королева. У підручнику шахової гри, що вийшов

---

[1]) Horst Wolfram Geissler «8x8=64» — Kleine Geschichte des Schachspiels, München — 1959, стор. 34.

[2]) «Русско-украинский словарь», Київ — 1955, сторінка 748.
«Польсько-український словник», Київ — 1958, т. I, стор. 155.
«Українсько-російський словник», Київ — 1958, т. II, стор. 379.
«Русско-украинский словарь», Київ — 1968, т. III, стор. 598.

[3]) «Словник української мови» (в десяти томах), т. IV, стор. 297, Київ — 1973, АН УРСР.

із друку згідно з останніми інструкціями «зближувачів» мов, наказово вимагається:

«Іноді деякі шахісти вживають застарілі назви фігур. Ферзя називають королевою, слона — офіцером. У вітчизняній шаховій літературі такі назви не вживаються!»[1])

І тому видана в Українській ССР шахова література тепер не має й найменшого сліду на вживану українськими шахістами назву «королева».

Також побудова українських шахових виразів ближча до мов західніх слов'ян, ніж до російської. Росіяни «объявляют шах». Українці, як і всі інші слов'янські народи, «дають шах».

Не зважаючи на посилену русифікацію української шахової термінології в Українській ССР, серед наших шахістів побутують назви фігур, що ближчі до мов західньослов'янських народів, ніж до російської:

Росія	Польща	Чехія	Болгарія	Сербія Хорватія	Україна
Шахматы	Szachy	Šach	Шахматът (шах)	Šah	Шахи
Король	Król	Král	Цар	Kralj	Король
Ферзь	Hetman (Królowa)	Dáma (Kralovna)	Дама (царица)	Dama (Kraljiča)	Королева (Дама, Королівка)*
Ладья	Wieża	Věž	Топ	Top	Тура (Вежа)*
Слон	Goniec	Střelec	Офицер	Lovac	Стрілець, Офіцер (Бігун)*
Конь	Skoczek	Jezdec	Кон	Skakač Konj	Кінь
Пешка	Pion	Pěšec	Пешка	Pešak	Пішак

*) В західних областях України Наводить також «Українська Радянська Енциклопедія», Київ — 1964, том XVI, стор. 258 — «Шахи».

Отже, підсумовуючи, ствердимо, що українська шахова термінологія до часу посиленого наступу комуністичних русифікаторів на нашу мову, була вільною від російського впливу. Навпаки, українська шахова термінологія, будучи часткою української мови, виразно вказує на спорідненість із мовами західніх слов'ян і навіть, як засіб оборонного самозахисту, відштовхування від обрусителів, має запозичення з німецької мови: Тура — der Turm, а західньоукраїнський Бігун — дослівний переклад із німецького — der Läufer, від якого, нам здається, походить також польська назва цієї фігури Goniec — вістовий, вісник, гонець.

У збірнику «Шахи в Україні» ми намагалися зберегти українську мову, вільну від русизмів, насильно запроваджуваних на Батьківщині. Але щоб не утруднити користування нашою книгою і щоб уникнути великих розходжень із шаховою літературою, видаваної в Українській ССР, ми вживаємо підсовєтської шахової нотації (Ф — ферзь, Т — тура), в примітках, одначе, називаючи ферзя королевою. А під скороченням С (в Українській ССР — від російської назви шахової фігури «слон») маємо на увазі українського **стрільця**. Нагадаємо, що таку ж нотацію мусів уживати український часопис «Шахіст».

[1]) О. Поляк, Ю. Ніколаєвський «Вчіться грати в шахи!», Київ — 1973 рік, стор. 164

Одначе ми не в усьому вважали за доцільне дотримуватися совєтського правопису, повторювати підсовєтську українську фразеологію, що в Українській ССР є калькою російської, навмисно, крім того, уникаючи плутанини, насильно насаджуваної в українську мову русифікаторами з їхньої мови Росіяни, наприклад, один і той же корінь (Land — країна) в різних словах пишуть по-різному: Голландия, але Финляндия. Цієї непослідовности дотримуються і в українській мові в УССР. Російський правопис спотворено передає приголосну H (h) — прізвище гросмайстра V. Hort вимовляється як Gort-Горт, а гросмайстера P. Hübner — як Chübner-Хюбнер. До невпізнання сфальшовано росіянами також вимову прізвища першого чемпіона світу Штайніца (Steinitz), якого вочи, а за ними й мовознавці Української ССР, називають Стейніцом.

Німецьке слово Meister по-українському вимовляється без жодних змін — **майстер**. Росіяни зробили з нього «**мастер**». Очевидно, за подібністю, Großmeister по-українському мусить вимовлятися також без змін — **гросмайстер**. Росіяни другу половину цього складного слова ще раз піддали русифікації, й вийшло «**гроссмейстер**». І ось українці мусять вживати — і в Українській ССР вживають! — не свій переклад із німецького (Großmeister — гросмайстер), а спотворене обрусінням до невпізнання слово російського народу.

Недоліки російської мови в передачі чужинецьких слів переносять в українську і це насильство з метою каліцтва називають бурхливим розквітом культури Української ССР, національної формою, соціялістичної за змістом.

Користуючись насильно запроваджуваною російською термінологією, слід пам'ятати про величезні цвинтарі щиро українських слів, похованих там русифікаторською політикою КПСС.

Російські патріоти — заслужені діячі СССР, українські — емігранти

В липні 1914 року Німецький шаховий союз влашував у Мангаймі міжнародній турнір, до участи в якому запросив найвизначніших з шахової еліти — американця Ф. І. Маршалла, словака Р. Реті, німця С. Тарраша, югослава М. Відмара, Д. Яновського, який уже набув французьке громадянство, і представників Російської імперії О. Альохіна із Москви та Ю. Боголюбова з Києва. Одночасно з міжнароднім відбувалося два т. зв. головних та два побічних турніра з чотирма підгрупами. Головні турніри, влаштовувані й раніше Німецьким шаховим союзом, мали добру славу — перемогою в них здобули загальне визнання і звання шахового майстра С. Тарраш (Нюрнберг 1883 р.), Е. Ляскер (Бреслав 1889) та інші. В головному А турнірі Мангайма 1914 р. одним із лідерів був І. Л. Рабинович, який мав 7,5 очка після 10-ти турів. Ф. Богатирчук і О. Селезнів набрали в ньому по 50% із зіграних партій. У підгрупі А головного турніру Б лідерував Брах із Брно (Brünn, тепер ЧСР), маючи 6 очків з восьми, П. Романовський (Санкт Петербург), Іорданський (Москва) — по 5, а в підгрупі Б цього ж головного Б турніру — М. Руднів (Харків) — з 7-ма очками.[1])

Як відомо, 1. серпня 1914 року вибухла перша світова війна. Шахісти, які походили з країн, що перебували в стані війни з Німеччиною, були інтерновані. Згодом усі вони, за винятком двох — Ю. Боголюбова й О. Селезнева — повернулися на батьківщину, де вже панували комуністи. О. Альохін, здобувши в 1920 р. звання чемпіона РСФСР з шахів й одержавши 1921 року відрядження закордон із завданням від Комінтерну, став на Заході на шлях політичного емігранта й різко заатакував у пресі терористичні методи панування комуністичної диктатури.

Згаданий вище лідер головного турніру «І. Л. Рабинович належав до числа засновників советської шахової організації», — стверджує «Шахматный словарь»[2]). Інший учасник турніру росіянин П. І. Романовський отримав у 1934 р. почесне звання «заслуженого майстра спорту СССР», 1957 р — «заслуженого шахового тренера СССР». «З перших днів існування советської шахової організації Романовський став одним із найактивніших її будівників.»[3]) Найбільші його успіхи: друге місце (після Альохіна) в Олімпіяді РСФСР 1920 року, перше місце в наступній першості РСФСР (1923 р.) і зван-

[1]) Werner Lauterbach «Mannheim 1914», Walter Rau Verlag, Kempten/Algäu — Düsseldorf — 1964, стор. 6-13.

[2]) «Шахматный словарь», Москва — 1964, сторінка 314.

[3]) Там же, сторінка 322.

ня чемпіона, разом із Ф. Богатирчуком, СССР з шахів 1927 р. — обидва вони набрали по 14½ очків, випередивши найближчих конкурентів на 1½ очка. «Романовський — видатний громадський шаховий діяч, протягом багатьох років належав до складу керівних органів ленінградської, московської і всесоюзної шахової організації, беззмінний член редакційної колегії журналу „Шахматы в СССР", з часу заснування. За заслуги в галузі шахового руху нагороджений орденом Трудового червоного прапора.»[1])

Микола Миколайович Руднів (1885-1944), музикант за фахом, кількаразовий чемпіон Харкова, повернувшись з Німеччини до рідного міста, незабаром був вимушений залишити його — переїхав до Самарканда. Подібної долі зазнали багато українських інтеліґентів, які покидали нажиті рідні місця, де їх обвинувачували в т. зв. українському буржуазному націоналізмі або місництві й винищували. Вони, шукаючи порятунку, ладні були їхати на край світу, становилися внутрішніми еміґрантами. Опинившись за межами України, М. М. Руднів лише принагідно виступав як шахіст. Найкращий його успіх — перемога в 1-му Середньоазійському шаховому турнірі 1927 р. В 1935 році його позбавили звання майстра, здобуте 1914 р. в Мангаймі. Згодом, перемігши в турнірі першої категорії, став кандидатом на шахового майстра. В 1938 році здобув перше місце в чемпіонаті Узбекської ССР.

Троє учасників міжнароднього шахового турніру 1914 р. в Мангаймі українські шахісти Ю. Боголюбов, О. Селезнів і Ф. Богатирчук залишили помітний слід в історії шахової гри світу.

«І виріс я на чужині і сивію в чужому краї!» — ці, сповиті сумом слова Великого Кобзаря, які, зрештою, вказують, що Т. Шевченко вважав Росію та її колонії, де він виріс і посивів, не за свою батьківщину, а за чужину, могли з повним правом повторити багато визначних і мільйони звичайних синів та дочок українського народу.

Олександер Олесь, частина поезій якого, нарешті, леґально побачила світ в Україні, еміґрував на чужину разом із демократичним, називаним у Совєтському Союзі петлюрівським, урядом Української Народньої Республіки, помер у Чехо-Словаччині.

Також посивів і похований у чужому краї, у Франції, найпопулярніший на початку XX сторіччя в Російській імперії український письменник Володимир Винниченко, один час голова уряду УНР.

Влаштовуючи ще перед першою світовою війною виставки своїх творів у Парижі, Лондоні, Брюсселі, Женеві, Атенах та інших культурних центрах Европи, посивів на Заході, здобувши світову славу «всесвітнього візіонера» скульптор Олександер Архипенко, який прибув до США в 1923 р. з пашпортом, виданим дипломатичною місією Української Народньої Республіки

На чужині помер класик української совєтської літератури Аркадій Любченко, часто ганьблений в СССР вояк дійової армії УНР поет Євген Маланюк, перекладач Шекспіра Т. Осьмачка.

Цей перелік можна було б довго продовжувати...

Сумної долі, що була наслідком трагічного стану, колоніяльної залежности України, зазнали також багато інших визначних українських діячів у різних галузях культури, науки, а також і шахового мистецтва. «Шахматный словарь», що вийшов 1964 року в московському видавництві «Физкультура и спорт», відзначивши успіхи шахістів України в роки перед першою світовою війною, зазначає, що «згодом лави провідних українських шахістів сильно порідшали. Загинув із рук денікінців Евенсон. Переїхав у Середню

[1]) «Шахматный словарь», сторінка 323.

Азію Рудніє. Емігрував за кордон Ловцький і Боголюбов». Найвизначнішим серед них був, звичайно, українець з-під Києва Боголюбов, який двічі (1929 і 1934) змагався за шахову корону чемпіона світу з російським шахістом Альохіном, також емігрантом з СССР.

Поріділи лави провідних українських шахістів і в час другої світової війни: на Захід потрапили і тут залишилися кілька шахових майстрів, кількканадцять першокатегорників. Діяльну участь у шаховому житті української політичної еміграції після капітуляції Німеччини брав чемпіон СССР із шахів 1927 р. і чемпіон України 1937 р. Ф. Богатирчук та світової слави шаховий композитор чемпіон України 1927 р. О. Селезнів. Їхні імена промовчує шахова преса СССР, але цілковито обминути не спроможна.

Останнім часом чимало визначних особистостей залишили країни совєтського соціялізму. Серед шахістів можна назвати чеських гросмайстрів Любомира Каналека, що на шахових олімпіядах грає в команді США, і Людика Пахмана, чемпіон Західньої Німеччини 1978 р., гросмайстра з СССР Володимира Ліберзона, який очолює на шахових олімпіядах ізраїльську команду, 30-річного шахового майстра Сосонка, що виїхав з СССР до Ізраїлю і перебуває тепер у Голляндії. Навесні 1979 року залишив совєтську шахову команду, яка перебувала в Західній Німеччині, одеський гросмайстер Л. Альбурт і поїхав до США. Найвизначнішим серед названих є, безперечно, Віктор Корчной (народився 23. 6. 1931 р.), міжнародний гросмайстер, Заслужений майстер спорту СССР, двічі (1947 і 1948 рр.) чемпіон СССР серед юнаків, чемпіон Советського Союза 1960, 1965 і 1970 рр., «шахіст гострого комбінаційного зору, що вміє швидко орієнтуватися в найскладніших позиціях».[1]) Противник А. Карпова в матчі за звання чемпіона світу з шахів (17. VII. 1978 р., Багіо Сіті на Філіппінах) В. Корчной, між іншим, стверджує, що один із його дідів «був шляхтич **українсько**-польського походження».[2])

Вони пішли слідом росіянина шахового генія Альохіна й Боголюбова, названого «Шаховим словником» «**провідним українським шахістом**».[3])

---

[1]) «Шахматный словарь», сторінка 257.

[2]) V. Kortschnoj «Ein Leben für das Schach», Düsseldorf — 1978, сторінка 11: «Einer von ihnen (meiner Großväter), so hörte ich, war ein Edelmann von ukrainisch-polnischer Herkunft».

[3]) «Шахматный словарь», Москва — 1964, сторінка 96.

Також Філідор, Морфі, Ласкер та багато інших шахістів були політичними емігрантами

Філідор, як відомо, велику увагу надавав ролі пішаків у шахах, назвавши їх душою партії. Він висловив думку, яка набрала сили принципу, що саме правильна гра пішаками вирішальна для наслідку партії. Дехто намагається тлумачити це вчення про ролю пішаків, висловлене 178) р., як відбиття революційних ідей того часу, що привели до Великої Французької революції. Це ідеї про значення керівноправного до того соціяльного стану, що заявив про себе і прийшов на зміну феодалам. У знаменитій кав'ярні Парижа «Cafe la Regens» із Філідором за шахівницею мірявся силами Вольтер. Дідро в своїй Енциклопедії присвятив шахістові-мислителю окреме гасло. За грою Філідора часто уважно спостерігав Робесп'єр. Але автор нової ідеї в шахах, знайомий тих, хто підготував або здійснював Французьку революцію, не належав до «прогресистів» свого часу. Звичайна ніби подорож 1792 р. до Англії була властиво втечею з революційного Парижа. В наступні роки революційного терору у Франції великого француза зарахували до емігрантів, чим позбавили права на повернення на Батьківщину. Філідор помер на п'ятидесятому році життя (1795 р.) на чужині — в Лондоні.

Ніхто не ставить також П. Морфі (1837-1884) у вину його політичні погляди — він був прихильником тих своїх земляків із південних штатів США, які виступали за збереження рабства для негрів. Внаслідок своїх переконань він 1862 р. покинув Америку, виїхавши спершу на Кубу, а згодом до Європи.

Довгий час емігрантом був і визначний австрійський шахіст Е. Фалькбеер (Ernst Karl Falkbeer; 1819-1885), ім'я якого носить розроблений ним гамбіт. Після поразки революції 1848 р. він мусів залишити рідний йому Відень. На еміграції працював у Німеччині, де зіграв також матч проти Андерсена. Понад десять років перебував у Лондоні, заробляючи на прожиття редагуванням шахового відділу в «Sundey Times». Занудьгувавши за Батьківщиною, повернувся до милої його серцю столиці Австрії, з якої ще раз мусів тікати. Тільки після того, як дав зобов'язання не займатися політикою, Фалькбеер одержав дозвіл на проживання у Відні.

И. Я. Левенталь (Löwenthal, 1810-1876), видатний угорський шахіст, письменник та редактор шахових журналів, також помер на чужині. Учасник Угорської революції 1848 р. Після поразки революції емігрував до США. Згодом переїхав до Англії, де успішно виступав у Лондонському турнірі 1851 і 1862 р. та в кількох матчах. До своєї смерти був керівником Британської шахової асоціяції.

Едуард Ляскер, що був палким німецьким патріотом, закінчив свій звивистий шлях також як утікач-емігрант із націонал-соціялістичної Німеччини. (Його рідна сестра знайшла ймовірно смерть у газових камерах гітлерівців.)

Доктор Й. Ганнак, автор монографії про чемпіона світу з шахів, змалював злиденне життя молодого студента філософії, його однодумців, їхню соціяльну згуртованість. Про німецький патріотизм Е. Ляскера, який у час першої світової війни ганьбив Англію і Францію, що, за тодішнім його переконанням, розпочали війну проти Німеччини, біограф шахового чемпіона зазначає:

«Він, як і мільйони німців, у час вибуху війни був переконаний, що Німеччина не була аґресором, а стала жертвою нападу й провадить виключно оборонну війну. Отже він стояв на боці Батьківщини й ніколи згодом її не зрікався.»[1])

Інший біограф Е. Ляскера додає, що переможці Німеччини не могли забути його виступів у пресі в час війни.

«Після закінчення війни, — говорить він, — у деяких державах переможців панував погляд, що „переможений німець" не повинен бути чемпіоном світу з шахів.»[2])

Подібний «панівний погляд», як відомо, знайшов своє завершення в постанові Совєтської шахової організації позбавити звання чемпіона СССР Ю. Боголюбова, який пішов на еміґрацію. В тому ж пляні покарання шахістів за їхні погляди, було схвалено бойкот супроти чемпіона світу А. Альохіна, що його намагаються використовувати в Москві. Геніяльний А. Альохін помер на чужині непримиренним до комунізму. Але московські біографи А. Альохіна роблять карколомні екскурси в сферу його особистого життя, нахабно твердять про його мало не совєтський патріотизм.

Після другої світової війни «в Лондоні схвалили безглузде рішення про заборону чемпіону світу (Альохіну за його участь у шахових мірпріємствах, влаштовуваних у Німеччині) грати в турнірах», — нарікає на «злісних ворогів російського чемпіона» співпрацівник КДБ ґросмайстер А. Котов. Цей російський нацист, захисник подібної совєтської постанови проти Ю. Боголюбова, далі говорить не про СССР, а Росію, лицемірно твердячи, що вона, «Росія, мов дбайлива мати, прийшла на допомогу Альохіну, блудному синові, в найтяжчу для нього мить»[3]) — погодилася на його приїзд до Москви для матчу з Ботвинником. Та він несподівано помер. «Здогади. Припущення про причину смерти — багато було версій»[4]). Таємничі обставини смерти, «злісні вороги російського чемпіона», Росії, з одного боку, велика людяність Росії, з другого, — мусять дати простір для фантазії в потрібному напрямку.

---

[1]) Dr. J. Hannak «Emanuel Lasker», стор. 180:

«Er war also wie millionen andere Deutsche bei Kriegsausbruch überzeugt, daß Deutschland nicht der Angreifer, sondern der Angegriffene sei und daß es einen seinen Verteidigungskrieg führe. Er bekannte sich also zu seinem Vaterland und hat das auch später nie geleugnet.»

[2]) G. Barcza «Die Weltmeister des Schachspiels», Hamburg, 1975, стор. 199:

«Nach der Beendigung des Krieges herrschte in einigen Siegerländer die Meinung vor, daß ein „besiegter Deutscher" nicht Schachweltmeister sein dürfte.»

[3]) «10 чемпионов мира», Москва — 1972, сторінка 20.

[4]) Там же, сторінка 21.

Ю. Д. БОГОЛЮБОВ

Один із найбільших шахових талантів нашого століття гросмайстер Юхим Дмитрович Боголюбов народився 14. квітня (за ст. ст. 1. квітня) 1889 року в родині сільського священика поблизу Києва. Після передчасної смерти батька на прожиток матері й собі заробляв як репетитор. Закінчив Київський політехнічний інститут зі званням агронома. Працю на полях України змінив на творчість на полі шахівниці.

Ю. Боголюбоз (праворуч) і Ф. Богатирчук у Києві, в 1912 році

Вибух першої світової війни застав Боголюбова на шаховому конгресі в німецькому місті Мангаймі. Як громадянина Російської імперії, що воювала проти Німечини, його інтернували і спровадили до містечка Тріберг, у мальовничій місцевості Шварцвальду. Там він познайомився з донькою місцевого годинникаря і 1920 року одружився з нею. У 1924 р. прийняв запрошення совєтської шахової організації і грав у чемпіонаті СССР, в якому суверенно здобув перше місце, не програвши жодної партії й випередивши найближчого конкурента на 2½ (двоє з половиною) очок. Також наступного року Боголюбов завоював звання чемпіона СССР. Найбільшим творчим досягненням Боголюбова був перший міжнародній турнір у Москві 1925 року, в якому він здобув перше місце, випередивши на 1½ (п'втора) очка Е. Ляскера, що протягом 27 років був безконкуренційним чемпіоном світу, і на двоє очок «шахову машину» — чемпіона світу Капабланку. З 20 партій цього турніру Боголюбов програв лише дві і зробив 5 нічиїх, з них одну з Богатирчуком.

Ю. Боголюбов з дружиною в Баден-Бадені в 1924 році під час міжнароднього шахового турніру

Від 1909 року, коли Ю. Боголюбов розпочав свою кар'єру участю в шаховому чемпіонаті Києва, до 1952 р він грав у 99 турнірах. У 58-ми з них зайняв 1-2 місця, в інших — нижчі, але призові. Кілька разів випереджав Альохіна (1922 р., Пістіан), Ляскера, Капаблянку (1925 р., Москва, 1928 р., Бад Кіссінґен), Ейве, які в різний час були чемпіонами світу, а також таких провідних свого часу ґросмайстерів, як Реті (1927 р., Бад Гомбург), Елісказес та інші.

Ю. Боголюбов автор кількох книг. Російською мовою він видав у Ленінграді монографію про М. Чигорина, а в 1926 році в Москві — «Вибрані шахові партії», «Сучасний дебют», «Шахова боротьба за світову першість у Німеччині 1934» і підручник «Шахова школа», який, до речі, витримав уже шість видань, вийшли німецькою мовою.

* * *

Наступна партія, що була зіграна 1929 р. в Карлових Варах між екс-чемпіоном світу Капаблянкою і Боголюбовим, закінчилася мирною нічиєю після напруженої боротьби, здійснення глибоких ідей, ризикованих задумів. У той час, як Капаблянка штурмує, здається, успішно фланг королеви противника, Боголюбов розпочав відчайдушний наступ на його короля і винахідливими жертвами своїх фігур робить вічний шах.

Капаблянка — Боголюбов

1. d4 Kf6 2. c4 g6 3. g3 Cg7 4. Cg2 0-0 5. e4 d6 6. Ke2 Kbd7 7. 0-0 e5 8. d5 Kc5 9. Kc3 a5 10. h3 b6 11. Ce3 Фe7 12. a3 Kh5 13. b4 ab 14. ab T:a1 15. Ф:a1 Ka6 16. b5 Kc5 17. Фa7 f5 18. C:c5 dc (18. ... bc? 19. b6!) **19. d6!** За воювання поля d5 і відкриття ліній компенсує жертву пішака. **19. ... Ф:d6 20. Td1 Фe6 21. ef Ф:f5 22. Ke4 Kf6 23. g4! Фe6 24. Ф:c7 K:e4 25. C:e4 Фf6 26. f3 h5.** Занадто відважно, бо фатально послаблює пішака g6 і становище чорного короля. Але все ж протинаступ — найдієвіший засіб захисту. **27. Td6 Фh4 28. Kpg2 hg 29. hg C:g4**

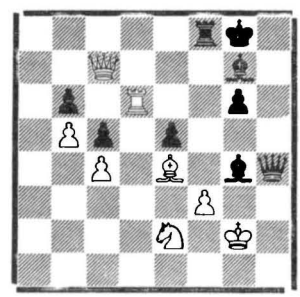

30. T:g6 (30. fg? Tf2+ 31. Kpg1 Фh2 мат) **Ch3+! 31. Kpg1 Фe1+ 32. Kph2 Ф:e2+ 33. Kp:h3 T:f3+! 34. C:f3 Ф:f3+ 35. Tg3 Фh1+ 36. Kpg4 Фe4+ 37. Kph3 Фh1+** і нічия — вічний шах.

* * *

Шаховий творчий талант Боголюбова знайшов багато прихильників. Його життю присвятив окремий том міжнародній шаховий майстер Альфред Брінкманн. Над творчою спадщиною і життєвим шляхом ґросмайстра зараз працює вчитель Трібергської гімназії С. Вайсенрідер, засновник школи ша-

хової гри ім. Боголюбова. У містечку, де знайшов свій вічний спочинок Боголюбов, діє клюб його імені, а в місцевому курортному будинку зі смаком обладнано окрему Боголюбовську кімнату, з бюстом, портретом і книгами визначного шахіста. Його пам'яті присвячуються лекції. Старше покоління місцевого населення добре ще пам'ятає чужинця, що став їхнім співгромадянином, з глибокою пошаною згадує його ввічливість, майже дитячу лагідність, м'який характер не від світу цього. Старші шахісти клюбу Боголюбова розповідають, як гросмайстер іноді і під час прогулянок зупинявся, виймав із кишені дорожні шахи і, забувши про все навколишнє, на складаній маленькій шахівниці аналізував одному йому відомі позиції. Непрактичний у житті, обдарований великим талантом шахового мистця, — таким залишився Боголюбов у пам'яті прихильників, які, вимовляючи лише першу половину тяжкого для них прізвища, називали його «Боголь».

* * *

Про лагідність вдачі Ю. Боголюбова свідчать безліч випадків із його життя, частина яких набрали характеру жартів.

У природі шахіста лежить прагнення до перемоги. Але ті прагнення у Боголюбова ніколи не набували хворобливого вигляду. Деякі сеансери, наприклад, ніколи не дадуть можливість супротивникові поміркувати над ходом до наступного обходу, а програш сприймають як образу. Ю. Боголюбов, навпаки, коли його прохали, завжди проходив мимо, даючи змогу одному зі своїх багатьох супротивників ґрунтовно перевірити задуману комбінацію. А якщо він програвав, то брав аркушик із записом партії учасника сеансу й писав: «Молодець, хлопче! Боголюбов.» Іноді такий «хлопець» був значно старіший за сеансера.

У Мюнхені проживає один український селянин, який бачив Ю. Боголюбова в Україні. Він розповідав:

«То було в 24 або 25 році в бувшій панській садибі коло Харкова. Її обладнали на будинок відпочинку для героїв громадянської війни Один раз там грав Боголюбов разом на 15-ти чи 16-ти дошках, зараз точно не згадаю. Один буденновець, коли Боголюбов відійшов до іншої дошки, зняв і заховав його коня. Думав, той не зауважить. А коли Боголюбов підійшов знову, зразу помітив, але не розгнівався, а засміявся і сказав: „Куди ж це, товаришу, мій кінь утік? Як же ви його не догляділи?!"»

* * *

Перед другим матчем із Боголюбовим Альохін влаштував прес-конференцію, на якій заявив журналістам, що бачив дуже поганий сон. Йому приснилося, що він помер і з'явився до святого Петра, сподіваючись потрапити в рай. Відповідаючи на запити святого Петра, Альохін сказав, що він професійний шахіст, шаховий майстер.

— Шаховим майстрам у раю нема місця! — була відповідь.

Альохін розгубився. Але глянувши вище на небеса, побачив там, як на одній з пухнастих хмар ніжився його конкурент, і запитав святого:

— А чому ж пустили до раю Боголюбова?

— Та хіба ж він шаховий майстер? — була відповідь.

Журналісти сміялися А більше всіх жартом свого приятеля був, здавалося, задоволений Боголюбов.

* * *

С. Тартаковер, зустрівши розтовстілого після голодних років війни Ю. Боголюбова, жартівливо зауважив:

— Ви виглядаєте як здвоєний пішак!

— Також здвоєний пішак може стати найсильнішою шаховою фігурою! — була дотепна відповідь.

* * *

На другому поверсі кам'яниці, що відома в Тріберґу як «Будинок Боголюбова», де мешкав і помер 18 червня 1952 року шаховий ґросмайстер, зберігаються його особисті речі й бібліотека з понад 500 томами шахової літератури. У 1921 році, коли в Тріберґу відбувався міжнародний шаховий турнір, переможцем у якому вийшов Альохін, цей будинок став, так би мовити, центром шахового світу. Дружина Боголюбова згадує, що тут частими й бажаними гістьми бували також Альохін, Рубінштейн, Селезнів і багато-багато інших славнозвісних шахістів, шанувальників ґросмайстра з Києва.

Повернення Ю. Боголюбова в 1926 році до своєї дружини і маленької доньки, в Москві розцінили як зраду батьківщині, й тому совєтська шахова організація облаяла його ренеґатом та позбавила звання чемпіона СССР. Цей випад безсилої люті і помсти партійних бездар, які постановою гадали скасувати здобуте талантом і знанням, повторився і в оцінці, висловленій «Шаховим словником» (стор. 201), який говорить про «низьке падіння Боголюбова після утвердження в Німеччині гітлерівської диктатури: брав активну участь у всіх заходах шахової організації нацистського „райху" й репрезентував його, досить безславно, на світовій арені».

У чому ж полягала ця «активна участь у всіх заходах шахової організації нацистського „райху"»? Боголюбов давав сеанси одночасної ґри для вояків німецької армії. Хто жив або живе в умовах жорстоких тоталітарних диктаторських режимів, той знає, що Боголюбов не міг відмовитися від цього, як не міг не розважати шахістів совєтської армії ґросмайстер Флор або ґросмайстер Ліліенталь, які опинилися в СССР внаслідок расистської політики, здійснюваної Ґітлером в усіх окупованих країнах. Боголюбов брав участь у міжнародних шахових турнірах на території «Третього райху» в Зальцбурзі, Мюнхені, Празі, Познані. У них ґрав також Альохін і молодий тоді, талановитий шахіст Естонії, яка в той час мала ще своїх дипломатичних представників у багатьох країнах світу як самостійна держава, згодом вимушений совєтський ґросмайстер Паул Керес. Їхню участь у турнірах, організованих «Райхом», їм не ставлять у вину. В СССР довгий час цькували Альохіна, обзиваючи білоґвардійцем, хоч він не був в армії білих, за те, що не повернувся з відрядження 1921 року до СССР, лаяли відступником, пияком і т. п. Від 1956 року в Москві відбуваються міжнародні шахові турніри пам'яті Альохіна. Пора б уже, відкинувши партійні забобони, влаштувати міжнародний шаховий турнір пам'яті Боголюбова, в столичному місті України Києві, де він зробив перші кроки й як людина і як шахіст, ставши згодом «провідним українським шахістом».

Перебуваючи в СССР, Ю. Боголюбов видав збірник партій Чигорина[1]). У передмові він делікатно заперечив погляди російських нацистів, які своїх

---

[1]) Ю. Д. Боголюбов «Избранные партии М. И. Чигорина», видавництво «Мысль», Ленінґрад (без року видання). За дозволом Ленінґрадського Ґубліта № 8780. Тираж 5 000.

Тут варто сказати про сліди цензури революційних росіян у тексті книги. Так там твердиться, що **19. 10. 1881** р. Чигорин «ґрав не дивлячись на шахівницю в **Ленінґрадському** Шаховому Товаристві». Матч-турнір 1895 р. Ляскер-Чигорин також пройшов (сторінки 106-109) у **Ленінґраді**. В **Ленінґраді** (стор. 132) ґралася 1900 р. і партія Яновський-Чигорин.

визначних земляків розглядають і змальовують як якихось непомильних напівбогів. Величаючи Чигорина «світовим майстром», «могутньою особистістю», «великим шахістом», Ю. Боголюбов наводить також «надзвичайно характерні для нього програні ним партії» і шляхетно віддає належне грі його супротивників. Четверту зустріч у матчі за світову першість (Гавана, 26. січня 1939 р.) він називає «прекрасно зіграною Штайніцем партією» (стор. 23), дає високу оцінку грі тодішнього чемпіона світу також у наступній, п'ятій партії матчу проти Чигорина. Таку позитивну характеристику супротивника керівники советської шахової організації розглядають як нечуване зухвальство. В. Корчного під час матчу з А. Карповим у пресі СССР на прізвище називали лише тоді, коли обкладали його брутальною лайкою з лексикона слідчого комуністичних органів репресії, в кращому випадку він був «претендентом», «супротивником», грач білими чи чорними фігурами.

«Освітлюючи з можливою всебічністю партії М. Чигорина, я намагаюся виявити не лише позитивні якості його гри, — говорить Ю. Боголюбов, — а й недоліки, прагнучи до того, щоб постать шахіста Чигорина була зображена повністю» (стор. 1). «На противагу до своїх сучасників і постійних супротивників Штайніца і Тарраша, **М. І. Чигорин не створив цілісної школи** (III), — стверджує Ю. Боголюбов. — Не зважаючи на відсутність формальної „чигоринської школи", я переконано говорю про його величезний вплив, насамперед хоча б уже тому, що сам надто виразно відчуваю нерозривний зв'язок своєї гри з грою М. Чигорина. Ту ж схожість у стилі з М. І. Чигориним можна зауважити й в Альохіна. **Може бути, цю подібність стилів**, — робить висновок Ю. Боголюбов, — **слід би з'ясувати спільним нам слов'янським походженням.**»

Варто повторити переконання Ю. Боголюбова, що «М. І. Чигорин не створив цілісної школи» і наголосити, що тут мовиться не про «вітчизняну», «російську» чи «советську» школу, як це прийнято в СССР, а про «чигоринську школу» в лапках. Вислів про спільне для трьох названих шахістів слов'янське походження свідчить, що Ю. Боголюбов не зараховував себе до росіян, якими були великі Чигорин і Альохін, бо інакше говорив би не про «спільне нам **слов'янське**», а про спільне **російське** походження.

Нічого принизливого в тому, що М. Чигорин не створив своєї власної школи, як твердив Ю. Боголюбов, звичайно, нема. Навпаки, протиприроднім по-

---

Санкт-Петербург, заснований 1703 р. Петром I на фінській землі, на початку війни 1914 р. з Німеччиною з патріотичних мотивів отримав російську назву — Петроград, а після смерти вождя російської революції В. Леніна (1924 р.) — Ленінград.

У назвах часу видання згаданої книги Ю. Боголюбова, як, зрештою, й пізніше, революційна фразеологія покрилася тінню Росії. Санкт-Петербург минулого століття став у термінології революційних росіян Ленінградом, але 3-ій Всеросійський шаховий турнір, який проходив 1903 р. в Києві, не називається загальносовєтським чи всесоюзним. Він залишився **всеросійським!**

Цю тенденцію російських «революційних» шовіністів сліпо повторюють на Заході критикани Ю. Боголюбова: автори «Історії шахів» (Dr. J. Silbermann/ W. Unzicker «Geschichte des Schachspiels», München-Wien — 1975, стор. 225) твердять, що «М. Ботвинник народився **1911 року в Ленінграді**».

винно б бути шовіністичне окреслення його стилю гри як російської школи. На Заході, наприклад, іноді говорять про принципи або вчення Штайніца чи Ляскера, але ніколи — про австрійську або німецьку шахову школу чи вчення. Також сам М. Чигорин заперечував свою приналежність до якоїсь шахової школи.

На початку 1890 р. Штайніц, як відомо, видав підручник шахової гри «The Modern Chess Instructor», в якому виклав своє розуміння шахів і своєю системою про позиційну гру створив передумови для наукового дослідження шахової гри та подав докладну аналізу шістьох дебютів. В одному з них М. Чигорин заперечив оцінку Штайніца, давши протилежний висновок. Для вияснення правоти було зіграно по телеграфу дві партії. Обидві блискуче виграв російський майстер, який у наступній полеміці заявив:

«Тому що **я не належу до жодної школи**, я виходжу не з теоретичної уяви про відносну силу фігур, а виключно зі становища, яке я оцінюю на основі докладного й по можливості точного аналізу позиції партії. Всі мої ходи витікають із тих варіянтів, які з принципами гри мають дуже мало спільного.»[1])

Шахіст повинен мати здібність не лише далекоглядно передбачити і розрахувати взаємодію, взаємозв'язок різнодіючих шахових фігур (комбінація) для досягнення мети в грі — здобуття позиційної або матеріяльної переваги, замотування короля противника — перемоги, а й керуватися логікою в житті. А яка логіка, який логічний зв'язок існує між «російською-вітчизняною-совєтською» шаховою школою і між шахістом російської національности або таким, якого насильно до цієї національности прикріплюють? Дехто вважає, що основною прикметою цієї «школи» є перемоги. А коли совєтські гравці програють, то хіба від цього вони стають антисовєтськими?

М. Чигорин ще за свого життя потрапив у трибки бюрократії всесильних можновладців Російської імперії, став пішаком у руках та діях російських реакціонерів. Викинутий за вільнодумство із притулку для сиріт, він ледве животів на заробіток дрібного канцеляриста. 26-річним вирішив стати професійним шахістом — почав видавати «Шахматный листок» (ч. 1/IX. 1876), який знайшов лише 300 передплатників і незабаром припинив своє існування. Успішні виступи в міжнародніх турнірах зробили його «національним героєм» Росії, а проведення матчів із Штайніцом — «справою національної чести» (Обидва матчі виграв Штайніц — 1889 р.: 10,5:6,5; 1891 р.: 12,5:10,5.) Заснований М. Чигориним 1876 р. «Товариство любителів шахової гри» незабаром через брак засобів припинило свою діяльність. 1884 р. він створив новий шаховий гурток під старою назвою.

«Товариство любителів шахової гри поступово все більше й більше потрапляло під вплив реакційних націоналістичних елементів на чолі з братами Суворіними, — стверджує М. С. Коган[2]). — Шановні видавці журналу „Новое время" всіляко намагалися залучити також шахову громадськість до річища „охоронців" політики самодержавства. Праві елементи серед шахістів гуртувалися нав-

[1]) «Die Weltmeister des Schachspiels», т. I, сторінка 149. Стаття М. Чигорина надрукована 11. і 14. березня 1891 р. у відділі «Шахи» журналу «Новое время».
[2]) М. С. Коган «Очерки по истории шахмат в СССР», Москва — 1938. стор. 100.

коло Чигорина, використовуючи його в своїй брудній грі як „національного героя".»

1891 р. ці реакційні націоналісти створили нове «Санкт-Петербурзьке шахове товариство». Четвертий пункт статуту товариства забороняв «особам нехристиянського віровизнання» бути його членами. Організатори товариства обрали М. Чигорина на посаду віце-президента, вихваляючи «російського національного героя» за «видалення жидів із петербурзького шахового зібрання».

За шахівницею досконалі зразки шахового мистецтва можуть творити лише шахісти. В музиці, малярстві чи навіть балеті можливе відображення, відбиття національних особливостей композитора, художника, балетмайстра чи виконавців їхніх задумів і почуттів. Але в шаховій партії, етюді чи задачі нема нічого національного, як не може, наприклад, бути чогось узбецького в таблиці множення чи лотиського в аритметичній дії додавання. Про узбецьке і лотиське тут говориться випадково, не з метою приниження або зменшення значення узбеків чи лотишів, а щоб без потреби не повторюватися про «великих», бо деякі з «вибраних народів» самі те постійно роблять. Такі вживані означення в шаховій композиції, як така ось школа чи ідея застосовується виключно з метою клясифікації, а не відбиття чогось національного в тих «школах» чи «ідеях». І тут «великі» не вимагають перегляду чи зміни термінології, знищення нехарактерних означень, не висловлюють найменшого натяку відмовитися від самовозвеличувальних термінів, що є вивідними від назви їхнього «великого» народу. Виняток у цьому творять, здається, німці, народ яких, переживши хворобу гітлерівського нацизму, знову стає носієм здорових ідей. Відомі німецькі проблематики з приводу цього якось сказали:

«Що ж торкається шкіл, то нам здається вже пора визначати їх за їхнім змістом, а не за національністю. Тому на цій основі ми не говоримо більше про „чеську школу", а про школу творення мата, не про „новонімецьку школу", а про стратегічну школу. Безперечно, можна навести ще назви інших шкіл, але ми вважаємо це за непотрібне.»[1])

Московські нацисти, які керують шаховим життям в СССР, також виступають проти національних назв, якщо вони відносяться до неросійського народу. Так, наприклад, «Шахматный словарь»[2]), виданий 1964 р., в час відносної політичної відлиги після смерти Сталіна, говорить про українську систему староіндійського захисту (1. d4 Kf6 2. c4 d6 3. Kc3 e5), розроблений київськими шахістами. Але в монографії[3]), присвяченій цьому захистові, нема вже й найменшого натяку на українську систему, бо й справді, як можна говорити в шахах про українське, коли в житті винищується все українське, як антипод російського...

Нью-йоркський турнір гросмайстерів 1924 року Альохін розглядав як свою генеральну репетицію-підготовку до боротьби за світову першість. За завданням турнірного комітету він видав збірник зіграних у цьому турнірі партій.

[1]) A. Kraemer, E. Zepler «Problemkunst im 20. Jahrhundert», Berlin — 1957, сторінка 5.
[2]) «Шахматный словарь», Москва — 1964, стор. 512.
[3]) М. Юдович «Староиндийская защита», Москва — 1967.

Його коментарі не втратили значення до нашого часу, а сама книга в цілому стала зразком у класиці шахової літератури і була перекладена з англійської на багато мов світу. У розповіді про перебіг «Турніру гросмайстерів у Нью-Йорку 1924 р.» подана характеристика кожного учасника турніру, до якого були запрошені лише найвизначніші гросмайстери того часу. Про Боголюбова сказано[1]):

«Боголюбов, **хоробрий представник нової української нації,** є здібним поборником наймодерніших теорій. Спокійний, методичний, незмінно усміхненний. Його партії заслуговують на увагу. Йому дотепер належить особлива слава шахіста, який цілковито переграв Маршалла. У своїй партії проти Реті він успішно покликав до нового життя старе продовження проти варіянта Мак-Китчона у французькому захисті.»

Російський патріот, людина великої культури, найгеніяльніший в історії людства шахіст, шляхтич за походженням Альохін свого задушевного приятеля Боголюбова, як бачимо, зараховує до української нації. Також Боголюбов ніколи не заперечував своєї приналежности до української нації, українства.

У Московському міжнародньому турнірі 1925 р. Ю. Боголюбов випередив екс-чемпіона світу П. Капабланку і другого екс-чемпіона Е. Ляскера, цього великого переможця великого турніру гросмайстерів 1924 р. в Нью-Йорку. Успіх Ю. Боголюбова в Москві 1925 р., а згодом, 1928 р., в Бад Кіссінґені, де він, здобувши вісім очків, зайняв перше місце перед екс-чемпіоном світу Капабланкою (7) і чемпіоном світу серед аматорів М. Ейве (6½), підтвердив, що переможець останніх турнірів належить до найсильніших шахістів світу. Відомо, правда, що Е. Ляскер мав ще більші досягнення — 1899 р. в Лондоні він випередив свого найближчого конкурента на 4½ очка, Альохін у Сан Ремо 1930 р. на 3½, а в Бледі 1931 — на 5½ очка! І Ляскер, і Альохін у час цих своїх найблискучіших перемог перебували в зеніті розквіту й були тоді не тільки чемпіонами світу, але й найкращими шахістами світу. Успіхи Ляскера й Альохіна, крім того, були здобуті в турнірах із значно слабкішим складом учасників, ніж Московський 1925 року. Також обидва програні проти Альохіна матчі за звання чемпіона світу з шахів підтвердили право Ю. Боголюбова претендувати на той титул. Адже Альохін, не зважаючи на переконливу перемогу, подолав Ю. Боголюбова (1926 р. — +11 - 5 = 9 і 1934 р. — +8 - 3 = 15) приблизно з таким же рахунком, як Ляскер Штайніца 1894 р. (+10 - 5 = 4), а не виграв так розгромливо, як, скажімо, Капаблянка проти Ляскера (1921 р. — +4 - 0 = 10).

На тлі цих порівнянь видно безглуздість тверджень злосливих супротивників Ю. Боголюбова, який нібито своєю грою в матчах з Альохіним сприяв

---

[1]) Ми цитуємо за німецьким виданням цієї книги: A. Aljechin (Alekhine) «Das Grossmeister Turnier. New York 1924». Im Auftrage des Turnier-Komitees mit einem Geleitwort von Kurt Richter und einem eröffnungstheoretischen Beitrag von Dr. Max Euwe. Berlin — 1963, стор. XXXIV.

ослабленню сили чемпіона світу і наступній його поразці з М. Ейве[1]). Ті ж самі колошахові комбінатори вихваляють виграш М. Ейве з випадковою перевагою в одне очко проти постійно п'яного в час матчу Альохіна (1935 р. — +9 - 8 = 13) і соромливо промовчують, що новоспечений чемпіон світу це звання мав лише два роки і матч-реванш 1937 р. програв із тріском — +10 - 4 = 11. Варто нагадати, що Капаблянка перед своїм матчем з Ляскером за світову першість перемагав своїх супротивників із значно вищим рахунком, ніж Альохін Боголюбова. Наприклад, 1909 р. він переміг Ф. Маршалла з рахунком +8 - 1 = 14, а 1919 р. югославського майстра Костіча — 5:0!

Від першого матчу 1913 р. в Лодзі, перемога в якому дала звання шахового майстра, Ю. Боголюбов зіграв 22 матчі. Шість із них він програв: двічі чемпіонові світу Альохіну, один раз — екс-чемпіонові М. Ейве, якого перед тим два рази переміг, й по одному разу з незначною перевагою — А. Рубінштейну і Р. Шпільману, які мали найреальніші вигляди змагатися за звання чемпіона світу, та найсильнішому свого часу Е. Елісказесу:

Ю. Д. Боголюбов

Родився 14. 4. 1889 р. в Станиславчику. Помер 18. 6. 1952 р. в Тріберґу.

Рік	Місто	Противник	В.	П.	Н.[2])
1913	Лодзь	Ґ. Сальве	5	3	2
1914	Раштатт	І. Рабіновіч	5	0	2
1917	Тріберґ	О. Селезнів	3	2	3
1919	Берлін	К. фон Барделебен	3	0	2
1920	Стокгольм	А. Рубінштейн	4	5	3
1920	Стокгольм	А. Німцовіч	3	1	0
1924	Нью-Йорк	А. Купчик	3	1	2
1924	Ленінград	П. Романовський	5	1	6
1928	Амстердам	М. Ейве	3	2	5
1929	Вісбаден	О. Альохін	5	11	9
1929	Амстердам	М. Ейве	2	1	7
1930	Ґетеборґ	Ґ. Штальберґ	3	1	1
1931	Нюрнберґ	Л. Редль	2	0	4
1932	Земмерінґ	Р. Шпільман	3	4	3
1934	Баден-Баден	О. Альохін	3	8	15
1934	Відень	Г. Мюллер	7	3	5
1935	Кеніґсберґ	К. Агуес	0	1	1
1939	Берлін	Е. Ґ. Елісказес	3	6	11
1941	Карлові Вари	М. Ейве	2	5	3
1943	Варшава	О. Альохін	1	1	0
1949	Цюріх	Г. Ґроб	4	2	1
1950	Швельм	Ґ. Кінінґер	3	1	4

[1]) Автори «Історії шахів» (Dr. J. Silbermann/W. Unzicker «Geschichte des Schachs», München — 1975) твердять:

Dieses zweite Match gegen einen deutlich schwächeren Gegner hatte nachteilige Folgen für Aljechins Stil. Sein Spiel verlor an Tiefe, seine Risikobereitschaft artete gelegentlich in Tollkünheit aus

Цей другий матч проти значно слабкішого противника мав на стиль Альохіна негативні наслідки. Його гра втратила глибину, його готовість ризикувати вироджувалась часом у відчайдушність.

[2]) В. — виграш, П. — програш, Н. — нічия. Таблицю взято із Dr. P. Feenstra Kulper «Hundert Jahre Schachzweikämpfe», Amsterdam — 1967, стор. 75.

«Серед шахових подій, що мали місце незадовго перед міжнародним турніром у Зальцбурзі 1942 р., від 20. липня по 2. серпня 1941 р. в Карлових Варах відбувся двобій між доктором М. Ейве і Боголюбовим. Це був третій матч між обома гросмайстрами, бо вони вже зустрічалися в Амстердамі 1928 і 1929 рр., обидва рази з позитивними наслідками для Боголюбова — +3 - 2=5 і +2 - 1=7.

На той час кращі роки українського майстра належали вже до минулого, коли він здобував блискучі перемоги в турнірах Москви 1924, Бреслава 1925, Ленінграда 1925, Москви 1925 і Бад Кіссінгера 1928 рр., а також боротьба за світову першість проти доктора Альохіна, яку він, правда, програв, але все ж п'ять разів переміг тодішнього чемпіона світу», — говорить аргентінський видавець шахової літератури М. А. Лячага.[1])

Між іншим, варто звернути увагу, що неупереджена до українства людина М. А. Лячага називає Ю. Боголюбова українським майстром.

Дві наступні партії ми подаємо з останнього десятиріччя життя українського майстра, кращі роки якого належали вже, за означенням вище цитованого аргентінського автора, до минулого. Партію проти тодішнього чемпіона світу Альохіна Ю. Боголюбов виграв у першому турі Зальцбурзького турніру 1942 р., який він закінчив дуже невдало: набравши в першій половині турніру 3½ очка, він програв усі останні п'ять зустрічей. Виграш проти екс-чемпіона світу на 23-му ході досягнуто в стилі комбінаційних велетнів минулого століття.

Боголюбов — Альохін

Каро-Кан, 9. 6 42, Зальцбург

1. e4 c6 2. d4 d5 3. Kc3 Знавці теорії твердять, що цей хід не дає переваги білим. Треба грати 3. ed і 4. c4! **3. ...de 4. K:e4 Kf6 5. K:f6+ ef 6. Cc4 Cd6 7. Фe2+ Ce7** Цей хід являє собою втрату темпа. Але й розмін королевами (7. .. Фe7 8. Ф:e7+) веде до вигідного для білих ендшпіля. **8. Kf3 Cg4 9. c3 Kd7 10. h3! Ch5 11. g4 Cg6 12. Kh4 Kb6 13. Cb3 Kd5 14. Cd2!** Слабо 14. f4 f5! 15. gf Ch5! **14. ...Фd6 15. Kf5! C:f5 16. gf g6 17. 0-0-0 0-0-0 18. Фf3 g5.** Проти c4 і Cf4. **19. The1 The8 20. Te4 Cf8 21. T:e8 T:e8 22. Фh5!** — виграш пішака є першим здобутком далекоглядної солідної стратегії Боголібова в цій партії **22....Фd7 23. Ф:h7 Te4? 24. Фh8 Фd8 25. Фh5 Фd7 26. Фh8 Фd8 27. Te1! T:e1+ 28. C:e1 Крc7** Король тікає з поля бою? **29. Cd2 Фe7 30. Фh5 Фd7 31. Фf3 Ch6? 32. h4 Kf4 33. C:f4 gf 34. Фh5 Cf8 35. C:f7 c5 36. Ce6 Фd6 37. Фf7+ Ce7 38. dc Ф:c5 39. h5 f5 40. h6 Крb6 41. Cc4 Cd6 42. Cd5 Фc8 43. Фe6 Фf8 44. h7 Крa5 45. C:f3 Фh6+ 46. Крc2.** Чорні здалися.

Боголюбов — Ейве

Третя партія матчу 1941 року

1. e4 e5 2. Kf3 Kc6 3. Cc4 Kf6 4. Kg5 d5 5. ed Ka5 6. Cb5+ c6 7. dc bc 8. Фf3 Старе, рідко вживане продовження, яке мабуть спростовується ходом чорної королеви на c7 або b6. Цікава гра виникає після 8. .. Ce7 9. C:c6 K:c6 10. Фc6+ Cd7. 8. ...cb **9. Ф:a8 Cc5 10. 0-0 0-0 11. b4 C:b4 12. Kc3!** В цій позиції шахові теоретики розглядали лише 12. Ф:a7, що після 12. ... Kc6 13. Фe3 Kd5 створює гостру позицію і передумову для наступу чор-

[1]) Milciades A. Lachaga «Internationales Schachturnier Salzburg 1942 und 3. Wettkampf Euwe-Bogoljubow», Martinez, Argentinien — 1974, стор. III.

них. Хід, зроблений у партії, гальмує розвиток чорних фігур або сприяє вигідному для білих розміну королевами. **12. ...Kh5 13. Kf3 Kf4 14. Tb1 C:c3 15. dc K:g2** «Бережіться данайців, навіть якщо вони подарунки приносять!» — брати цього, по суті троянського коня чорний король не може, бо втратить свою королеву: 16. Кр:g2? Ch3+!

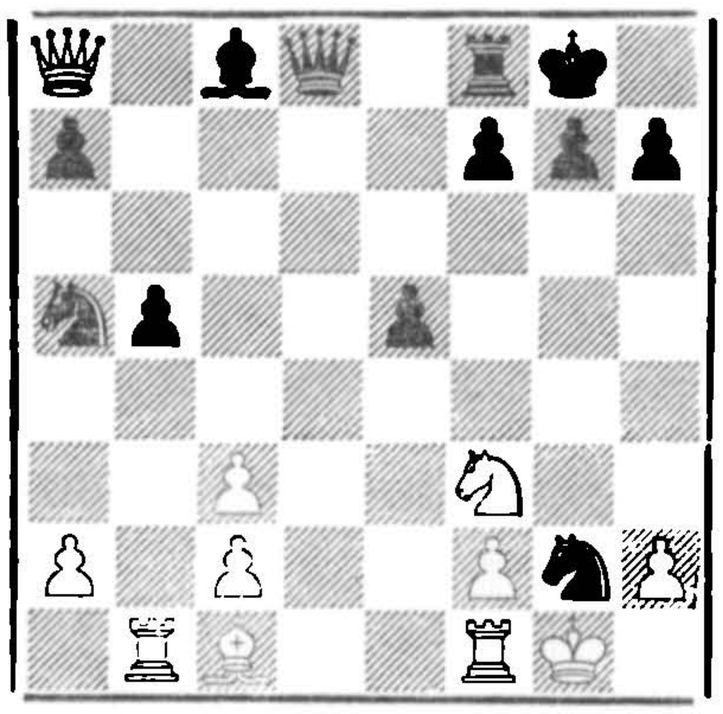

16. T:b5! Kc4 17. Tc5 Kd6 18. Td1 e4 19. Cg5 Фd7 20. Фd5 Ke3 Загроза 21. Фg4. Мабуть краще було б спершу піти королевою на g4, замість 20. ...Ke3. Нічого не дає чорним 20. ... ef, що спростовується 21. Ф:d6 з загрозою 22. Ф:f8+ **21. Ke5! Фh3** 22. **C:e3 Cg4 23. Ф:d6.** Чорні здалися.

Ю. Боголюбов на смертному одрі — 18. 6. 1952 р., Тріберг, Німеччина

О. С. СЕЛЕЗНІВ

Перебуваючи в Німеччині, Олекса Селезнів зіграв шість матчів із визначними шахістами цієї країни того часу[1]). Лише один матч він програв з незначною перевагою своєму землякові Ю. Боголюбову 1917 р. в Тріберґу: +2 - 3 = 3.

Зіграний у цьому ж місті в 1916 році матч із швайцарським майстром Г. Фарні (Hans Fahrni, 1883-1939), автором кількох солідних книг (його «Концы игры в шахматах» видано також російською мовою в Москві — 1926), закінчився в нічию.

Матч-турнір, в якому взяли участь Боголюбов, Реті, Селезнів і Шпільман, а також наступні чотири матчі О. Селезнів зіграв у Берліні. Про цей матч-турнір чотирьох «великих шахістів двадцятих років» говорить німецький автор Т. Шустер[2]), а також тодішній чемпіон світу Е. Ласкер у своїй передмові до збірника «35 етюдів шахового майстра О. Селезнева», яку подаємо далі.

Про Ю. Боголюбова ми вже говорили.

Р Реті (народжений 18. 5. 1889 р. біля Братіслави, помер 6. 6. 1929р. в Празі) — видатний гросмайстер, капітан шахової дружини Чехо-Словаччини на 1-й Олімпіяді. Реті належав до т. зв. гіпермодерністів Німцовіча, С. Тартаковера. Цій течії він надав стрункого завершеного вигляду, доповнивши теорію про відкриті (Морфі) й закриті (Штайніц) позиції поняттям про напівзакриті позиції, що сприяло виникненню нових дебютів і надало дужих поштовхів комбінаційній творчості на основі вже опрацьованих засад про значення позиції в шаховій партії. Р. Реті опрацював дебют (1. Kf3), що носить його ім'я. Він автор не тільки багатьох праць із шахової теорії, а й творець славетних шахових етюдів. С. Тартаковер, цей великий майстер не лише шахових, а й словесних комбінацій, про свого однодумця якось сказав: «Реті студіює математику, не будучи сухим математиком. Проживає у Відні, хоч і не є віденцем. Він щирий словак, який не говорить по-словацькому. Він говорить надзвичайно швидко, ніколи не роблячи поспішних висновків. Він буде найкращим шахістом світу, але чемпіоном світу не стане. Він шаховий

---

[1]) Dr. P. Feenstra Kuiper «Hundert Jahre Schachzweikämpfe. Die bedeutendsten Schachzweikampfe 1851-1950. Mit einer Übersicht der Spielerfolge der grössten Schachmeister. 1967 — Amsterdam. (Д-р П. Феенстра Куіпер «Сто років шахових матчів. Найвизначніші шахові двобої 1851-1950. Із оглядом наслідків ігор найбільших шахових майстрів» — назва книги є властиво також характеристикою й оцінкою О. Селезнева, про якого мовиться в ній на сторінках 41, 42, 43, 45, 47, 74 і 94.

[2]) The. Schuster «Die großen Schachmeister der zwanziger Jahre» — «Великі шахові майстри двадцятих років», Stuttgart — 1976, стор. 13.

митець і експеремснтатор, який запитує більше „що?", „чому?".»[1])

Р. Шпільман (Rudolf Spielmann, 1884-1942) — видатний австрійський гросмайстер, «останній романтик», — за висловом Р. Реті. Р. Шпільман скоштував гіркого хліба політичного втікача: після приєднання в 1938 р. Австрії до Німеччини емігрував у Чехо-Словаччину, а згодом до Швеції, де й помер у Стокгольмі.

Після матч-турніру О. Селезнів переміг 1919 р. берлінських майстрів О. Теннера та Г. Шоріса з одинаковим переконливим рахунком +3 - 0 = 3, а 1920 року -- К. фон Барделебена (Curt von Bardeleben, 1861-1924) — +2 - 0 = 4, німецького національного майстра, автора кількох книг і багатьох статтей. Шляхтич за походженням, цей учасник багатьох міжнародніх шахових турнірів, не витримавши безвихідних злиднів свого життя, покінчив самогубством. 1921 р. О. Селезнів переміг (+1 - 0 = 1) німецького гросмайстра Р. Тайхмана (Richard Teichmann, 1868-1925), видатного представника позиційної школи.

1923 р. О. Селезнів здобув у міжнародньому шаховому турнірі в Моравсь-

Учасники міжнародного шахового турніру в Моравській Остраві (1.-18. VII 1923 р.). Сидять (зліва направо): Боголюбов, Ляскер, Тарраш, Вольф, Реті Ґрюнфельд і Ейве. Стоять: Селезнів, Громадка, Вальтер, Покорний та два невідомих.

кій Остраві четверте місце, зігравши в ньому в нічию з переможцем турніру, недавнім чемпіоном світу Е. Ляскером, і вигравши у М. Ейве, який став чемпіоном світу з шахів пізніше, та випередивши трьох міжнародніх ґросмайстрів, які в різні часи змагалися за шаховий трон або були поважними претендентами на звання чемпіону світу з шахів — С. Тарраш і Ю. Боголюбов (7-8 місця), Рубінштейн (10-те місце).[2])

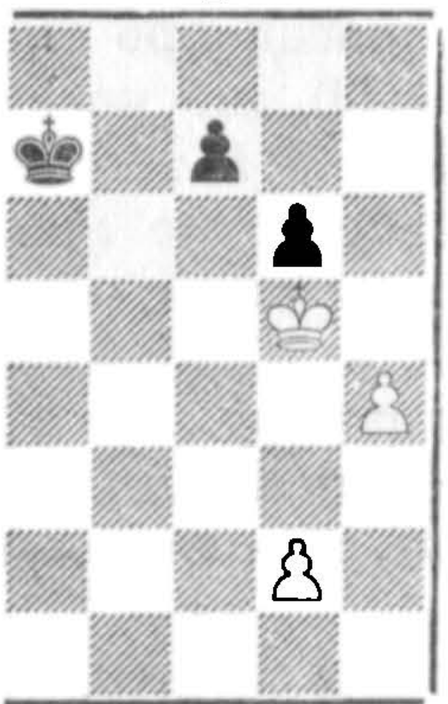

Як високо оцінював Ю. Боголюбов свого шахового противника О. Селезнева і перемогу над ним видно з того, що кінцівку однієї виграної ним партії він помістив як зразок до свого підручника шахової гри[3]): 1. Крg5-f6 Kd7-e8 2. Kf6-g7 Ke8-e7 3. g2-g3! і виграш.

---

[1]) V. Houska — K. Opocensky «Heiteres aus der Welt des Schachs», 1961 — Artia. Prag. Printed in Czechoslovakia, стор. 63.

[2]) «Internationales Schachmeister-Turnier zu Mährisch-Ostrau von 1. bis 18. Juli 1923». Herausgegeben von B. Kagan, сторінок 108 з фотографією учасників.

[3]) E. Bogoljubow «Schach-Schule», Bühl/Baden — 1970 р., 6-те видання, сторінки 62-63.

Чемпіон світу Е. Ляскер:
Селезнів ушанував мене дорученням видати його етюди

Після закінчення першої світової війни О. С. Селезнів залишився в переможеній, обтяженій непосильними репараціями й опанованій злиднями Німеччині. В цей час він завойовує низку визнаних перемог у матчах із провідними шахістами та у міжнародніх шахових турнірах, закріплює за собою славу шахового композитора, що належить до еліти проблемістів світу. Шляхетний у поводженні, стає особистим приятелем багатьох тодішніх шахових світил. Найпалкішим прихильником таланту О. Селезнева і його другом у той час стає філософ, чемпіон світу з шахів д-р Еммануіл Ляскер, який видав у Берліні збірник «35 етюдів шахового майстра О. Селезнева».

У передмові до шахових перлин чемпіон світу зазначав:

«Майстер О. Селезнів є не лише практичним гравцем визначної сили, що був спроможний, не програвши жодної партії, здобути в боротьбі з Боголюбовим, Реті і Шпільманом, друге місце в Берлінському турнірі в лютому 1919 р. — його значення як композитора не менше визначне. Для мене є честю, нагородою познайомити німецький шаховий світ із його етюдами. В них панує самобутній дух, що підпорядкований найсуворішій самокритичності й який тому не заспокоюється доти, доки виникла ідея не здобуде виразного завершення в найдосконаліший спосіб. У нього нема буденних думок. Засоби, які він вживає для виявлення думки, завжди взяті з дійсности. Величезна любов до свого мистецтва постійно володіє художником, так що він не уникає ніяких найважчих зусиль, які вважає за корисні або необхідні. І почуття смаку, яке панує в його творах, завжди вишукані. Таким чином протягом довгої низки років створена ця мала розміром праця, творець якої вшанував мене, доручивши її видання.

Я сподіваюся, що німецький шаховий світ належно вшанує, оцінить хист нашого гостя. Відповідно до часу війни, оформлення скромне і без прикрас. Оздобою цієї книги є її внутрішня коштовність.»[1])

Тодішній чемпіон світу сам був автором кількох етюдів високої майстерности. Переїхавши 1902 р. до США, він заснував там «Lasker's Chess Magazine», який ставив за свою мету викликати зацікавлення до шахової композиції. З цією метою Е. Ляскер опублікував у своєму журналі двоходову задачу, зазначивши, що нагороду отримає той, хто не зможе її розв'язати. При розгляді задачі виявилося, що на будь-який перший хід можна було зробити лише таку відповідь, яка неминуче призводила до мата. Як знаємо, це замилування Е. Ляскера шаховою композицією призвело до приятелювання з О. Селезневим. В солідній монографії (316 сторінок, вступне слово проф. Альберта Айнштайна, нобелівського лавреата, засновника філософського вчення про теорію відносностей, що дала, як твердять знавці, початок новій атомній епосі та створенню атомної бомби) «Емануель Ляскер. Життепис чемпіона світу»

[1]) «35 Endstudien von Schachmeister A. Selesnieff. Herausgegeben von Weltmeister Dr. E. Lasker», Verlag Bernh. Kagan, Berlin W. 8, Behrenstr. 24.

д-р Й. Ганнак наводить перелік літературних праць Ляскера, філософських творів, які викликали свого часу жваву дискусію, що тривала й на з'їздах філософів (Берлін, липень 1928 р.).Тут згадано його підручник з картярства, ще ненадруковані рукописи, а промовчується збірник «35 етюдів шахового майстра О. Селезнева, видані чемпіоном світу д-ром Е. Ляскером».

Це здавна знана вже, стара тактика наших недругів. «Старший брат» віками обкрадав український, як і інші поневолені ним, народ, видаючи привласнене за своє власне, замовчував створене не ним, щоб твердити згодом про брак культури в підневільних. О. Селезнева, як багатьох інших його земляків, спершу замовчували як українця, а згодом — як шахіста взагалі та шахового композитора зокрема. З властивим обмеженим людям лицемірством, вони висловлюють жаль про самовинищення народів у час двох останніх світових воєн, про можливе самознищення людства в наступній можливій атомній війні, а самі, теоретично беручи, винищують український народ, не бажаючи знати його. Автор життепису чемпіона світу з шахів твердить (стор. 232), що проблематика комуністичного експерименту і система російського панування не є, мовляв, темою книги і тому він говорить лише про розквіт шахів у «совєтській Росії». Цей біограф чемпіона світу кілька разів підкреслює, що любимим філософом Е. Ляскера був Спіноза. Знаємо, що основою у вченні Спінози, якого жидівство вилучило в 1656 р. за «жахливу лженауку» зі своєї громади, була думка, що в природі нема і не може нічого бути, що заперечувало б її порядок, закони. Зарозумілі люди в своєму розвитку керувалися іншими, власно вигаданими заложеннями і поставили людство на межу самознищення. Цензура творів померлих, у нашому випадку вилучення з переліку праць Емануїла Ляскера його видання «35 етюдів шахового майстра О. Селезнева» — лише один із багатьох прикладів дій людей, які суперечать їхньому власному розвитку. Якщо одна особа проявляє насильство над іншою (цензура творів), то тим створює передумови для диктатури уряду чи партії над народом, фальшиво аргументованої правом захисту його інтересів. Прагнення до панування (в сфері духа це виявляється насамперед у цензурі) однієї особи чи групи осіб породжує протидію і призводить до спроби здійснення загального (тотального — у нацистів, всебічного — в комуністів) поневолення в усіх царинах людського життя, замовчування супротивників, а згодом — цілковитого їх винищення.

Три слідуючі твори подані за виданням Е. Ляскера «35 етюдів шахового майстра О. Селезнева», що його ради короткости згодом наш шаховий композитор називав Збірником 1919 р. Інші 32 шедеврів О. Селезнів передрукував у книзі »100 шахматных этюдов», виданій 1940 р. в Москві. На частині з них помітна рука політичного цензора «найдемократичнішої країни в світі»: викреслено присвяти етюдів О. Селезнева тим його приятелям, які залишилися на чужині як політичні емігранти. Поданий у нас під ч. 37 етюд у збірнику 1919 р. був надрукований першим (№1) із зазначенням «Присвячується панові Боголюбову», ч. 21 — «Присвячений панові О. Альохіну», ч. 39 — «Панові Зноско-Боровському присвячується». Це один з багатьох прикладів насильства в СССР над думками, почуттями і бажаннями авторів, також уже померлих. Новеліст В. Стефаник присвятив своє оповідання «Межа» відомому українському націонал-комуністові М. Хвильовому, що проголосив гасло «Геть від Москви!». Про цю присвяту нема мови навіть у примітках до академічних видань повного зібрання творів В. Стефаника, що побачили світ в Українській ССР.

У передмові до збірника «100 шахматных этюдов» О. Селезнева, що вий-

1. 1915 р.

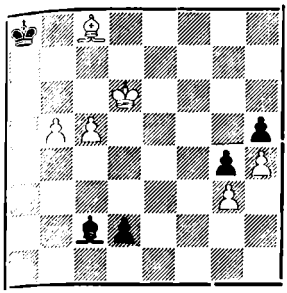

Нічия

2. «Шахматный вестник», 1915 р.

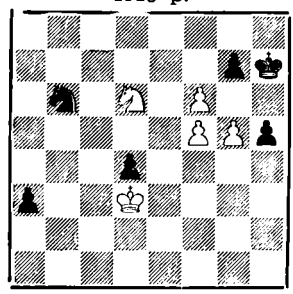

Виграш

3. 1918 р.

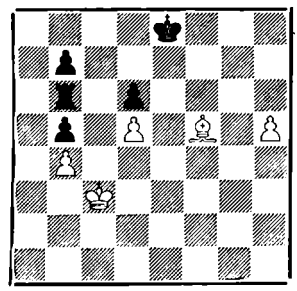

Виграш

1. **1. Kpd6-c7** (1. b6? Kpb8!) **Cc2-e4** (Проти загрози 2. Cb7+ і 3. b6x) **2. c5-c6** (Програє 2. b6? Cc6! 3. Kp:c6 Kpb8!) **Ce4:c6 3. b5-b6 Cc6-f3 4. Cc8-a6 d2-d1Ф (T) 5. Ca6-b7+ Cf3:b7** пат. (Якщо 4. ... d1C або 4. ... d1K, то 5. b7+).

2. **1. f6-f7 Kb6-d7 2. g5-g6+ Kph7-h8** (2. ... Kph6 3. f8Ф K:f8 4. Kf7x) **3. Kd6-e8 a5-a2 4. f5-f6 a2-a1Ф** (4. ... gf 5. g7+. На 4. ... Ke6 виграє 5. Kpe4 K:g6 6. g7+) 5. **f6:g7x.**

3. **1. Cf5-d3 Kpe8-f7 2. Cd3:b5 Tb6:b5** (Загрожує 3. Cc4 4. b5 і 5. Kpb4 6. Kpa5) **3. Kpc3-c4 Tb5-b6 4. b4-b5 Kpf7-g7 5. Kpc4-b4 Kpg7-h6 6. Kpb4-a5 Tb6:b5+ 7. Kpa5:b5 Kph6:h5 8. Kpb5-b6 Kph5-g5 9. Kpb6:b7 Kpg5-f6 10. Kpb7-c7 Kp~ 11. Kpc7-c6** і білі виграють.

нов з друку 1940 р. в Москві, ґросмайстер Г. Я. Левенфіш[1]) писав:

«Простота і ясність думки, а також **сяйво селезнівських етюдів... нагадують етюди Реті, Маттісона, Григор'єва.**»

«Олександер Сергійович Селезнів є майстром міжнародньої величини, який має за собою вже багато славних здобутків. О. С. Селезнів брав участь у багатьох міжнародніх турнірах і завоював зокрема в Моравській Остраві (1923 р.) четверте місце попереду Тартаковера, Ейве, Боголюбова, Тарраша, Шпільмана і Рубінштейна. В 1924 р. Селезнів ділив у Мерані з Пшепйоркою 4-5 місця. Виграш матчу 1920 р. проти відомого німецького майстра Барделебена, перше місце в усеросійському чемпіонаті 1927 р. і численні інші успіхи автора пропонованої тут книжечки є промовистим свідченням сили його гри.

О. С. Селезнів належить до того не надто багатолюдного кола майстрів, які щасливо поєднують практичну гру з творчістю у царині етюдної композиції. Практична майстерність освітлює його досягнення у названій області. Твори Селезнева нагадують нам у цьому відношенні етюди Реті, Маттісона, Григор'єва.

[1]) Г. Я. Левенфіш (9. 3. 1889—9. 2. 1961) — чемпіон СССР 1934 і 1937 рр., автор шахових підручників та багатьох книг і статтей із питань шахової теорії.

Селезнів постійно уникає надуманих позицій, які часто є неминучими при здійсненні складних ідей шахових проблем. Його етюди здаються кінцівками справді граних партій, нерідко з найменшою кількістю фігур або пішаків (мініятюри!). Проте, кожен його етюд ілюструє певну виразну ідею, нерідко злиття кількох ідей. Боротьба за здійснення поставленої мети (виграш або нічия) проводиться за допомогою сильних ходів, які нелегко знайти. З цієї точки зору етюди Селезнева приємно відрізняються від композицій багатьох авторів, в яких, властиво, відсутня боротьба, а рішення носять механічний характер.

Досконале ведення кінцівок із турами — необхідна зброя кожного сильного шахіста. Тому не випадково, що кращі проблеми автора належать до ендшпілю з турами.

Автор не без підстав вбачає в своєму збірнику етюдів своєрідний мистецький підручник кінцівок. Навчаючи шахістів, я часто демонстрував їм етюди Селезнева, які постійно знаходили визнання у слухачів. Простоту й ясність думки, а також сяйво селезнівських етюдів вшанують належним чином також читачі пропонованої книги.»

О. СЕЛЕЗНІВ:

«Свій твір я присвячую шахістам Донецької області, де я провів десять років мого життя»

„Вже давно мене займає думка про видання підручника шахового ендшпілю. Такий підручник був би побудований на іншій основі, ніж клясичний твір Й. Берґера «Теорія і практика ендшпілю», який внаслідок своєї учености тяжко доступний звичайному читачеві. В противагу книзі Й. Берґера я ставив перед собою мету дати у вигляді скомпонованих проблем жваву картину тих ідей і витонченостей, які трапляються в кінцевих закінченнях шахових партій. При цьому мене, практичного майстра, вабили головним чином ті закінчення, що були найправдоподібними в практичній грі — тобто взаємоборотьба пішаків і легких фігур, причому, тури причисляються до останніх. Саме тому в моїх етюдах лише рідко зустрічаються королеви і цілковито відсутня незграбна та суха боротьба легких фігур — тема, яку переважно опрацьовував визначний французький проблеміст Г. Рінк.

Створення такого підручника, зрозуміло, не під силу одній єдиній особі й вимагає співпраці багатьох авторів. Проте я вважаю, що пропонований тут мій твір певною мірою облегчить вирішення цього завдання.

Для орієнтації тих, хто цікаиться ендшпілем, я впорядкував мої етюди за прикметою їхнього матеріялу; всередині кожної групи вони приводяться за часом їхнього опублікування з наведенням, у більшості випадків, також року і джерела першодруку. Сім проблем подаються тут вперше.

На закінчення хотів би висловити сердечну подяку ґросмайстерові Г. Я. Левенфішу за його спонукання видати цей збірник.

Свій твір я присвячую шахістам Донецької области, де я провів останні десять років мого життя.

1. «Нива», 1912.

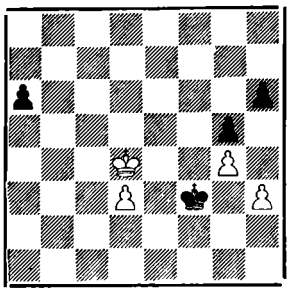

Виграш

2. «Правда», 1927.

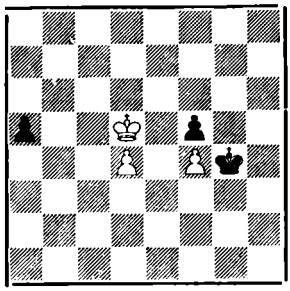

Виграш

3. «Шахматный вестник», 1913.

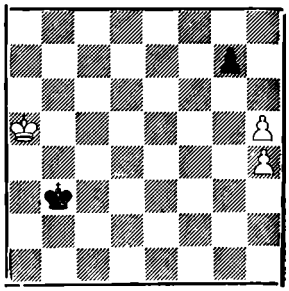

Виграш

1. 1. Крd4-c4 a6-a5 (Або 1. . . .Крf4 2. d4 a5 3. d5 і так далі).

2. d3-d4 Крf3-f4 3. d4-d5 Крf4-e5 4. Крc4-c5 a5-a4 (Програють чорні й після 4. . . .Крf6 5. d6 a4 6. Крc6 a3 7. d7 і 8. d8).

5. d5-d6 Крe5-e6 (Програє 5. . . .a3 6. d7 a2 7. d8Ф і 8. Фh8+).

6. Крc5-c6 a4-a3 7. d6-d7 a3-a2 8. d7-d8Ф a2-a1Ф.

9. Фd8-e8+ Крc6-f6 10. Фe8-h8+ і білі виграють чорну королеву.

2. Тут об'єднано мій попередній твір із етюдом Клінґа і Горвіца, в якому чорна королева здобувається по вертикалі. При цьому мені вдалося навіть зменшити, порівняно з попередньою моєю проблемою, матеріял. 1. Крd5-c4! Крg4 : f4! Ео інакше білі затримують чорного прохідного пішака і проводять свого в королеву. 2. d4-d5 Крf4-e5 3. Крc4-c5. Тепер чорні мають два продовження — намагатися провести одного або другого прохідного пішака.

Якщо 3. . . .a5-a4, то 4. d5-d6 Крe5-e6 5. Крc5-c6 a4-a3. 6. d6-d7 a3-a2 7. d7-d8Ф a2-a1Ф 8. Фd8-e8+ Крe6-f6 9. Фe8-h8+ і виграється чорна королева по діягоналі, як у моєму етюді ч. 1.

Якщо ж 3. . . .f5-f4, то 4. d5-d6 Крe5-e6 5. Крc5-c6 f4-f3 6. d6-d7 f3-f2 7. d7-d8Ф f2-f1Ф 8. Фd8-e8+ Кр~ 9. Фe8-f8+ і чорна королева виграється по вертикалі, як в етюді Клінґа і Горвіца.

3. Цей маленький етюд, який проте служив за зразок для багатьох інших на цю ж тему, є опрацюванням кінцівки партії, яку я грав у 1906 р. із моїм братом П. С. Селезньовим. 1. Крa5-b5. Щоб досягти виграшу, білий король повинен негайно наблизитися до своїх пішаків.

1. . . .Крb3-c3 2. Крb5-c5 Крc3-d3 3. Крc5-d5 Крd3-e3.

4. Крd5-e5 Крe3-f3 5. Крe5-f5! Крf3-g3 6. h5-h6! Цей виграшний маневр став можливим лише тепер. 6. . . .g7 : h6 7. h4-h5 і білі виграють. Перестановка 5-го і 6-го ходів білих була б помилковою, бо дала б чорним нічию: 5. h6? gb 6. Крf5 h5! 7. Крg5 Крe4! 8. Кр : h5 Крf5.

4. 1. Крb5-c6 Крe7-d8 2. Крc6-d5 Крd8 : d7 3. Крd5-e4 Крd7-d6 4. Крe4-f3 Крd6-e5 5. Крf3-g4 Крe5-f6 6. Крg4-h5 Крf6:f5 пат.

5. 1. Крe1-f2 Крd4-c5 2. Крf2-g3 Крc5-b5 3. Крg3:g4 Крb5-a4 4. Крg4-f5! Єдиний хід, який забезпечує білим нічию. 4. . . .Крa4-b3 5. a3-a4 Крb3 : b2

4. «Deutsche Schachzeitung», 1918.

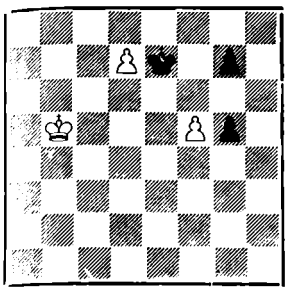

Нічия

5. Збірник 1919 р.

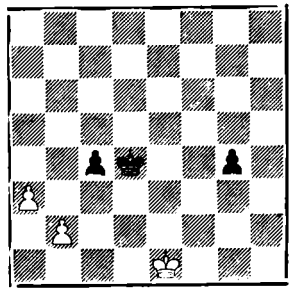

Нічия

6. «Tidskrift för Schack», 1920.

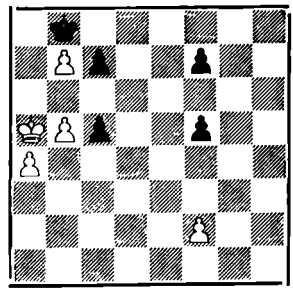

Нічия

Якщо 5. ...Кр:a4, то білий король може своєчасно напасти на чорні пішаки. С. a4-a5 і нічия. Коли б білий король перетинав лінію f через поле f4, то пішак с потрапив би на поле перетворення (c1Ф) з шахом. Хід короля на f3 веде до програшу білих, бо після перетворення прохідних пішаків у королеви, чорні виграють, даючи шах на h1.

6. 1. b5-b6 (Якщо 1. f4?, то виграють чорні 1. ...Кр : b7) c7-c6.

2. f2-f4! (Цим ходом білі здобувають важливий темп. На 2. Кра6 виграють чорні: 2. ...c4 3. a5 c3 4. f4 c5 5. Крb5 c2 6. a6 c1Ф 7. Крc6 Фh1).

2. ...f7-f6 (Якщо 2. ...Кр : b7, то білим пат) 3. Кра5-a6 c5-c4.

4. a4-a5 c4-c3 — пат. Чорні вимушені робити противникові пат, бо після 4. ...c5? вони дістануть мата: 5. Крb5 c3 6. a6 c2 7. Крc6 8. a7x.

7. 1927.

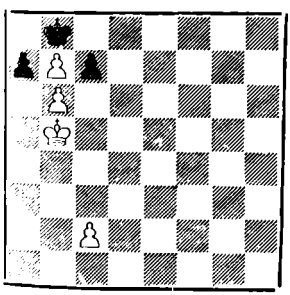

Виграш

8. 1928*)

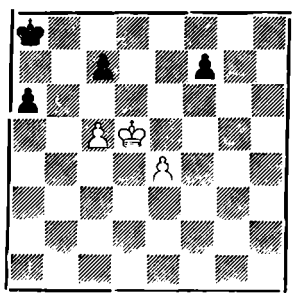

Нічия

9. 1928.

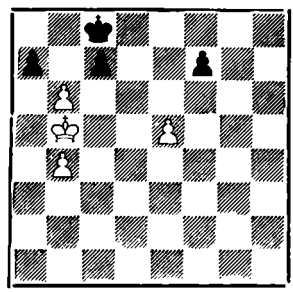

Чорні починають і роблять нічию

7. 1. Крb5-c6 (1. Кра6? веде до пата чорним: 1. ...ab 2. c4 c5! 3. Кр : b6. Також 1 ba+ дає білим лише нічию: 1. ...Кр : b7 2. c4 Кр : a7 3. Крc6 Крb8 4. Крd7 c5!) 1. ...a7 : b6 2. c2-c4 b6-b5 3. c4 : b5 Крb8-a7 4. b5-b6+ і білі виграють. (4 Кр : c7 дає білим нічию — пат чорним.) Мініатюра з двома патовими позиціями.

8. 1. Крd5-c6 (1. Кре5? a5) Кра8-b8 2. e4-e5 Крb8-c8 3. e5-e6 f7 : e6 — пат.

*) Учасникам Всеукраїнського шахового чемпіонату в Одесі присвячується «Фізкультурник України» (Харків), 1928 року.

9. Здійснена в етюді ч. 8 ідея пата тут зустрічається двічі:
1. . . .c7 : b6 2. Kpb5-a6 Kpc8-b8 3. b4-b5 Kpb8-a8 4. e5-e6 f7 : e6 пат.
1. . . .a7 : b6 2. Kpb5-c6 Kpc8-d8 3. b4-b5 Kpd8-c8 4. e5-e6 f7 : e6 пат.

10. «Шахматный листок», 1930.

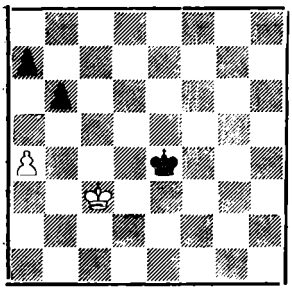

Нічия

11. «Шахматный листок», 1930.

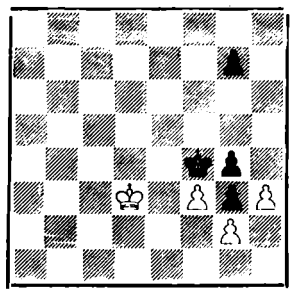

Виграш

12. «Фізкультурник України» (Харків). 1933

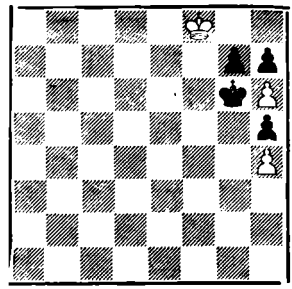

Виграш

10. 1. a4-a5 b6-b5 (До нічиєї веде 1. . . .Kpd5 2. ab ab 3. Kpb4 Kpc6 4. Kpc4). 2. a5-a6 Kpe4-d5 3. Kpc3-b4 Kpd5-c6 4. Kpb4-a5 Kpc6-c5 пат.

Л. І. Куббель пише: «Етюд містить у собі вже відомі патові комбінації, але вступна гра є новою.»

11. Точною грою білі обминають усі підводні рифи й уникають дати чорним пата. 1. f3 : g4! (Після 1. hg білі не можуть перешкодити маневру Kpf4-g5-h4, g7-g5 з патом) 1. . . .Kpf4-g5 (Якщо 1. . . .g5, то, звичайно, 2. Kpd2, але не 2. Kpd4?, бо тоді чорним пат) 2. Kpd3-e3 Kpg5-h4 3. g4-g5! Kph4 : g5
4. Kpe3-f3 Kpg5-h4 5. Kpf3-f4 g7-g6 6. Kpf4-e4 Kph4-g5.
7. Kpe4-f3 Kpg5-h4 8. Kpf3-f4 g6-g5+ 9. Kpf4-f3!. І виграш. Погано 9. Kpf5? g4 10. hg і чорним знову пат.

12. 1. h6 : g7 Kpg6-h6! Тепер ясно, де чорні сподіваються знайти порятунок — вони грають на пат, якщо пішак g8 перетвориться в королеву або туру, а негайне перетворення в коня або стрільця виграшу не приносить. 2. Kpf3-g8! Kph6-g6 3. Kpg8-h8 Kpg6-h6 4. g7-g8K+ Kph6-g6 5. Kg8-e7+ — початок далекої мандрівки коня, яка ставить за мету охорону ключового пункту позиції пішака h4. 5. . . .Kpg6-f6 6. Ke7-d5+ Kpf6-e5 7. Kd5-e3 Kpe5-f4 8. Ke3-g2+ Kpf4-g3 9. Kph8 : h7 Kpg3 : g2 10. Kph7-h6 Kpg2-g3 11. Kph6 : h5 Kpg3-f4 12. Kph5-g6 і виграш.

13. 1. Kpf6-f7! Kph7-h8 2. Ke8-f6 e4-e3 3. Kf6-d5 e3-e2 4. Kd5-f4 e2-e1ф 5. Kf4 : g6+ Kph8-h7 6. Kg6-f8+ і нічия.

Л. І. Куббель пише з приводу цього етюда: «Його авторові вдалося представити тему вічного шаха мінімальними засобами.»

14. 1. Kd7-f8! (Не 1. Kc5? e5! і чорні виграють) Kpd5 : d4.
2. Kf8 : e6+ Kpd4-c3 3. Ke6-c5 Kpc3-c2 4. Kc5-b3! Kd2 : b3 пат. Після 4. Ka4? білі програють 4. . . .b3+ 5. Kpa1 (Якщо 5. Kpa3, Kc4+ з наступним 6. . . .Kb6!) 5. . . .Kc4 6. Kb2 Ke3 7. Kc4 Kpc1 8. Ka3 Kc2+ 9. K : c2 bc!

13. «Шах. листок», 1930 р.*)

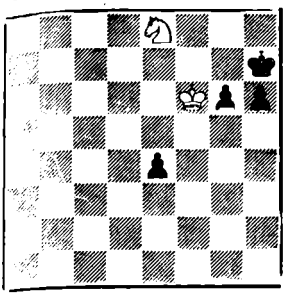

Нічия

14. 1911.

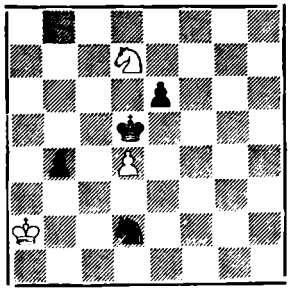

Нічия

15. Збірник 1919.

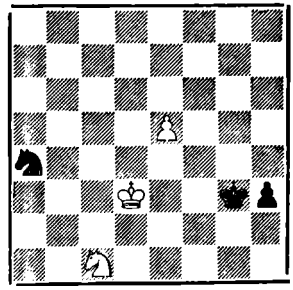

Нічия

15. 1. e5-e6 Ka4-c5+ 2. Kpd3-e2 Kc5 : e6 3. Kpe2-f1 h3-h2 4. Kc1-e2+ Kpg3-g3(f3) 5. Ke2-g1+ і нічия через вічний шах.

Цей невеличкий етюд надзвичайно сподобався д-ру Е. Ляскеру, коли він разом зі мною переглядав збірник «35 шахових проблем».

16. Збірник 1919 р.

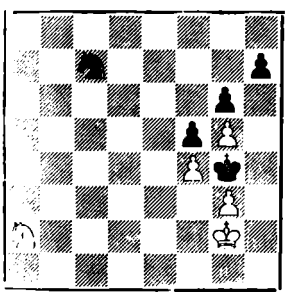

Виграш

17. «Правда», 1927.

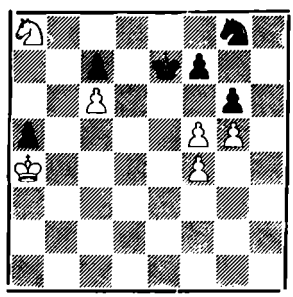

Виграш

18. «Tidskrift för Schack», 1921

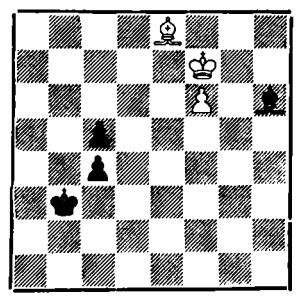

Нічия

16. 1. Ka2-c3 (На 1. Kb4? слідує 1. ...Kph5 з наступним 2. ...h6).

1. ...Kpg4-h5 (1. ...Ke6 2. Kd5 K : g5 3. Kf6x) 2. Kc3-e4 Kc7-d5(e8) (2. ...fe 3. Kph3 і 3. g4x. Якщо 2. ... Kpg4, то 3. Kf6x) 3. Ke4-f6+ Kd5 : f6 4 g5 : f6 і чорні програють, бо після 4. ...Kph6 потрапляють у цуґцванґ.

17. 1. f5-f6+ Цим ходом запирається чорний кінь, але така ж доля судилася і білому коневі. Зрозуміло, що 1. K : c7 нічого не дає. 1. ... Kpe7-d6 (Якщо 1. ...Kpd8, то 2. Kp : a5 Kpc8 3. Kpa6 Kpb8 4. Kb6!) 2. Kpa4-b5 a5-a4 3. Ka8-b6! c7 : b6 4. Kpb5 : b6 a4-a3 5. c6-c7 a3-a2 6. c7-c8Ф a2-a1Ф 7. Фc3-c6! Мат у центрі шахівниці після жвавої гри.

18. 1. Kpf7-g6 Ch6-f4 (1. ...c3 також веде до нічиєї: 2. Kp : h6 c2 3. f7 c1Ф+ 4. Kpg7) 2. Ce8-f7 (Єдина можливість звести партію в нічию, бо після 2. Kpf5 c3 3. Kp : f4 c2 4. f7 c1Ф+ і чорна королева займає поле g8) 2. ...Kpb3-b4 3. Cf7 : c4! Закінчення правильного захисту. За будь-якого іншого продовжен-

*) Шахістам Дніпропетровська присвячується.

ня виграють чорні, які проводять свого прохідного пішака. 3. ...Крb4 : c4 4. Крg6-f5 Сf4-d6 5. Крf5-e6 Cd6-f8 6. Крe6-f7 Cf8-h6 Крf7-g6 і т. д. Білий король постійно переслідує чорного стрільця і таким чином вимушує нічию.

19. «Tidskrift för Schack», 1923.

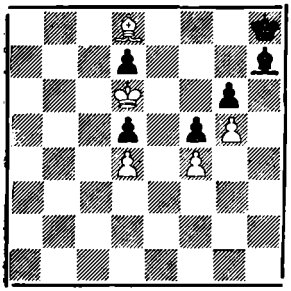

Виграш

20. «Нива», 1911 р. (Переробка)

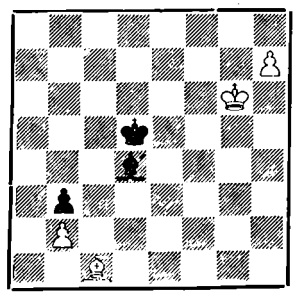

Виграш

21. «Нива», 1912.

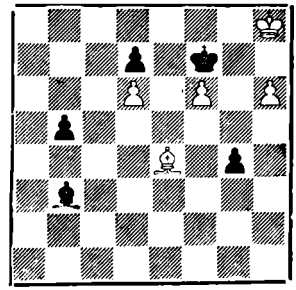

Нічия

19. У кінцівках із різноколірними стрільцями виграш, як відомо, можливий лише рідко й у виняткових випадках. У пропонованім етюді виграш здобувається незвичайною, з огляду наявних на шахівниці сил, комбінацією. 1. Cd8-f6+ Крh8-g8 2. Крd7-e7! d7-d6. Тепер білі стоять перед тяжким завданням: як грати далі? Після 3. Крe8 пат, а після 3. Кр : d6 Крf8 4. Кр : d5 Cg8+ 5. Крc6 Cb3 6. d5 Крf7 виникає виразна нічийна позиція. Звичайно, не можна грати 3. Ce5. 3. Cf6-h8! Ця жертва стрільця забезпечує виграш. 3. ...Крg8 : h8 4. Крe7-f7 Ch7-g8+ 5. Крf7 : g6 Cg8-e6 (Чорні програють і при 5. ...Ch7+ 6. Крf6 Cg8 7, g6) 6. Крg6-f6 Ce6-d7 7. Крf6-f7 і білі виграють, проводячи свого прохідного пішака g5.

20. Цей етюд являє собою переробку моєї першої праці, яка була опублікована 1911 року в журналі «Нива». Не зважаючи на те, що білий пішак h7 просунувся далеко вперед, позиція виглядає лише нічиєю. Справді, якщо білі намагатимуться використати вигідне положення свого пішака, то як вони можуть перешкодити чорному королю йти (Крd5-c4-e3-c2) на виграш білого пішака b2? Після 1. Ch6 C : b2 2. Cg7 C : g7 3. Кр : g7 b2 4. h8Ф b1Ф з виразною нічиєю. До перемоги веде наступний шлях:

1. Крg6-f7 Крd5-c4 2. Крf7-g8 Крc4-d3 — щоб після 3. h8Ф C : h8 4. Кр : h8 Крc2 здобути білого пішака b2 і нічию. Але цим ходом чорний король потрапляє на небезпечну діагональ. 3. Cc1-h6 Cd4 : b2 4. Ch6-g7 Cb2 : g7 5. Крg8 : g7 b3-b2 6. h7-h8Ф b2-b1Ф 7. Фh8-h7+ і білі виграють чорну королеву. Звичайно, нічого не вилинув би на наслідок гри і хід 6. ...Крc2, який також програє.

21. 1. Ce4-d5+ Крf7-f8 [На 1. ...C : d5 слідує 2. h7 Крg6(f8) 3. f7 Кр : f7 або 3. ...C : f7 і пат] 2. Cd5 : b3 g4-g3 3. Cb3-d5 b5-b4 4. h6-h7 (4. Крh7? веде до програшу, бо одна із двох чорних пішаків перетворюється у королеву з шахом.) 4. ...b4-b3 5. Cd5-g8 b(g)3-b(g)2 6. f6-f7 пат.

22. Цей мій твір — наслідування етюда Й. Кемрбелла. Дотепер я його не опубліковував, бо особисто мені не до вподоби такі штучні позиції. 1. Ch7-g8!

(З загрозою 2. e7x. Якщо 1. Cg6? з тією ж загрозою, то 1. ...К : f7 перекреслює намір противника.) 1. ...Kd6 : f7+! (Якщо 1. ...Kf5, то 2. e7+ К : e7 3. fe+ Кр : e7 4. Крg7 і т. д. 2. e6 : f7! b2-b1Ф (Якщо 2. ...h1Ф, то 3. h7 Ф : h7+ 4. С : h7 і чорний пішак b затримується.) 3. h6-h7 Фb1 : h7+ 4. Cg8 : h7 h2-h1Ф або Т і білим пат.

22. Першодрук

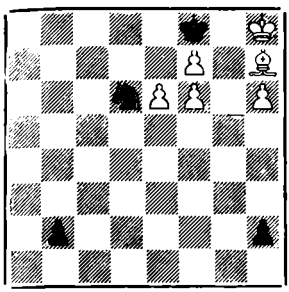

Нічия

23. Збірник 1919 р.

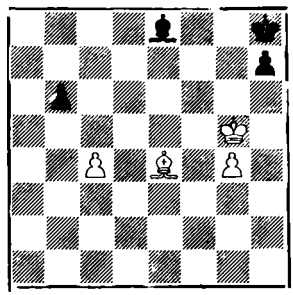

Виграш

24. Збірник 1919 р.*)

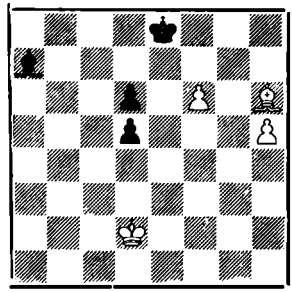

Виграш

23. 1. Крg5-h6 Ce8-f7 2.Ce4-d3 Cf7-e6 3. g4-g5 Ce6-g8 4. Cd3 : h7! Cg8 : h7 (На 4. ...С : c4 слідує 5. g6 і 6. g7 мат) 5. g5-g6 Ch7 : g6 (Якщо 5. ...Cg8, то 6. g7x.) 6. Крh6 : g6 і білі виграють.

24. 1. Ch6-g7 Ke8-f7 2. h5-h6 Kf7-g6 (2. ...Kg8 3. Ch8!) 3. Cg7-h8 Ca7-b6 (На 3. ...Cd4 виграє 4. f7, а на 3. ...d4 — 4. h7 d5 5. f7 Cc5 6. С : d4! Cb4+ 7. Cc3!) 4. h6-h7 Cb6-d8 5. f6-f7 Cd8-g5+ (5. ...Ce7 6. Cf6!) 6. К~ Cg5-h6 7. Ch8-g7! Kg6 : g7 8. f7-f8Ф+ і білі виграють.

25. Збірник 1919 р.

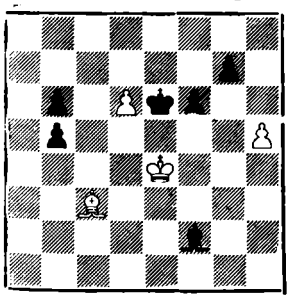

Нічия

26. Збірник 1919 р.

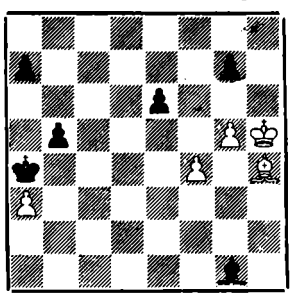

Нічия

27. Збірник 1919 р.

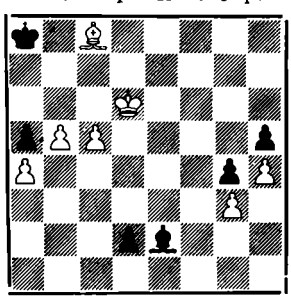

Нічия

25. 1. d6-d7 Крe6 : d7 (Якщо 1. ...Крe7, то 2. Крd5 Кр : d7 — проти загрози 3. Крc6 — 3. С : f6. На 1. ...Ch4 слідує 2. d8К+.) 2. Cc3 : f6 g7 : f6 3. h5-h6 f6-f5+ (Програє 3. ...Крe6? 4. h7 f5+ 5. Крd3) 4. Крe4-d5 Cf2-h4(e1) 5. h6-h7 Ch4-f6(Ce1-c3) 6. h7-h8Ф Cf6 : h8 пат.

26. 1. g5-g6 Cg1-c5 2. Ch4-f6 (Програє 2. f5? ef 3. Cf6 f4!) 2. ...Cc5-f8 3. f4-f5 e6 : f5 (При інших продовженнях чорні програють: 3. ...gf 4. fe й один з бі-

*) Б. М. Блюменфельду присвячується.

лих пішаків стає королевою. Або: 3. ...e5 4. C : e5 Kp : a3 5 f6 gf 6. Cd6+!) 4. Cf6-e7 Cf8 : e7 (Чорні програють при 4. ...f4? 5. C : f8 f3 6. Cc5 a5 7. Kpg4 b4 8. ab ab 9. Kp : f3 b3 10. Cd4)

27. 1. Kpd6-c7 (Загрожує мат в два ходи: 2. Cb7+ і 3. b6x.) Ce2-f3 2. c5-c3! (2. b5?, з тим же наміром, спростовує 2. ...Cc6! 3. Kp : c6, Kpb8 і виграють чорні.) 2. ...Cf3 : c6 3. b5-b6! Лише так! Після 3. Kp : c6 або 3. bc виграють, зрозуміло, чорні: 3. ...d1Ф.

3. Cc6-f3 Очікувальний хід. Він чатує на відхід стрільця з діягоналі a6-c8. 4. Cc8-a6! d2-d1Ф (T) 5. Ca6-b7+ Cf3 : b7 пат.

Чисто патова позиція. Та обставина, що наявні чорні й білі пішаки, які не відіграють ніякої ролі в творенні патової позиції, не перешкоджає, на мою думку, враженню, бо вони потрібні для гри. Крім того, в кінцівках практичних партій чисті й ощадливі патові позиції трапляються надзвичайно рідко.

28. «Deutsche Schachzeitung», 1920

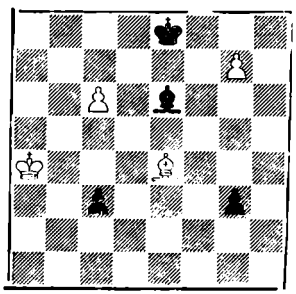

Виграш

29. «Tidskrift för Schack», 1921.

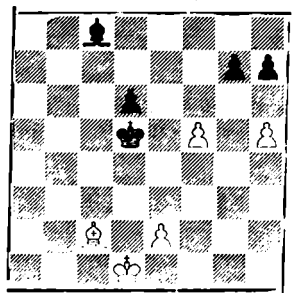

Виграш

30. «Tidskrift för Schack», 1923.

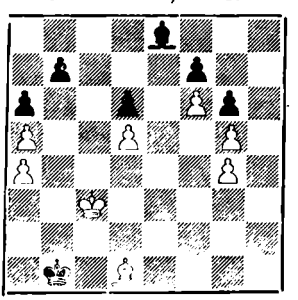

Виграш

28. 1. c6-c7 Kpe8-d7 (Якщо 1 ...Cd7+, то 2. Cc6!) 2. Ce4-f5 Kpd7:c7 3. Cf5:e6 c3-c2 4. g7-g8Ф c2-c1Ф 5. Ce6-c8+ і білі виграють. 1. ...Kpe8-f7 2. Ce4-d5! Kpf7 : g7 3. Cd5 : e6 g3-g2 4. c7-c8Ф g2-g1Ф 5. Фc8-g8+ і білі виграють.

29. 1. h5-h6! (Цей хід необхідний, бо чорні загрожують ходом Kpe5, який веде до нічиєї. Також лише нічию дає білим 1. f6 gf 2. C : h7 Kpe6.) 1. .. g7 : h6 2. f5-f6! Cc8-e6 (2. ...Kpe6 3. Cf5+ і виграш) 3. f6-f7! (Але не 3. Cb3+?, бо тоді виграють чорні: 3. ...Kpe5 4. f7 C : b3+) 3. ...Ce6 : f7 4. Cc2-b3+ з виграшем чорного Cf7 і партії. Тут найменшими засобами здійснено виграш стрільця стрільцем противника на двох різних діягоналях

30. У наведеній позиції ні білий король, ні білий стрілець не можуть проникнути у ворожий табір. Якщо, наприклад, 1. Kpb4 Kpb2 2. Ce2 Kpc2 3. Cb5 C : b5! (Зрозуміло, не 3. ...ba?, бо тоді виграють білі) — і виграють **чорні**! Правильна система гри така: Cd1-b3 Kpb1-a1 (Не 1. .. Kpc1 з-за 2. Cc2! і з огляду на цуґцванґ чорні вимушені робити хід стрільцем, після чого негайно вирішує 3. C : g6!)

2. Kpc3-c2 Ce8-d7 3. Kpc2-c1 Cd7 : g4 4. Cb3-c2 Cg4-h5 5. Cc2-b1 C~ 6. Cb1 : g5! і білі виграють. Якщо ж чорні на третьому ході, замість 3. . .C : g4, грають 3. ...Ce8, то 4. Cc4 C : a4 5. Cd3! Ce8 6. Cb1 C~ 7. C : g6 і білі виграють.

31. «Раннее утро», 1909.

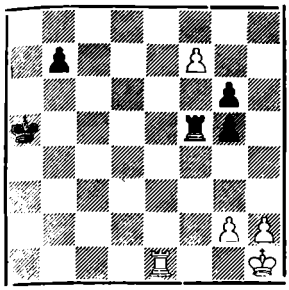

Виграш

32. «Утро России», 1912.

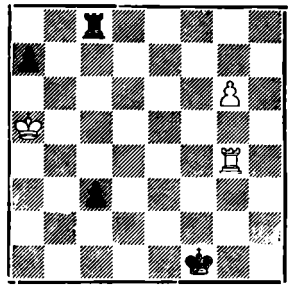

Нічия

33. «Нива», 1912.

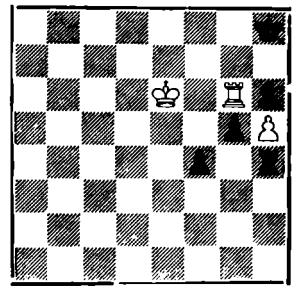

Виграш

31. У зв'язку з неможливістю захищати пішака f7, через загрозу мата на f1, виграш здається неможливим. Але білі мають у своєму розпорядженні хід, який блискавично змінює картину. 1. Te1-e5+! Tf5 : e5 2. g2-g4! Захищає від мата і перешкоджає ходові тури на f5. Тепер завдання чорних полягає в спробі знайти можливість затримати прохідного пішака білих. 2. ...Te5-e1 + 3. Kph1-g2 Te1-e2+ 4. Kpg2-g3 Але не 4. Kpf1?, бо в цьому випадку чорний пішак b стає на поле перетворення b1 з шахом. 4. ...Te2-e3+ 5. Kpg3-f2! Te3-e4 6. f7-f8Ф Te4-f4+ 7. Фf8 : f4 g5 : f4 8. h2-h4 b7-b5 9. h4-h5 і білі виграють. Наприклад: 9. ...gh 10. gh (можливе також 10. g5) 10. ...b4 11. h6 b3 12. h7 b2 13. h8Ф b1Ф 14. Фa8+ Kpb4 15.Фb8(b7)+ і виграється чорна королева. Саме тому білий король на п'ятому ході (5. Kpg3-f2!) мусить піти на поле f2.

Це один із перших моїх етюдів.

32. Біла позиція здається програною, бо їхнього прохідного пішака можна затримати, а чорний прохідний пішак ніби нестримно просувається вперед. Білих урятовує слідуюча комбінація: 1. g6-g7 c3-c2 2. Tg4-c4 Tc8 : c4 3. g7-g8Ф c2-c1Ф (Якщо 3. ...Tc5+, то слідує 4. Kpb4 c1Ф 5. Фf8+ і тура відігрується) 4. Фg8 : c4+ Фc1 : c4 пат.

33. 1. Kpe6-f7 Th4 : h5 (На 1. ...Th1 або 1. ...f3 слідує 2. T : h6x, а на 1. ... Kph7 2. Tg7+ Kph8 3. Kpg6) 2. Tg6-g8+ Kph8-h7 3. Tg8-g7+ Kph7-h8 4. Kpf7-g8 g5-g4 5. Tg7-a7 Th5-g5+ 6. Kpg6 : h6 g4-g3 (На 6. Tg5-g8 слідує 7. Ta7-h7x) 7. Kph8 : g5 g3-g2 8. Ta7-a1 f4-f3 9. Kpg5-g6 і виграє. (9. Kpg5-h6 після 9. ...Kph8-g8 веде лише до нічиєї.)

34. «Нива», 1912

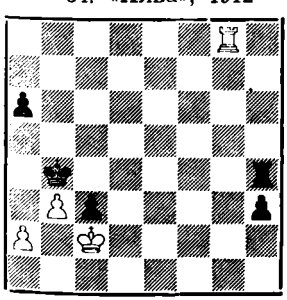

Виграш

35. «Утро России», 1912.

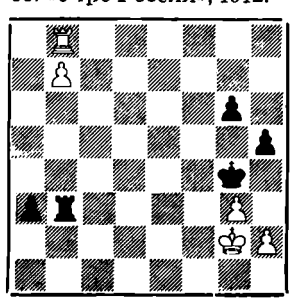

Виграш

36. 1914.

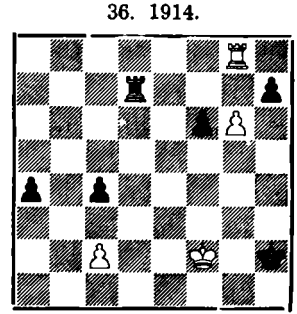

Виграш

34. 1. Tg8-g5 h3-h2 (або 1. ...Th4-f4-e4) 2. a2-a3+ Kpb4 : a3 3. Tg5-a5+ Kpa3-b4 4. Ta5-a4+ Кр~ 5. Ta4 : h4 і виграє.

1. ...Th4-d4 2. a2-a3+ Kpb4 : a3 3 Kpc2 : c3 і виграється тура. Помилковим був би хід 3. Tg5-a5+? з огляду на 3. ...Kpa3-b4 4. Ta5-a4+ Kpb4-c5 і чорна тура захищена.

1. ...Th4-h6 (h7, h8) 2. a2-a3+ Kpb4 : a3 3. Tg5-g4 і 4. Tg4-a4x.

35. 1. h2-h3+ Kpg4-g5 2. h3-h4+ Kpg5-g4 3. Tb8-f8 Tb3-b2+ (На 3. ...T : b7 слідує мат: 4. Tf4x. Програє також 3. ...T : g3+ 4. Kpf2 a2 5. b8Ф) 4. Tf8-f2 Tb2 : f2 5 Kpg2 : f2 a3-a2 6. b7-b8Ф a2-a1Ф 7. Фb8-c8x.

36. 1. Tg8-h8 Td7-d2+ 2. Kpf2-f1 (Мета цього ходу — відвоювати у чорного короля поле g1, бо інакше білі досягають лише нічиєї: 2. Kpf3 Tg2 3. T : h7+ Kpg1 або 3. gh Tg7 4. Kpf4 a3 5. Kpf5 a2 6. Ta8 T : h7 7. T : a2 Th3 8. Kp : f6 Te3 9. Kpf5 Te2 10. Kpf4 Kpg2) 2. ...Td2-d1+ (2. ...Tg2 програє через 3. T : h7+ Kpg3 4. g7 Kpf3 5. Th3+!) 3. Kpf1-e2 Td1-g1 4. Th8 : h7+ Kph2-g3 5. Th7-h1! Tg1-g2+ 6. Kpe2-e3 (6. Kpf1? Tf2+ 7. Kp~ Tg2 і нічия) 6. ...Kpg3-g4 (Не врятовує чорних 6. ...f5 7. g7 f4+ 8. Kpe4 Kpf2 9. Th2!) 7. Th1-h2! Tg2-g3+ (Програє туру 7. ...Th2? 8. g7 T : c2 9. g8Ф+ Kp~ 10. Фh7+) 8. Kpe3-f2 (8. Kpe4? веде до нічиєї: 8. ...f5+ 9. Kpe5 Kpf3 10. Kp : f5 c3 11. Kpf6 a3 12. g7 a2 13. Th1 Kpe2 14. Ta1 Kpd2 15. T : a2 Kpc1) 8. ...Tg3-f3+ 9. Kpf2-g1 і білі виграють.

37. «Schweizerische Schachzeitung», 1915.

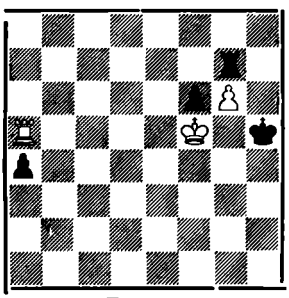

Виграш

38. Збірник 1919 р.

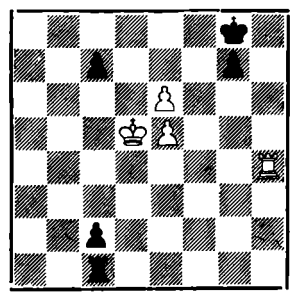

Нічия

39. Збірник 1919 р.

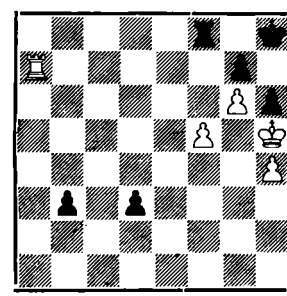

Виграш

37. 1. Ta5-a8 Tg7 : g6 2. Ta8-h8+ Tg6-h6 3. Th8-g8 Kph5-h4 4. Tg8-g1 Th6-h5+ 5. Kpf5-f4 Kph4-h3 6. Tg1-h1+ з виграшем тури.

3. ...Th6-h7 4. Tg8-g1 Kph5-h6 5. Kpf5 : f6 Kph6-h5 6. Tg1-h1+ і виграється тура. 3. ...a4-a3 4. Tg8-g1 Kph5-h4 5. Tg1-h1+ Kph4-g3 6. Th1 : h6 a3-a2 7. Th3-h1 і виграш.

38. 1. e6-e7 (Якщо 1. Th8+?, то 1. ...Kp : h8 2. e7 Td1+ 3. Kpe6 c1Ф 4. e8Ф+ Kph7 5. Фh5+ Фh6+ і чорні виграють) Kpg8-f7 2. e7-e8Ф+! Kpf7 : e8 3. Kpd5-e6 Tc1-f1 4. Th4-a4 (4. Tb4? програє 4. ...Tb1, а на 4. Th8+ слідує 4. ...Tf8 5. Th1 Kpd8 6. Tc1 Tf2 7. Ta1 c6 і чорні виграють.) 4. ...Tf1-d1 5. Ta4-h4 і нічия.

39. 1. f5-f6 Tf8-g8 (1. ...gf 2. g7+; 1. ...T : f6 2. Ta8+ Tf8 і 3. T : f8 А на інший хід турою f8, крім зробленого вище, легко виграє T : g7) 2. Ta7-f7! d3-d2 (2. ...gf 3. Th7x.) 3. f6 : g7+ Tg8 : g7 4. Kph5 : h6 d2-d1Ф 5. Tf7-f8+ Tg7-g8 6. g6-g7x.

40. Збірник 1919 р.

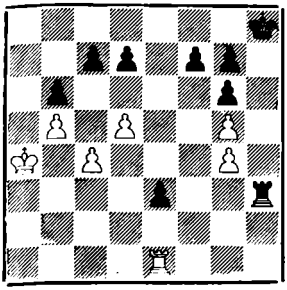

Нічия

41. «Tidskrift för Schack», 1920

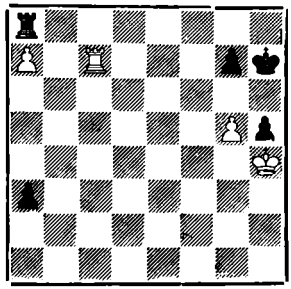

Нічия

42. «Tidskrift för Schack», 1921.

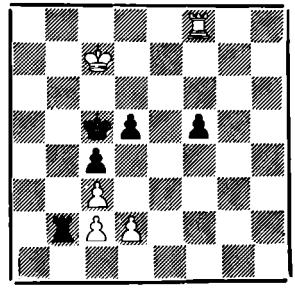

Виграш

40. 1. d5-d6 c7 : d6 2. c4-c5 d6 : c5 3. Te1 : e3 Th3-h4 (На 3. ...Th2 або 3. ...Th1 слідує 4. Th3+ T : h3 пат. Те ж і на 3. T : e3. А на 3. ...Th7 мат чорним: 4. Te8.) 4. Te3-h3 Th4-h7 5. Th3-e3 і нічия внаслідок повторення ходів.

1. d5-d6 c7 : d6 2. c4-c5 b6 : c5 3. b5-b6 Th3-g3 4. Te1-b1 e3-e2! 5. b6-b7 Tg3 : g4+ 6. Kpa4-a5 Tg4-b4 7. b7-b8Ф+ (7. T : b4? e2-e1Ф!) Tb4 : b8 8. Tb4 : b8 + Kph8-h7 9. Tb8-e8 f7-f6! — без дії короля чорні програють. 10. Kpa5-b5 f6 : g5 11. Kpb5-c4 g5-g4 12. Kpc4-d3 g6-g5 13. Kpd3 : e2 Kph7-g6 14. Te8-e7 Kpg6-f6 15. Te7 : d7 Kpf6-e6 16. Te7 : g7 Kpe6-f6 і нічия для білих забезпечена.

41. 1. g5-g6+ (Цим ходом виграється темп. Якщо 1. Kp : h5, 1. ...a2 2. g6+ Kpg8 3. Tb7 Tf8 і чорні виграють) 1. ...Kph7-h6 (На 1. ...Kp : g6 слідує звичайно 2. Tc6+ і 3 Ta6, після чого виграш для чорних неможливий. На g8 король не може йти — 2. Tb7! Тепер, після того, як білий король потрапив у напівпатове становище, білі можуть здійснити наступну комбінацію, яка веде до нічиєї: 2. Tc7-c3! Ta8 : a7 3. Tc3 : a3 і біла тура стало переслідує чорну, вимушуючи повторення ходів, а коли чорна тура б'є білу, то білим пат. Якщо ж чорні зіграють 3. ...Ta6 з загрозою T : g6, то після 4. T : a6 самі опиняються в патовій позиції.

42. 1. Tf8-a8! Tb2-b6! (Це найкращий хід, щоб відтиснути білого короля. На 1. ...T : c2 слідує 2. Ta5x) 2. Ta8-a5+ Tb6-b5 3. Ta5-a6 d5-d4 (Загрожував мат: 4. Tc6. Якщо 3. ...Tb2, то 4. Tc6+ Kpb5 5. Tb6+ із виграшем тури по вертикальній лінії b.) 4. Ta6-f6 (Загрожує 5. T : f5x) 4. ...d4 : c3 5. d2 : c3 Kpc5-d5 6. Tf6 : f5+ із виграшем тури по горизонтальній лінії. Будь ласка, порівняйте цей етюд із поміщеним під ч. 79, де здійснена ідея мата з трьох боків за допомогою стрільця.

43. 1. Td1 не виграє з-за 1. ...Th2(g2) 2. d7 Th1+ і т. д. Подібно недостатніми для виграшу є ходи 1. Tc1 чи 1. Ta8. Розв'язувач етюда може тут подумати про друкарську помилку. Раптова ідея виграти за допомогою 1. 0-0-0 спростовується 1. ...Ta2 з наступним 2. ...Ta1+; Рокірування на другому ході також не дає виграшу: 1. d7 Kpc7 2. 0-0-0, бо тепер неможливий хід 2. Tb8. Перемогу приносить рокірування на третьому ході: 1. d6-d7 Kpb6-c7 2. d7-d8Ф+ Kpc7 : d8 3. 0-0-0+! з виграшем тури. Цей етюд я створив уже в 1920 році, але внаслідок незвичайного рішення його вагався опублікувати. Про-

тягом останніх років етюд знайшов загальне визнання і часто з'являвся на сторінках різних часописів і журналів.

43. «Tidskrift för Schack», 1923.

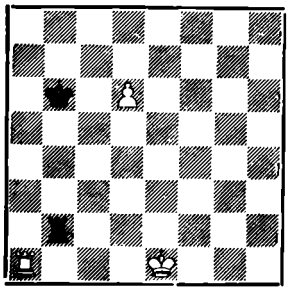

Виграш

44. «Tidskrift för Schack», 1923.

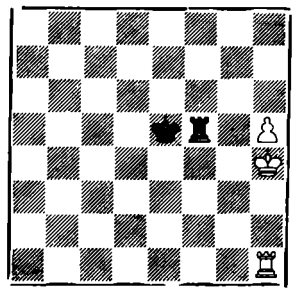

Виграш

45. «Правда», 1927.

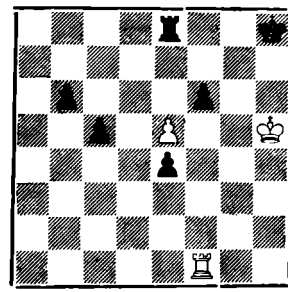

Виграш

44. Та обставина, що чорна тура вигравалася за допомогою рокірування, мене не задовольнила. Я працював далі, бажаючи досягти того самого наслідку без рокірування. 1. h5-h6 Kpe5-f6 (Якщо 1. ...Tf8, то 2. h7 і чорний король не може ступити на лінію f, бо після 3. Tf1+ втрачається тура, а, з другого боку, загрожує 3. Kpg5 і т. д.) 2. h6-h7 (2. Kpg4? веде до нічиєї: 2. ...Tg5+ 3. Kp~ Tg8) 2. ...Kpf6-g7 3. h7-h8Ф+ (3. Kpg4? Tf8=) Kpg7 : h8 4. Kph4-g4+ і виграється тура. Тут здобувається тура після відкритого шаха.

45. 1. e5 : f6 Kph8-h7 (Загрожує 2. f7 Tf8 3. Kpg6 або негайно 2. Kpg6) 2. Kph5-g5 Te8-e5+ 3. Kpg5-f4 Te5-h5(d5) (Якщо 3. ...Te8, то 4. f7 з наступними 5. Kpe5 і 6. Kpe6 і т. д.) 4. f6-f7 Kph7-g7 5. f7-f8Ф+ Kpg7 : f8 6. Kpf4 : e4(g4) — і виграється тура. Ідея цього етюда виникла дивним чином під час складання наступного етюда, хоча тематично вона споріднена з ч. 44.

46. Першодрук

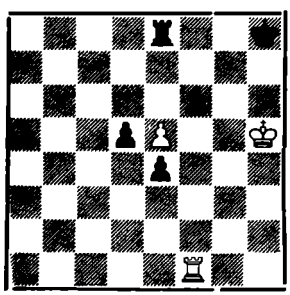

Виграш

47. «Tidskrift för Schack», 1923.

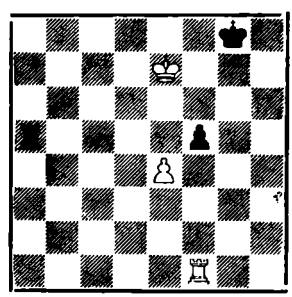

Виграш

48. Першодрук

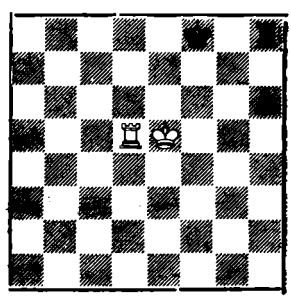

Виграш

46. 1. Kph5-g6 (З загрозою 2. Kpf7) Te8 : e5 2. Kpg6 : f6 Te5-e8(h5) 3. Kpf6-f7(g6) і виграш — у зв'язку з загрозою мата — тури, яка з-за своїх власних пішаків опинилася в глухому куті.

47. 1. Tf1-g1+ (1. ef або 1. T : f5 після 1. ...Ta7+ і т. д. веде до нічиєї) 1 ...Kph8-h7 2. e4-e5! Жертва пішака з метою заманювання тури на поле e5, де вона стає об'єктом нападу білого короля. На негайне 2. Kpf7? слідує, розуміється, 2. ...Ta7+ і т. д. 2. ...Ta5 : e5+ 3. Kpe7-f7 (Із загрозою 4. Th1x) Kph7-h6 4. Kpf7-f6 і білі виграють туру, бо одночасно загрожує мат.

48. Цього етюда, призначеного для початківців, я створив уже давно, приблизно в 1920 році, але ще ніде не опубліковував.

А. 1. Kpe5-f6 Kpf3-g8 2. Kpf6-g3 (Ясно, що 2. Td8+ ні до чого не веде, а 2. Td7 був би, після 2. ...h5, лише затратою часу) Kpg8-f8 3. Td5-d8+ і білі виграють туру.

Б. 1. ...Kpf8-e3 2. Kpf6-g7 Th8-f8 3. Td5-e5+ і знову виграється чорна тура. Коли я добавив одного білого й одного чорного пішака та переробив цю позицію, то створив згодом досить складний етюд ч. 49. Ідея нападу короля по діагоналі на фігуру з виграшем її зустрічається також в етюді ч. 71. Усе це свідчить, що кожна, навіть найменша думка варта сумлінного спрацювання, яке є надзвичайно повчальним для початкуючих шахових композиторів.

49. «Tidskrift för Schack», 1923.

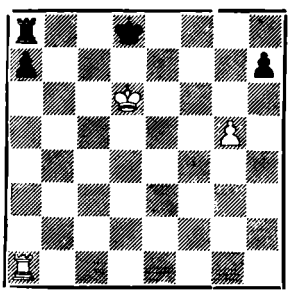

Виграш

50. «Tidskrift för Schack», 1923.

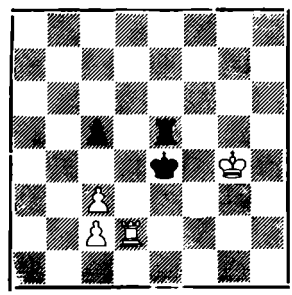

Виграш

51. «Tidskrift för Schack», 1923.

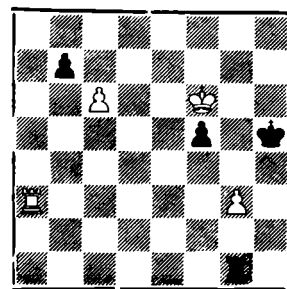

Виграш

49. 1. g5-g6 Жертва цього пішака вирішує. Якщо 1. Th1? з загрозою 2. g6, то 1. ...a5, 2. ...Ta6+ і нічия. Тепер чорні мають кілька можливостей захисту, але всі вони недостатні і ведуть до програшу:

А. 1. ...h7 : g6 2. Ta1-h1 Kpd8-c8 (2. ...Kpe8? 3. Th8) 3. Kpd6-c6 Kpc8-d8 4. Th1-h8+ і виграється чорна тура.

Б. 1. ...Kpd8-e8 2. g6 : h7 Kpe8-f7 3. Ta1 : a7+ і виграш.

В. Нарешті, на випадок найкращого захисту 1. ...a7-a5 слідує: 2. g6 : h7 Ta8-a6+ 3. Kp~ Ta6-h6 4. Ta1 : a5 Kpd8-e7 (Зрозуміло, не можна 4. ...T : h7, бо 5. Ta8+ і 6. Ta7+ і виграється тура і партія. 5. Ta5-a8! (Тільки так! Після 5. Ta7+ чорні врятовуються за допомогою 5. ...Kpf8) Th6 : h7 6. Ta8-a7+ і виграється тура.

Різноманітний виграш тури в занадто простій позиції.

50. Здасться, що в поданій позиції вирішує наступна комбінація: 1. c4 Kpe3 2. Td3+ Kpe4? 3. Td1 Kpe3 4. Te1+ Kpd4 5. c3+ із виграшем тури. Але якщо чорні, замість 2. ...Kpe4?, зроблять кращий хід — 2. ...Kpe2!, то вони здо-

бувають нічию: 3. Крf4 Тh5. Ясно також, що негайний обмін турами не веде білих до перемоги. Вони здобувають виграш грою на цуґцванґ: 1. Td2-d1 Te5-e3 (1. ...Td5 2. Te1x, а після 1....Крe3 2. Te1+ з виграшем тури) 2. Td1-e1+ Крe1-d5 3. c3-c4+ Крd5-d6 4. Te1 : e6+ Крd6 : e6 5. Крg4-f4 Крe6-f6 6. c2-c3 і виграш, бо білий король здобуває (стає в) опозицію.

51. 1. Ta3-a8! b7 : c6 2. g3-g4+ Крh5-h4 (Після 2. ...gf або 2. ...T : g4 3. Th8x. А на 2. ...Кр : g4 3. Tg8+ виграється тура.) 3. g4 : f5 і білі виграють своїм далеко просуненим прохідним пішаком.

Цей етюд являє собою переробку мого старого, вже опублікованого етюда.

52. «Tid. f. r. Schack», 1923.

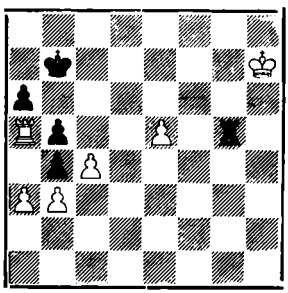

Виграш

53. 1927 р.

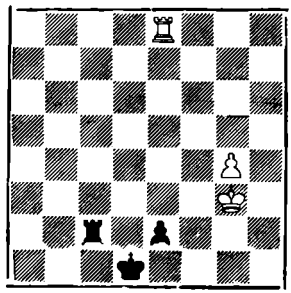

Чорні починають і виграють

54. Часопис «64», 1935.

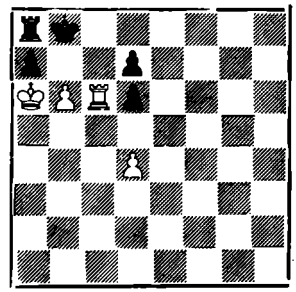

Виграш

52. Білі мають на одного пішака більше, але їхня тура заблудила, а король відрізаний. Нічого не дає, наприклад, 1. e6, бо 1. ...Te5 забезпечує чорним нічию. Виграш здобуває 1. c4 : b5! Крb7-b6! (Звичайно, не 1. ...T : e5, бо 2. ba+ виграє туру.) 2. b5 : a6! Вимушує противника прийняти жертву. 2. ...Крb6 : a5 3. a6-a7. Здається, чорні мусять здатися. Бо як можна затримати прохідного пішака a? Але білі повинні ще завзято змагатися, щоб здобути перемогу. 3. ...Tg5-h5+ 4 Крh7-g7(g8). Зрозуміло, мусять охороняти восьму горизонталь. 4. ...Th5-g5+ 5. Крg7(g8)-f7(f8) Tg5-f5+ 6. Крf7(f8)-e7(e8) Tf5:e5+ 7. Крe7(e8)-d7(d8) Te5-d5+ 8. Крd7(d8)-c7(c8) Td5-c5+ 9. Крc7(c8)-b7 Tc5-b5+ 10. Крb7-c6! Лише тепер білий король може піти на шосту горизонталь, бо тура не має змоги потрапити на восьму горизонталь. 10. ...Tb5-b6+ 11. Крc6-c5! Tb6-a6. Нарешті чорні наздогнали прохідного пішака. Але 12. a3 : b4 мат. Цікаве полювання!

53. Ця позиція є закінченням моєї партії з А. С. Перфілевим у півфіналі чемпіонату СССР 1927 р. (Москва). Вона являє собою закінчений етюд, так що автор цих рядків не вважає за потрібне будь-що в ньому змінити. В цій позиції, яка на перший погляд не є виграшною, я зіграв 1. ...Tc2-c8. Необхідно, бо цим переводиться тура на лінію, щоб спереду затримувати прохідного пішака білих. Якщо тепер 2. T : c8, то 2. ...e1Ф+ і чорні виграють, бо білі фігури розпорошені. Після 1. ...e1Ф+? 2. T : e1 Кр : e1 3. Крf4 (3. g5? програє: 3. ...Tc4!) і в білих нічия. 2. Te8-e5(~) e2-e1Ф+ 3. Te5 : e1 Крd1 : e1 4. Крg3-f4 Tc8-g8 5. g4-g5 Крe1-f2 6. Крf4-g4 Крf2-g2! і чорні здобувають білого пішака, бо на 7. Крf5 слідує 7. ...Крh3, а на 7. Крh5-Крf3. Цікава симетрична позиція, що виникла в практичній партії. Р. Реті використав цю тему згодом в одному етюді.

54. 1. Tc6-c8+! Kpb8 : c8 2. b6-b7+ Kpc8-b8 3. d4-d5! Цим ходом білі поставили свого противника в становище цуґцванґа, незважаючи на це чорні мають у своєму розпорядженні продовження, яке дає їм ще приховані шанси — вони можуть грати на пат. 3. ...Kpb8-c7! В надії на пат, якщо 4. baФ або 4. baТ. Також 4. baK не веде до перемоги. 4. b7 : a8C! Kpc7-b8 5. Ca8-b7! Тим самим чорні вдруге потрапляють у цуґцванґ і мусять програти.

Перша частина цього етюда нагадує відому мініятюру померлого вже шахового проблеміста М. Г. Клякіна («Шахматы», 1924. Білі: Kpa6, Tb8, пішаки a5, c6. Чорні: Kpd6, Ta8, Kb6, пішак a7. Білі виграють: 1. c7 Kp : c7 2. ab+ Kpb7 3. b7) але суттю мого етюда є створення дворазового цуґцванґа, при чому ця думка збагачена темою перетворення.

55. Першодрук

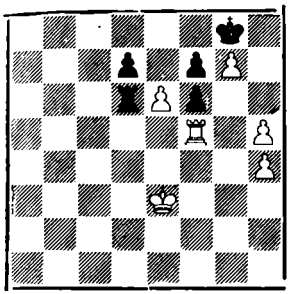

Виграш

56. «Шахіст», 1937 р.*)

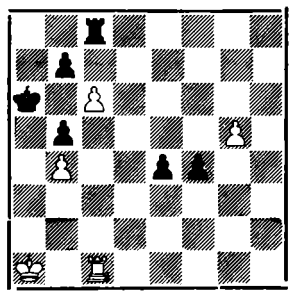

Нічия

57. Першодрук

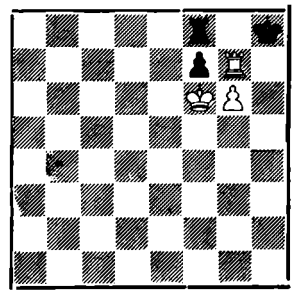

Виграш

55. В цій позиції не виграє 1. T : f6, бо 1. ...T : e6+ з наступним 2. ...Kph7, просуванням пішака 5 і виниценням білих пішаків. До мети веде: 1. Tf5 : f6 Kpg8 : g7. Якщо замість цього зіграти 1. ...T : e6+, то 2. T : e6 і пішаковий ендшпіль після 2. ...de або fe 3. h6 для чорних програний, бо білі мають в запасі темп h4-h5, після чого вони або проводять пішака g в королеву, або займають своїм королем поле g6 і роблять противникові мат. Також туровий ендшпіль, після 1. ...de або fe 2. h6 для чорних програний. 2. e6-e7! (Після 2. T : f7+? Kpg8=) T(Kp) : f6 3. e7-e8K+ і виграється тура. Звичайно, не 3. e8Ф?, бо 3. ...Te6+ і виграють **чорні**. Тема етюда — перетворення пішака в слабшу фігуру — коня.

56. 1. c6 : b5! Tc8-d8(h8) Ясно, що не можна 1. ...Kp : b7, бо після 2. T : c8 Kp : c8 білий прохідний пішак стає на g8 із шахом. Якщо ж 1. ...T : c1+, то 2. Kpb2 Kp : b7 3. Kp : c1 і білий король перебуває в квадраті чорних пішаків, а чорний король поза ним.

2. Tc1-c8 Td8(h8)-d1(h1)+ 3. Tc8-c1! Td1(h1)-d8(h8) 4. Tc1-c8 і нічия через повторення ходів. Ідея цього етюда виникла в мене під час сеансу одночасної гри в Дніпропетровську (листопад 1936 р.). Позиція була рівною. Білі: Kpb2 Td2, пішаки a5, c7, h2. Чорні: Kpc6, Te8, пішаки a6, c5. Я зіграв 1. Td8 і на Te2+ 2. Td2! Мій противник, замість зіграти 2. ...Te8, поквапився з 2. ...Td2+? і після 3. Kpc3 здався.

57. 1. Tg7-h7+ (1. T : f7 або 1. gf дає лише нічию) Kph8-g8 2. g6-g7! (Як 2.

*) Шахістам Дніпропетровська присвячується.

T : f7, так і 2. Th8+ веде тільки до нічиєї) 2. ...Kpg8 : h7 (На 2. ...T~ слідує 3. Th8x.) 3. g7 : f8T! (3. gf8Ф? — пат.) Kph7-h6 4. Tf8-h8x.

58. Першодрук*)

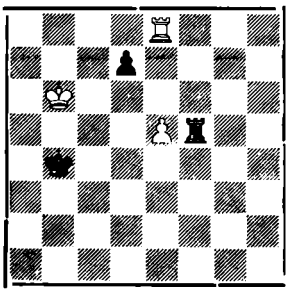

Виграш

59. «Шах. обозр.», 1910 р.

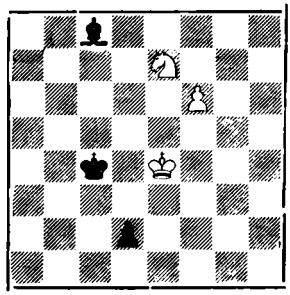

Нічия

60. Збірник 1919 р.

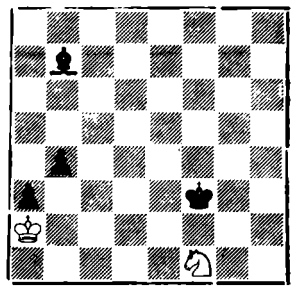

Нічия

58. А. 1. Kpb6-c7 Tf5-f7 2. Kpc7-d6 Kpb1-c4. Чорний король мусить активізуватися — нападати на пішака e5. 3. Te8-d8! Загрожує 4. T : d7. Одночасно противникові ставиться пастка. 3. ...Kpc4-d4. Мета цього ходу — здобути, після обміну турами на d7, пішака e5. Але тепер білі використовують ту обставину, що чорний король став на одну лінію з білою турою і, роблячи відкритий шах, виграють туру противника. 4. e5-e6! d7 : e6 5. Kpd6 : e6+ і білі виграють.

Б. 1. ...Kpb4-c5 2. Kpc7 : d7 Kpc5-d5 3. e5-e6 Tf5-f6 4. Te8-a8! (Не 4. Tb8?, бо 4. ...T : e6 5. Tb5+ Kpc4!=. Якщо ж 4. e7?, то Td6+ 5. Kpc7 Tc6+ і вічний шах або нічия після 6. Kpb7 Kpd6 7. Td8+ Kp : e7) 4. ...Tf6 : e6 5. Ta8-a5+ і виграш.

59. 1. Ke7-d5! Cc8-b7 2. f6-f7 Cb7 : d5+ 3. Kpe4-e3! d2-d1Ф 4. f7-f8Ф Фd1-e1+ 5. Kpe3-f4 Фe1-f2+ 6. Kpf4-e5 Фf2 : f8 пат.

Цей етюд має певну схожість із твором французького проблеміста G. Villeneuf-Esclapon («Rigaer Tageblatt», 1909. Білі: Kpe5, Ka7, пішаки b5, g6. Чорні Kpc7, Ke7, пішак b3. Нічия: 1. b6+ Kp : b6 2. Kc8+ K : c8 3. Kpe6! b2 4. g7 b1Ф 5. g8Ф Фb3+ 6. Kpd7 Ф : g8 пат.) В ньому пат спричиняє король, королева і кінь. Але мій етюд я створив незалежно.

60. 1. Kf1-d2+ Kpf3-e2 2. Kd2-b1 Cb7-d5+ 3. Kpa2-a1 Kpe2-d1 4. Kb1 : a3 Kpd1-c1 5. Ka3-c4 (Хід конем a3 на інше поле веде до програшу білих: 5. K~ b3 і 6. b2 мат.) 5. Cd5 : c4 пат.

61. 1. Kg6-e5 Kpd6 : e5 (На 1. ...Cd4 слідує 2. Kc4+ з нічиєю. А на 1. ...Kp : d5 — 2. g3 виграють білі.) 2. g5-g6 Kpe5-f6 3. d5-d6 (Якщо 3. Kph6?, то 3. ...Cd4 4. d6 Kpe6 і чорні виграють.) 3. ...c7 : d6 4. Kph5-h6 Cf2-d4 5. g6-g7 Kpf6-f7 6. Kph6-h7 Cd4 : f7 пат.

Патова позиція в цьому, як і інших моїх етюдах, не надто ощадна, бо пішаки a і c не грають ніякої ролі в створенні патового становища. Але було б, звичайно, помилково з-за цієї формальної вимоги обезцінювати всі подібні етюди, адже вони мають велике повчальне значення як практичні закінчення подібних ендшпілів.

*) Гросмайстерові Г. Я. Левенфішу присвячується.

61. «Шахматный вестник», 1913.

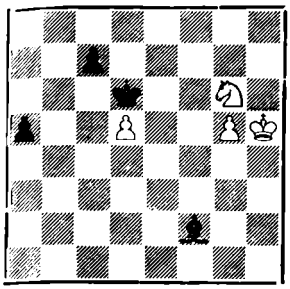

Нічия

62. Збірник 1919 р.

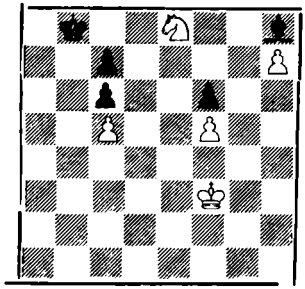

Виграш

63. «Tidskrift för Schack», 1920.

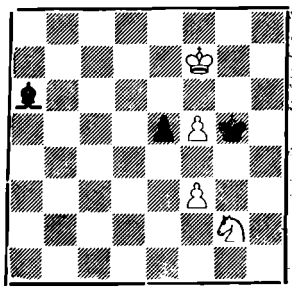

Виграш

62. 1. Крf3-g4 Крb8-c8 2. Крg4-h5 Крc8-d8 Тепер запертий білий кінь програється. Звичайно, він може себе пожертвувати, але на якому полі? Якщо 3. К : c7, то 3. ...Кр : c7 4. Крg6 Крd8 5. Крf7 Крd7 6. Крg8 Крe8(e7) 7. Кр : h8 Крf8(f7) пат. Ще гірше, звичайно, 3. К : f6?, бо віддає перемогу в руки чорних: 3. ...С : f6 4. Крg6, Крe7.

3. Кe8-g7! Ch8 : g7 4. h7-h8Ф+!

В цій другій жертві полягає суть пляну білих. На 4. Крg6 слідує 4. ...Ch8 із нічиєю для чорних, як у примітці до другого ходу.

5. ...Cg7 : h8 5. Крh5-g6(h6) і Ch8 гине, після чого виникає виграшне для білих закінчення.

З огляду на ідейний зміст це є одним з найкращих моїх етюдів.

63. 1. Крf7-e6! (На перший погляд це безглуздий хід, бо через нього білі втрачають прохідного пішака, який, здавалося б, міг забезпечити перемогу. Але при іншому ході чорні здобувають нічию: 1. f6 Cc4+ 2. Крg7 Ca2 3. f7 С : f7 4. Кр : f7 Крf5 і 5. ...e4=.) 1. ...Ca6-c8+ 2. Крe6 : e5 Cc8 : f5 3. f3-f4+ Крg5-g6(g4) 4. Кg2-h4(e3)+ і білі виграють.

Ідея цього етюда виникла в мене, коли я давав сеанс одночасної гри.

64. «Tid. för Schack», 1921

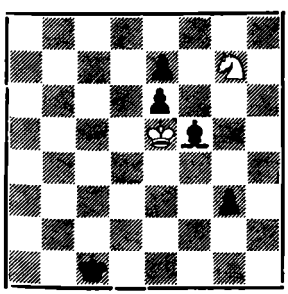

Нічия

65. «64», 1925 р.

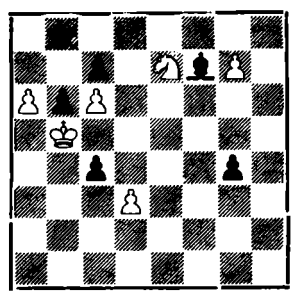

Нічия

66. Першодрук

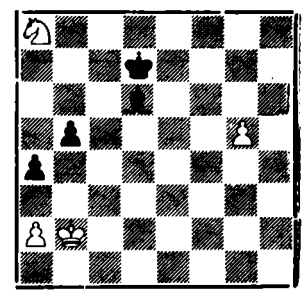

Нічия

64. 1. Кg7-h5 g3-g2 2. Кh5-f4 g2-g1К! (Якщо 2. ...g1Ф, то 3. Кe2+ із нічиєю. Тепер чорні загрожують 3. ...Кf3х) 3. Кf4-e2+ Крc1-d2! (Після 3. ...К : e2 пат білим.) 4. Кe2 : g1 Крd2-e3. Тепер білий кінь відрізаний, але — 5. Кg1-h3!

Cf5 : h3 пат. Дві патові позиції в центрі шахівниці з мінімальними засобами. За всієї удаваної простоти етюд не досить легкий для рішення, бо часто розв'язання не веде до кінця. Багато дехто, розв'язуючи етюди, задовольняється відшуканням першої патової позиції.

65. 1. Ke7-c8 c4 : d3 Як стане очевидним далі, це — найкраще продовження. 2. a6-a7+ Kpb8-a8 3. Kc8-d6! Cf7-e6 (Це знову найкраща відповідь. На 3. ...d2 слідує нічия: 4. K : f7 d1Ф 5. g8Ф і 6. Kd8) 4. Kpb5-a6 d3-d2. Якби чорні на своєму першому ході не знищили білого пішака d3, то отримали б мата. Тепер же гра закінчується внічию. 5. g7-g8Ф+ (Не можна 5. Kb5?, бо білі отримають мата: 5. ...Cc8x. Також після 5. Ke8? слідує мат: 5. ...Cc4x.) 5. ...Ce6 : g8 6. Kd6-b5 Cg8-c4 пат.

66. Чорні загрожують ходом 1. ...Kpc3 зловити білого коня, що стоїть у кутку, після чого прохідний пішак білих g легко затримується. 1. Ka8-b6+ Kpd7-c6 2. Kb6 : a4! (Лише цей єдиний хід веде до нічиєї. Якщо 2. Kc8, то Cf8 3. Ka7+ Kpb6 4. K : b5 Kp : b5 5. g6 Kpb4 і чорні виграють. Якщо ж на третьому ході, замість 3. Ka7+, білі зіграють 3. g6, то чорні після 3. ...Kpb7 піймають їхнього коня. Коли ж тепер 4. Kpc3, то b4+ 5. Kpc4 b3 6. ab a3 і чорного пішака не затримати) 2. ...b5 : a4 3. g5-g6 Kpc6-b5 4. g6-g7 Cd6-e5+ 5. Kpb2-a3 і нічия через вічний шах 5. ...Cd6+, 6. ...Ce5+ і т. д. На випадок 5. ...Ce5 : g7 білим пат.

Цей маленький етюд призначався для початківців. Створив я його ще в 1926 році, але дотепер ніде не опубліковував.

67. «Deutsche Schachzeitung», 1916.

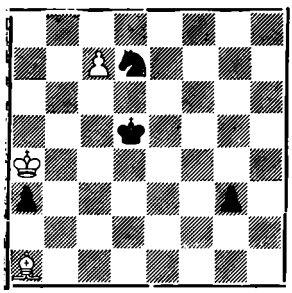

Виграш

68. «Deutsche Schachzeitung», 1917.

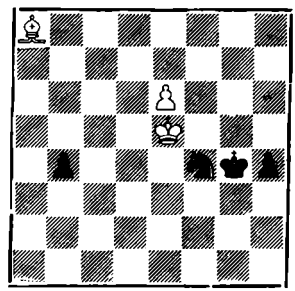

Нічия

69. Збірник 1919 р.

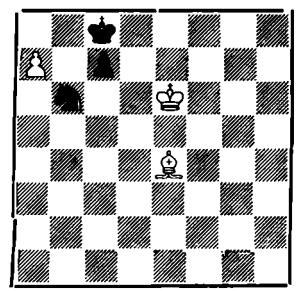

Виграш

67. 1. Kpa4-b5 Kd7-b6 (1. ...g2 2. c8Ф g1Ф 3. Фc6x) 2. Kpb5 : b6 g3-g2 3. Ca1-d4 g2-g1Ф (3. ...Kp : d4 4. c8Ф і 5. Фc5 з виграшем) 4. Cd4 : g1 a3-a2 5. Cg1-d4 Kpd5 : d4 6. c7-c8Ф a2-a1Ф 7. Фc8-h8+

В цьому симетричному етюді далекобійність стрільця, який повинен діяти навіть на два фронти, демонструється особливо переконливо.

68. 1. Ca8-e4 Kf4 : e6 2. Ce4-f5+ Kpg4-f3 3. Cf5 : e6 Kpf3-e3 4. Kpe5-d6 Kpe3-d4 5. Kpd6-c6 Kpd4-c3 (На 5. ...Kpe5 слідує 6. Kpd6) 6. Kpc6-d5 b4-b3 7. Kpd5-e4 b3-b2 8. Ce6-a2 і нічия, бо білі затримують пішаки чорних.

Цей етюд, що його я опублікував у 1917 році, згодом, 1919 р., був поміщений у моєму збірнику «35 етюдів», з'явився потім, у 1929 році, в позиції, що

створилася після третього ходу чорних, під прізвищем нині покійного вже гросмайстра Р. Реті, якому, очевидячки, мій твір не був відомий.

69. 1. Ce4-c6 Kpc8-d8 2. Kpe6-f5 Kpd8-e7 3. Kpf5-e5 Kpe7-f7 4. Kpe5-d4 Kpf7-e8 5. Kpd4-c5 Kpe6-e7 6. Cc6-f3 Kpe7-d7 7. Cf3-g4+ Kpd7-e7 8. Kpc5-c6 Kpe7-d8 9. Kpc6-b7 і виграш для білих.

70. «Deutsche Schachzeitung», 1920.

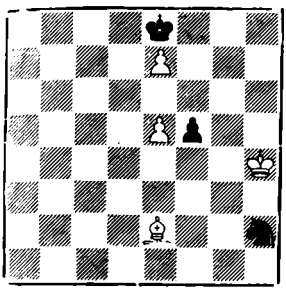

Виграш

71. «Tidskrift för Schack», 1922.

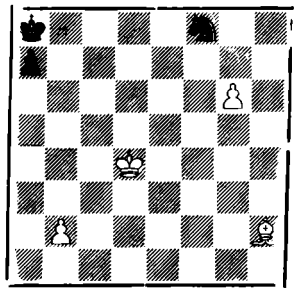

Виграш

72. 1927.

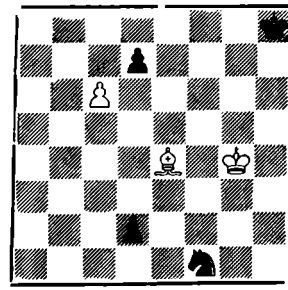

Нічия

70. 1. Kph4-g5 Kh2-g4 (Мабуть єдиний хід, бо після 1. ...Kp : e7 2. Kp : f5 чорний кінь відрізаний.) 2. Kpg5 : f5 Kg4 : e5. Чорні не мають нічого кращого. 3. Kpf5-e6 і білі виграють, бо після 3. ...Kc6 слідує 4. Ch5x, а на 3. ...Kg6 4. Ch5x. У моїх етюдах зустрічається багато симетричної гри. Ця симетричність, на мою думку, має в собі чимало красивих елементів.

71. Білий пішак g6 стоїть беззахисним — його не можна врятувати. Якщо він просувається вперед, то чорні здобувають його наступним ходом: 1. ...Ke6 + Все ж таки білі можуть виграти. 1. g6-g7! Kf8-e6+ 2. Kpd4-e5 Ke6 : g7 3. Kpe5-f6 Kg7-e8+ (Якщо 3. ...Kh5+, то 4. Kpg6 з виграшем коня.) 4. Kpf6-f7 a7-a5! 5. Kpf7 : e8 a5-a4 6. Ch2-d6 і білі виграють. Ідея ловлі королем і стрільцем коня тут здійснена в двох симетричних варіянтах. Практично не зустрілося, наприклад, у партії Берґера-Чигорина, Карлові Вари, 1907.

72. 1. Ce4-f3 (Програє 1. Cc2? Ke3+ 2. Kpg5 K : c2 3. c7 d1Ф 4. c8Ф+ Kph7) 1. ...Kf1-h2+ (Якщо 1. ...dc, то 2. Ce2! і білі досягають нічиєї, спершу затримуючи, а згодом винищуючи чорних пішаків.) 2. Kpg4-h5! Kh2 : f3 2. c6-c7 d2-d1Ф 4. c7-c8Ф+ Kph8-h7(g7) 5. Фc8 : d7+! Фd1 : d7 пат.

73 Якщо 1. Ch2?, то Kf3 і чорні виграють. Коли ж 1. Ca7? з наміром зіграти після 1. ...g1Ф 2. e4+, то чорні спершу ходом Kpe4 забльоковують білого пішака e3, а потім роблять королеву — g1Ф. Саме тому білі грають негайно 1. e3-e4+ Kpf5 : e4 2. Cb8-a7 Ke1-f3 із наміром перекрити ходом 3. ...Kd4 діягональ a7-g1, на якій діє Ca7. 3. Ca7-f2 Kf3-g5. Загрожує 4. ...Kh3, 5. ...Kpf3, 6. ...Kf2 із приреченням стрільця на бездіяльність і виграшем для чорних. 4. Cf2-g1 (Це єдиний порятунок!) 4. ...Kg5-h3 5 Cg1-h2 Kh3-g5 6. Ch2-g1 і т. д. — нічия внаслідок повторення ходів. У противагу моїм іншим етюдам, у яких розроблена тема повторення ходів, тут замість тур беруть участь лише легкі фігури.

73. Першодрук

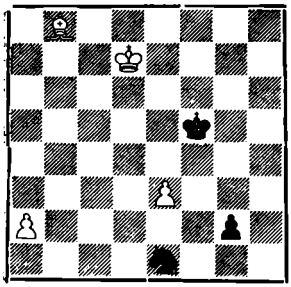

Нічия

74. «Шахматный вестник», 1913.

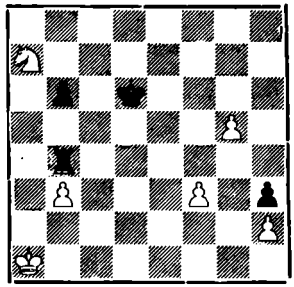

Виграш

75. «Schweizerische Schachzeitung», 1915.

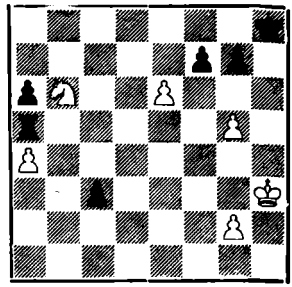

Нічия

74. 1. g5-g6 Kpd6-e6 (На 1. ...Kpe7 слідує 2. Kc6+, а на 1. ...Td4 — з наміром 2. ...Td1+ і 2. ...Tg1 — 2. Kb5+) 2. Ka7-c6 Tb4-h4 (На 2. ...T : b3 або 2...Tb5 виграє 3. Kd4+ На 2. ...Tf4 виграє 3. Kd8+ Kpf6 4. g7 Kp : g7 5. Ke6+) 3. g6-g7 Kpe6-f7 4. Kc6-e7 Kpf7 : g7 5. Ke7-f5+ Kpg7-f6 6. Kf5 : h4 і білі виграють, бо їхній король встигає захистити свого пішака f3.

75. 1. Kb6-c4 Ta5-c5 2. e6-e7 Tc5-c8 3. Kc4-d6 (Програє 3. g6? fg 4. Kd6 Kpg8 5. K : c8 Kpf7) Tc8-g8 (Після 3. ...Tb8 або 3. ...Ta8 програють чорні: 4. K : f7+ і 5. Kd8) 4. g5-g6 f7 : g6 (4. ...f6? 5. Kf7x) 5. Kd6-f7+ Kph8-h7 6. Kf7-g5+ Kph7-h6 7. Kg5-f7+ і т. д. — нічия через вічний шах, бо наслідком 7. ...Kph5 був би чорним мат: 8. g2-g4x.

76. «Tidskrift för Schack», 1923.

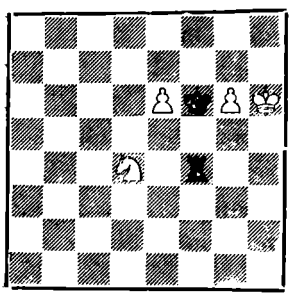

Нічия

77. «Шахматный листок», 1930.

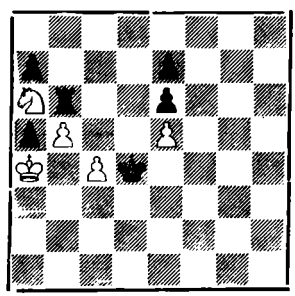

Виграш

78. «Deutsche Schachzeitung», 1920.

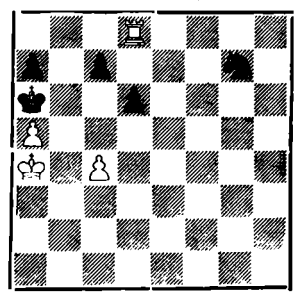

Виграш

76. Чорні загрожують 1. ...Th4x, а ще й здобуттям коня d4. Все ж таки білі можуть звести закінчення внічию. 1. Kd4-f5! Kpf6 : f5 (Найкращий хід. Після 1. ...T : f5 2. g7 Tf1 2. g8K+ =. Нічия також і після 2. ...Tg5 3. e7 Tg8+ 4. Kph5 Tg5+ 5. Kph4 і т. д.) 2. e6-e7 (2. g7? Th4x) 2. ...Tf4-e4 3. Kph6-h7 Kpf5-f6 4. g6-g7 Te4 : e7 5. Kph7-h8 Te7 : g7 пат. Якщо, замість зробленого ходу 4. ...T : e7, чорні зіграють 4. ...Th4+, то після 5. Kpg8 Kp : e7 білим знову пат. Дві різноманітні, чисті й ощадні патові позиції.

77. 1. c4-c5 Tb6 : a6! (Зрозуміло, що чорні не мають нічого кращого, бо інак-

ше пішак нестримно просуватиметься вперед.) 2. c5-c6 Kpd4-c5 3. c6-c7 Krc5-b6 (Якщо тепер 4. c8Ф, то чорним пат. На 4. c8Т або 4. c8К+ слідує нічия.) 4. c7-c8С! і білі виграють, бо чорна тура заперта і програється.

Л. І. Куббель писав про цей етюд: «Відома вже комбінація з'являється тут у новому, своєрідному вигляді.»

78. Чорні загрожують ходом 1. ...Ke6, наступним 2. ...Kc5 і т. д. створити неприступну позицію. Саме тому слідуючий хід білих необхідний. 1. c4-c5! Kg7-e5 (Якщо 1. ...dc, то 2. Td7 і після короткої боротьби білі винищать усі чорні пішаки.) 2. c5 : d6! Ke6 : d8 3. d6 : c7 Kd8-b7! (Після 4. c8Ф — чорним пат. Крім того, вони загрожують 4. ...Kd8.) 4. c7-c8Т! Kb7 : a5. Позиція має вигляд нічиї. Але 5. Tc8-c5! Ka5-b7 6. Tc5-c6 мат. Цей етюд я вважаю за мій кращий твір. Справді, за обмеженої кількости матеріялу, протягом шести ходів ми маємо тут приблизно все, що так або інакше зустрічається в етюді і що в комбінаційному розумінні творить красу, а саме: жертва пішака, жертва тури, пат, перетворення пішака в слабкішу, легку фігуру, ловля коня і на закінчення чистий і ощадний мат.

Цей етюд знайшов визнання цілої низки великих знавців мистецтва шахової композиції, між ними майстрів А. О. Гербстмана і В. Н. Платова.

(На жаль, цей етюд має попередника, якого, напевно, наш автор, не знав: H. Weenink «Op te Hoogte» 1918. Білі: Kpa4, пішаки a5, c6. Чорні: Kpa6, Kd8, пішак a7. Білі виграють: 1. c7 і т. д.)

79. «Шахматный вестник», 1913.

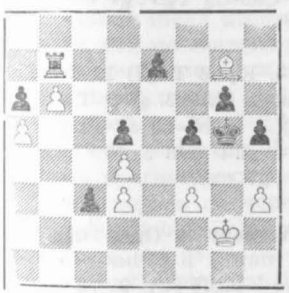

Виграш

80. 1916.

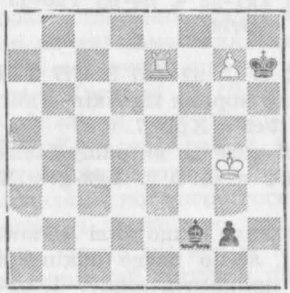

Нічия

81. Збірник 1919 р.

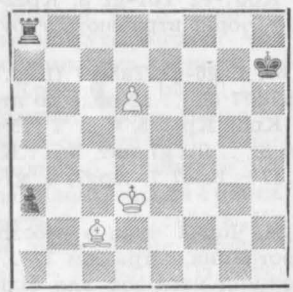

Нічия

79. 1. f3-f4+ Kpg5 : f4 (1. ...Kph4? 2. Ch6 і 3. Cg5x) 2. Cg7-h6+ g6-g5 3. Kpg2-f2 e7-e5 (3. ...c2 4. Cg7 і 5. Ce5x) 4. Ch6-f8 Tb7-d7 (Якщо 4. ...ed, то 5. Cd6x, а коли 4. ...g4, то 5. Ch6x) 5. Cf8-a3 e5 : d4 6. b6-b7 Td7-d8 (6. ...T : b7 7. Cd6x) 7. b7-b8Ф+

80. 1. Kpg4-h5 (Програє 1. Kph3? g1Ф 2. g3Ф+ Kp : g8 3. Te8+ Kpf7 4. Te7+ Kpf6 5. Te6+ Kpf5 6. Te5+ Kpf4 7. Te4+ Kpf3 8. Tf4+ Kpe2 9. Te4+ Ce3 і чорні перемагають.) Cf2-g3 (Також лише до нічиєї веде 1. ...g1Ф 2. g8Ф+ Kp : g8 3. T : g7+ або 3. Kp : g7 і пат) 2. Te7-e8 Kph7 : g7 3. Te8-e3 g2-g1Ф (3. ...g1T також дає лише нічию: 4. Te4 Kpf6 5. Kpg4) 4. Te3 : g3+ Фg1 : g3 і пат — нічия.

81. 1. d6-d7 a3-a2 2. d7-d8Ф Ta8 : d8+ (Після 2. ...a1Ф білі дають вічний шах або вимушують розмін королев, що веде до нічиєї) 3. Kpd3-c3+ Kp~ 4.

Крс3-b2 Td8-d2 5. Крb2-a1 Td2 : c2 і пат. Якщо чорні не б'ють Сс2, то втрачають свого пішака а2, після чого нічия.

1. ...Та8-b8 2. Крd3-c3+ Крh7-g7 3. Сс2-b1 Крg7-f6 4. d7-d8Ф Tb8 : d8 5. Крс3-b3 Td8-d1 (a8 або b8+) 6. Крb3-a2 Td1-g1 7. Cb1-e4 Крf6-e5 8. Се4-с6 Tg1-g3 9. Сс6-а4 Крe5-d4 10. Са4-b3 Крd4-c3 11. Cb3-f7 з нічиєю. До подібної позиції веде перший хід чорним королем, замість поданого вище 1. ...Tb8. Наприклад: 1. ...Крg7 2. Cb3 Крf6 3. Крс2 Крe7 4. Крb1 і т. д.

82. Збірник 1919 р.

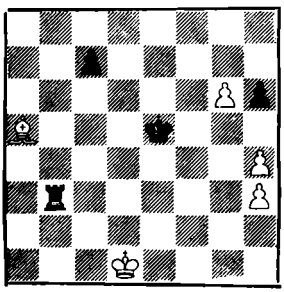

Виграш

83. Збірник 1919 р.

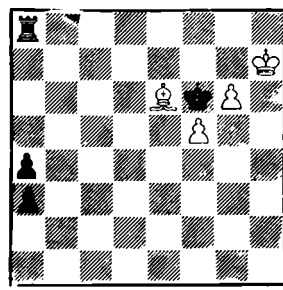

Нічия

84. «Tidskrift för Schack», 1921

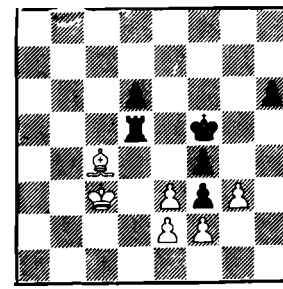

Виграш

82. 1. g6-g7 Tb3-b1+ (Після ходу турою на b8, g3 або d3, виграє 2. С : c7+) 2. Крd1-e2 Tb1-g1 3. Крe2-f2 Tg1-g6 4. h4-h5 Tg6-g5 5. Са5-d2 Tg5 : g7 6. Cd2-c3+ чорні втрачають туру і партію.

83. 1. g6-g7 Та8-а7 (1. ...a2 2. С : a2 Та7 3. Cf7 Т : f7 4. Крh8 Т : g7) 2. Се6-f7 Та7 : f7 (2. ...a2 веде до втрати чорних пішаків — виграють білі: 3. g8Ф Т : f7+ 4. Крh6 Крe7 5. Фg1 Т : f5 6. Фе3+ Крf7 7. Фа7+ і т. д.) 3. Крh7-h8 a3-a2 (Після 3. ...Т : g7 пат. 3. ...Крe7 веде до виграшу білих: 4. g8Ф Tf8 5. f6+ Крe8 6. f7+ Крe7 7. Крg7) 4. g7-g8Ф a2-a1Ф 5. Фg8-g7+ Tf7 : g7 пат.

84. Чорна тура в небезпеці, але якщо білі вб'ють її зразу ж (1. С : d5), то противник, зігравши 1. ...fg, легко зведе закінчення партії в нічию. Переможний наслідок для білих приносить лише: 1. e3-e4+! Крf5 : e4 2. e2 : f3+ Крe4-e5 (На 2. ...Кр : f3 слідує 3. С : d5+ з легким виграшем.) 3. g3 : f4+ Крe5-e6 4. f4-f5+ Крe6-e5 5. f3-f4+ Крe5-e4 6. f2-f3+ і виграється тура, а з нею і партія.

Цей етюд я вважаю за моє найдосконаліше досягнення. В гострій позиції з обмеженим матеріялом чорний король отримує від пішаків без перерви шість шахів. Цей етюд я створив під впливом випадкової розмови з Рубінштейном, який зауважив, що в моїх проблемах цілковито відсутні здвоєні пішаки. В поданій позиції обидві сторони мають здвоєних пішаків, які протягом гри стають навіть строєними, приносячи своїми рухливими ходами перемогу білим.

85. Щоб виграти тут, білі повинні завоювати для свого стрільця поле с6. Цього досягається наступним способом дій: 1. a5-a6! b7 : a6 2. с5-с6! d7 : c6 3. Се8-f7. Якщо 3. ...Крf5, то 4. Крf3 і 5. e4х. А коли 3. ...f5, то 4. f3х. На інші ходи слідуватиме 4. Cf7-e6 з неминучим матом 5. f2-f3х. Три чисті матові позиції в центрі шахівниці.

85. «Tidskrift för Schack», 1923.

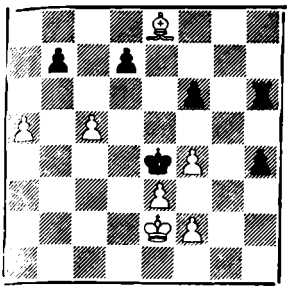

Виграш

86. Шахістам міста Сталіно*) присвячується

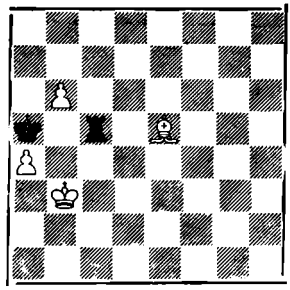

Виграш

87. «Шахматный листок», 1930.

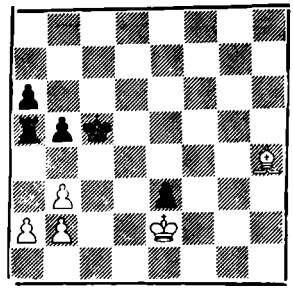

Нічия

86. 1. b6-b7 Tc5-c3 2. Ce5-d4 (2. Cc3+ Kpa6 3. b8K+ не вистачає для виграшу. Також після 2. Cc7+ T : c7 білі не можуть виграти, бо на 3. b8Ф слідує 3. ...Tb7+ 4. Ф : b7 пат) Tc6-b6+! 3. Cd4 : b6+ Kpa5-a6 4. b7-b8K+! і виграш. (4. b8Ф чи 4. b8T — пат. Не виграє 4. b8C.) Якщо на другому ході чорні, замість 2. ...Tb6+, зіграють 2. ...Tc7, то 3. b7-b8T! і виграш. Не можна 3. Cb6+ Kpa6 4. b8Ф, бо Tc3+ із «скаженою» турою або пат. Два перетворення пішака в мініятюрній формі.

87. Цей і слідуючий етюд своїм змістом здаються близнятами з діяметрально протилежними рішеннями, які повинні б вести білих до виграшу. Тим часом майже після десяти років створення етюдів виявилося, що в першому з них (ч. 87), не зважаючи ні на які намагання, білі не можуть виграти. Чорні мають приховану можливість порятунку, що, на мою думку, не зменшує вартости цього етюда. 1. b3-b4+ Kpc5 : b4 2. Ch4-e1+ Kpb4-a4 3. b2-b4! (Не 3. b3+?, бо 3. ...Kpa3 і 4. ...b4 після чого чорні втрачають обох пішаків. 3. ...Kpa4-a3 4. b4 : a5 b5-b4 5. Kpe2 : e3 Kpa3-a4 6. Kpe3-d4 Kpa4-b5! Чорний король прагне втекти в куток, після чого гра закінчилася б унічию, бо білий стрілець ходить по чорних полях, а поле перетворення білого пішака є білим. 7. Kpd4-d5! b4-b3. (Чорні програють, якщо вони гратимуть 7. ...Kp : a5? 8. Kpc5 Kpa4 9. C : b4 a5 — очевидно, тепер гра все ж таки закінчується нічиєю, бо після ходу стрільцем буде знищений останній пішак — 10. a3! — із легким виграшем для білих: 10. ...Kpb3 11. Kpb5 a4 12. Kpa5 Kpc4 13. Kp : a4 Kpd5 14. Kpb5 і чорний король не може потрапити на рятівне поле a8.) 8. a2 : b3 і чорним пат.

88. 1. b3-b4+ Kpc5 : b4 2. Kb8-c6+ Kpb4-a4. Ідея цих вступних ходів та ж сама, що й у попередньому етюді, але подальша гра, так би мовити, цілком прямопротележна. 3. b2-b3+ і білі виграють. До нічиєї веде 3. b4? Kpa3 4. ba Kp : a2 5. Kp : e2 b4! 6. K : b4+ Kpc4 7. Kc6 Kpc4 8. Kpe4 Kpc5 9. Kd4 Kpb4.

---

*) Перша назва міста — Юзівка, з 1924 р. — Сталіно. 1961 р., в час розвінчування культу Й. Сталіна, перейменовано на Донецьк, центр Донецької области. Нині — п'яте (після Києва, Дніпропетровська, Одеси і Харкова) місто України з населенням понад один мільйон мешканців. Тут, як видно з передмови до «100 шахматных этюдов», О. Селезнів провів десять років свого життя.

88. «Шахматный листок», 1930.

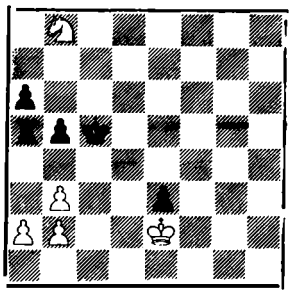

Виграш

89. «Шахматный вестник», 1913.

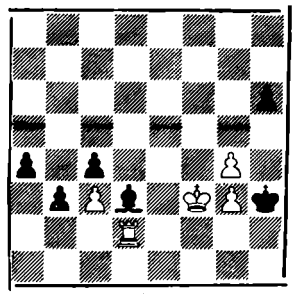

Нічия

90. Збірник 1919 р.

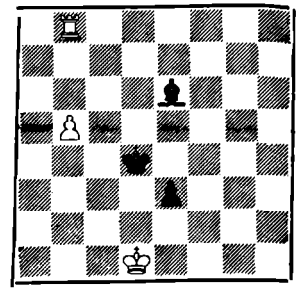

Виграш

89. 1. Td2-d1 Kph3-h2 (Після 1. ...Ce2 2. Kp : e2 чорні програють, якщо винищуватимуть здвоєні білі пішаки по вертикалі g, з наміром провести пішака h, бо білий король зможе заблькувати пішаки a і b чорних, знищити їх і виграти. На 2. ...a3 — нічия: 3. Kpf3 Kph2 4. Td2+ Kph3(g1) 5. Td1+ і т. д.) 2. Td1-d2+ Kph2-g1 3. Td2-d1+ Cd3-f1 4. g4-g5 h6 : g5 5. g3-g4 a4-a3 6. Kpf3-g3 a3-a2(b3-b2) 7. Td1-a1(b1) b3-b2(a3-a2) 8. T : a2(b2) a2-a1Ф(b2-b1Ф) 9. Ta(b)2-g2+ Cf1 : g2 пат або вічний шах: 9. ...Kph1 10. Th2+ Kpg1 — нічия.

90. 1. b5-b6 Kpd4-c5 2. Tb8-g8! (Лише цей єдиний хід забезпечує виграш. Його мета — перешкодити чорному стрільцеві зайняти з шахом поле e2. Якщо тепер чорний король б'є пішака b6, то 3. Tg6 — програється Ce6 і партія. На 2. ...Cd5 слідує 3. Tg5 — зв'язка і білі виграють. Коли ж, нарешті, 2. ...C : g8, то виграє білий пішак b, який безперешкодно стає королевою.) 2. ...Ce6-b3+ 3. Kpd1-e1. (Знову єдиний хід. Бо після 3. Kpe2 Cc4+ 4. Kp : e3 Kp : b5 теоретична нічия. Те ж саме й після 3. Kpc1 e2 4. Te8 e1Ф+ 5. T : e1 Kp : b5.) 3. ...Kpc5-c6 4. Tg8-g4 (Тура мусить стояти ззаді прохідного пішака. Тому вона спрямовується на b4. Помилково було б 4. Tg2? Kpb7 5. Tb2 Cc4 і т. д.) 4. ...Cb3-d5 5. Tg4-b4 Kpc6-b7 6. Kpe1-e2 і виграється спочатку пішак e3, а згодом і партія.

Цей етюд я вважаю за один із найкращих моїх творів.

91. 1. g2-g3! (Цим єдиним ходом, що веде до мети, затримується чорний стрілець, а одночасно остаточно замикається біла тура.) 1. ...Kpa5-b6. (Чорний король може марширувати на королівський фланг також через інші поля. Очевидна нічия після: 1. ...h4 2. gh) 2. Kpf2-g2 Kpb6-c6 3. Kpg2 : h2 Kpc6-d6 4. Kph2-h3 Kpd6-e6 5. Kph3-h4 Kpe6-e5 (Якщо ж зіграти негайно 5. ...Kpf6, то білі, жертвуючи туру, потрапляють у пат: 6. Tg4!, а коли її не вбити, то чорні навіть програють.) 6. Kph4-h3 Kpe5-f6 7. Kph3-h4 Kpf6-g7 (Загрожує 8. ...f6) 8. Tg5 : f5! g6 : f5 9. Kph4-g5 і 10. Kpg5 : f5 з нічиєю, бо два роздвоєні тут пішаки не можуть виграти.

92. 1. Td6-d3 (Це єдина можливість затримати чорного прохідного пішака.) 1. ...Cb7-a6+ 2. Kpc4-c3 b3-b2 3. Td3-d5 (Із загрозою на 3. ...b1Ф? 4. Ta4 мат.) 3. ...b2-b1K 4. Kpc3-c2 Ca6-b7 (Програє 4. ...Kpa2? 5. Ta5+ Ka3+ 6. Kp : d2, загрожуючи не лише 7. T : a6, але й 8. Kpc3 та 9. Kpb4 і т. д.) 5. Td5-d4 (Якщо 5. Td6 або 5. Td8, то 5. ...Ce4+ 6. Kpd1 Cf3+ і вічний шах.) 5.

...Крa3-a2 6. Td4-a4+ Kb1-a3+ 7. Крc2 : d2 Крa2-b3. Тепер створюється враження, що чорні можуть добитися нічиєї, бо вони мають дві легкі фігури, одну з яких можна віддати за прохідного пішака, а з іншою — не програти проти тури. Але наступний хід білих цілковито змінює картину. 8. Ta4-a8! Ka3-b5 (Якщо 8. ...Kc4+, то 9. Крd3 Kd6 10. Tb8 і 11. Т : b7 з виграшем.) 9. Ta8-b8 Kb5 : c7 10. Tb8 : b7+ і виграються обидві чорні фігури.

91. «Tidskrift för Schack», 1922.

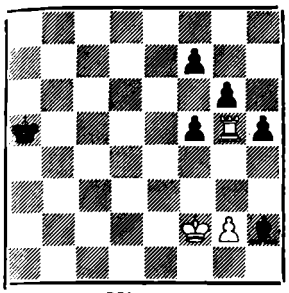

Нічия

92. «Tidskrift för Schack», 1923.

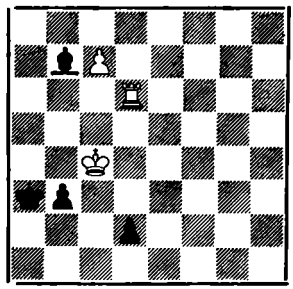

Виграш

93. «Правда», 1927.

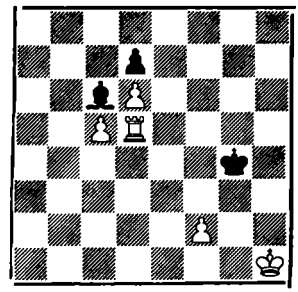

Нічия

93. 1. f2-f3+! (Очевидно, єдине добре продовження, бо після інших ходів втрачається зв'язана тура, стрілець та пішак чорних виграють, а потім проти трьох білих пішаків. 1. ...Kg4 : f3. Тепер біла тура має вісім кліток, вісім різних ходів для відступу, але лише один єдиний веде до нічиєї: 2. Td5-g5! Крf3-f4+ 3. Tg5-g2 Крf4-e5 4. Крh1-g1 Cc6 : g2 5. Крg1 : g2 Крe5-d5 6. Крg2-f3 Крd5 : c5 7. Крf3-e4 Крc5 : d6 8. Крe4-e5 і нічия, бо білий король займає опозицію. До програшу вело 2. Td2? Крe3+ 3. Tg2 Крd4 4. Крg1 C : g2 5. Кр : g2 Кр : c5 6. Крf3 Кр : d6 7. Крe4 Крc5, бо тепер чорний король здобув опозицію і тому — перемогу.

94. «Правда», 1927.

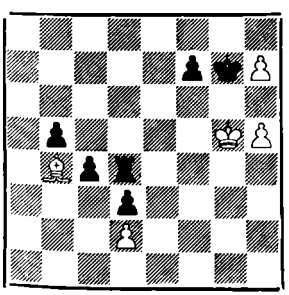

Виграш

95. «Шахматный вестник», 1913.

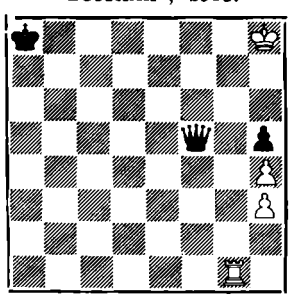

Нічия

96. «Шахматный вестник», 1913.

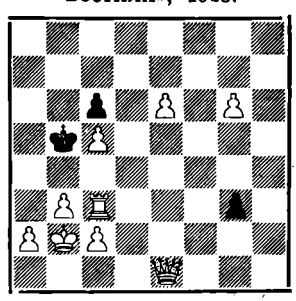

Нічия

94. 1. h7-h8Ф+ (Якщо 1. Cc3?, то звичайно, 1. ...f6+ і виграють чорні.) 1. ...Крg7 : h8 2. Cb4-c3 f7-f6+ 3. Крg5 : f6 Td4-d7 (На 3. ...Tg4 4. Крf5+ створюється та ж сама позиція, що й у попередньому варіянті.) 4. Крf6-e6+ Td7-d7 5. h5-h6 і виграш.

95. Перевага чорних очевидна: вони мають королеву і пішака проти тури і двох пішаків. Проте білі здобувають нічию, використовуючи своєрідні вигоди своєї позиції та несприятливе становище короля і королеви чорних. 1. Tg1-g8+ (1. Tg5 програє після 1. ...Ф : h3 2. T : h5 Kpb7, бо чорний король поступово наблизиться і включиться в гру.) 1. ...Kpa8-b7 2. Tg8-g7+ Kpb7-c6 3. Tg7-g6+ Krc6-d7 (Само собою зрозуміло, що після 3. ...Ф : g6 білим пат.) 4. Tg6-g7+ Kpd7-e6 5. Tg7-g6+ Kpe6-f7 (На 5. ...Kpe5 слідує, звичайно, 6. Tg5.) 6. Tg6-g7+ і вічний шах або після 6. ...Kpf7-f6 7. Tg7-f7+ Kpf6 : f7 і білим пат.

Для порівняння боротьби тури проти королеви в схожій позиції: Білі: Kpf8, Tf7. Чорні: Kph1, Фe6. Білі, починаючи, здобувають нічию, даючи вічний шах (Th7+ і т. д.), або рятують себе патом. Ця проблема може мати такий вигляд: Білі — Kph8, Tg7, пішаки — b7, h3, h4. Чорні — Kpa7, Фf5, пішак h5. Нічия — 1. b8Ф Kp : b8 і т. д.

96. Пішаки нестримно просуваються до ліній перетворення. Тим часом чорні, маючи не лише значну матеріяльну перевагу (королева проти тури), а й завдяки позиційній перевазі (пішак g3), загрожують легко виграти. Нічия здобувається таким чином: 1. g6-g7! (Лише так!) 1. ...Фe1 : e6 2. Tc3 : g3 Фe6-e5+ 3. Tg3-c3 Фe5 : g7. Тепер становище здається безнадійним. Як можна позбутися небезпечної зв'язки? 4. Kpb2-a3! Фg7 : c3 — пат. Вичікувальний хід 4. a3, замість 4. Kpa3!, програє. Наприклад: 4. a3? Kpa5 5. b4+ Kpa4 6. b5 cb 7. c6 b4 8. ab Kp : b4. Хід пішаком e6 в початковій позиції етюда легко спростовується наступним способом: 1. e6-e7? Фe1 : e7 (На 1. ...g2 слідує 2. a4+ Kpa5 3. Tg3 Ф : g3 4. e8Ф і мат у два ходи.) 2. Tc3 : g3 Фe7-e5+ 3. Tg3-c3 Фe5-g7! і чорні виграють. Виграш здобувається також після 3. ...Kpb4.

97. «Утро России», 1910.

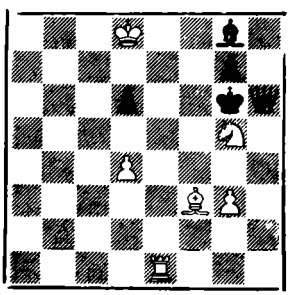

Нічия

98. «Tidskrift för Schack», 1923.

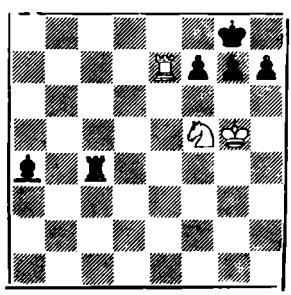

Нічия

99. Почесний відгук у конкурсі журналу «Шахматы», 1925 р.

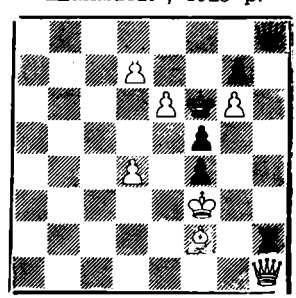

Виграш

97. Також тут чорні мають матеріяльну перевагу: королева проти тури і стрільця. До того ж білий кінь стоїть під ударом. 1. Kg5-h7!.

А. Цим етюдним ходом білі здобувають нічию. 1. ...Cg8-c4! Перешкоджає ходові тури на поле f1. Ясно, що бити коня не можна ніякою фігурою. 2. Cf3-e4 + Kpg6-f7 3. Te1-f1+! (Все ж таки!) 3. ...Cc4 : f1 (Якщо 3. ...Kpg8, то 4. Tf8x. А на 3. ...Kpe6 слідує 4. Kf8x.) 4. Ce4-d5+ і білі, даючи своїм стрільцем вічний шах, здобувають нічию.

Б. 1. ...Kpg6-f5 2. Tf1-h1 Фh6-d2(e3) (На 2. ...Фe6 або 2. Фg6 слідує 3. Th5+

і 4. Kf8+.) 3. Th1-h5+ Kpf5-g6 (На 3. ...Kpe6 слідує 4. Cd5х.) 4. Kh7-f8+ Kpg6-f6 5. Kf8-d7+ і вічний шах конем, бо на 5. ...Kpf7 послідує 6. Tf5+, на 6. ...Kpe6 — 7. Cg4+, а на 6. ...Kpg6 — 7. g4 з невідворотними загрозами.

Тема вічного шаха тут подана в двох варіянтах. В першому здійснюється стрільцем, в другому — за допомогою коня.

98. 1. Te7-e8+ Ca4 : e8 2. Kf5-e7+ Kpg8-f8(h8) 3. Ke7-g6+ і нічия — вічний шах конем — або пат після 3. ...fg чи 3. ...hg.

99. Білі мають два далеко просунені вперед прохідні пішаки за якість. Білі можуть вбити чорну туру, розраховуючи на виграш після перетворення пішака в королеву (1. Ф : h2 Ф : h2 3. d8Ф+), але чорні, замість брати білу королеву (1. ...Ф : h2), грають 1. ...Фa8+ і білим не уникнути вічного шаха (2. Kpe2 Фa6+ і т. д.), бо на 2. Kp : f4 — Фe4+ 3. Kpg3 Фg4 мат.

1. Cf2-h4! Th2 : h4 2. Фh1 : h4+! (Не 2. d8Ф+?, бо 2. Ф : d8 3. Ф : h4+ Kp : e6 4. Ф : d8 пат) 2. ...Фh8 : h4 3. d7-d8C+! і білі виграють. Не можна грати 3. d8Ф+?, бо Kp : g6 4. Ф : h4 і пат. В цьому етюді здійснено жертви двох білих фігур (стрільця і королеви) з метою заманювання спершу чорної тури, а згодом королеви на поле h4. Крім того наявні ще дві відповідно звабливі позиції.

100. 1. e2 : f3! (Єдиний хід, який врятовує білих від поразки. Бо коли, наприклад, 1. Kg3, то 1. ...fe+ 2. K : e2 Kpe3 3. Kg3 h2 і чорні виграють. Після 1. Kpf2 fe 2. Kp : e2 h2 3. Kg3 виграє похід чорного короля, який, ідучи через e5, здобуває поле f4 і перемогу.) 1. ...Cc6 : f3 2. Kh5-g3 (Якщо 2. Kpf2, то, звичайно, 2. ...C : h5 3. Kpg3 Cg4 і чорні виграють.) 2. ...h3-h2 3. Kpf1-f2 (В іншому випадку чорні виграють маневром свого короля — 3. ...Kpd4-e5-f4, бо білі потрапляють у цуґцванґ.) 3. ...Cf3-c6 4. Kg3-h1! Cc6 : h1 5. Kpf2-g3 — знищує пішака, після чого нічия очевидна.

100. Першодрук

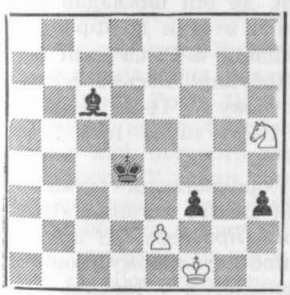

Нічия

О. Селезнів (сидить, другий із правого боку) серед своїх земляків, українських еміґрантів, 30. 4. 1946 р. в Бад Верісгофені, біля Мюнхена.

Передчасна, через відсутність засобів до життя, смерть Л. Кізерницького (Дерпт 1806 — Париж 1853), першого чемпіона світу Штайніца (Прага 1836 — Нью-Йорк 1900), самогубство з тієї ж причини фон Барденлебена, жебрацький кінець багатьох інших професіональних шахістів, зокрема померлого у військовому шпиталі від виснаження організму внаслідок систематич-

ного недоїдання К. Шлехтера (1874-1918)[1]), незабезпеченність Е. Ляскера в минулому не могли не наводити на сумні думки і страх перед незабезпеченою старістю. Додамо, що ці ж обставини були причиною високих матеріальних вимог Е. Ляскера до його конкурентів, які прагнули оволодіти «троном» шахового чемпіона світу. Без розгляду цих сторін життя шахових митців, навколишньої дійсности не можна правильно зрозуміти дії і творчість великих шахістів. Роздумування над долею менших і малих шанувальників Каїсси можуть з'ясувати, чому вони не стали великими.

Становище О. Селезнева ускладнялося тим, що він не отримав німецького громадянства, залишився чужинцем і, як переважна більшість митців, був надзвичайно непрактичним у повсякденному житті. А, з другого боку, змінилий комуністичний лад в СССР розпочав широку пропаганду серед колишніх громадян Російської імперії за репатріяцію їх на батьківщину, обіцяючи їм молочні річки з киселевими берегами.

В проведення і здійснення репатріяційної акції були включені всі засоби, всесоюзні й республіканські органи. Так уряд Української ССР заключив низку угод з сусідніми державами про репатріяцію громадян України, які перебували на їхніх територіях. Комуністичні діячі УССР першої величини відвідували табори інтернованих вояків Армії Української Народньої Республіки в Польщі, обіцяючи їм помилування, повернення громадянських прав і здійснення мрій про відбудову та побудову української держави, правда, з совєтським ладом. До Української ССР повернулася не тільки частина біженців і вояків УНР, які зі зброєю в руках воювали проти червоної армії, а й недавні керівні будівники посталої народоправної держави українського народу: проф. Грушевський — президент УНР, В. Винниченко — голова Ради міністрів УНР, отаман Ю. Тютюнник — керівник антикомуністичних повстанчих загонів і збройних походів проти совєтської України. Переважна більшість репатрійованих була згодом знищена комуністами. Професорові Грушевському спершу дозволили працювати як ученому в Академії наук України, але згодом заслали на Кавказ, де він і помер. Ю. Тютюнника викинули з вікна четвертого поверху військової школи, де він викладав тактику партизанської боротьби. В. Винниченку пощастило втекти до Франції.

Вирішив репатріюватися також О. Селезнів. Приїхавши в СССР, він бере участь у 3-ій першості Совєтського Союзу 1924 р., здобувши восьме місце і звання шахового майстра, в 4-ій першості наступного року — 14-те місце серед 20-ти учасників, в 5-й першості 1927 р. — 16-те місце при 21-му учасникові.

З нагоди 70-річчя письменника В. А. Сафронова, орденоносця («кавалер ордена „Знак пошани"») і лауреата Державної премії СССР, журнал «Шахматы в СССР»[1]) надрукував його роздуми «Про шахи і про себе». В них совєтський вельможа згадує О. Селезнева в зневажливо-глузливому тоні, як про напівблазня. Він розповідає, що, працюючи журналістом у Москві, «поступив на Вищі літературні курси. І записався в шаховий гурток Будинку преси, де заняття проводив маестро — тоді ще не говорили „майстер" — О.

---

[1]) Karl Schlechter — австрійський гросмайстер. У свій час неперевершений майстер нічиїх. 1914 року в Баденському турнірі з 18-ти партій 14 звів унічию, не програвши ні однієї. Зіграв також кільканадцять матчів із нічийним наслідком — проти Тайхмана, Тарраша, Яновського та інших. Він був одним, який мав реальні шанси перемогти чемпіона світу Е. Ляскера: 1910 р. перед останньою партією в матчі з ним К. Шлехтер вів з рахунком +1=8.

[1]) «Шахматы в СССР» ч. 3/1975 р., стор. 26.

Селезнів, який щойно повернувся з-за кордону. Мову свою він оздоблював привезеними примовками. Не оповіщав мата, а ніжно туркотав: „Цоресматорес". Всі навколо думали й гадали про шанси Альохіна проти Капаблянки: альохінські комбінації переходили з рук до рук. Але Селезнів, наливаючи в закусочній шипуче ситро[2]) — тоді й натяку не було про звичку замовляти коньяк — процідив: „Капаблянка грає диявольськи!"»

Між іншим додамо, що «Царес-маторес!» — цареві мат — після знищення монархії в Російській імперії можна було говорити без страху, хоча для декого й звучало в устах О. Селезнева це гумористично. Також його згодом добрий знайомий С. Попель, замість загальновживаної назви для найважливішої шахової фігури «король» воліє означення «цар», бо, мовляв, слово «король» не українського походження і вживається лише як титул чужих володарів, а «цар» та вивідні з нього, наприклад, «царство», зустрічаються навіть у молитвах: «Боже великий, Царю небесний», «Нехай буде царство Твоє!» і т. д.

У непосвяченого, читаючи спогади В. А. Сафронова, може скластися враження, що О. Селезнів перебував за кордоном не як політичний емігрант, а з якомусь відрядженні советського уряду або компартії. В Москві, т. зв. режимному — привілейованому місті СССР — О. Селезнів перебував не довго. Подібно як українського історика Грушевського видалили з столиці України і послали на Північний Кавказ, що було по суті засланням, так і О. Селезнева відправили подалі із столиці СССР. 1927 року він переїздить в Україну, де в 4-му чемпіонаті Української республіки, що проходив у Полтаві, зайняв перше місце. Менш успішно зіграв О. Селезнів у 5-му чемпіонаті України (1928 р., Одеса) — 3-4 місця, в 6-му (1931 р., Харків) — 3-5 місця і в 7-му (1933 р., Харків) — четверте місце.

О. Селезнів присвятив свій твір, поданий у нас під № 8, учасникам «Всеукраїнського шахового чемпіонату в Одесі». Також етюд 13 і 56 він присвячує шахістам міста Дніпропетровськ, етюд 86 — шахістам Донецька, а все видання «100 шахових етюдів» — шахістам Донецької області, де він перебував останні роки свого життя на Україні. То були жахливі роки.

За спротив українського селянства новому закріпаченню — колективізації понад півмільйона родин комуністичні органи диктатури вивезли до північних районів Росії. Ці заслані за межі України два з половиною мільйона осіб загинули на будовах комунізму внаслідок тяжкої, незвичної для них праці в лісі, поганого харчування, антисанітарних умов у бараках та нещадного терору. У селян, яких влада не в стані була депортувати, під мітлу забрали все зерно, всі харчі — з того часу походить приказка: «Кремлівська звізда забрала й квочку з гнізда» — почався жахливий голод 1933 року, від якого загинуло до п'яти мільйонів чоловік. Трупи українських селян, які йшли до міст роздобути хліба, лежали на залізничних станціях, на вулицях і площах промислових центрів, особливо таких як Донецьк, Харків, що тоді розбудовувалися.

В ті жахливі роки столицю України, повертаючись із Москви на батьківщину, відвідав прем'єр-міністер Франції Едуард Еріо. Він нічого не зауважив — ні пухлих від голоду людей, ні трупів на вулицях, якими проїжджав, і захлинався, розповідаючи про розквіт країни, яка скинула з себе ярмо капіталізму. А улюбленець «прогресивних» сил західнього світу безсоромний

---

[2]) Ситро — фруктовий безалькогольний напій. Від французького citronnade — цитринний (лимонний) сік.

комедіянт Бернард Шоу на бенкеті в Кремлі, показуючи на столи, що вгиналися під вишуканими стравами, сказав, що лише платні агенти реакціонерів можуть говорити про голод на півдні СССР.

Згодом Сталін розпочав т. зв. чистки і масові розстріли своїх супротивників серед членів комуністичної партії. Вони зачіпили лише верхівку місцевої влади, але страх, викликаний арештами і зникненням людей, нестерпним тягарем ліг на всіх громадян. Не дивно, що вони відмовилися захищати диктатуру пролетаріяту і будованого комунізму та зустріли початок війни з Німеччиною як визволення.

Прибувши до Німеччини, О. Селезнів не пізнав країни, де він уже жив протягом десяти років. Чужинців розглядали як нижчу расу, а його земляки мусіли носити на видному місці одягу, на правій половині грудей, тавро «Ost», скорочення від «Ostarbeiter» — східній робітник. Після капітуляції Німеччини шаховий майстер мешкав в українському таборі переміщених осіб на американській окупаційній зоні в місті Швайнфурт, де був членом шахової ланки Українського Спортивного Товариства «Зоря», а після переїзду до сусіднього Ашаффенбургу — «Запоріжжя»[1]). О. Селезнів відвідував українських шахістів інших міст, читав лекції, давав сеанси одночасної гри, зокрема сеанси наосліп. На запрошення шахової ланки УСТ «Чорногора» 3. 3. 1946 року він відбідав табір «Зомме Казерне» в Авґсбурзі, де в той час перебувало 3360 українських політичних емігрантів, прочитав дві лекції на шахові теми і дав два сеанси одночасної гри: на шести шахівницях усліпу (результат 3 : 3) і наступного дня — звичайний сеанс на 23 дошках. Також тут його противниками були колишні совєтські першокатегорники з України та п'ять шахістів такої ж сили з Естонії й один литовець. Гра закінчилася з рахунком 19,5 : 2.5 на користь сеансера. 31. березня 1946 року він на першій шахівниці захищав честь Українського Спортового Товариства «Зоря» з Швайнфурту в матчі проти «Чорногори». 28. квітня - 2. травня 1946 року Олекса Селезнів, разом із Федором Богатирчуком, керував турніром українських шахових дружин на першість американської зони Німеччини, що проходив поблизу Мюнхена в курортному містечку Бад Верісгофен[2]). О. Селезнів грав також у кількох турнірах сильного складу. В березні 1947 року поділив із литовцем Тавтвайсасом і німцем Шіндлером 1-3 місця в Шляйстаймському турнірі майстрів семи національностей. Того ж року здобув звання чемпіона Ашаффенбурґа, а в 3-му турнірі балтійських народів, що відбувся в Ганав за участи Ю. Боголюбова (3-тє місце) й інших 14-ти майстрів[3]), поділив 8-9 місця разом із д-ром П. Трегером (Paul Tröger), згодом — 1957 р. чемпіон Німеччини, член Олімпійської дружини ФРН 1958 р. і 1962 р.[4])

Після масового виїзду українців із таборів утікачів у країни нового поселення О. Селезнів переселився до Франції. Він помер у Бордо 1965 р. на семидесятому році життя.

Моя спроба знайти архів Великого Земляка й опублікувати його ще недруковані твори, на жаль, не мала щастя, незважаючи на допомогу кількох знаних французьких шахістів, які називають О. Селезнева великим композитором.

---

[1]) С. Кікта «Шахове життя в роках 1945-1948» в «Альманасі Ради Фізичної культури». Мюнхен — 1951, Видавництво «Молоде життя», стор. 53.

[2]) Збірник «Де сила — там воля витає», Авґсбурґ — 1948 р., сторінки 28-29.

[3]) A. Brinckmann «Großmeister Bogoljubow», Берлін — 1953, стор. 11.

[4]) A. Diel «Schach in Deutschland», Дюссельдорф — 1977, стор. 170, 182 і 191.

О. СЕЛЕЗНІВ В АНТОЛОГІЇ СВІТОВОЇ ШАХОВОЇ КОМПОЗИЦІЇ

1972 року в столиці Вірменії Єревані у видавництві «Айастан» вийшла в світ двотомна праця російською мовою «Шахматные этюды» Г. М. Каспаряна. Відомий гросмайстер шахової композиції ставить за свою мету, як він говорить у передмові, надати допомогу в подоланні специфічних труднощів у пошуках попередників. Книга, як зазначає її автор у вступному слові, являє собою антологію світової композиції. Вірменський композитор наводить у своєму двотомнику великий матеріал — близько 2 500 етюдів різних авторів, а серед них 15 творів О. Селезнева, деякі з своїми зауваженнями.

Наступного року етюди О. Селезнева знайшли місце в двох книгах знаних шахових авторів. Легко здогадатися, що ці книги, як і згаданий уже твір Г. Каспаряна, побачили світ не в Україні.

А. П. Грин, ілюструючи історію розвитку шахових задач і етюдів, починаючи з IX сторіччя («Мат Диларам»), помістив у своїй книзі славнозвісних композицій «Мат Андерсена» з 1842 р., проблеми І. Клінґа і Б. Горвіца (1851), С. Лойда, І. Поспішила, етюд братів В. і М. Платова (1909), яким захоплювався В. Ленін, чому його «по-праву», за совєтською, звичайно, термінологією, і називають «ленінським етюдом», та твори інших класиків шахової композиції, а серед них і шедевр О. Селезнева, створений ним 1920 року. Упорядник славетних шахових композицій до цього твору нашого проблеміста, у нас надрукованого під ч. 78, зауважує[1]): «Незважаючи на незначну матеріяльну перевагу, білі здобувають виграш, але єдиними етюдними ходами.» Навівши рішення етюда О. Селезнева, А. П. Грин стверджує: «**Заключна комбінація послужила зразком для багатьох пізніших мистецьких творів.**»

Третьою книгою, в якій знайшли місце твори нашого проблеміста, також виданою за межами України, в Москві, є праця його земляка Ф. С. Бондаренка[2]). «Ця книга, — стверджує видавництво, — написана відомим совєтським шаховим композитором, являє собою багату колекцію пішакових етюдів — таких, де головні діючі особи — королі й пішаки. Розглянувши їх, читач не тільки отримає задоволення від краси творів, а й вивче особливості гри в пішакових закінченнях.»

У вступному слові до своєї книги Ф. С. Бондаренко зазначає[1]), що «в ній зібрані найкращі твори в галузі пішакового етюда, створеного композиторами всіх часів і різних народів». Він наводить тут **11** (одинадцять!) етюдів О. Селезнева на тему пата, патової пастки, проведення пішака, виграшу фігури за допомогою лінійного удару і т. д.

У виданих в СССР книгах про шахову композицію до кожного етюда чи задачі додаються дані про їхнього автора, дати його життя і країну походження. Обійти творчість О. Селезнева не легко. Його твори, як бачимо, включені до антології світової шахової композиції Каспаряна, до славнозвісних композицій, виданих Грином, до збірника «найцінніших творів у галузі пішакового етюда, створеного шаховими композиторами всіх часів і різних народів» Ф. Бондаренка. У цитованих книгах, як і в багатьох інших шахових виданнях СССР, наводяться етюди нашого майстра, але не подається і найменшої біографічної згадки про нього.

---

[1]) А. П. Грин «Знаменитые композиции», Москва — 1973, стор. 41.

[2]) Ф. С. Бондаренко «Этюд в пешечном окончании», Москва — 1973, в-вс «Фізкультура і спорт», стор. 160.

[1]) Ф. С. Бондаренко «Этюд в пешечном окончании», Москва — 1973, стор. 3

Ф. С. Бондаренко в іншій своїй солідній праці про шахових проблемістів[2]) у показнику використаної літератури покликується на твір О. Селезнева «100 шахматных этюдов», але про її автора не подав найменшої нотатки. Обійшов цілковитою мовчанкою О. Селезнева також «Шахматный словарь»[3]), найповажніший довідник, своєрідна шахова енциклопедія в одному томі, видана в Совєтському Союзі. В ньому є окремий розділ про шахову композицію, подано гасла навіть про другорядних шахових композиторів, але про О. Селезнева — ані слова. Жодного рядка нема про нього й у книзі «Шаховий етюд на Україні»[4]). У збірнику «Шахматная композиция в Донбассе»[5]) про роки до другої світової війни говориться мимобіжно, зупиняючися переважно на повторенні відомої пропаґанди про розвиток і успіхи «вітчизняної» (розумій: російської) шахової композиції. З передмови О. Селезнева до його збірника «100 шахматных этюдов» знаємо, що він, цей великий шаховий проблеміст, знаний в усьому світі, перебував на Донбасі — в Донецькій області десять років. Але упорядники «Шахматной композиции в Донбассе» своєму краянинові О. Селезневу не відвели ані одного рядка — про нього нема ніякої згадки. Зате там повно імен початкуючих, незначних і другорядних складачів шахових етюдів і задач!

Переважна більшість друкованого на Заході, як нами уже не раз проілюстровано, безкритично повторює замасковану або й відверту совєтську пропаґанду. Чи це зумовлено співпрацею шахових ґросмайстерів СССР у німецькій пресі, незнанням російської мови, необізнаністю з минулим, чи злою волею прихильних до Москви, — судити не беремося. Не вільні від цього лиха і ніби солідні книги, що досліджують розвиток шахової гри. Так, наприклад, **«Історія шахів» видана за співучасти ґросмайстерз В. Унцікера з передмовою екс-чемпіона світу М. Ейве, плутаючи поняття, прикрашає совєтську шахову композицію шедевром автора, який помер 1965 р. у Франції — на чужині як український політичний емігрант — О. Селезнева.** Значення шахової композиції для практичної гри ця «Історія шахів» обґрунтовує покликуванням на твори по суті маловідомих авторів. Далі там говориться[1]):

«Просторе зображення науки про ендшпіль вийшло в **Совєтському Союзі** за редакцією знавця шахових закінчень ґросмайстера Авербаха. Шаховим проблемам присвячена також праця „Совєтська шахова композиція", видана Казанцевим за участи кількох авторів. Тут знаходять гідну оцінку досягнення найвизначніших **російських** шахових проблемістів, — говорять автори „Історії шахів". — Цю галузь шахів по праву називають композицією. Так найзнаменитіший шаховий проблеміст А. А. Троіцький удостоєний звання „Заслуженого діяча мистецтва", яке присвоюється лише поетам, малярам і композиторам.»

---

[2]) Ф. С. Бондаренко «Галерея шахматных этюдистов», Москва — 1968 р., сторінок 304.

[3]) «Шахматный словарь», Москва — 1964, Розділ 6, сторінки 542-618.

[4]) Т. Б. Горгієв, П. С. Бондаренко «Шаховий етюд на Україні», Київ — 1966, сторінок 148.

[5]) Н. П. Зелепукин, Ю. Г. Дорохов, А. С. Каковин і А. А. Тутлаянц «Шахматная композиция в Донбассе», Донецьк — 1969, сторінок 192.

[1]) Dr. Jacob Silbermann/Wolfgang Unzicker «Geschichte des Schachs», Vorwort von Prof. Dr. M. Euwe, Präsident des Weltschachbundes FIDE, München, Wien — 1975, сторінки 156-157.

На підтвердження розповіді про розквіт шахової композиції в СССР наводяться прізвища відомих класиків цієї галузі шахового мистецтва і для доповнення антології ілюструється етюд О. Селезнева, поданий у нас під №23. Його опублікував уже в 1919 р. в Берліні Е. Ляскер у збірнику «35 шахових етюдів майстра Селезнева». Цей етюд датований 1917 роком, а виношений його автором напевно ще раніше, на чужині, задовго до створеного штучного фальшивого терміну «советський», посилено поширюваного останнім часом органами пропаганди КПСС.

Автори «Історії шахів», перше названий із яких не німець, а другий завжди був противником гітлеризму, напевно з обуренням заперечували б твердження нацистів, що їхні колошахові і шахові здібності є виявом надлюдей німецької раси. Чому ж вони про інших пишуть всупереч правді?!

Цієї тенденції фальшування не гребують і редактори деяких відділів композиції різних шахових журналів у Німеччині. І не тільки в Німеччині! Так «Дойче Шахблеттер» (ч. 6/1974, стор. 138, етюд 1640) друкує твір померлого на чужині українського еміґранта О. Селезнева, що поданий у нас під №62, з підписом... «СССР». За цим рецептом цей же журнал, говорячи про матч П. Трегера[1]) з Ф. Богатирчуком, не соромлячись, називає втікача з країни диктатури пролетаріяту, українського політичного еміґранта з СССР «советським майстром» (стор. 134/1972 р.).

О. С. Селезнів — клясик світової шахової композиції. Першим це завважив і зрозумів чемпіон світу д-р Е. Ляскер, великий естет і філософ, який 1919 р. видав у Берліні його твори. Ще до виходу наступного збірника О. Селезнева «Сто шахматных этюдов» (Москва, 1940 р.) з передмовою чемпіона СССР гросмайстра Левенфіша солідний історик М. Коган відвів йому в своїй праці цілу сторінку — 42 рядки.[2])

Перерахувати етюди О. Селезнева, наведені як зразкові в шаховій літературі різними мовами, нема змоги. Згадаємо лише, що два його твори (один із них у нас поданий на обкладинці нашого збірника і в книзі під ч. 54, другий — під ч. 18) навів німецький шахіст і журналіст Курт Ріхтер у своїй капітальній праці.[3])

Перелік етюдів інших авторів, які наслідують ідеї українського композитора або просто повторюють їх у дещо зміненому вигляді, забрав би багато місця. Їх безліч. Вони не сходять також із сторінок советських шахових видань — див., наприклад, «Шахматы в СССР», ч. 9/1977, сторінка 25, етюд 2.

О. Селезнів — типова ілюстрація стану українства, українських мистців. Їхній вклад як українців у скарбницю світової культури або замовчується або записується на рахунок тих, хто їх, нас, український народ, обкрадає і нещадно нищить.

---

[1]) A. Diel «Schach in Deutschland», Düsseldorf 1977: Dr. Paul Tröger — чемпіон Німеччини 1957 р. (сторінки 170, 182), член олімпійської дружини ФРН 1958 р. і 1962 р. (сторінка 191).

[2]) М. С. Коган «Очерки по истории шахмат в СССР», Москва — 1938, стор. 302.

[3]) Kurt Richter «Kurzgeschichten um Schachfiguren», Berlin — 1955. Друге поліпшене видання, сторінки 109 і 213.

Ф. П. БОГАТИРЧУК

— М. БОТВИННИК: +3 —0 =2

Федір Парфенійович Богатирчук народився 27. листопада 1892 р. в Києві. Дев'ятнадцятирічним здобув перше місце в шаховому турнірі на першість рідного міста, залишивши за собою попередніх його чемпіонів Ю. Д. Боголюбова, З. Ізбинського та А. М Евенсона. Після закінчення 2-ї клясичної гімназії, в 1912 р. вступив на медичний факультет Університету св. Володимира. В час світової війни рік перебував як полковий лікар на фронті, а згодом — у корпусі Українських Січових Стрільців як начальник військово-санітарного поїзду.

1922 р. в другій шаховій першості України посів друге, після Вільнера, місце. 1923 р. у чемпіонаті СССР поділив з Дуз-Хотимирським і Ненароковим 3-5 місця та отримав звання шахового майстра. 1924 року в третьому чемпіонаті СССР, перше місце в якому здобув Ю. Боголюбов, поділив з Левенфішом 3-4 місця. 1925 р. в Московському міжнародньому шаховому турнірі здобув 11-те місце і звання міжнароднього шахового майстра. В Москві тоді жартували, що київці завоювали всі призові місця — першим був Ю. Боголюбов, на останньому призовому місці Ф. Богатирчук. 1927 р. Ф. Богатирчук у турнірі на першість СССР поділяв з П. Романовським перше-друге місця. 1931 р. — 3-6 місця з Алаторцевим, Верлинським, Юдовичем, 1933 р — 8 місце, а в 1934 р. — 3-4 місця з Рюміним. В II-му Московському міжнародньому шаховому турнірі 1935 р. опинився за лінією призерів, але здобутою кількістю очків підтвердив звання міжнароднього шахового майстра. В 1937 р. став чемпіоном України з шахів.

На Батьківщині очолював Всеукраїнську шахову федерацію. Як науковець працював при катедрі рентґенології Київського університету. В час нацистської окупації був заарештований Гестапо за діяльність в Українському Червоному Хресті, головою якого був

На еміграції брав участь у кількох шахових турнірах. Найголовніші: в Радомі зайняв, після Ю. Боголюбова, друге місце, 1946 р. в Реґенсбурзі — перше, в Кірхгоф/Тек 1947 р. — друге, 1950 р. в чемпіонаті Канади — друге місце.

Міжнародня шахова організація ФІДЕ, не зважаючи на спротив СССР,

присудила Ф. Богатирчуку звання міжнародного шахового майстра.

Ф. Богатирчук — автор наукових праць з ренгенології, кількох шахових книг, зокрема підручника українською мовою для початкуючих шахістів «Шахи» та численних статтей на політичні й шахові теми.

У час перших кроків найупривілейованішого шахіста світу М. Ботвинника на світовій арені, 1936 р. в міжнародньому турнірі в Ноттінґемі, орган ЦК КПСС газета «Правда» в своїй передовій статті «Шахісти нашої країни» (29. 8. 36) писала, що за кожним рухом дерев'яних фігурок совєтського чемпіона уважно слідкує вся країна. Певно одне, що під диктатурою пролетаріяту цілкобито все, також успіхи шахістів СССР, підпорядковане здійсненню великодержавної російської концепції, яка прикривається комуністичними гаслами про пролетарський інтернаціоналізм.

До здобуття (18. 5. 1948 р.) звання чемпіона світу з шахів М. Ботвинник у зустрічах на міжнародніх турнірах з екс-чемпіонами світу Е. Ласкером, П. Капаблянкою й О. Альохіним здобув 3 перемоги, 10 нічиїх і лише один раз програв[11]). Наслідок боротьби «першого совєтського шахового чемпіона планети» за шахівницею з Ф. Богатирчуком був жалюгідним: найбільш вихвалюваний в СССР і найбільш упривілейований в Совєтському Союзі шахіст М Ботвинник із п'ятьох партій українському митцеві програв три — в V першості СССР 1927 р., в VII першості СССР 1933 р. і на II міжнародньому турнірі в Москві 1935 р.[12]), не виграшши ані однієї й ледве звівши дві партії в нічию.

Американський шаховий арбітр і письменник Френк Бреді, який напевно не знав про перемоги українського майстра Ф. Богатирчука над висуванцем компартії М. Ботвинником і їхнє психологічне підґрунтя, заявив якось: «Якщо мій супротивник мені не подобається, я граю краще!».

Ф. Богатирчукові належало б напевно більше уваги й місця на сторінках «Шахів в Україні». Але знаючи, що він видає свої спогади, переконані про заповнення ним самим цієї нашої прогалини. Світоглядові уявлення, погляди цього визначного українського шахіста, як, зрештою, й інших, нас не цікавлять. Вони, часто мимоволі, відбивають політичні та психологічні впливи не рідко чужих, а іноді й ворожих українству сил, які перешкоджають виходу України на шлях свободи, незалежности й суверенітету, а її синам, як українцям, — на міжнародню арену до мистецької та духової еліти світу в інтересах українського народу й усього людства.

Ф. Богатирчук — М. Ботвинник
Французька партія

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Kc3 Cb4 4. e5 c5 5. Фg4 Kpf8 6. Kf3 cd 7. K : d4 Фa5 8. Cd2 Kc6 9. a3! Цей хід значно сильніший, ніж нібито природній розмін фігур (9. K : c6), бо дає перевагу білим і ставить під сумнів шостий хід чорних, замість якого треба було розвивати Kc6, щоб на 7. a3 відповісти Ca5 з цікавою і гострою грою. Наступний хід чорних майже вимушений, бо виграш білого пішака (9. ... K : e5) веде до програшу стрільця b4: 10. Фg3 K~ 11. Kb3 **9. ...f5 10. Фf4 K : d4 11. Ф : d4 Cc5 12. Фf4 Фd8 13. Ka4! Ce7 14. g4! Kh6 15. Tg1 Kf7.** Не врятовують від вирішального наступу й інші ходи чорних: 15....Cd7 16. 0-0-0! C : a4 17. Ф : a4 K : g4 18. T : g4

[11]) «Шахматы в СССР», ч. 12/1977 р., стор. 3.

[12]) «Шахматный словарь», Москва — 1964. Відповідно: таблиця 57, таблиця 60 і таблиця 8.

fg 19. Ф : g4 **16. gf ef 17. Фd4 Ce6 18. Кc5 Фb6 19. К : e6+ Ф : e6 20. 0-0-0! Ф : e5 21. Ф : e5 К : e5 22. Cc3 d4.** За пішака e5, втраченого на двадцятому ході, білі здобули вигране становище, бо 22. ...Cf6 23. Т : d5 веде також до програшу пішака f5 і партії. **23. С : d4 Cf6 24. Cg2 g6 25. С : b7 Tb8 26. Ch1 Крg7 27. С : a7 Tc8 28. b3 The8 29. Cd4 Te7 30. Крb1 Kg4 31. С : f6+ Кр : f6 32. Td2 Tce8 33. Cc6 Te2 34. Т : e2 Т : e2 35. a4! Крe5 36. Td1.** Чорний король, що, як відомо, в ендшпілі стає активною силою, відрізаний від місця, де провадитиметься вирішальний бій. **36. ...К : f2 37. Td5+ Крe6 38. Td8 Ke4 39. a5 f4 40. С : e4.** Чорні піддалися.

Це була перша зустріч Ф. Богатирчука за шахівницею з М. Ботвинником, якому комуністичний лад створив найсприятливіші умови життя, навчання і привілейовані можливості займатися шаховою грою. Не «чортова дюжина» (число 13 — партія, зіграна 13 жовтня 1927 року в 13-му турі п'ятого шахового чемпіонату СССР) мала вплив на негативний наслідок гри для М. Ботвинника, як дехто забобонно твердить. Адже цю партію в 13-му турі 13 жовтня грав також Ф. Богатирчук. Певну роль в цій, як і наступних перемогах, що їх здобув Ф. Богатирчук над М. Ботвинником, відігравала відраза українського шахового майстра до людей, які в час найбільшого нещастя народу робили, не зважаючи ні на що, кар'єру советських вельмож.

«Цінна в теоретичному значенні партія», — заявив провідний шаховий теоретик того часу А. Модель про шляхи виграшу Ф. Богатирчука.

Ф. Богатирчук — М. Ботвинник
Сіцілійський захист
(Зіграна в VIII шаховій першості СССР 1934 року)

1. e4 c5 2. Kf3 Kc6 3. d4 cd 4. К : d4 Kf6 5. Kc3 d6 6. Ce2 g6 7. Ce3 Cg7 8. Фd2 Kg4 9. С : g4 С : g4 10. Kd5 0-0 11. c4 Cd7 12. 0-0 f5? 13. ef С : f5 14. К : f5 Т : f5 15. Tad1 Фd7 16. Ch6 С : h6 17. Ф : h6 Taf8 18. Фd2 Ke5 19. Ke3 Th5 20. f3 Фe6 21. b3 Фf6 22. f4 Kc6 23. Tde1 Фg7 24. Kd5 g5? 25. Фe2! Фh6 26. fg Т : g5 27. К : e7+ Kph8 28. Т : f8 Ф : f8 29. К : c6 bc 30. Фe7 Ф : e7 31. Т : e7 Tb5 32. a4 d5 33. cd cd 34. Td7 a6 35. Ta7! d4 36. Td7 Tc5 37. Т : d4 Tc1+ 38. Kpf2 Tc2+ 39. Kpf1! Tb2 40. Td8+ Крg7 41. Tb8 a5 42. Tb5 Крg6 43. h4! h5 44. Крg1 Kph6 45. Kph2 Крg6 46. Крg3 Tb1 47. Kpf2 Kph6 48. Крe3 Tg1 49. Т : a5 Т : g2 50. Tb5! Tg3+ 51. Kpf2 Tg4 52. Tb6+ Крg7 53. a5 Т : h4 54. a6 Th2+ 55. Крg3 Ta2 56. b4 h4+ 57. Кр : h4 Kpf7 58. b5 М. Ботвинник здався.

Ф. Богатирчук **М. Ботвинник**

Дебют чотирьох коней (Захист Метгера)
Зіграно в п'ятнадцятому турі Міжнародного шахового турніру в Москві 7. 3. 1935 р.

1. e2-e4 e7-e5 2. Kg1-f3 Kb8-c6 3. Kb1-c3 Kg8-f6 4. Cf1-b5 Cf8-b4 5. 0-0 0-0 6. d2-d3 d7- d6 7. Cc1-g5 Cb4:c3 8. b2:c3 Фd8-e7 9. Tf1-e1 a7-a6.

Цей початок, включно з дев'ятим ходом, уже досить часто зустрічався в різних турнірах. Звичайний план чорних полягає в активізації Кc6 шляхом переведення його через d8 на e6. Мета 9. ... a6 — примусити розміняти Cb5. Але, як виявилося згодом, цей розмін не створює небезпеки для білих. Навпаки, саме завдяки цьому розміну вони мали змогу зміцнити фланг своєї королеви.

10. Cb5-c4 Kc6-a5 11. Kf3-d2.

Важливий хід, бо одночасно звільняє коня від можливої зв'язки на g4 і готує його перехід (Kd2-f1-e3) на пункт d5 або f5.

11. . . . h7-h6 12. Cg3-h1 Cc3-e3 13. Cc4-b3 Ka5 : b3 14. a2 : b3 g7-g5.

Останній хід чорних майже вимушений, бо він неможливий після ходу білих d3-d4 й являє собою єдиний шанс зосередити боротьбу на королівському фланзі.

15. Ch4-g3 Kf6-e8 16. d3-d4 f7-f5 17. Kd2-f1.

Білі мали також й іншу можливість перейти до безпосереднього наступу на їхнього короля — 17 f3 Kg7 18. Cf2 Kh5 19. g3 — після чого могли б спокійно підготувати зустрічний удар на фланзі королеви. Але Ф. Богатирчук, одначе, не бажає уникати ускладнень.

17. . . . Ke8-g7 18. c3-c4 Ta3-d3.

Чорні не можуть допустити просування c4-c5.

19. Kf1-e3 Фe7-f7 20. Te1-c2! Фf7-g6. 21. f2-f3. Цей хід має подвійну мету: вимусити e5 : d4, а подруге, перевести згодом Cg3 (f2-f3, Cg3-e1-c3) на діагональ a1-h8. Здійснення цього пляну — оволодіння діагоналлю a1-h8 — відіграло вирішальну роль в комбінації білих. **21. . . .Td8-d7.** Тут, мабуть, краще було б грати Kh5 22. Td2 Tde8 (22. . . . Kf4?, замість 22. Tde8, спростовується 23. de fe 24. c5!) з сильною атакою на фланзі королеви й у центрі. **22. Te2-d2 e5:d4.**

Чорні наполегливо прагнуть здійснити свій намір просунути пішака f6-f5 і потрапляють у гірше становище. В цій позиції вже не можна грати 22. . . . Te7 з огляду на 23. c5!, але ще можливо було 22. . . . Tfd8 з намаганням боротися за центр.

23. Td2:d4 Td7-e7 24. Cg3-e1 f6-f5, бо інакше послідує 25. g4.

25. Ce1-c3 Tf8-e8 26. Фd1-d3 Ce6-c8. На цей хід чорні покладали великі надії, бо на 27 Kd5 слідувало б 27. . . . Tf7, і білим нелегко відбити численні загрози чорних — c7-c5, Kg7-e6 і т. д. **27. Ta1-f1!** Тихий хід, який створює підстави для досить прихованої комбінації.

27. . . . f5:e4?

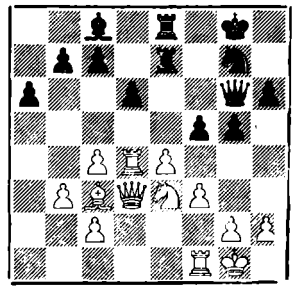

Помилка, яка призводить до прискореного програшу чорних. Одначе білі, у відповідь на можливе спокійне продовження чорних, користуючись діагоналлю a1-h8, розгорнули б сильний наступ. Наприклад: 27. . . . Kph7 28. Cb2 і тепер 28. . . . fe веде до програшу: 29. T:e4 T:e4, 30. fe T:e4 31. Kd5 Te6 32 Tf7. Коли ж чорні не здійснюють свого пляну з fe, то білі поступово зміцнюють своє становище ходами d3-c3, Ke3-d5 і т. д.

28. Td4:e4 Te7:e4 29. f3:e4 Фg6:e4 30. Ke3-d5! Білі вже давно передбачали цей хід. Загроза 31. Kf6+ невідхильна. **30. . . . Фe4:d3.** Чорні не можуть перешкодити шаху Kf6+ за допомогою хода 30. . . . Kh5, бо 31. Te1 призводить до виграшу королеви або тури: **31. Kd5-f6+ Kpg8-f7.** Ще слабкіше 31. . . . Kph8, бо після 32. cd загрожуватиме, крім 33. K:e8, також і 33. Kh5 32. **c2:d3 Te8-d8.**

Якщо 31. . . . Te2, то 33. Kh5+ Kf5 34. Kg3 Tc2 35. K:f5 C:f5 36 T:f5+ Kpe6 37. Tf6+ Kpe7 38. Ca1 Tc1+ 39. Tf1.

33. Kf6-d5+ Kg7-f5. Врятувати фігуру не можна Якщо 33. . . . Kpg6 або 33. . . . Kpg8, то 34. Ke7+ з наступним 35. Tf7 і виграшем коня g7.

34. g2-g4 Td8-e8 35. g4:f5 Te8-e2 36. Tf1-f3 Te2-c2 37. Cc3-e1 g5-g4 38. Tf3-f1.

Чорні здалися.

На природній хід 38. ... Tb2 слідує 39. Cc3 T:b3 40. Te1! C:f5 41. Лe7+ Kpg8 (41. ... Kpg6 42. Tg7+ Kph5 43. Kf4+ і 44. Ce1X.) 42. Cg7! Kph7 43. Cf8+ Kpg8 44. Ch6, і захисту від мата нема.

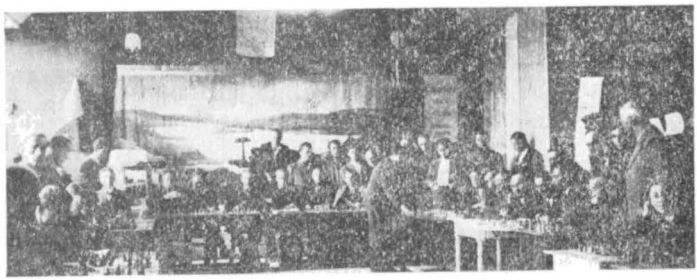

Під тризубом київського князя святого Володимира Великого, гербом Української Народньої Республіки **Ф. Богатирчук**, чемпіон з шахів СССР 1927 р. й України 1937 р., дає сеанс одночасної гри своїм землякам, українським політичним еміґрантам з Української ССР.
Бад Берісгофен, квітень 1946 року.

Українські шахісти в Північній Америці

Монгольська навала залишила на українській землі зруйновані міста, села, суцільні згарища та винищення населення. Шлях турецьких і татарських орд покривався пожежами, вбивствами, ясирами українських невільників, яких гнали на торг, де продавали їх як рабів на найтяжчі роботи. Уцілілі люди не шукали порятунку в безпечних лісах півночі, а вертались до батьківських місць, «на чисті води, на ясні зорі». Така прив'язаність українців до своєї землі. Така їхня вдача. І напевно вже цілком нестерпно було під російськими чи польськими займанцями, якщо ті ж українці, кидаючи все найдорожче серцю, наймиліше почуттю, розуму, йшли на чужину. Велика частина з них опинилася в Північній Америці.

Першим політичним українським емігрантом на американському континенті був православний священик із Київщини, чернець Печерської Лаври і революціонер Агапій Гончаренко (1832-1916), який, тікаючи від агентів царської охранки, прибув до Америки в 1865 році. У виданій тут англійською мовою газеті він говорив про генія і мученика України Т. Г. Шевченка, з яким був особисто знайомий. А. Гончаренко заснував у Каліфорнії хутір «Україна» та до останніх днів свого життя вірив, що «в Україні будемо хазяйнувати по-своєму та в церкві співатимемо по-українськи».

Основною причиною еміграції з західньоукраїнських земель, що перебували в ярмі польських великих землевласників під владою Австрії, були економічні злидні, невпинно зростаюче зубожіння хліборобського стану Галичини. Це ствердив Іван Франко у своїх статтях, опублікованих наприкінці минулого сторіччя в пресі австрійської столиці.[1]) Перенаселена Галичина за наявного культурного розвитку і при теперішніх засобах сільськогосподарського виробництва неспроможна прохарчувати своїх селян, що розорюються, — писав він. — Від 1867 по 1883 рр. за заборгованість та несплату податків було продано з молотка близько 35 тисяч селянських дворів. Вже в 1875 році налічувалося понад півмільйона осіб, які ніде не могли знайти праці — ні в місті, ні на селі. Вони мали лише одну можливість — повільно вмирати з голоду. Доведено, що в той час у Галичині щорічно вмирало понад 50 тисяч осіб більше, ніж у сусідніх районах «конґресової» Польщі, від хвороб, що

[1]) «Arbeiter-Zeitung» № 43, 21. 10. 1892, стор. 2-3 — «Auswanderung der galizischen Bauer»; «Arbeiter-Zeitung» № 46, 11. 11. 1892, стор. 4-5 — «Aus Galizien»; «Die Zeit» № 115, 12. 12. 1896, стор. 166-167 — «Die Auswanderungsagenten in Galizien». Німецький текст див. I. Franko «Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine». Akademie-Verlag. Berlin — 1963, сторінки 277-285, 326-332. В листопаді-грудні 1912 р. І. Франко сам переклав ці свої статті на українську мову. Опубліковані вони в «Творах» т. XIX, стор. 311-317, і стор. 318-324. Київ — 1956.

виникали внаслідок постійного недоїдання. Втративши останнє злиденне майно, хлібороби їхали світ-заочі, говорячи, що нема чого боятися на чужині смерти з голоду, бо й дома ніщо інше не очікує.

І. Франко підкреслює, що «еміґрація до Північної Америки, де люди заробляли гроші, повертаючись із ними додому, значно підвищила добробут народу у відповідній місцевості». Але виїзду на заробітки перешкоджали польські великі землевласники, які боялися втратити дешеву робочу силу. Українські часописи цілком правильно розглядали еміґрацію як симптом соціяльної хвороби. «Діло» публікувало кореспонденції про жахливий стан українського селянства Галичини. Але жодна польська газета, — стверджує на закінчення своїх статтей Іван Франко, — не промовила й слова в цій справі, а урядові чинники зробили все можливе, щоб її зам'яти — дослідження австрійським парляментом причин втечі українського населення з Галичини збагачують державні архіви Відня.

Не жили, а животіли українці в Австрійській імперії. Не кращою була для них і нова займанщина Rzeczpospolita Polska — щорічно прадідівські землі покидало не менше 25 тисяч працездатного населення. Польська офіційна статистика стверджує, що за 1927-1938 роки із Волинського, Львівського, Станиславівського і Тернопільського воєводств до Канади, США і Франції еміґрувало 313 тисяч чоловік.

Основну масу українських еміґрантів в Америці творили заробітчани, українські селяни, що приїхали сюди найматився на роботу й які надавалися лише «для служби, що має достарчати рук і мускулів, а не розуму», — зазначає д-р Лука Мишуга в своїй розвідці про українську еміґрацію в Америці «Понад півстоліття у Новому світі».[1])

«Старша наша еміґрація виховала нове покоління з величезним вкладом життя і майна. Читаючи спогади старих іміґрантів-робітників, лячно стає, коли застановитись над тим, як нужденно ті люди жили та яка то маса нашого народу вигинула в отих фабриках, майнах чи при різних будовах. Бож найменше половина гинула в молодому віці від сухот та інших хвороб, що їх набувались наші люди при найтяжчій і найбільш небезпечній та негігієнічній праці, до якої наймали. Замолоду йшла ось так у могилу величезна частина прибуваючих сюди наших людей, промощуючи своїм трудом і життям кращий шлях своїм дітям і всім нам, що вдержувались при життю довше і користали з їх праці і жертв.

Старе покоління зачинало з нічого, маючи руки до праці, зайняті всеціло працею, а ум — журбою про матеріяльне забезпечення себе і родини. Воно, як і давні американські покоління в подібних обставинах, не могло розвинути багато ділянок, не могло видати багато вчених, мистців, винахідників, фабрикантів, політиків, як це є з народами, що вже тут довго живуть. Та розвій в українській крові захованих, а досі невикористаних сил, припадає на другу нашу ґенерацію. І, очевидно, на дальші», — говорить д-р Л. Мишуга[2]).

[1]) «Ювілейний альманах (1894-1944), виданий з нагоди п'ятдесятилітнього ювілею Українського Народного Союзу» — «Golden Jubilee Almanac of the Ukrainian National Association», Jersey City, N. J. — 1944, сторінка 10.

[2]) «Ювілейний альманах», стор. 11.

Оптимістичні надії мали підстави і вони поступово, але невпинно здійснюються. Демократичні закони країни нового поселення, їхня людяність, працьовитість, чесність і талант українців сприяють здобуттю успіхів майже в усіх галузях життя в Новому світі. Нащадки приречених у минулому на вимирання від голоду вивляють свої непересічні таланти в галузі мистецтва і показують свій розум у науці. Вони сидять уже й за шахівницею. Правда, українці ще не мають на чужині своїх шахових гросмайстерів, але успіхи українських шахістів помітні і значно більші, ніж тих народів, які пройшли нормальний шлях розвитку і перебували у вигідних умовах, не рідко за наш рахунок, наприклад, росіян чи поляків.

Слід зауважити, що весь тягар, усі витрати (вписове, кошти подорожі, оплата готелю, недешеве харчування в ресторанах, втрата заробітку на праці), зв'язані із змаганням шахових дружин, влаштуванням турнірів та інших шахових імпрез, несуть виключно самі українські шахісти. Також визначні американські гросмайстери, в протилежність до СССР, де шахова еліта перебуває в привілейованому становищі на повному утриманні держави, не отримують жодної допомоги ні від уряду, ні від суспільства. «Були вже олімпіяди та інші важливі турніри, на які найбагатша країна світу не спромоглася послати свої репрезентації... через фінансові труднощі», — стверджує один знавець шахового життя в США[1]).

Багато українських шахістів є членами американських шахових клюбів. Але є й кілька українських шахових клюбів. В Чікаго під досвідченим керівництвом Мирослава Турянського існує український шаховий клюб «Леви». Він бере участь у змаганнях місцевої шахової ліги і в її командних змаганнях займає звичайно 2-4 місця. При Українському Спортивному Об'єднанні «Тризуб» у Філядельфії під проводом Савчака, Новаківського, д-ра Колтуна також діє шахова дружина, яка успішно виступає у місцевій лізі і навіть здобувала в ній перші місця. Українські шахісти Ньюарку організовані в «Чорноморській Січі», Перт-Амбол — «Беркуті», Пасейка — в «Централі». Існують також й інші чисто українські шахові клюби, скажімо, в Клівленді — «Львів». Але сила гри їхніх членів не занадто висока. На цьому тлі виділяється кілька українських шахістів, які грають приблизно в силу національних або міжнародніх шахових майстрів. Клясифікація шахістів США подібна до загальноприйнятої. В СССР, наприклад, — найнижча п'ята категорія — по-старому, чи розряд — за новою русифікованою термінологією. Далі йде — четверта, третя, друга, перша, кандидат у майстри, майстер. В США — відповідно: кляса Д (нижче 1400 пунктів за ЕЛО чи «рейтинґ»), Ц (1400-1599), Е (1600-1799), А (1800-1999), експерт (2000-2199), майстер (2200-2399) і сеньйор майстер (2400 і вище).

Українські шахісти й їхні клюби входять як шахова ланка до системи Української Спортової Централі Америки і Канади (УСЦАК). До 1966 року відбували чемпіонати українських шахістів східніх штатів США. Переможцем у 1956 р. вийшов З. Шпон, 1957 р. — Л. Харченко, 1958 р. — В. Грегорович, 1960, 1961 — Л. Блонарович, 1963, 1964, 1965 і 1967 років — О. Попович. Від 1966 р. УСЦАК, за ініціятивою О. Поповича, почав провадити щороку турніри особистої першости українських шахістів Північної Америки — США і Канади. В таких турнірах беруть участь в середньому від 15 до 30 учасників. Турніри проходять звичайно за швайцарською системою, в 5-6, іноді 7 турів.

Перше місце і звання українського шахового першуна Північної Америки здобули:

---

[1]) «Свобода» з 22 жовтня 1965 р. — «Сучасний стан шахів».

1966, 1967 і 1968 рр. — Орест Попович (Нью-Йорк),
1969 — Степан Попель (Норд Дакота),
1970 — Степан Стойко (Нью-Джерсі),
1971 — Лев Блонарович (Вірджінія),
1972 — Орест Попович,
1973 — Лев Блонарович,
1974 — Віктор Дзера (Торонто),
1975, 1976, 1977, 1978 і 1979 рр. — Борис Бачинський (Філядельфія).

Троє з українських шахових першунів Північної Америки грають в силу міжнароднього шахового майстра — Б. Бачинський, О. Попович і С. Попель.

ПРОФ. СТЕПАН А. М. ПОПЕЛЬ

Проф. Степан А. М. Попель, ветеран шахового руху в західніх областях України, народився 15 серпня 1907 р. в Комарниках на Бойківщині. 1924 р. він здобув звання чемпіона з шахів Львівського університету, протягом наступних років, не зважаючи на сильну конкуренцію польських і жидівських шахістів, — міста Львова, а в 1932-1939 рр. — Західньої України, тоді під польською окупацією. 1926 р. за ініціятиви С. А. Попеля у Львові засновано Товариство Українських Шахістів. Першими членами ТУШ були: судовий радник В. Барусевич і його син Осип, інж. Васюта, інж. Р. Дуда, о. Є. Кордуба, шаховий проблеміст Теодор Кукич, І. Лозинський, Михайло Липовий, д-р М. Матюшенко, Я. Мороз, Володимир Прокопович, інж. С. Ржондзістий, Михайло Романишин (батько Олега, теперішнього ґросмайстра), Орест Слободян, відомі композитори Лев і Зиновій Туркевичі, мґр Мирослав Турянський, інж. М. Федюк, комбатант інвалід Української Галицької Армії М. Францоз, інж. Я. Шевчик, О. Шелевій та інші. Товариство Українських Шахістів спричинилося до поширення шахової гри не тільки у Львові, а й у всій Галичині. До названих вище львів'ян, які сприяли розвитку шахів у Західній Україні, треба додати д-ра М. Лебедовича і Н. Кашубу з Дрогобича, В. Станька, Р. Якимчука та інших. У тяжких умовах останньої війни вони зорганізувалися, разом з іншими прихильниками Каїсси, у шахові дружини і провадили шахові змагання. У Львові було три шахових клюби — УТТ І, «Україна», «Тризуб». Вони влаштовували зустрічі своїх дружин, кожна з яких мала по 11 шахістів. 15 грудня 1943 р. до змагань цих трьох дружин включилася ще одна — «Дніпро» з Винників. Варто відзначити, що в складі «Тризуба» виступав Ф. Богатирчук.[1])

В середині грудня 1943 р. було схвалено провести змагання шахових дружин на першість краю, що був поділений на три шахові райони: західній, східній і північний (холмський). До складу першого входила «Україна», «Тризуб», УТТ І (всі три — зі Львова), «Лемко» (Сянік), «Сян» (Перемишль), «Дністер» (Самбір), «Зелемінь» (Сколе), «Скала» (Стрий). Також до складу східньої групи входили вісім шахових дружин: «Чайка» (Калуш), «Довбуш» (Коломия), «Богун» (Скалат), «Черник» (Станиславів, тепер — Івано-Франківськ), «Чайка» (Чортків), «Пробій» (Городенка), «Дністер» (Заліщики), «Змагун» (Теребовля), «Стріла» (Копичинці). Північна (холмська) шахова група складалася з трьох дружин: «Буг» (Холм), «Червень» (Грубешів) та «Богун» (Володава).

Великою мірою популяризації шахів у західніх областях України сприяв також керівник шахової ланки Українського Центрального Комітету мґр О. Кобів, який влаштовував сеанси одночасної гри С. Попеля, що він їх давав

[1]) «Львівські вісті» ч. 289, 16. 12. 1943 р.

переважно сам, а іноді спільно з М. Турянським. Пошана до українського майстра невпинно поширювалася і зростала, що видно з покликувань на його авторитет шахіста й у гумористичних віршах. Так на сторінках часопису «Львівські вісті»[1]) під рубрикою «З пластинки дня» Теок (Теодор Курпіта) жартував:

Що аж з шахом Йосиф Сталін розмовляв украдьком,
то виходить, що гри далі не потягне «батько».
І признати це зо мною навіть Попель може,
що як мат над головою, то й шах не поможе!

1943 р. в Самборі, а 1944 р. в Сяноку відбулися турніри, до участи в яких були запрошені всі українські шахісти, включно з Ю. Боголюбовим і Ф. Богатирчуком. Тому організатори й учасники цих турнірів розглядали їх як чемпіонати України тих жахливо жорстоких років другої світової війни. Але тодішні окупанти наших земель німецькі нацисти, які ставили за свою мету поділ України і роздріблення українського народу, дозволили писати в часописах про них як про першість Бойківщини і Лемківщини. Переможцем обох турнірів вийшов С. Попель. Після цього чемпіон України 1937 р. Ф. Богатирчук погодився зіграти з ним матч із шести партій. Цей матч, що на бажання Ф. Богатирчука був засекречений, відбувся в липні 1944 р. в Кракові. Арбітром у нього був К. Тучапський, секундантами — Євген Чучман, Анатоль Валюх, О. Кобів і Я. Шевчик. П'ята партія матчу (за рахунку 2 : 2) з огляду на «поліційну годину» була перерзана. Її догравання, як і гра останньої, шостої партії не відбулося.

Після закінчення війни С. Попель успішно грав у кількох міжнародніх шахових турнірах. У квітні 1947 р. паризький музей Лювр влаштував міжнародній турнір, до участи в якому був допущений переможець трьох французьких відбіркових турнірів С. Попель та такі відомі шахісти як ґросмайстер С. Тартаковер, теоретик і публіцист, народжений в Україні (його рідна сестра до початку другої світової війни працювала в Київському театрі ім. І. Франка); Ніколас Россолімо, син грекині й італійця, народжений у Києві, в 1947 р. французький громадянин, згодом — США. Ґросмайстер від 1953 р.; міжнародній майстер Зноско-Боровський[2]), російський еміґрант, громадянин Франції; румунський майстер Бараца (тоді совєтський громадянин); екс-чемпіон Франції Даніель, чемпіон Франції Бутвіль, чемпіон Швайцарії Губер, Бельгії — Шернецький, Угорщини — Мольнар. Проф. С. Попель виступав у турнірі як бездержавний українець. У цьому сильному за складом турнірі

---

[1]) «Львівські вісті» ч. 290, 17. 12. 1943 р.

[2]) Про шляхетність шахістів існує багато розповідей і прикладів. До лицарів серед прихильників Каїсси належав Є. А. Зноско-Боровський (1884-1954). Він не вважав за перемогу свій виграш, здобутий в одному з турнірів Петербурґа проти Ільїн-Женевського, який не знав як користуватися шаховим годинником і прострочив час. Зноско-Боровський, знаний свого часу автор кільканадцяти книг, помер на чужині. Якби Ільїн-Женевський поводився з своїм клясовим і шаховим противникм подібно шляхетности Зноско-Боровського, що повинна бути властивою всім людям взагалі, а шахістам зокрема, то він не зробив би блискучої, в розумінні комуністичного активіста, кар'єри і не задавав би тон російського шовінізму в СССР, не став би на старість привілейованим «персональним пенсіонером». Ставши еміґрантом, російський патріот Зноско-Боровський шанував представників неросійських народів СССР, що знайшло відображення в його вислові про великого «естонського ґросмайстра Кереса».

український майстер здобув четверте місце. Але мабуть головнішим, ніж це високе місце, є його досконало зіграні партії. Партія Попеля, виграна у Шерпецького, була друкована в багатьох французьких[1]), а також закордонних газетах. Не менш успішною була його пізніша участь у турнірі в Гастінгсі (Англія), Заарбрюкен (Німеччина), Таррагона (Еспанія) та інших.

С. А. Попель — **Шернецький**

Зіграна 13. квітня 1947 р. в Паризькому міжнародньому турнірі

1. Kf3 Kf6 2. c4 g6 3. d4 Cg7 4. Kc3 d5 5. e3 0-0 6. cd K : d5 7. Фb3 Kb6 8. Ce2 Ce6 9. Фc2 Kc6 10. 0-0 Tc8 11. Td1 Kb4 12. Фb1 c6 13. a3 Ka6 14. Фc2 Ce4 15. C : c4 K : c4 16. Ke4 Kd6 17. Kc5 Kb8 18. b4 e6 19. Cb2 Фe7 20. Tac1 Tfd8 21. Ke5 b6 22. Kcd3 Tc7 23. f4 Tdc8 24. Фe2! Kb7 25. Cc3 c5 26. dc bc 27. bc K : c5 28. Cb4 C : e5 (28. . . .Kba6 29. K : c5 K : c5 30. Kd3!) **29. K : e5 Kba6** (29. . . .Фe8 30. Ca5 Tb7 31. T : c5! T : c5 32. Td8) **30. Ca5 Tb7 31. Ф : a6! K : a6 32. T : c8+ Kpg7 33. Kg4 Ф : a3** (33. . . .g5 34. Cc3+ Kpg6 35. Tg8+ Kpf5 36. Kf2! e6 37. g4+ Kpe6 38. f5+ Kpf6 39. Ke4x) **34. Cc3+ f6 35. C : f6+ Kpf7 36. Th8!** і чемпіон Бельгії здався, бо після 36. Фb4 37. T : h7+ Kpg8 38. Td8+ Kp : h7 39. T : h8 мат.

В 1951, 1953 і 1954 рр. С. Попель здобув першість із шахів Парижа — став чемпіоном столиці Франції[2]). Переїхавши 1956 р. до США, український шахіст здобув перші місця в чемпіонатах кількох штатів: Мічіґан, Міннесота, Іллінойс, Небраска. Зокрема С. Попель уже багато років позаконкуренційний чемпіон штату Північна Дакота[3]). Він також є головою Шахової Асоціації Північної Дакоти.

Проф. С. Попель за фахом філолог — знавець української, польської, російської, французької, німецької, латинської, грецької й англійської мов. С. Попель — автор книги «Початки шахіста», що побачила світ в «Українському видавництві» (Краків—1943—Львів). В умовах нацистської цензури, яка була не менш ворожа до розвитку української національної культури, ніж комуністична, автор, скромно оцінюючи своє видання, гордо висловлює надію, що «воно, може, стане цеглинкою в підвалинах, що на них виросте рідна шахова література»[4]).

Найкращий «рейтінґ» С. Попеля, як члена Американської Шахової Федерації, — 2 378 пунктів у 1960- роках.

Професор Степан Попель користується великою пошаною серед американських шахістів і не тільки шахістів. Про це свідчать згадки і статті про нього в американській пресі: «Chess Mid-America» (лютий-травень 1968 р., сторінки 5-6), «Chess Talk» — листопад 1975 р. і січень 1976 р., «The Sunday Forum» (Fargo-Moorhead) — 7 травня 1978 р., «Minnesota Chess Journal» — Nr. 1, січень-березень 1976 р., стор. 711-713. У цьому числі журналу надруковані дві партії проф. С. Попеля, зіграні ним у чемпіонаті Північної Дакоти в лютому 1976 року. Одну з них ми і наводимо нижче.

---

[1]) «L'aube», 27. 4. 1947. «Combat» Nr. 867/20-21. 4. 1947.

[2]) «Franc Tireur» 19. 5. 1951, «Українець-Час» ч. 25(389)/20. 6. 1954.

[3]) «The Dickinson Press» 26. 1. 1975. «Forum» 24. 1. 1979.

[4]) С. Попель «Початки шахіста», стор. 3. (Всього ця книга має 108 сторінок і поділена на чотири розділи, які доповнені передмовою та додатком.)

С. А. Попель — **С. Спенсер (S. Spencer)**

1. Kf3 d6 2. e4 Cg4 3. Ce2 e6 4. d3 c5 5. 0-0 Kc6 6. c3 Kf6 7. Ke1 C : e2 8. Ф : e2 Ce7 9. Kd2 0-0 10. Kdf3 Фc7 11. Cg5 Tfd8 12. Tc1 h6 13. Ch4 Tac8 14. Kc2 Ke5 15. Ke3 Kh5 16. Cg3 K : g3 17. hg a6 18. Tc2 b5 19. a3 Фb8 20. Kd2 Kc6 21. f4 d5 22.ed ed 23. Kf5 Cf8 24. Фg4 Kph7 25. Kf3 g6 26. K5h4 Фd6 27. Ke5 Tc7 28. Te2 Te7 29. T1e1 K : e5 30. T : e5 T : e5 31. fe Фe6 32. Ф : e6 fe 33. Kf3 a5 34. d4 cd 35. K : d4 Cc5 36. Tf1 Tc8 37. Tf7+ Kph8 38. Tf6 C : d4 39. cd Tc1+ 40. Kph2 Td1 41. T : g6 T : d4 42. T : h6+ Kpg7 43. T : e6 Td2 44. Td6 Kpf7 45. g4 T : b2 46. T : d5 Tb3 47. g5 a4 48. Kph3 Kpe6 49. Tc5 b4 50. ab T : b4 51. Ta5 Te5.

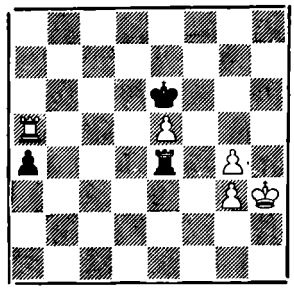

Журнал, подавши діяграму позиції після 51-го ходу чорних, запитує своїх читачів: «Чи можуть білі тут виграти?». Аналіза показує, що позиція чорних дуже пасивна: їхній король мусить стримувати пішака свого супротивника с5, а чорна тура — захищати власного а4. Після розміну пішаками, а також і без розміну, білі, маючи перевагу двох пішаків, проводить одного з них на восьму горизонталь за активної підтримки свого короля. Тому чорні тут піддалися.

ПРОФ. Д-Р ОРЕСТ ПОПОВИЧ

є першим українським шахістом, який переступив так званий звуковий бар'єр — 2 400 пунктів у клясифікації шахістів США й увійшов до американської еліти «сеньйор-майстрів».

Орест Попович народився 18 січня 1933 р. у Львові. До США прибув 1949 року. 1955 р. закінчив із найвищим відзначенням хемічний факультет Ратґерського університету (Rutgers University), а 1959 р. захистив докторську дисертацію в Політехнічному Інституті Массачусетсу (M. I. T.). Від 1963 р. — викладач Бруклинського коледжу Нью-Йоркського міського університету, а з 1971 р. — професор там же. Американський шаховий майстер від 1957 року. 1971 р. він здобув другі місця в чемпіонатах найсильніших нью-йоркських шахових клюбів «Менґеттен» і «Маршал». Згодом вийшов переможцем у відкритому турнірі «Атлантик Овпен» Нью-Йорку, випередивши в ньому двох міжнародних ґросмайстерів — Бенка і Бирна (обидва США), й у «Національному шаховому конґресі» в Клівленді, де виграв у ґросмайстра Бенка і зіграв унічию з ґросмайстром Лендьєлом (Угорщина). Після цих чотирьох успіхів О. Попович досягнув у системі ЕЛО 2443 пунктів і посів тринадцяте місце в списку шахістів Америки. Таке високе місце слід властиво розглядати як великий успіх-рекорд, до якого ніхто з українців Північної Америки до 1979 р. ще не наближався. Звичайно, непрофесійному шахістові високе становище серед великої конкуренції добре забезпечених шахістів Америки зберегти не легко. За оцінкою міжнародньої кваліфікації ФІДЕ О. Попович все ж таки на січень 1979 р. мав 2365 пунктів.[1])

Влітку 1977 р. О. Попович грав у двох міжнародних шахових турнірах, що відбулися в західньонімецьких містах Дортмунді (категорія 6) і Гамбурзі (категорія 8). В Гамбурзі український шахіст здобув красномовний переконливий результат проти ґросмайстра Матуловіча (Югославія), проти ґросмайстера Чома (Угорщина) і міжнароднього майстра Віртензона — 2,5 : 0,5, посівши восьме місце, перед чемпіоном Польщі й чемпіоном міста Гамбурґ.

Варто відзначити, що О. Попович в українських турнірах грає значно гірше, ніж у чужих, бо, як у нас водиться, його перевантажують виконанням різних адміністративних обов'язків — упорядника турніру, керівника і т. д., які забирають багато сили, часу й уваги, позбавляючи можливости зосередитися на шаховій грі і повністю віддатися її мистецтву. Цю нашу думку підтримують також успішні наслідки в зустрічах з міжнародніми ґросмайстрами. Так проти ґросмайстра Бенко (США) О. Попович виграв дві партії й один раз зіграв унічию, проти ґросмайстра Матуловіча (Югославія) і ґросмайстра Біясаса (Канада) виграв один раз, проти ґросмайстра Бісґаєра (США) — один

---

[1]) Список FIDE I/79.

раз за однієї нічиєї. Із гросмайстрами Бирном (США) він зіграв внічию чотири рази, з Евансом (США), Лендьєлом (Угорщина), Чомом (Угорщина), Лейном (СССР, тепер США) — по одному разу.

Проф. д-р О. Попович — автор багатьох наукових статтей, а у різних часописах, насамперед українських, також на шахові теми.

Для ілюстрації шахової творчости українського майстра наводимо три його партії. Дві з них зіграні в міжнародньому шаховому турнірі проти відомих гросмайстрів.

В наступній партії, зіграній у міжнародньому шаховому турнірі 1977 р. в західньонімецькому місті Гамбург, О. Попович протиставив відчайдушній грі угорського гросмайстра на виграш запеклий і винахідливий спротив, який забезпечив заслужену нічию. Слід сказати, що І. Чом належить до найсильніших угорських шахістів — він входив до складу дружини Угорщини, яка на шаховій олімпіяді в Буенос-Айресі (жовтень 1978 р.) здобула золоту медаль переможця, переконливо випередивши таких шахових велетнів як СССР (друге місце) і США (третє місце).

І. Чом (Istvan Csom) — **О. Попович**

1. c4 Kf6 2. g3 g6 3. Cg2 Cg7 4. d4 0-0 5. Kf3 d6 6. Kc3 Kc6 7. 0-0 a6 8. b3 Tb8 9. Cb2 b5 10. cb ab 11. Tc1 b4 12. Kb1 Ka5 13. Ke1 c6 14. Kd3 Фb6 15. Kd2 Ca6 16. Фc2 Tfc8 17. Tfd1 Kd7 18. Ch3 f5 19. Kf3 c5 20. d5 c4 21. bc K : c4 22. C : g7 Kp : g7 23. Kf4 Kf6 24. Kd4 Ke3 25. Фd2 K : d1 26. T : d1 Tc4 27. Kfe6+ Kpf7 28. Фh6 Tg8 29. g4 fg 30. C : g4 Kpe8 31. Kg7+ Kpd8 32. Фe3 Фa5? Цей помилковий хід білі могли б використати, зробивши 33. Ch3!, що давав велику перевагу. Замість 32. ... Фa5? чорні мусіли б грати 32. ...Kd5 з шансами на виграш. **33. Kc6+ T : c6 34. dc T : g7 35. Фa7 Фc7 36. Фa8+ Cc8 37. Ce6 Ke4 38. C : c8 Ф : c8 39. c7+ Kpd7 40. Ф : e4 Ф : c7 41. Фg4+ e6 42. Фb4 Tf7 43. Tb1 Tf5 44. Фa4+ Kpc7 45. Фa8 Фc5 46. Фh8 Ф : f2+ 47. Kph1 Tb5 48. Ф : h7+ Kpf8 49. Фh6+ Kpf7 50. Фh7+ Kpf8.** ½ : ½

Перед грою з О. Поповичем І. Чом переміг у цьому ж дебюті гросмайстра Ліберзона (Ізраїль). Новинка українського шахіста на тринадцятому ході — стратегічна жертва пішака c6!, яку відхилив І. Чом, дала можливість чорним гармонійно розвинути свої фігури.

Улаштовувачі того ж міжнароднього шахового турніру в Гамбурзі до перемоги О. Поповича над югославським гросмайстром Матуловічем у своєму бюлетені додали багатозначну примітку:

«Югослав, — говориться в бюлетені Гамбурзького міжнародного шахового турніру, — розіграв дебют дещо недбало і вже після 14-го ходу білих мав гіршу позицію. Його жертва якости на f2 лише заповільнила поразку. Попович довів у цій партії, що він не тільки вміє хоробро нападати, а й є добрим знавцем гри шахових кінцівок.»

О. Попович — **Матуловіч**

Сіцілійський захист

1. e4 c5 2. Kf3 Kc6 3. d4 cd 4. K : d4 Фc7 5. Kc3 e6 6. g3 a6 7. Cg2 Kf6 8. 0-0 Ce7 9. Te1 K : d4 10. Ф : d4 11. Cc5 Cf4 12. d6 Фd2 Kg4 13. Te2 Cd7 14. b4! C : f2+ Взяття пожертвуваного пішака в усіх варіянтах веде до програшу: 14. ...C : b4 15. Kd5! ed 16. Ф : b4 0-0-0 17. C : d6 Фc4 18. ed Ф : e2 19. Фc5

Cc6 20. dc. Не врятує від поразки ні 16. ...Фc4 17. ed Ф:e2 18. Te1, ні 16. ...Ke5 17. C:e5 de 18. ed **15. T:f2 Фb6 16. C:d6 Ф:f2+ 17. Ф:f2 K:f2 18. Kp:f2 Tc8 19. Ke2 T:c2 20. Tc1 T:c1 21. K:c1 Cc6 22. Kd3 f6 23. Kc5 Kpf7 24. Ch3 Te8 25. Kpe3 h5 26. Cf1 Td8 27. Cc7 Tc8 28. Cb6 Cb5 29. K:b7 Tc3+ 30. Kpd4 Ta3 31. Kd6+ Kpe7 32. K:b5 ab 33. C:b5 T:a2 34. Cc5+ Kpd8 35. Cc4 T:h2 36. C:e6 Tg2 37. Cd6 Td2+ 38. Kpc5 Tc2+ 39. Kpd5 g5 40. b5 Td2+ 41. Kpc6 Tc2+ 42. Cc5 h4 43. gh gh 44. b6 Tc3 45. b7 T:c5+ 46. Kp:c5 Kpc7 47. b8Ф+ Kp:b8 48. Kpb6 Kpa8 49. Ch3 Kpb8 50. Kpc6 Kpa7** і гросмайстер здався.

Заключну комбінацію з ефектною жертвою двох коней О. Попович в партії проти недавнього советського шахового майстра 29-річного М. Злотникова, що на постійно прибув до США, редактор шахового відділу газети «Нью-Йорк Пост», де вона надрукована 5 липня 1978 р., називає найкращою із зіграних у Нью-Йоркському відкритому міжнародньому турнірі 1978 року.

М. Злотников — **О. Попович**

Англійський початок

1. c4 e5 2. Kc3 Kc6 3. g3 d6 4. Cg2 Ce6 5. d3 g6 6. Kf3 Cg7 7. 0-0 h6 8. Tb1 Kf6 9. b4 0-0 10. b5 Ke7 11. a4 Фd7 12. Te1 Ch3 13. Ch1 Kg4 14. Фb3 Kph7 15. a5 f5 16. b6 ab 17. ab c6 18. Cb2 Фe6 19. Ta1 Tab8 20. Фc2 Tf7 21. c5 d5 22. e4 fe 23. de d4 24. Kb1 Tbf8 25. Ta3 g5 26. Te2 Kg6 27. Cc1

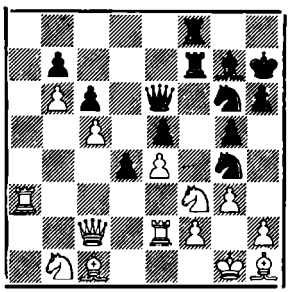

27. ...Kh4! 28. gh Ke3! 29. K:g5+.

Програє 29. fe Фg4+ 30. Kpf2 (Якщо 30. Cg2, то 30. ...C:g2 31. T:g2 Ф:f3 і захисту нема) Фh4+ 31. Kpg1 T:f3 32. C:f3 T:f3 33. Kd2 (Або 33. Tf2 T:f2 34. Ф:f2 Фg4+ 35. Kph1 Фd1+ 36. Фg1 Фf3+ 37. Фg2 Ф:g2x) Фg4+ 34. Kph1 Tg3 35. Te1 Tg2 (Загроза 36. ...T:h2+ 37. Kp:h2 Ф:g2x. Якщо 35. Фd1 Tg2 і виграш. Або 35. hg Ф:e2 і виграш.)

29. ...gh 30. Ta:e3 de 31. T:e3 Фg4+ 32. Tg3 T:f2! Білі здалися, бо мат неминучий: 33. Ф:f2 Фd1+ 34. Фf1 Ф:f1x. На 33. T:g4 або 33. Kd2 слідує 33. Tf1x.

Українські шахісти Канади

Діяльність українських шахістів Канади набрала певних організаційних форм після прибуття сюди нових політичних емігрантів. В українській шаховій столиці Канади місті Торонті при спортивному товаристві «Україна» в 1948 році була створена шахова ланка, до складу якої спершу входило 25 шахістів, а вже наступного року — 30. До першої команди «України» входили Мирон Бачинський, д-р Павло Гуцуляк, інж. Стефан Геник-Березовський, Олександер Держко, Володимир Добрянський, Дмитро Кулик, П. Максименко, Михайло Москаль, брати Ярослав і Євген Онищуки, Ярослав Станько, Олександер Чикало.

1949 р. шахісти «України» зустрілися з кількома провідними місцевими шаховими клюбами. Вони переконливо перемогли чемпіона серед дружин міста «Гарт Гауз» з рахунком $7^1/_2:4^1/_2$. При чому, Я. Онищук, граючи на першій шахівниці, завдав поразки чемпіонові Торонта Роджерсу. «Україна» двічі перемогла також шаховий клюб «Ошава» (8:2, $4^1/_2:1^1/_2$), ІМКА (6:1, 6:4) та литовців. Зустріч колишнього чемпіона Литви і чемпіона Канади в наступних роках (1951 і 1957), міжнароднього майстра П. Вайтоніса, закінчилася з Я. Онищуком унічию.

Цього ж року Ф. Богатирчук дав сеанс одночасної гри. Після нього з сеансом виступив екс-чемпіон світу М. Ейве, який програв шахісту Торонта — українцеві О. Чикалу.

1950 р. «Україна» зустрілася з литовським і естонським шаховими клюбами та командою ІМКА й у всіх матчах вийшла переможцем, відповідно — $5^1/_2:^1/_2$, $2^1/_2:2^1/_2$ та 10:5.

1951 р. «Україна» здобула перехідний кубок і звання чемпіона Торонта серед шахових дружин міста. Шахова «Б» команда «України» завоювала друге місце серед клюбів цієї категорії. 1952 і 1955 р. шахісти »України» здобули третє місце в турнірі шахових клюбів Торонта, 1958 р. — четверте, а 1970 р. — друге. Успішно виступала також команда «Б», яка два рази підряд — 1953 і 1954 р. — здобувала перші місця в своїй категорії.

1957 р. відзначився Дмитро Кулик, який вийшов переможцем у турнірі 34 шахістів Торонта на першість міста, одержавши, крім того, нагороду за красивий виграш проти д-ра Вінтертона.

Докладний перелік усіх досягнень українських шахістів у Канаді забрав би багато місця. Досить сказати, що за межі українського шахового життя в Канаді вийшло кілька наших шахістів.

Помітного успіху досяг Іван Теодорович, який 1952 р., а також 1954 р., коли його випередив лише міжнародній шаховий майстер Г. Фюстер (Geza Füster), згодом учасник — третє місце — зонального турніру Канади за виз-

начення кандидатів для боротьби за першість світу, здобув у чемпіонаті Торонто друге місце. 1955 р. він здобув звання чемпіона провінції Онтаріо, а в турнірі на першість Канади зайняв третє місце. В блискавичному чемпіонаті 1970 р. провінції Онтаріо, в якому грало 144 шахістів, а серед них 8 українців, І. Теодорович здобув третє місце, а в наступному — перше, випередивши чемпіона Австралії Брауна (Walter S. Browne, гросмайстер з 1969 р.), вигравши у нього партію.

Згадуваний уже член команди «Україна» Є. Онищук — знаний проблеміст.

Перші свої шахові задачі Є. Онищук надрукував сімнадцятирічним — 1929 року у львівському тижневику «Неділя». Згодом його твори з'являлися в журналі «Mlody Szachista» (1932 р.), в часописі «Українські вісті» (1939 р., Львів), «Magdeburgische Zeitung» (1943 р.), «Die Schwalbe», «Chess», «Chess Life», «American Chess Bulletin», «L'Italia scacchistica», «Ми і світ». Про шахові задачі Є. Онищука згадує також польський проблеміст Маріян Врубель — Marian Wrobel («Sto lat polskiej kompozycij», Варшава, 1956 р.). Усіх опублікованих композицій Є. Онищука близько 50. Три з них, створені в різні роки, подаємо нижче.

I. «Неділя» (Львів), ч. 73/29. 6. 1930

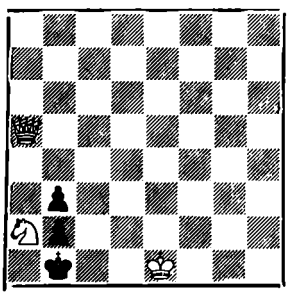

Мат у два ходи

II. «Schwalbe», III-IV. 1955. Зошит 213, Почесний відгук

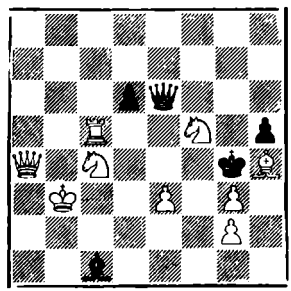

Мат у два ходи

III. «American Chess Bulletin» Nr. 5/1956, Почесний відгук

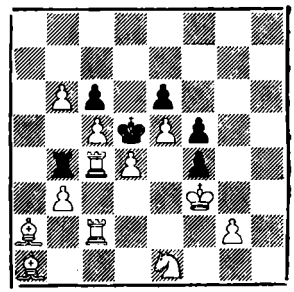

Мат у три ходи

I. 1. Фa4 ba 2. Фd1x; 1. ...Крa1 2. Кc3x; 1. ...Крc2 Фe4x.

II. 1. Фd7! Ф:d7 2. Kh6x; 1. ...Ф:f5 2. Ф:f5.

1. ...Ф:c4+ 2. Т:c4x; 1. ...Ф:e3+ 2. Kf:e3x

III. 1. Т2c3 Т:b3 2. Т:b3 Кр:c4 3. Tb1x; 1. ...Ta4 2. Кc2 Т:c4 3. bcx; 1. ...Ta4 2. Кc2. Будь-який хід Т по лінії a. 3. Kb4x; 1. ...Т:c4 2. b4 Кр:d4 3. Td3x.

Шаховою композицією в західніх областях України під польською окупацією займався, крім Є. Онищука, М. Турянський (1976 р. друкувався і в США — «Chess Life Revue»), а також Орест Слободян, твори якого вміщував румунський журнал «Revista de Sah» (ч. 110/1928 р.), та інші.

Перший шаховий турнір за особисту першість українців Торонта відбувся в лютому-квітні 1956 року. Чемпіоном став Андрій Юсип, від якого на півочка відстали Лев Туркевич і Д. Кулик (по 3½ очка). В турнірі «Б» того ж року переміг С. Пінчак. Друге місце здобув В. Проців, третє — Анатолій Ціхонський.

Другий турнір проходив за участи 16 шахістів з грудня 1957 по червень

1958 року. Переможцем вийшов Іван Теодорович, який випередив попереднього першуна А. Юсипа.

В турнірі 1959 р. взяли участь 26 учасників. Він проходив за швайцарською системою. Переможцем знову вийшов І. Теодорович, який, здобувши 6 очок із 8, випередив А. Юсипа й Остапа Винницького, що поділили друге і третє місця з 5½ пунктами.

В турнірі 1960 р. грало рекордне число шахістів — 28 чоловік. Переможцем вийшов Л. Туркевич. Друге місце здобув Борис Бзовий, трете-четверте поділили Б. Миндюк і М. Москаль. Одночасно проходила також гра у групі «Б», де перше місце зайняв М. Маложевський, друге — Т. Онукевич.

Переможцем турніру 1964 року вийшов Роман Туркевич, а наступного, в 1970 р. — Михайло Москаль (5½ з 6), який випередив Віктора Дзеру, що зайняв друге місце з 5 очками, О. Винницького, Богдана Степаненка і Василя Шелепинського, які поділили трете-п'яте місця.

В турнірі 1971 р., сьомому за чергою, взяли участь 18 шахістів. Переможцем вийшов М. Москаль (6½ з 8), друге місце здобув Павло Безкачко (5½), трете-сьоме — поділили В. Дзера, Б. Степаненко й А. Ціхонський.

Чемпіоном українських шахістів Торонта 1972 р. став П. Безкачко, 1974 р. — В. Шелепинський, 1975 р. — В. Дзера.

Одинадцята першість розпочалася в грудні 1976 р., а завершилася в кінці січня 1977 року. 19 українських шахістів змагалися за швайцарською системою. Переможцем вийшов П. Безкачко (8½ із 9). Наступні місця здобули Василь Лубів (7), Володимир Березовський (6½), Маркіян Комар (6) та Я. Клос (3½).

Про непересічне шахове мистецтво і силу українських шахістів Канади, що наближаються до кляси міжнародніх майстрів, свідчить зокрема 2-й Торонтський відкритий (міжнародній) турнір, що проходив у квітні 1972 р. в приміщенні Торонтського університету «Гарт Гавз» за участи 349 шахістів. Перше-друге місця в ньому поділили українець, тоді 19-тирічний, В. Дзера й міжнародній майстер Ґ. Фюстер (по 5 очок із 6), а наступні призові 3-5 місця зайняли українець з Торонта Іван Теодорович та Вранесік Званко й Лоґан Кароль із Гамілтона (по 4½).

Зліва направо: Д. Степаненко, В. Бойчук, голова (1970 р.) СТ «Україна», вручає нагороду Вікторові Дзері. Між ними Є. Онищук.

Велику допомогу українським шахістам Канади у вигляді нагород і призів надають українські фірми «Чолкан», співвласником якої є Б. Миндюк, фірма нафтового опалення «Альберта Фюел» Ярослава Лаптути, Бюро перепродажу посілостей д-ра Осипа Бойка, «Блюр Травел Ейдженсі» Маркіяна Когута, «Онтаріо Міт Продуктс» Остапа Ревеґи та інші.

Постійним організатором турнірів є Богдан Назарко, голова шахової ланки спортивного товариства «Україна», сам завзятий непересічний гравець та, як і Б. Миндюк, носій і здійснювач ідеї виховання молодих українських шахістів, виходу їх на міжнародну шахову арену.

Українські часописи Канади, незалежно від їхньої партійної приналежности, стало приділяють велику увагу українським шаховим мірпприємствам, популяризуючи заходи українських шахістів, улюблене шахове мистецтво і

серед українського народу на Батьківщині й серед його політичної еміграції на чужині.

Учасники 10-ї шахової першости українців Торонто. Сидять (зліва направо): О. Мандрик, Я. Хоростіль, Б. Миндюк, В. Бойчук, С. Г. Березовський, В. Ігнатович, Р. Костюк, М. Шнотолоха, Б. Назарко. Стоять: А. Ціхонський, О. Скоцень, І. Ярмолюк, Л. Дичковський, Р. Гузиляк, М. Москаль, М. Копій, В. Дзера, І. Демчишин, В. Лубів, П. Безпачко, С. Пінчак, М. Вецькін, С. Глушко, М. Комар, О. Гірак, Т. Грабовський, В. Закалужний. Третій ряд: Б. Гуль, Л. Фенин.

ПОСТІЙНОЮ ОЩАДНІСТЮ БУДУЙМО НАШЕ КРАЩЕ ЗАВТРА!

«БУДУЧНІСТЬ»

КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА В ТОРОНТО

приймає безпосередньо й поштою ощадності та виплачує два рази в рік відсотки: 10¼% від реченцевих вкладів на один рік; 10% від студійних і пенсійних депозитів; 10% від щадничих вкладів без права виписування чеків; 4% від чекових депозитів без побирання оплат за чеки.

Урядові години: Централя — 140 Bathurst St. Тел. 366-9863 або 366-4547 і Філія — 2184 C Bloor St., West. Тел. 763-6883 — понеділок, четвер від год. 10 ранку до 7 вечора; вівторок, середа від год. 10 ранку до 6 вечора; п'ятниця від год. 10 ранку до 8 вечора; субота від год. 9 ранку до 1 по полудні. Філія 83 Christie St. Тел. 533-0244 — середа, четвер, п'ятниця від год. 6.30 до 9.30 вечора; в суботу від год. 12 дня до 4 по полудні. Філія 482 Horner Ave. Тел. 255-6249 — п'ятниця від год. 6 до 10 вечора; і субота від год. 9-ї ранку до 12-ї дня.

ALBERTA FUEL OIL LIMITED
Toronto, 278 Bathurst St. EM 2-3224

В справі оливи і направи телефонувати вдень і вночі: EM 2-3224.

Українська самостійна фірма продажу опалювальної оливи для домашнього та промислового вжитку.

Чищення печей та обслуга — безплатно!

В. Є. БАЧИНСЬКИЙ

На шахових шпальтах багатьох західньоевропейських газет і на сторінках фахових журналів порівняно часто можна зустрінути прізвище В. Бачинського як учасника або переможця шахових турнірів та зіграні ним партії. Також солідний «Шаховий кишеньковий річник», що вже кільканадцять років систематично виходить у колишній столиці Німеччини, в розділі «Адреси відомих чужинецьких шахістів» подає прізвище В. Бачинського[1]).

Д-р Василь Бачинський — кількаразовий чемпіон Женеви. Він має звання швайцарського шахового майстра. Кваліфікація: ЕЛО 2100.

В. Бачинський народився 2 березня 1913 р. в Парижі в родині українського політичного еміґранта Євгена Бачинського, який залишив батьківщину після поразки революції 1905 року. В час першої світової війни Є. Бачинський видавав у Льозанні журнал «L'Ukraine». Від 1918 р. був консулом уряду Української Народньої Республіки в Швайцарії. Діяч, а з 1955 р. єпископ УАПЦ соборноправної. Автор кількох книг, виданих різними мовами[2]). Його син Василь виріс під опікою і впливом Олександра Коваленка, приятеля родини Бачинського, відомого революціонера, співорганізатора й учасника повстання на російському панцернику «Князь Потьомкин». О. Коваленко в 1919-1922 роках був на українській дипломатичній службі в Женеві, Парижі, а згодом (1922-1936 рр.) працював як доцент Української Господарської Академії в Чехо-Словаччині. Він автор підручників із механіки, математики, цінних спогадів[3]).

Переїхавши до Чехо-Словаччини і навчаючись у Празі, молодий шахіст їздив, як він згодом згадував, «і вліво, і вправо грати проти відомих шахістів», які давали сеанси одночасної гри. Так він зіграв унічию з Боголюбовим, Шпільманом, Ейве. Виграв у Фльора, що тоді був кандидатом на матч за звання чемпіона світу, й у А. Альохіна, чемпіона світу з шахів. Тепер В. Бачинський вважає, що партії, грані в сеансах, мають вартість лише для пропаґанди шахів. Нам здається, що таке висловлювання свідчить про скромність переможця над Альохіним і Фльором, які й у сеансах грали як великі майстри. Відомо ж бо, що число програних (чи виграних) Альохіним партій у сеансах одночасної гри становить, приблизно, такий же самий відсоток, як і в звичайних турнірах. Якість зіграних ним у сеансах партій не завжди

[1]) «Schach-Taschen-Jahrbuch». S. Engelhardt Verlag, Berlin (Frohnau).
[2]) «Енциклопедія Українознавства», том I, сторінка 102.
[3]) «Енциклопедія Українознавства», том III, сторінка 1060.

нижча від турнірних. Досить згадати жертву королеви в одній із шести партій, які Альохін грав 1916 р. всліпу в Тернопільському шпиталі, де перебував на видужанні від поранення. І, навпаки, шахісти віддають усі свої здібності й уміння, щоб перемогти сеансера. Чотирнадцятирічний М. Ботвинник звернув на себе увагу, виграв ши 1925 р. в сеансі проти Капаблянки. Ця партія і досі ілюструється як зразкова в багатьох підручниках для початкуючих шахістів. Щоб виграти проти сеансера, треба вміти добре грати, знаходити кращі ходи і використовувати помилки супротивника. Ці властивості мав В. Бачинський, граючи і виграючи. Для підтвердження наводимо партію, яку він виграв у чемпіона світу з шахів у сеансі одночасної гри 20 травня 1938 року в Празі[1]).

А. Альохін — В. Бачинський

1. e4 c6 2. d4 d5 3. Kc3 de 4. K : e4 Cf5 5. Cd3! Жертва пішака з метою виграшу темпа. **5. ...Ф : d4 6. Kf3 Фd8!** Слабше 6. ...Фd5, бо після 7. Фe2 e6 8. Kh4 позиція білих значно краща. **7. Фe2 e6 8. 0-0 C : e4 9. C : e4 Фc7 10. Cg5 Kd7 11. Tad1 Kgf6 12. Kd4 Ce7 13. Cf3 Ke5 14. Cf4 K : f3+ 15. Ф : f3 Фb6 16. Ce5 0-0 17. Td3 Фa5!** — напад на Ce5, пішака a2 з одночасною перешкодою вивести туру на e1 **18. Фe2 Фa6!** — зв'язує Td3 і тим заповільнює можливий наступ білих. **19. Фd2 c5 20. Ke2.** В цій позиції білі могли здобути нічию вічним шахом: 20. Tg3! cd 21. T : g7+! Kp : g7 (21. ... Kph8? 22. Фh6 і мат.) 22. Фg5 Kph8 23 C : f6+ і т. д. Але чемпіон світу, що вже мав дещо гіршу позицію і на пішака менше, ризиковано граючи на виграш, втратив іще одного пішака та, зустрівши впертий спротив і послідовну гру В. Бачинського, здався йому на 45-му ході.

Шахова столиця Чехо-Слозаччини заговорила про В. Бачинського в 1943 році, коли він блискуче переміг досвідченого бійця міжнародніх турнірів німецького гросмайстра Ф. Земіша. Молодий українець і мастистий митець зустрілися в Празькому тематичному турнірі, учасники якого були зобов'язані грати королівський гамбіт. Білими грав гросмайстер!

Ф. Земіш — В. Бачинський

1. e4 e5 2. f4 ef 3. Kf3 g5 4. h4 g4 5. Ke5 Kf6 6. d4 d6 7. Kd3 K : e4 8. C : f4 Фe7 9. Фe2 Cg7 10. c3 Kd7 11. Kd2 Kdf6 12. K : e4 Ф : e4 13. Ф : e4 K : e4 14. g3 0-0 15. 0-0-0 Cd7 16. Cg2 Tae8 17. The1 f5 18. Kb4 Tf7 19. Te3 a5 20. Kd3 Cc6 21. Tde1 Tef8 22. Kpc2 b5 23. Kf2 d5 24. Kd3 Cb7 25. Cf1 c6 26. Cg2 Tc8 27. Kc5 Te8 28. a4 Cf8 29. Ta1 Ta8 30. Ke6 ba! 31. K : f8 Tf : f8 32. C : e4 fe 33. T : a4 Ca6 34. b3 Cb5 35. Ta3 a4 36. ba. На 36. b4 слідувало б 36. ... T : f4! з виграшем. **36. ...C : a4+ 37. Kpd2 Cb5 38. c4!** Етюдний хід — єдина можливість продовжити спротив, бо після 38. T : a8 T : a8 39. Te1 Ta2+ 40. Kpc1 Cd3 41. Cd2 білі потрапляють у патове становище, що веде до програшу. Наприклад: 42. Te3 Ta1+ 43. Kpb2 Tb1+ 44. Kpa2 Td1 **38. ... C : c4 39. Tec3 Kpf7 40. Cd6 Tfd8 41. T : a8 T : a8 42. Ta3 Td8 43. Ta7+ Kpg6 44. Ce5 Tg8 45. Td7 Ta8! 46. Tg7+ Kpf5 47. Tf7+ Kpe6 48. T : h7 Ta2+ 49. Kpc3 e3 50. Th6+ Kpf7 51. Th7+ Kpg6 52. Tg7+ Kpf5 53. Tg5+ Kpe6 54. Cf4 e2 55. Te5+ Kpf7 56. Cc1! Ta7! 57. Kpb4 Ta1 58. Cd2 Tb1+ 59. Kpc5 Tg1 60. Kpd6 T : g3 61. Te7+ Kpf8 62. h5 Cd3 63. h6 Th3 64. Tg7 e1Ф!** і білі здалися[2]).

[1]) «Sachovy Tyden», 26. 5. 1938 р., стор. 123-124. «Aljechin v Praze».
[2]) «Sachy», Praha, 20 червня 1943 року.

Докладні примітки до поданої партії непотрібні, бо в дебюті граються відомі з теорії варіянти. В середині партії й закінченні вражає суверенна гра молодого шахіста проти всесвітньовідомого ґросмайстра Ф. Земіша. Тут до речі додати, що Фрідріх Земіш (Sämisch, 1896-1975) — міжнародній ґросмайстер з часу встановлення цього звання. Переможець турніру 1921 р. у Відні, попереду Ейве, Ґрюнфельда, Тартаковера й інших. Третє місце 1925 р. у Баден-Бадені. Учасник багатьох інших міжнародніх турнірів, зокрема Московського 1925 р., олімпійської шахової команди Німеччини. Теоретик — його ім'я носить система в староіндійському захисті та в захисті Німцовіча[1]).

Ф. Земіш був не тільки відомий ґроамайстер, а й знаний своїм «дивацтвом» серед ґросмайстерів і рядових шахістів. В одному турнірі, наприклад, він програв усі 15 партій підряд, прострочивши час. Коли його запитали, що він обмірковує так довго вже під час перших ходів дебюта, ґросмайстер відповів: «Жертву королеви в іншій партії». На здивування, яке ж це має відношення до розіґруваного тепер відкриття, Ф. Земіш зауважив, що він завжди думає про те, що його найбільше цікавить.

Походив Ф. Земіш із робітничої родини. Був, як підкреслює Л. Пахман, одружений з чешкою, що скоро його покинула[2]).

Матч Ф. Богатирчук — В. Бачинський. За грою спостерігає Л. Пахман (перший із правого боку)

Наступним успіхом В. Бачинського був матч із восьми партій з українським майстром, чемпіоном СССР 1927 року з шахів Ф. Богатирчуком. Матч закінчився вічию. Відомий згодом шаховий теоретик, автор кількох праць з теорії дебютів Л. Пахман сумлінно прокоментував ці партії й видав їх окремим збірником[3]).

Переїхавши до Швайцарії, В. Бачинський грає в чемпіонаті цієї країни, перемагає провідних шахістів, зокрема знаного шахового журналіста Ґроба, ім'я якого носить розроблений ним дебют (1. g2-g4), та успішно захищає її шахову честь у матчах проти Західньої Німеччини, Франції, Баварії. У травні 1958 р. в Женеві, граючи на третій дошці проти Німеччини, він зустрівся з Л. Шмідом (Lothar Schmid), згодом посередником і суддею нашумілих пізніше матчів Спаський—Фішер і Карпов—Корчной. Німецький ґросмайстер урятувався від поразки лише через помилку, допущену В. Бачинським у глибокому цайтноті.

Л. Шмід — В. Бачинський

1. c4 Kf6 2. Kc3 e6 3. Kf3 d5 4. d4 c5 5. cd K : d5 6. e4 K : c3 7. bc cd 8. cd Cb4+ 9. Cd2 C : d2+ 10. Ф : d2 0-0 11. Ce2 b6 12. 0-0 Cb7 13. Фf4 Kc6 14. Tfd1 Ke7 15. Ke5 Tc8 16. Cc4 Фd6 17. Cb3 Kc6 18. Kg6 Tfd8! 19. Ke5 K : e5?

[1]) «Шахматный словарь», стор. 239.

[2]) L. Pachman «Die berühmtesten Spiele der deutschen Grossmeister», München — 1977, сторінки 87-103.

[3]) L. Pachman «Osm partii velmistra Bohatyrcuka», Praґa — 1944, стор. 83.

Цей розмін спрощує позицію, яка все ж залишається дещо вигіднішою для чорних. Замість ходу, зробленого в цайтності, до виграшу вело 19. ...f6! 20. Kd3 К : d4 21. Ф : d6 Т : d6 22. Kf4 К : b3! **20. de Фb4.** Нічия[1]).

Таким же нічийним наслідком закінчилася партія В. Бачинського проти Равінета, зіграна 3. 10. 1964 р. в матчі Швайцарія—Франція. Цайтнот В. Бачинського врятував його противника від поразки. Часопис «Die Tat» (Цюріх, вечірнє видання з 4. 10. 1964 р.) з цього приводу писав: «Бачинський мав певну перемогу, вигравши у захисті королеви пішака, якість і ведучи навальний наступ. Але потрапивши в цайтнот, дав змогу вислизнути противникові від поразки, який врятувався вічним шахом.»

Незважаючи на іноді невигідний (нічия!) для В. Бачинського результат, його партії як зразкові й повчальні опубліковує багато солідних часописів, наприклад, «Journal de Geneve» (15. 6. 1965 р.), «La Suisse» (23. 11. 1974 р.) та інші.

Українська еміграція мусіла б видавати щонайменше шаховий річник, друкуючи в ньому партії, етюди, теоретичні розвідки українських шахістів та їхні партії, що вже побачили світ у чужинецьких виданнях Заходу й СССР, які в однаковій мірі замовчують шахістів України.

[1]) Schachspalte der «Aachener Nachrichten», 30. 5. 1958 року.

Нацисти і „прогресисти" не визнають українців

Німецькі нацисти, проголосивши німців народом панів, а себе надлюдьми, ставили за свою мету здобуття життєвого простору для своїх громадян шляхом винищення всього живого на Сході Европи. Українці, які радо зустріли прихід німецької армії, бо від неї втекли комуністичні та підлеглі їм органи управління, які з нечуваною жорстокістю винищували все національне українське, незабаром переконалися, що й нові «визволителі» несли з собою загальне винищення українства. Розстріли, масове вивезення на примусові роботи до Німеччини, закриття шкіл, нищення українських установ, ліквідація самоврядування стали на порядок денний. Згодом стало відомо, що то провадилося з метою здійснення нацистської програми, вже давно схваленої супроти народів Східньої Европи.

В одному з документів німецьких нацистів говорилося про потребу роздріблення існуючих націй Східньої Европи:

«Всередині наявних народностей ми не маємо зацікавлення плекати їхню єдність і велич або прищеплювати їм національну свідомість і розвивати національну культуру. Саме навпаки, їх слід знищувати роздрібленням на численні невеликі групки та дрібні частки... Треба сподіватися на цілковите вигашення поняття „жид". Протягом дещо довшого часу мусить бути також можливим зникнення таких назв як українці. Ненімецьке населення Сходу не потребує вищої школи, ніж чотириклясної народної. Метою її мусить бути навчання рахувати до 500, вміння написати своє прізвище і прищеплення повинности, що Божою заповіддю є покора, чесність, старанність і пристойність супроти німців. Вміліть читати не слід вважати за обов'язкову.»[1])

Депортовані до Німеччини вчителі, викладачі вищих учбових закладів, працівники інших розумових професій, як і селяни, робітники винищувалися тяжкою дванадцятигодинною працею, недостатнім харчуванням, побоями. Програма винищення здійснювалася з точністю найдосконалішої машини, з жорстокістю, яка не поступалася комуністичному терору в час вивозу українських хліборобів на Північ Росії, до Сибіру та наступного голоду 1933 року

[1]) Reinmund Schnabel «Macht ohne Moral», Eine Dokumentation über SS. Frankfurt/Main — 1957. Стор. 404-405: D(okument) 142 «Einige Gedanken zur Behandlung der Fremdvölkischen im Osten», Geheim Reichssache! Xb

Упорядник збірника «Шахи в Україні» як Ostarbeiter у Bahnbetriebswerk Ганновер

в Україні. На знак рабського стану українці зі східніх областей мусіли носити на видному місці одягу, на правій половині грудей тавро «Ost» — Ostarbeiter — «східний робітник». За найневинніший вчинок, непослух загрожував концентраційний табір, з якого не було вороття.

Переможена Німеччина й Австрія були поділені згідно з угодою між СССР і його західними союзниками, на американську, англійську, французьку і совєтську зони. Українців, незалежно від їхнього попереднього громадянства — польського, чехо-словацького, румунського чи іншого, совєти з зайнятих ними територій вивозили до своїх концентраційних таборів. Українці з СССР, які опинилися в трьох інших окупаційних зонах, також підлягали насильній репатріації. Але їхній організований спротив депортації, численні самогубства на пунктах передачі західними союзниками до рук совєтів, допомога земляків із Західньої України, що як колишні польські громадяни не підлягали насильній репатріації, та демократичних політичних діячів західнього світу стали на перешкоді до масової видачі українців на винищення комуністами. Постійні перевірки за участи совєтських представників та їхніх союзників не тільки по зброї, а й прихильників по марксистській ідеології створювали серед еміґрантів непевну, нервову атмосферу. В цих умовах постійного морального терору, залякування, страху єдиною втіхою, розрадою для багатьох були шахи.

В Австрії становище українських еміґрантів в усіх трьох західних зонах було особливо тяжким. Там існувало лише кілька невеликих осередків українців. Еміґранти не мали права відходити від місця свого мешкання далі семи кілометрів.

В англійській зоні Німеччини при 15-х спортивних товариствах, які існували в українських таборах, було вісім шахових ланок. Вони провели до кінця 1946 р. 17 турнірів та матчів.

Основна маса українських шахістів опинилася в американській зоні Німеччини. Тут перебував Ф. Богатирчук, О. Селезнів, С. Попель, інші такі відомі шахісти західних областей України, як Л. Туркевич, Турянський, багато першокатегорників із підсовєтської України, серед яких виділявся інженер архітектор М. Крикловенський, судент В. Яблуків. В українських таборах у системі Ради Фізичної Культури були створені спортивні товариства. При РФК шахісти творили свої ланки, що їх очолив спершу Роман Савчак, а з весни 1947 р. — Степан Кікта. При спортивних товариствах зони в 1946 році 323 шахісти входили до 25 ланок. Крім клюбних турнірів вони провели 64 матчі з шахістами інших національностей, які, не бажаючи їхати до СССР, мешкали в таборах, та з німецькими дружинами. Було влаштовано 23 сеанси одночасної гри, 12 сеансів гри всліпу та 9 турнірів шахістів різних національностей — всього 108 мірроприємств. Визначною подією був турнір (28. 4. — 2. 5. 1946 р.) у Бад Верісгофені, поблизу Мюнхена, українських шахових дружин за першість американської зони. Керував турніром Ф. Богатирчук і О. Селезнів[1]). У турнірі брали участь 9 дружин. На перших трьох шахівницях спортивного товариства «Чорногора» грали колишні першокатегорники. Приблизно тієї ж сили були й шахісти інших дружин. Після

[1]) «Де сила — там воля витає», Авґсбурґ — 1948. Стор. 68.

впертої боротьби перше місце завоювала «Чорногора» (36½). друге — КЛК (36), третє — «Лев» (34½), четверте — «Дніпро» (Бамберґ, 27½).

Наступного року, 7.-10. березня 1947, відбувся в Регенсбурзі другий турнір українських шахових дружин американської зони. Перше місце здобув КЛК (19½), друге — «Лев» (18), третє — «Орлик» (17), четверте — «Чорномор'я» (13½), п'яте — «Січ» (12), шосте — «Чорногора» (10 очок).[1])

1947 року 24 шахові ланки провели 151 змагання. Українські шахісти почали грати в німецьких шахових клюбах і в їхньому складі — проти дружин інших міст Німеччини.

23. 3. чемпіон українських шахових дружин КЛК [Зиґмунд Козма, Роман Якимчук, інж. Кузьма Кузь[2]), мґр Роман Тишовницький, д-р Осип Андрушків, Тарас Лушпинський, Лев Блонарович, Роман Савчак, Теодор Турчин і Корній Клясин] зустрівся з першуном шахових дружин Мюнхена, відомим у всій Німеччині клюбом «Андерсен», і програв з рахунком 4:6.

20.-24. квітня 1947 р. в Берхтесґадені вісім українських шахістів провели турнір за особисту першість серед українців американської зони. Перше місце здобув інж. К. Кузь, друге — П. Ігнатенко, третє — Б. Абраменко.

1948 р. розпочався виїзд українців до країн нового поселення. Число шахових ланок того року зменшилося до 16 із 193 членами. Вони взяли участь у 57 змаганнях.

19.-20. березня 1948 р. відбулося третє (останнє) змагання наших шахових дружин за першість американської зони. Перше і друге місця поділили шахові ланки спортових товариств «Лев» і «Січ» (по 11 очків), третє — «Чорногора» (7½), четверте — «Беркут» (6½). Цим змаганням керував колишній совєтський шаховий майстер Зиґмунд Вотковський, знаний згодом як Зиґмунд Вольк. Він учасник чемпіонатів Німеччини 1955, 1957, 1959 і 1963 рр. (4-7 місця), володар кубка ФРН 1957 і 1959 рр., національний шаховий майстер Німеччини з 1957 року[3]).

Кілька, може надто дріб'язкових, зауважень чисто особистого характеру.

Мені довелося брати участь у двох турнірах шахових дружин американської зони Німеччини — першому і третьому (останньому). До Бад Верісгофена, де проходив перший турнір, мене керівництво спортивного товариства «Чорногора» взяло як запасного. Після того як шахіст «Чорногори» на п'ятій дошці програв перші три зустрічі, я замінив його і виграв усі наступні п'ять партій. Альманах «Чорногори» «Де сила — там воля витає» (стор. 29) написав: «Семенко і Гейдур на зміну отримали 5 очок»! В останньому турнірі українських шахових дружин американської зони Німеччини я захищав честь «Чорногори» на четвертій шахівниці, хоч на перших трьох грали значно слабкіші шахісти, які, правда, належали до тієї ж політичної партії, що й організатори турніру. Суддя турніру, колишній шаховий майстер СССР З. Вотковський із приводу моєї гри висловив думку в часописі «Українські вісті» (з 26. березня 1948 р., стор. 5 — «Шаховий турнір»): «На четвертій дошці

[1]) «Де сила — там воля витає», Авґсбурґ — 1948, стор. 69.

[2]) Доля К. Кузя — типова для багатьох інших українських еміґрантів. Народився він 14. 7. 1893 р. на Поділлі. Закінчив фізико-математичний факультет Київського університету. З німецько-російського фронту пішов до 3-ї Залізної Стрілецької дивізії під командою генерала О. Удовиченка Дійової армії УНР. Брав участь у Зимовому поході 1921 р. на Київ. У Празі закінчив Політехнічний інститут. 1938-39 рр. зголосився до творення армії Карпатської України. Помер 21. 6. 1978 р. в Арізоні, США. («Вільне слово», Торонто, з 16. вересня 1978 року.)

[3]) A. Diel «Schach in Deutschland», Düsseldorf — 1977, стор. 177, 182, 186.

перше місце здобув Семенко з „Чорногори", дістaвши 2½ точки (з трьох). Пан Семенко своєю грою довів, що може заграти на вищій дошці.»

В Бад Верисгофені мені пощастило красиво виграти в сеансі проти чемпіона СССР 1927 р. і України 1937 р. Ф. Богатирчука, який згадав цю мою перемогу в своїй книзі спогадів «Мой жизненный путь» (Сан Франциско 1978, сторінка 161).

Мої маленькі прикрості й розчарування були, як бачимо, нагороджені, як мені здається, об'єктивною оцінкою.

* * *

Наявність на чужині великої кількости політичної еміграції — промовистий факт. На американській зоні в українських таборах було 24 спортивні товариства. В пресі того часу я встановив назви і місце перебування 21-го спортивного товариства, при яких були шахові ланки: «Беркут» (Новий Ульм), «Буревій» (Ноймаркт), «Дніпро» (Байройт), «Дніпро» (Бамберґ), «Дніпро» (Новий Ульм), «Дністер» (Людвігсбурґ), «Довбуш» (Мюнхен-Фрайман), «Заграва» (Ваєрн), «Запоріжжя» (Ашаффенбурґ), «Зоря» (Швайнфурт), КЛК (Карпатський Лещатарський Клюб, Мюнхен), «Калина» (Фюсен), «Лев» (Міттенвальд), «Орлик» (Берхтенсґаден), «Січ» (Реґенсбурґ), «Сокіл» (Бад Верисгофен), «Степ» (Діллінґен на Дунаї), «Хортиця» (Оберстдорф), «Чорногора» (Авґсбурґ), «Чорномор'я (Майнц-Кастель).

Після виїзду переважної більшости колишніх депортованих осіб за океан, до країн нового поселення в Німеччині залишилося приблизно 20 тисяч українських еміґрантів, головним чином старші люди, інваліди, які проживають розпорошено в різних місцевостях. Лише в Мюнхені існує Український Шаховий Клюб, член Німецької шахової спілки. Окремі українські шахісти входять до різних клюбів місцевого значення і користуються серед їхніх гравців великою повагою.

Гросмайстер Е. Елісказес[2]) грає 1958 р. в Мюнхені з майстром С. Вольком у колі українських шахістів

1967 р. біля Франкфурта-на-Майні відбулися 5-ті юнацькі дружинні змагання на першість Німеччини. Перше місце і звання чемпіона Західньої Німеччини в ньому здобули юнаки й дівчата містечка Пфундштадт, команда чемпіона землі Гессен[1]). Їхнім тренером довгі роки був українець Теодор Касян, який мистецьким навчанням підніс своїх вихованців на найвищий щабель успіху для молодих німецьких шахістів.

У великому індустрійному західньонімецькому місті Аахен проживає український еміґрант дипльомований інженер Василь Ісаїв. Він пише на шахові теми, відстоюючи в них людяність, українське розуміння шахового ми-

---

[1]) Almanach «5. Deutsche Schach-Jugend-Mannschaftsmeisterschaft», Ausrichter: Schachklub 1924, «Schach für die Jugend», Pfundstadt.

[2]) Еріх Елісказес (народився 1913 року в Інсбруку) — гросмайстер, учасник шахової дружини Австрії на V і VI Олімпіядах, чемпіон Німеччини 1938 і 1939 рр., член її дружини на VIII шаховій Олімпіяді. Від 1939 р. перебуває в Аргентіні, за яку виступав у кількох Олімпіядах. Переможець багатьох міжнародніх турнірів, а також Р. Шпільмана у двох матчах та Ю. Боголюбова.

стецтва. В одній із своїх статтей[1]), згадавши про взаємну ворожу наставу супротивників у двох останніх матчах за першість світу з шахів, український емігрант говорить, що шахи мусять бути одним із важливих елементів виховання, самопізнання, до якого закликав ще старогрецький філософ Сократ. Виховний елемент шахової гри слід цінити більше, ніж перемогу і тим спановувати егоїстично-негативні нахили свого характеру, вчитися приборкувати їх, — говорить В. Ісаїв. Ця вимога є, властиво, основою вчення і життя українського філософа Г. С. Сковороди (1722-1794) про потребу самопізнання, самоопанування, самовдосконалення. Відомо, що також сучасник Г. Сковороди політичний діяч США, вчений, публіцист і шахіст Бенджамін Франклін (1706-1790) ставив у своєму есе «Моральні цінності шахів» вимогу до шахістів «вгамовувати в собі жагу до перемоги над супротивником і знаходити задоволення в перемозі над самим собою».

Намагання невеликої кількістю і силою української еміграції в Західній Німеччині спрямовані на захист доброго імени українців. Проф. Максимович, член Українського Шахового Клюбу в Мюнхені, відіслав мабуть уже кілька томів інформацій про Україну до часописів Америки й Европи, які подають сфальшовані дані або відомості про нашу Батьківщину. Частина з них побачила світ.

В шахових виданнях Німеччини співпрацюють совєтські гросмайстри, звичайно, за дозволом їхньої влади. Ця співпраця накладає свій відбиток. Журнал «Deutsche Schachblätter» — це він під етюдами українського політичного емігранта О. Селезнева подавав «СССР», а активного в час другої світової війни антикомуністичного діяча Ф. Богатирчука називав «совєтським майстром» — не хоче знати ніяких національностей в СССР, крім «совєтських росіян». Оскільки цей журнал є органом Німецького шахового союзу, до якого належить також Український Шаховий Клюб у Мюнхені й окремі українські шахісти багатьох німецьких клюбів, то до його редакції був надісланий (1974 р.) лист із проханням надрукувати під постійною рубрикою «Перегортаючи сторінки книг»:

Переглядаючи Ваш журнал «Deutsche Schachblätter», мені іноді здається, що деякі Ваші кореспонденти і коментатори шахових партій прогулювали уроки з географії або Ваші школи подають своїм учням спотворену картину нашого світу.

Ось лише два приклади:

«Т. Петросян народився 17 липня 1929 р. в Тбілісі, Вірменія, в родині двірника», — твердить «ДШ» (№5/69, стор. 98), хоч на будь-якій географічній мапі Ви побачите, що Тбілісі є столицею Грузії.

Нону Гаміріндашвілі, незважаючи на її виразне грузинське прізвище, журнал «ДШ» (6/69, стор. 133) називає вірменкою.

Автори Вашого журналу всіх совєтських шахістів штемпелюють «совєто-росіянами», називаючи їх по-панібратському «Мішами», «Сашами» і т. п. Звідки Вам відомо, що всі вони росіяни? І чи є потреба росіян, які мають низку власних визначних шахістів, прикрашувати чужими оздобами? Ваше насвітлення дещо схоже на русифікаторську політику москалів, які про себе не говорять інакше, як про «старшого брата» й або нищать усіма сучасними засобами

[1]) «Post SV 1925 Aachen, Vereins-Nachrichten» I/79. Стор. 6.

все неросійське або підпорядковують його збільшенню своєї власної слави. Також мої земляки українці, які, не зважаючи на терор і поневолення, не стали росіянами, у Вас фігурують лише як совєтські росіяни. Звісно, західні журналісти не зобов'язані виступати на захист поневолених, але чому ж вони, називаючи всіх «совєтськими росіянами», дискремінують їх і сприяють гнобленню неросійських шахістів в СССР? Можливо, Вам тяжко визначити національність згадуваних у Вас шахістів? Але чому ж тоді з легковажною легкістю накидається їм чужа? Нам здається, було б ліпше подавати місце або місто походження гравця, як то колись і практикували на олімпійських іграх стародавньої Греції. Наприклад, — і це відповідає дійсності, — так: «Грати в шаховому півфіналі СССР вже здобули право чемпіон світу серед юнаків Білявський (Львів), чемпіон серед юнацтва Совєтського Союзу Палатник (Одеса), цьогорічний володар кубка СССР з шахів Романишин (Львів) та чемпіон СССР серед учнів Зайд (Київ)».

Редактор журналу «Deutsche Schachblätter» А. Діль (A. Diel) відповів листом (6. квітня 1974 р.), в якому писав:

Совєтський Союз я відвідував уже вісім разів і знаю дуже добре, що він складається із певних республік. Мені також відомо, що існує чимала конкуренція між республіками і навіть між містами Москвою і Ленінградом, що кожна совєтська республіка може виставити сильну шахову дружину.

Але існує Совєтський Союз, або точніше СССР, і його громадян у загальноприйнятому слововжитку називають совєтськими росіянами. Подібно тому, як, напевно, нікому не прийде на думку називати громадян США інакше, як американцями — адже ніхто не говорить про техасця, каліфорнійця чи ориґонця — ми не хочемо ділити совєтських росіян на українців, росіян, естонців, литовців, вірмен і т. д.

Вам буде зрозуміло, що з цієї причини ми не можемо оприлюднити Вашого листа. Ми, шахісти, мусимо зберігати нейтралітет і нам не личить досліджувати чи московські політики посилають і з яких причин відмовляються слати шахову дружину з України на шахові олімпіяди. Подібно марним було б заняття постійно прагнути дослідити, який совєтський шахіст за своїм походженням або на основі інших даних є українським або неросійським громадянином. Якщо вони виступають за СССР, то вони є виключно совєтськими росіянами — це стосується так само Михайла Таля з Риги, як і Давида Бронштейна з Москви й Юхима Геллера з Одеси.

Український шахіст відіслав на цього листа відповідь. Зрозуміло, також вона не побачила світу на сторінках журналу, редаґованого ретельним відвідувачем СССР.

У відповіді українського автора говорилося:

На жаль, Ваш лист з 6. 4. 69 р. підтвердив моє переконання, що

«майже постійна дискримінація неросійських народів СССР» на сторінках Вашого журналу є не прикрою помилкою, а певною тенденцією. Звичайно, Ви маєте цілковиту рацію, що «існує Совєтський Союз чи точніше СССР». Але незрозуміло, чому всіх підданих цієї держави, яка в своїй назві не має нічого російського, раптом «у загальноприйнятому словнику називають совєтськими росіянами»?

Відомо, що на Заході не всі поділяють Ваш помилковий погляд і не піддають беззахисних совєтських громадян посиленій русифікації. Вам напевно відоме висловлювання Р. Тешнера, журналу «Шах-Ехо» (10/69, стор. 156), В. Унцікера про «українського гросмайстра» Л. Штейна. «Шахматный словарь» (стор. 96) зараховує Ю. Боголюбова до «видатних українських шахістів», та й частина німецької преси нещодавно, в роковини його смерти, зазначала, що він народився в Україні. Очевидно, якщо існує Україна, тепер у формі Української Совєтської Республіки, коли є український народ, то чому ж його шахісти мусять бути, в крайньому випадку, не «совєтськими українцями», а «совєтськими росіянами»?

Ваше твердження про потребу дотримуватися політичного нейтралітету необґрунтоване. Ваш журнал виступав свого часу на захист гросмайстра Л. Пахмана, якого комуністичний режим Чехо-Словаччини кинув до в'язниці. І цей виступ на захист визначного чеського шахіста був правильним рішенням. Ні за яких обставин не можна зберігати нейтралітет, бути байдужим перед насильством, несправедливістю.

Намагання московських політиків ліквідувати всі народи СССР, крім одного, перетворити їх на совєтський, чи, по Вашому, на «совєтських росіян», рівнозначне наставі німецьких нацистів знищити всі народи, за вийнятком їхнього «народу панів».

Якщо Ви ще поїдете до СССР, то відвідайте комуністичні в'язниці, психіятричні лікарні, концентраційні табори й поговоріть з ув'язненими там жидами, яких туртурують за їхнє бажання не бути «совєтськими росіянами» і мрію виїхати на батьківщину своїх предків. Ви зустрінете там також в'язнів багатьох інших національностей, а серед них і українців, навіть українських комуністів, які хотіли б жити в комуністичній Україні, але незалежній від Росії. Отже й ці інтернаціоналісти-комуністи не хочуть стати «совєтськими росіянами»!

До речі, відомий Вам російський еміґрант Е. Зноско-Боровський, автор кількох книг, якого, зрозуміло, ніяк не можна обвинуватити в засудженні російського нормального патріотизму, говорить у своїй книзі, виданій також по-німецькому («Eröffnungsfallen am Schachbrett», Берлін — 1969 р., стор. 103) про «**естонського** гросмайстра Пауля Кереса».

А Ви «не хочете ділити совєтських росіян на українців, росіян, естонців, литовців, вірмен і т. д.»!

Порівнання штатів Північної Америки з національними респуб-

ліками СССР хибне. Штати були заселені після ґрунтовного винищення тубільців відносно недавно прихідцями з різних європейських держав, які згодом у переважній більшості втратили національні особливості і риси народів свого походження. Штати — це всього-на-всього адміністративні одиниці. Єдину їхню відмітність творять географічні дані. Теперішні території совєтських республік споконвіку, ще коли не існувало ні СССР, ні Росії, ні навіть Московщини, країни москалів, називаних у наш час росіянами, були заселені однорідним населенням. Хоча за царату ці народи були не менш жорстоко винищувані, ніж індійці — збройне підкорення Кавказу, наприклад, тривало понад 50 років (1802-1859), — а за совєтів висилані з батьківських місць та перемішувані з масово присланими, вони ще складають більшість на своїх землях, де намагаються відстояти свою самобутність. Але й в США, а подеку й поза ними, іноді вживають означення, в основі яких лежать географічні поняття, говорячи, наприклад, про недавнього президента США Джонсона як техасця чи про колорадського жука. Офіційно всіх громадян США називають за їхньою державною приналежністю — американцями. Називати всіх громадян СССР росіянами можна лише з метою скривдження, зневажання, образи їх, обмеження і зменшення вже наявних прав неросійських народів Совєтського Союзу, що складають половину населення, яке за конституціями своїх республік має власне громадянство, зрозуміло, поряд із загальним громадянством СССР, а не Росії, що офіційно як одна з п'ятнадцяти республік називається Російською федерацією (РСФСР). Колоніяльна залежність, підпорядкованість неросійських народів СССР інтересам Москви не свідчить про відсутність азербайджанців, вірмен, білорусів, грузин, естонців, киргизів, латишів, литовців, молдован, туркменів, узбеків, українців і т. д., що прагнуть визволитися з «обіймів» росіян, які називають себе «старшим братом», хоч історично беручи, супроти багатьох із вище названих вони молодші на кільканадцях сторіч.

Запроваджувану моду називати совєтських шахістів по імені видають за правдиво російський звичай ті кола, які хизуються своїм гаданим знанням СССР — по-їхньому «Росії». В кріпосницькій Росії по імені називали лише холопів, навмисне зменшуючи, здрібнюючи, з метою показу їх повної залежності. При хрищенні давалося ім'я якогось святого. Пан перетворював те ім'я кріпосного на прізвисько, кличку: Яків — Яшка і т. п. В російській родині зменшення імени мало інший характер і являло собою вияв пестливости — Яша. Вживання його в такому вигляді в колі родини було висловом любови, спорідненості, а поза родиною — зневажливим плебейством, панібратством, за натяк про яке вибачається ґросмайстер Лілієнталь. Він, наприклад, розповідаючи про свого приятеля, екс-чемпіона світу Василя Смислова, сказав про нього як про «Васю». І тут же негайно додав, перепрошуючися: «Сподіваюся, він не образить-

ся за мою фамілярність — так звик я завжди до нього звертатися.»[1]) «Зазнайкуваті русофіли» на Заході говорять «по-російському» і про неросіян. Екс-чемпіон світу Михайло Таль для них не інакше, як здрібнілий «Міша». За цим же рецептом гандлярі горілку низької якости зухвало назвали прізвищем російського поета Пушкіна. Звичайно, в пресі Німеччини ніколи не зустрінете, щоб гросмайстра Вольфґанґа Унцікера називали просто, «по-домашньому» — «Вольфі», а якийсь алькогольний напій — «Ґете». Говорячи про це, наводячи порівнання, нам хочеться показати рівень розвитку, культуру — образ тих, хто в Німеччині намагається задавати (і задає!) тон у шаховій літературі, хто поширює про самих себе славу знавців Росії. Ці звихнені русофіли неприховано ворожі до України взагалі, а до шахової України зокрема.

Якось у вересні 1979 р. я мав приємну нагоду провести в Мюнхені довгий час із ґросмайстером Віктором Корчним. Багатьма питаннями засипав я недавнього грізного претендента за світову першість. В. Корчной з'ясовував, відповідав на них іноді з майже українським гумором. Але були й сумні своїм змістом, відвертою правдою твердження.

«Протягом багатьох років Міжнародньою Шаховою Федерацією (ФІДЕ) керує не Ейве, не Олавсон, а людина апарату, секретар ФІДЕ, член КП Голляндії пані Іннека Бакер», — заявив В. Корчной. І додав, що, не знаючи про її приналежність до компартії, він, утікши в липні 1976 року з міжнароднього турніру в Амстердамі з-під опіки совєтських наглядачів, подався до згаданої пані. Вона відвезла його до своєї рідні, де до нього зразу ж почали телефонувати її однодумці. Лише втеча звідти врятувала В. Корчного від «розчарування» баченим на Заході й добровільного повернення на батьківщину всіх трудящих».

Саме ці люди роблять погоду в західній пресі, припиняють будь-які акції проти обмеження людських прав в СССР, зводять нанівець протести проти здійснюваного Совєтською шаховою федерацією бойкоту міжнародніх турнірів, у яких беруть участь втікачі, вихідці з соціялістичних країн і т. д. Для них, що визнають концепцію російських шовіністів КПСС в національному питанні, в СССР нема нікого, крім росіян. Отже не через необізнаність або незнання СССР поширюється на Заході в дещо видозміненій формі совєтська термінологія, термінологія часів колоніялізму, коли знали лише британців, росіян та подібних.

Штучний термін «совєтський народ», що його на Заході перекладають як народ совєтських росіян, стоїть у протиріччі навіть із вченням К. Маркса про нації, на яке покликуються в СССР. Взяти хоча б один постулят К. Маркса, який вважав націю за історичну категорію з однаковою мовою. А совєтської мови, як відомо, в

[1]) «10 чемпионов мира», Москва — 1972, стор. 117.

природі не існує, отже не може бути й совєтського народу.

Та й сама назва «СССР — Союз Совєтських Соціялістичних Республік» не відповідає своїй суті. Союз означає спілку, об'єднання, яким не є СССР, де все тримається на насильстві, диктатурі. Термін «совєтський» вказує на систему керівництва державою за допомогою совєтів — рад (у час революції — «робітничих, селянських, солдатських» і т. д. рад, тепер — «рад депутатів трудящих»), участи населення в управлінні своїм життям. Зовнішньо це нібито народоправна система. Цей псевдопарляментаризм спростовує Конституція СССР, яка за провідну силу держави вважає компартію. В статті 6 розділу І совєтської конституції твердиться, що «**керівною** і **спрямовуючою** силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій є КПРС». Компартія «**визначає** генеральну перспективу розвитку суспільства, лінію внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, **керує** великою творчою діяльністю радянського народу, **надає** пляномірного, науково обґрунтованого характеру його боротьбі за перемогу комунізму» (стаття 6) Отже «совєти» являють собою важіль, знаряддя здійснення настанов і постанов ЦК КПСС, незамаскованим виконавцем волі компартії, що в своїй основі керується засадою диктатури пролетаріяту. Совєти, як бачимо, — один із засобів диктатури, здійснюваної комуністами, а совєтський («радянський») означає підкомуністичний, піддиктаторський, підневільний — поневолений.

Стільки щодо означення «**совєтський** росіянин». Не менш фальшивий і термін «росіянин», накидуваний на народи, які значно старіші «росіян»-москалів і прагнуть визволитися з-під їхньої «опіки» — поневолення. Відомо, тих німців, які вважають за одне австрійців, громадян Швайцарії, т. зв. Німецької Демократичної Республіки, що мають спільних письменників, композиторів, спільні традиції, звички, говорять по-німецькому, називають нацистами. Куди ж зарахувати тоді тих, які неросіян називають росіянами, а території, споконвіку заселені неросіянами, — Росією?

Необґрунтовані комбінації, плутанина ходів у шахах неминуче призводять до поразки. Шахи являють собою фактор культури. Як же можуть ті, хто вважає себе за шахістів і пише навіть на шахові теми, редагує шахові видання, діяти проти законів логіки, немов отой зарозумілий раджа з легенди про винахід шахів, що поза собою нічого не бачив...

Українські шахісти в Австралії

В 1948 р. австралійський уряд дав згоду на переселення з таборів Німеччини 20 тисяч українських біженців до Австралії. Серед прибулих на п'ятий суходіл світу були вчителі, селяни, інженери, робітники, професори вищих учбових закладів, торгівці — фахівці багатьох спеціяльностей. Уже під час довгої подорожі морем багато з них долали свою нудьгу за Батьківщиною грою в шахи. Переважна більшість українських еміґрантів зупинилася в трьох містах: Аделаїді, Мелбурні й Сіднеї. В них незабаром були засновані українські шахові клюби, в яких пройшли турніри за особисту першість, а згодом — дружинні матчі (по 5 грачів у команді) з місцевими австралійськими шахістами.

Одним із найактивніших був і таким залишився до останнього часу Український Шаховий Клюб у Сіднеї, що заснований у листопаді 1952 р. з ініціятиви колишнього члена Товариства Українських Шахістів у Львові інж. Ярослава Шевчика та голови спортивного товариства «Леви» м-ґра Івана Козія[1]). Спершу УШК діяв як шахова ланка при «Левах», що згодом стала складовою частиною ланки при Спілці Української Молоді, а від 1955 року

Szewczyk New South Wales Champion

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12,	T'l
⎧ 1.	J. Szewczyk	–	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	½	8½
⎩ 2.	F. A. Crowl	0	–	1	0	1	1	1	½	1	1	1	1	8½
3.	J. V. Kellner	0	0	–	1	1	1	1	1	1	0	1	1	8
⎧ 4.	A. Hidas	1	1	0	–	0	1	0	0	1	1	1	1	7
⎩ 5.	M. P. Lloyd	0	0	0	1	–	0	1	1	1	1	1	1	7
⎧ 6.	D. B. Pike	1	0	0	0	1	–	½	1	½	1	½	1	6½
⎩ 7.	C. J. S. Purdy	0	0	0	1	0	½	–	1	1	1	1	1	6½

[1]) «Вільна думка» ч. 5 (184), 8. лютого 1953 року.

став самостійною одиницею — Українським Шаховим Клюбом. Провідником ланки був Я. Шевчик, який на переміну з інж. Богданом Дяковим очолював УШК протягом 15 років. До складу шахової дружини А-резерви в 1953 році входив (подаємо за порядком шахівниць, починаючи з першої): інж. Б. Дяків, В Дворцовий, М. Мінджоса, Я Рудюк і Г. Дворцовий.

Богдан Дяків — В. Ґейс (W. Geus)

Французький захист

Зіграно в 12-му турі чемпіонату Нової Південної Валії 1953 року. Надруковано в журналі «Chess Bulletin» за листопад 1958 року, сторінка 73.

1. e4 e6 2. c4.

Хід зроблений не за рецептами підручників дебютів, а щоб збити з пантелику знавця теорії В. Ґейса.

2. ...d5 3. ed ed 4. cd Ф:d5 5. Кc3 Фd8 6. Сc4 Сc5?

На що розраховував тоді 19-річний голляндський чемпіон, що гастролював в Австралії, сказати тяжко. Ясно, що на такий хід слідує простісінька комбінація, яку знає шахіст найнижчої категорії:

7. С:f7+ Крf8.

Краще було б бити: 7. ...Кр:f7 8. Фh5+ g6 9. Ф:c5 Кf6 і хоч білі здобули пішака, але не мали б активної фігури.

8. Сb3 Кf6 9. h3 Кc6 10. Кf3 g6 11. d4! К:d4 12. Сh6+ Крe7.

Мандри самітнього короля, та навіть і в супроводі почету рідко коли можуть на початку гри закінчитися для нього щасливо.

13. К:d4 С:d4 14. Фe2+ Крd6 15. 0-0-0 c5 16. Сf4+.

Чорні здалися, бо рятунку від мата нема: 16. ...Крc6 17. Фb5 мат; 16. ...Крd7 17. Фe6 мат.

Шахістами Б кляси були П. Намурен, В. Хіцяк, З. Напрта, А. Хіцяк, О. Радкевич, О. Дикий, М. Ковальчук і Т. Дума.

Тоді офіційний орган Шахової асоціяції Нового Південного Велсу писав, що Український Шаховий Клюб набагато перевищив своїх супротивників, а його члени не мали конкурентів: «Український клюб не лише „вибіг" із своєї секції, але його гравці досягли найкращих особистих наслідків на чотирьох із п'яти шахівниць.»[1]) Підбадьорений і заохочений успіхом, Український Шаховий Клюб виставив у 1954 р. дві дружини — А-кляси й А-резерв, а 1959 р. — ще одну. В усіх наступних матчах УШК зайняв перші місця. В дружинових змаганнях Сіднею бере участь звичайно 50 клюбів. До найвищої — А-кляси входять 13 клюбів. В 1957 р. до дружини кляси А входили: Я. Шевчик, Б. Дяків, С. Бородайко, В. Хухрянський та М. Мінджоса. Оцінюючи їхню гру, загально знаний австралійський шаховий журнал «Чесс Ворлд» (видавець Ц. Й. С. Пурді) писав, що українські шахісти є провідними в місті, а «Український клюб — верховиною Сіднею» (Ukrainian Club tops Sydney).[2]) Вдруге шахісти А-кляси УШК здобули першість 1966 р., А-резерв (В. Майковський, Ю. Маренін, Г. Дворцовий, Р. Рішко, І. Олександрів) — 1953 і 1955 рр., а Б-кляса — 1961 і 1963 років. З приводу цих успіхів інший австралійський шаховий журнал «Шахи в Австралії» писав, що

«Український клюб, належачи до вибраних, давно заснованих шахових клюбів Сіднею, здобув прекрасний рекорд у міжклюбових змаганнях метрополії.»[3])

[1]) «Chess Bulletin», Vol. 6, Nr. 7/IX. 1953, 59.
[2]) «Chess World», Vol. 12, No. 7/VII. 1957, 161.
[3]) «Chess in Australia», Vol. 2, No. 8/VIII. 1967, 11.

Одночасно Український Шаховий Клюб Сіднею успішно виступив у товариських матчах, двічі перемігши сильний Естонський клюб (1955 р. — 7½:4½ та 1956 — 6½:3½), Робітничий клюб Волонґонґа (1966 р. — 18:14) і Параматський шаховий клюб (1969 р. — 11½ : 9½).

Переможні виступи УШК викликали захоплення серед інших українських шахістів, і в передмісті Сіднею Кабаматі за ініціятиви М. Ковальчука був створений філіял клюбу.

З метою популяризації шахового мистецтва Український Шаховий Клюб провів кілька турнірів, до участи в яких запросив «сметанку» — провідних шахістів, колишніх чемпіонів і віце-чемпіонів Сіднею й Австралії: 1956 р. — Г. Кляєс, Дж. Пурді, Я. Шевчик, 1957 — Ц. Й. С. Пурді, Г. Кошніцкі, 1958 — Я. Шевчик, В. Бляйхер (обидва Пурді опинилися на 4-6 місцях!), 1961 — Дж. Кельнер, Б. Берґер (міжнародній шаховий майстер від 1964 р. з Угорщини) і 1966 р. — Дж. Кельнер, Л. Фелл. Оцінюючи значення цих турнірів, поважний шаховий журнал писав:

«Слава Українському Шаховому Клюбові за збільшення числа сильних турнірів, влаштовуваних у Сіднеї! Провідники клюбу були дуже гостинними до всіх учасників, яких частували і чаєм і коржиками. Імена переможців виґравіювані по-українському на срібній чаші. Об'єктивність і тактовність керівника турніру п. інж. М. Строкана знайшла повне схвалення і визнання всіх його учасників.»[1])

Український шаховий клюб «Дніпро» в Мелбурні був заснований з ініціятиви П. Тимошенка. 1958 р. шахісти А кляси — П. Ігнатенко, Л. Авдіїв, Б. Кондра, А. Куціль і П. Тимошенко — здобули перше місце в міжклюбових змаганнях міста. Велику сенсацію викликала блискуча перемога П. Ігнатенка, який грав на першій шахівниці, над чемпіоном Австралії Озольсом (Латиш) і чемпіоном Мелбурна чехом Бастою.

Ф. Кампоманес[2]) — П. Ігнатенко

Дебют Реті

Партія зіграна в чемпіонаті Австралії 1956-1957 рр., Мелбурн, поміщена з примітками міжнароднього майстра, чемпіона світу з шахів по переписці Ц. Й. С. Пурді (C. J. S. Purdy) в «Chess World», квітень 1957 р., сторінка 91.

1. Kf3 Kf6 2. c4 e6 3. g3 b6 4. Cg2 Cb7 5. 0-0 Ce7 6. d3 Tg8.

П. Ігнатенко, бажаючи рокірувати, торкнувся тури. Проти такого порядку пересування фігур запротестував Кампоманес, твердячи, що переставляти треба спершу короля. Доторкнення до тури вимагає ходу тільки однієї тури. Ігнатенко відповів, що його українські предки рокіровку робили, незалежно від того, яка фігура була зрушена першою. Але він був змушений дотримуватися шахових правил.

7. Kc3 d6 8. Фc2 Kbd7 9. d4 c6 10. Td1 Фc7 11. b4 d5 12. Cf4 Cd6 13. C:d6 Ф:d6 14. c5 bc 15. dc Фc7 16. e4 de 17. Kg5 h6 18. Kg:e4 Kpe7 19. Kd6 Tab8 20. K:b7.

Білі переоцінюють вартість наступної комбінації. Міняти доброго коня на слабкого стрільця не було сенсу.

20. ...T:b7 21. b5 K:c5 22. C:c6 Tb6 23. Kd5+ K:d5 24. Ф:c5+ Kpf6 25.

[1]) «Chess World», March 1957, 74-76, February 1958, 45.
[2]) F. Campomanes — національний майстер Філіппін.

Фc4 Фe5 26. Te1 Фf5 27. Tad1 Td8 28. a4 Kpg6 29. a5 Tbb8 30. C:d5.

Тяжко вгадати, яка думка промайнула тут у мозку білих. Часто трапляється, що коли гравець бачить, як вислизає сподіваний виграш, то тратить здоровий глузд і шанси на нічию. Наступне закінчення вигідне для чорних.

30. ...T:d5 31. T:d5 Ф:d5 32. Ф:d5 ed 33. Tb1 Kpf5.

Перехід із пасивного становища до наступу.

34. Kpf1 Kpe4 35. Kpe2 Kpd4 36 b6 ab 37. T:b6 Te8+ 38. Kpf3.

Ризикований хід.

38. ...Te7 39. Tb4+ Kpc5 40. Tg4?

Сподіваючися ослабити королівський фланг, а потім поставити туру на a4. Але його противник — не аматор!

40. ...d4! 41. T:g7 d3 42. Tg8.

Пожадливість покарана втратою темпа.

42. ...Td7 43. Tc8+ Kpd4 44. a6 Te7 45. h4 d2 46. Td8+ Kpc3 47. g4 Kpc2 48. Tc8+ Kpd1 49. Td8 Kpe1 50. Kpf4 Ta7 51. g5 T:a6 52. Kpg4 hg 53. Kp:g5 d1Ф 54. T : d1 Kp : d1 55. h5 Kpe2 56. h6 Kp:f2 57. h7 Tg6+ 58. Kph5 Tg1 59. Kph6 f5.

Білі здалися. Цікаву мандрівку здійснив чорний король по e7, f6 і g6. Думалося, що він піде на h7 і g8, щоб завершити рокіровку, розпочату з тертям і труднощами. Але гра закінчилася раніше.

Українські шахісти Австралії здобували також певні успіхи в турнірах, що їх влаштовували австралійці.

У столиці Південної Австралії місті Аделаїді інж. С. Ваврик знаний як сильний шахіст. Належачи до провідних гравців цього штату, він багато разів захищав його честь у матчах проти інших провінцій Австралії. 1968 р дружина (Е. Паньків, Ю. Чорний, М. Кіналь, А. Онішко, Остапчук, С. Трушкевич, Шабля, Д. Бобик) Українського Шахового Клюбу Аделаїди здобула третє місце в чемпіонаті Південної Австралії.

Згаданий уже гравець Українського клюбу в Мелбурні Л. Авдіїв поділив 1953 року 1-2 місця в чемпіонаті Вікторії та здобув перше місце 1956 року в Мелбурнському шаховому клюбі. П. Ігнатенко — чемпіон Вікторії з блискавичної гри 1958 р. і Мелбурнського шахового клюбу в 1962 році. Л. Авдіїв і Б. Кондра, як найсильніші гравці Вікторії, часто виступають у її дружині проти інших штатів. Вони також не раз здобували призові місця у сильних за складом шахових турнірах. П. Тимошенко, який раніше проживав у місті Перт, здобув 1955 р. першість у чемпіонаті Західньої Австралії. Переїхав 1957 р. до Мелбурна, а в матчі, що відбувся по телеграфу між Західньою і Південною Австралією, «поклав до своєї торби, — як жартівливо звітував журнал „Чесс Ворлд", — скальп Суліка, колишнього польського майстра».[1])

420 Spencer Street, Melbourne.

THE AUSTRALIAN

First place to Ukrainian

The Sydney A Grade competition has been won by the Ukrainian Chess Club. This team put the issue beyond all

CHESS BY FIANCHETTO

[1]) «Chess World», October 1955, 225.

Новий Південний Велс відомий великою кількістю кандидатів у шахові майстри. І саме серед них у Ньюкастлі М. Свищ розділив 1-2 місця у найсильнішому клюбі цього міста в 1962 році, а 1966 р. здобув і звання шахового чемпіона Ньюкастла. Тут же цього року інший український шахіст — В. Дзюрак вийшов переможцем у блискавичному турнірі, випередивши відомого кандидата в майстри та чемпіона Нового Південного Велса в 1966 р. І. Дянгофа, а В. Заяць здобув нагороду за найкращу гру в турнірі на першість Ньюкастла 1966 року. Ці названі три українські шахісти належали до місцевих шахових клюбів і значною мірою сприяли своєю грою здобуттю першости своїх клюбів у дружинних змаганнях міста.

Українські шахісти Сіднею, про які розповідалося вище, відзначилися в багатьох турнірах і матчах. С. Бородайко в 1957 р. був віце-чемпіоном Сіднею і здобув найкращі наслідки в міжклюбних змаганнях 1963 р. — з 11-х партій лише одну зіграв у нічию, перемігши в усіх останніх! Подібного результату досяг також 1961 р. В. Хіцяк (7½ із 8), О. Дикий (1966 р. — 3½ з 10), П. Намурен (1961 р. 10 з 14), О. Радкевич (1968 р. — 9½ з 13) та Я. Шевчик (1955 р. — 7 з 9). Я. Шевчик двічі (1959 і 1966 рр.) здобув звання чемпіона Нового Південного Велсу і виступав на першій шахівниці не тільки проти інших штатів, а й у матчі Австралія—Південна Африка та Австралія — Еспанія. Він також вийшов чемпіоном у кількох блискавичних турнірах свого штату — 1959 р., Ріга «Золотий коник» 1965 р., Український турнір за запрошеннями 1966 р., турнір Поневолених націй 1972 року.

Провідний австралійський шаховий журнал «Чесс Ворлд», характеризуючи його гру й успіхи, писав, що

Я. Шевчик

«Ярослав Шевчик є одним із дуже малого числа грачів, які у міжклюбових змаганнях двічі перемогли Ляйоса Штайнера, хоч Штайнер рідко програє в таких матчах»[1]).

Додамо, що Л. Штайнер був міжнароднім шаховим майстром. Цей же журнал у статті «Данина новим імігрантам»[2]), підкресливши

«вплив европейських іміґрантів, які дали сильний пожвавлюючий поштовх шаховій грі в Австралії»,

з задоволенням зазначив, що місцеве населення

«дихнуло вільніше, коли побачило, як внаслідок прибуття іміґрантів і їхньої участи в австралійському житті шахи здобули стале поважне становище».

В українських часописах Австралії («Вільна думка», «Українець в Австралії»), які докладно освітлюють шахові події, можна зустрінути також імена багатьох інших шахістів. О. Дикий, М. Лугов'як, І. Малинич, С. Плескун, Я. Рудюк, В. Ступницький — усі з Сіднею.

Об'єктивною людяною наставою супроти українців відзначається англомовна австралійська преса. Відомо, наприклад, що в багатьох країнах Західньої Европи про українців згадують лише негативно або тоді, коли хочуть їх облаяти. Для цього знаходять безліч найнісенітніших приводів і ви-

[1]) «Chess World», November 1959, 254-255.
[2]) «Chess World», September 1954, 217.

гадки подають як аргументи. Перелік і спростування їх забрали б багато часу і місця. Де причина ворожости до українства? Чи це залишки нацистської настави заперечення прав інших народів, чи майже традиційні русофільські впливи, що переплітаються з прихованими або й відвертими прокомуністичними настроями, чи сліпа ненависть за приписами старозавітної релігії, — окреме тема. В австралійській пресі, навпаки, про українців говорять не заїкаючись. Так у різних шахових кутках і журналах 1953-1954 рр. поміщено 22 партії українських шахістів. В 1964 р. сіднейський «Сандей Міррор» проголосив конкурс рішень двоходових задач для вшанування пам'яті Віктора Хіцяка. В. Хіцяк, не лише успішно грав у другій дружині УШК, а й здобув багато нагород «Геральда», «Телеграфу», «Міррора» за правильне розв'язання шахових задач і аналіз їх. Так він знайшов побічне рішення в одній задачі, що понад 75 років вважалася за клясичну щодо форми і здійснення теми. Шахові мистці захоплювалися її красою, не бачачи побічної розв'язки, яку знайшов український аматор. 27. березня 1966 р. цей же «Сандей Міррор» відвів три чверті своєї сторінки турнірові за кубок УШК і подав із примітками партію Бородайко-Плескун та Кельнер-Лозинський.

С. Бородайко — Ц. Фонг

Зіграно в чемпіонаті Сіднею 1957 р. «Chess Bulletin» за липень 1957 року, сторінка 446.

1. d4 Kf6 2. c4 g6 3. g3 Cg7 4. Kf3 0-0 5. Cg2 d6 6. 0-0 Kc6 7. Kc3 a6 8. e4 Tb8 9. Tb1 b5 10. cb ab 11. b4 Cg4 12. h3 C:f3 13. C:f3 Фc8?

Цим ходом чорні передають ініціятиву до рук супротивника. Треба було грати в центрі (13. ...e5) з наміром або активізувати свого Cg7 (після 14. de K:e5) або в боротьбі за діягональ h1-a8 (14. d5 Kd4 чи 14. Ce3 Dc8 15. Kph2 Kd7!) з вигодою для себе і виглядами на атаку ускладнювати позицію.

14. e5! de 15. C:c6 ed 16. Ф:d4 Ф:h3 17. Cg2 Фh5.

Тут починається досить тривалий і дуже нудний танець двох королев. Мета білих зрозуміла: розмінятися і реалізувати свою перевагу. Чорні прагнуть зберегти свою королеву для можливого нападу.

18. Фh4 Фf5 19. Ф:f4 Фc2 20. Фd2 Фf5 21. Фg5 Фc2 22. Cb2 h6 23. Фe3 Фf5 24. Фf3 Фg5 25. Ke4!

Вимушує розмін, спрощує становище й облегшує білим виграш партії.

25. ...K:e4 26. Ф:e4 C:b2 27. T:b2 c5 28. bc Ф:c5 29. Te1 e6 30. Фe3 Фh5 31. Фe5 Фg4 32. T : b5 Tbd8 33. Фe4 Ф : e4 34. C:e4.

Чорні піддалися — їхня позиція безвиглядна.

«Chess World», у вересні 1956 р., стор. 205, повідомляючи про чемпіонат Українського Шахового Клюбу в Сіднеї, помістив з примітками Ц. Й. С. Пурді партію Я. Шевчика, виграну проти В. Подера, та партію В. Подер-Бородайко. В січні 1957 р., ст. 20, в лютому 1958 р., ст. 45 — простора інформація про УШК, а в листопаді 1957 р., ст. 254-255 — про українського майстра Я. Шевчика, чемпіона Нового Південного Велсу з його фотом та виграну ним у Ф. А. Кравля партію. Червень-вересень 1966 р., стор. 91 — фото «екс-українця Я. Шевчика» як чемпіона НПВ.

«Chess Bulletin», Vol. 9, Nr. 12/February 1957, офіційний орган Шахової Асоціяції Нового Південного Велса, на першій сторінці широко інформує про український турнір за запрошеннями, а в липні 1957 р., стор. 452, в жовтні 1957, стор. 470-471 поміщує партію Я. Шевчика проти чемпіона світу по пере-

писці Ц. Й. С. Пурді, яку ми передруковуємо, в квітні 1958 р. та грудні 1959 р., стор. 75 — про УШК.

Я. Шевчик — Л. Штайнер

У поданій позиції, що виникла 26. липня 1955 року на першій шахівниці міжклюбних змагань УШК — четвуд у партії Я. Шевчика проти Л. Штайнера після двадцятого ходу чорних, білі мають більше простору і тому кращі можливості для маневрування, підготовки нападу. Та для

далекого виграшу потрібні ще добрі ходи. Гра з сильним противником — а міжнародній майстер Л. Штайнер належав до найсильніших шахістів Австралії — певною мірою сковує ініціятиву усякого гравця. Але не Я. Шевчика, кожен хід якого створює кілька загроз:

21. Фd2 a5 22. g5! hg 23. C:g5+ Крf8 24. Thg1 C:g5 25. T:g5 (Сильніше, ніж 25. Ф:g5, бо хід у партії звільняє поле g1 для Td1 — посилення тиску по вертикалі g!) **Th4 26. Фg2 f6 27. Tg6 Фf7 28. Tgl Th7 29. h4** (Пішак розпочав свій переможний похід) **Tc8 30. h5 Tc5?** (Замість цього нападу на пішака d4 було краще тепер, а також навіть наступного ходу перевести туру на захист — Tc7). **31. h6 gh 32. T:f6 Крe7** (32. ...Ф:f6 веде до програшу фігури: 33. Фg8+ Крe7 34. Ф:h6+ і втрачається стрілець b7 або після 34. ...Фf7 королева — 35. Tg7!) **33. T:f7 T:f7 34. Фg6.** Чорні піддалися.

Ц. Й. Пурді — Я. Шевчик

Потрапити на сторінки фахового видання — мрія кожного науковця, мистця. Партії Я. Шевчика, як і його земляків, утікачів з-під комуністичного режиму в Україні, не раз з'являлися в шахових журналах Австралії. Це є свідченням їхньої мистецької майстерности, вартости як для теорії, так і для навчання. Нижче подаємо партію, надруковану в «Chess Bulletin», жовтень 1957 р., сторінка 470, з примітками майстра М. Е. Голдстейна. М. Е. Голдстейн — видавець «М. С. О.» — модерних шахових дебютів, партій А. Альохіна і т. д., третій (1929 р.), після Ятеса і Вінтера, шахіст Англії. Від 1930 р. в Австралії, де 1937 р. завоював звання чемпіона країни. Ц. Й. Пурді (C. J. Purdy) — міжнародній гросмайстер із шахів по переписці («Шахматный словарь», Москва — 1964, стор. 418).

Рідко трапляється, що міжнародній майстер та чемпіон світу з шахів по переписці потрапляє в пастку вже на 14-му ході. Саме це сталося у слідуючій партії, що закінчилася гарною перемогою Я. Шевчика, знавця дебютів. Грано в третьому турі чемпіонату Нового Південного Велсу 12. 9. 1957 р.

1. c4 Kf6 2. Kc3 c5 3. e4 d6 4. Kge2 Kc6 5. d4 cd 6. K:d4 g6 7. Ce2.

Зручною перестановкою ходів Пурді перевів партію із англійського початка у систему Мароці сіцілійського захисту, не давши чорним змоги здійснити модерну контратаку за допомогою Kh6 і f5. Півстоліття тому, за часів класичної позиційної гри, вважалося, що білі мають виграну партію, бо можуть паралізувати захист чорних, закріпивши свого коня на d5. Тепер відомо, що чорні, здійснюючи тиск на c4 за допомогою руху

своїх пішаків a6 і b5, мають достатню контргру.

7. ...Cg7 8. Ce3 0-0 9. 0-0 Cd7 10. Kb3 Фc8 11. f3 Ke5 12. Tc1.

Готуючи пастку, білі самі потрапляють у викопану ними ж яму. Як видно з гри, білі повинні були захищати пішака c4, переводячи коня на d2.

12. ...K:c4 13. C:c4 Ф:c4 14. Kd5 K:d5!

Багато гравців надто шанобливо цінують свою даму і не користуються нагодою поміняти її на кілька фігур, що відповідають своєю вартістю. За однакової позиції тура, стрілець і пішак майже рівні своєю ціною (силою) з королевою. Але тут чорні здобувають більше.

15. ed. Коли 15. T:c4 K:e3 16. Фc1 K:f1, то не можна брати коня ні кролем, ні королевою, бо внаслідок наступної зв'язки (Cb5) втрачається тура. Якщо ж тура йде з поля c4, то стрілець захищає коня. Цікаве становище: кінь не може втекти, але й білі не можуть його забрати! Отже, білі останнім ходом погодилися на втрату пішака, змарнувавши при цьому багато часу на обміркування.

15. ...Фa6 16. Tc7 Cb5 17. Tf2 Ф:a2 18. T:b7 Tfb8! 19. Kc1 Фa1 20. T:e7 Ca4! Чорні фігури опановують шахівницею і становище білих безнадійне. **21. Фe1 C:b2 22. T:b2** (Інакше 22. ...C:c1 23. C:c1 Tb1 24. Tf1 Cb5 і виграш.) **22. ...Ф:b2 23. Te4 Фc2 24. Фa5 Tb2 25. Tg4?**

Вирішальна помилка, зроблена через брак часу в програній позиції...

25. ...Фd1+ 26. Білі здалися.

Я. Шевчик провів усю партію дуже добре.

Також у наступні роки шахова преса Австралії писала про українців:

«Chess in Australia», Dec. 1966, 4 — про перемогу Я. Шевчика в чемпіонаті Нового Південного Велсу, в серпні 1967 р., стор. 11 — про УКШ.

«Sydney Morning Herald», 31. січня 1957 р. — про влаштований Українським Шаховим Клюбом турнір за участи найсильніших, міжнародньо визнаних шахістів Сіднею, 24. 2. 1958, 10. 3. 1958, 8. 8. 1966. 15. 10. 1966, 18. 11. 1966, 26. 11. 1971, 19. 11. 1972 р. — про Український Шаховий Клюб та українських шахістів, а 20. листопада 1966 р. — про перемогу Я. Шевчика, який «походить з України», 4. грудня 1967 р. — його фото.

«The Australian», 10. серпня, 14. жовтня, 11. і 18. листопада 1966 р., 24. вересня 1969 р., 22. січня 1975 р. — про українських шахістів, й у заголовку — про чемпіона Я. Шевчика.

«The Courier Mail», 9. травня 1967 р. — фотографії чемпіонів штатів Австралії, а серед них чемпіона Нового Південного Велса Я. Шевчика.

«Daily Telegraph», 11. березня 1958 р. — про українських шахістів.

«Sunday Telegraph», 14. лютого 1962 р. — про Український Шаховий Клюб у Сіднеї і його гравців.

Наведений перелік згадок про українських шахістів у газетах Австралії, зрозуміло, неповний. Але й він свідчить, що в демократичних та людяних умовах навіть на чужині українці мають більше визнання, а в своєму розвитку і служінню українству — більше можливостей, ніж «на нашій, не своїй землі», на Батьківщині, де наших шахових ґросмайстерів, як, зрештою, й учених, артистів, спортсменів, співаків — цвіт талантів українського народу називають киянами, харків'янами, львів'янами, одеситами і т. п., й рідко коли українськими...

Інж. Зенон Новосільський — Дж. Бовдлер (J. Bowdler)

Зіграна в чемпіонаті провінції 1961 року. Надрукована в «Chess Bulletin», січень 1962 року, сторінка 86.

1. d4 d5 2. c4 e6 3. Kf3 Kf6 4. e3 Ce7 5. Kc3 0-0 6. Cd3 Kbd7 7. 0-0 b6 8. cd K:d5 9. Фc2 K7f6 10. a3 Cb7 11. e4 K:c3 12. bc g6 13. Te1 c5 14. Ch6 Te8 15. Cb5 Kd7 16. Tad1 Фc7 17. Фa4 Ted8 18. d5 a6 19. Cf1 b5 20. Фc2 ed 21. ed Kb6 22. c4! bc 23. Фc3 Cf8 24. C:f8 T:f8 25. d6 Фc8 26. Фa5 Фc6 27. Ke5 Фb5 28. Фc3 Фb3 29. Фa1! f6? 30. Tb1 f5 31. T:b3 bc 32. Фb2 Cd5 33. Kg4 Tac8 34. Kh6 мат.

М. Луговик, УШК — Ц. А. Янґ (C. A. Young), Четвуд 2

Зіграна на п'ятій шахівниці змагань дружин А-кляси 1954 р. Опублікована в «Chess Bulletin», Vol. 7, No. 3. травень 1954 р. й у «Weekly Times» 30. червня 1954 року.

1. c4 e5 2. f4 Cc5 3. Kf3 d6 4. Cc4 Kc6 5. f5 Kf6 6. d3 0-0.

Передчасна рокіровка (треба було спершу зіграти 6. . . .h6) дає змогу білим на довгий час зв'язати (паралізувати) фігури супротивника, пожертвувати коня за два пішаки і створити виграну позицію.

7. Cg5! h6 8. Ch4 Kph7 9. g4! g5 10. K:g5+ hg 11. C:g5 Tg8 12. h4 Cd4? 13. c3 Cc5 14. C:f7 Tg7 15. Cg6+ Kpg8 16. h5 Kpf8 17. h6 Tg8 18. h7 Th8 19. Ch6+ Kpe7 20. Cg7 Cd7 21. g5 Ke8 22. f6+.

Чорні здалися.

Український Шаховий Клюб в Аделаїді офіційно засновано в 1962 році за ініціятиви інж. Я. Михайлишина, О. Найка і М. Кіналя. Через два роки після заснування клюб здобув перше місце в змаганнях дружин Б кляси Південної Австралії. 1968 року твориться шахова дружина А-запасу, а 1973 р. — ще й команда А-кляси. Шахісти цієї дружини здобули 1976 р. першість Південної Австралії в своїй клясі.

Подане нижче фото зроблене на відзначенні цього успіху.

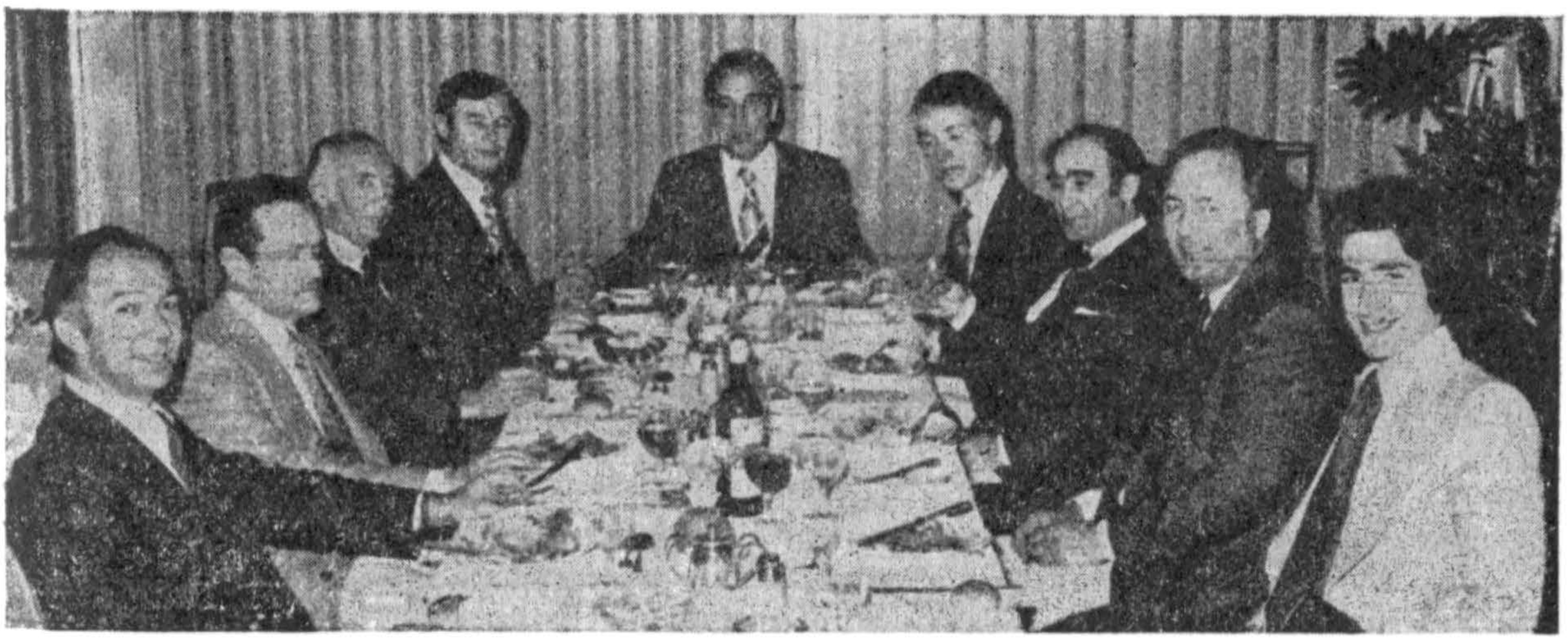

По середині сидить голова Українського Шахового Клюбу в Аделаїді М. Кіналь, меценат українських шахістів Південної Австралії, ліворуч від нього — Р. Ковлей, П. Станбула, М. Бовкун, Н. Вас; праворуч — В. Поліщко, Я. Чорний, Б. Кочмар, інж. С. Ваврик.

Д. Бобик, В. Ворончак, В. Дехтяр, А. Олесницький, Е. Паньків, В. Тарнавський і С. Трушкевич не потрапили в обектив фотоапарата й їх нема на знимці.

В клясі А Українського Шахового Клюбу Аделаїди грали: Н. Вас, Р. Ковлей, інж. С. Ваврик, Я. Чорний, Б. Кочмар, М. Кіналь, а в Б-клясі — В. Дехтяр, Б. Тарнавський, С. Трушкевич, А. Олесницький і В. Ворончак.

Головна заслуга в зразковій організації й діяльності Українського Шахового Клюбу в Аделаїді, його помітних досягненнях належить Мирославу Кіналю та Ярославу Чорному.

С. Плескун — В. Струїс (W. Struis)

Нижче подана партія (Сіцілійський захист) виграна українським шахістом у міжклюбових змаганнях. Подаємо її з «Chess in Australia» 8, Vol. 5, серпень 1970 р., стор. 198, де поміщена також заключна діяграма.

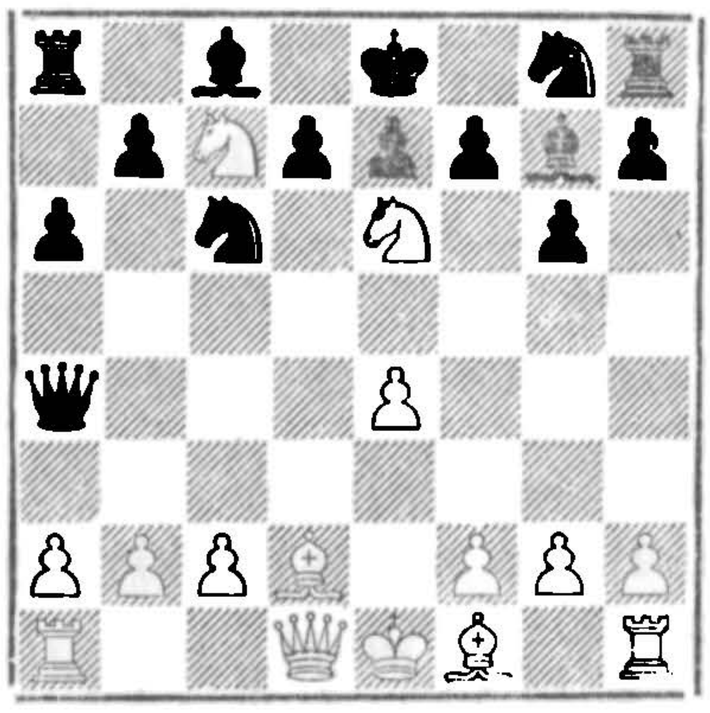

1. e4 c5 2. Kf3 Kc6 3. Kc3 g6 4. d4 cd 5. K:d1 Cg7 6. Ce3 Фb6 7. Kcb5 a6? (Чорні повинні б розмінювати фігури на d4.) **8. Ke6! Фa5+ 9. Cd2 Фa4? 10. Kbc7 мат!**

За нашими напевно неповними підрахунками, австралійські журнали надрукували на своїх сторінках з 1950 по 1970 рік 102 партії українських шахістів, з того 35 партій Я. Шевчика, 18 — Б. Дякова, 8 — С. Бородайка, по 7 — Л. Авдієва і П. Ігнатенка. Цікаво відзначити, що коментатори намагаються точно передати вимову прізвищ українських грачів. Так до прізвища «Бородайко» додано, що друга його частина позинна вимовлятися так, як перший склад прізвища аргентінського гросмайстра Найдорфа. Частина партій коментована міжнародніми шаховими майстрами, які не бояться називати українців українцями. Так, М. Е. Голдстейн помістив у двох австралійських виданнях партію М. Луговʼяка проти Ц. А. Янґа з своїми примітками, в яких переможця він називає українським грачем. Також чемпіон світу по переписці Ц. Й. С. Пурді, як видно з передрукованої й у нас із його приміт-ками партії Ф. Кампоманеса проти Петра Ігнатенка, говорить про українських предків нашого земляка.

Грають (зліва направо): Р. Б. Якубовський, З. Новосільський, М. Івасик. За другим столом: Т. Лозинський — М. Мінджоса (білі), І. Лисий — Г. Дворцовий, П. Мороз — Д. Гаскоз. Стоять: Б. Антонович, Ю. Скорик, Я. Шевчик і Б. Кондра.

За минулі роки значно піднісся рівень, сила і мистецтво гри шахістів Австралії. В шаховому житті провід перебрало нове, молоде покоління, збагачене досвідом попередників, певне в своїх силах. Про це свідчать їхні успіхи з міжнародніх шахових турнірах й олімпіядах. Безперечно, в розвитку шахового мистецтва в Австралії лежить також частка українських шахістів, що як політичні еміґранти знайшли пристановище на далекому від поневоленої України, але гостинному п'ятому континенті світу.

УКРАЇНСЬКА КРЕДИТОВА СПІЛКА

KARPATY UKRAINIAN CREDIT UNION LIMITED

27 – 29 CHURCH STREET, LIDCOMBE, N.S.W. 2141

AUSTRALIA

Забезпечення майбутнього.

Поради у фінансових проблемах.

Обслуга в рідній мові.

Це все знайдете в Українській Кредитовій Спілці «Карпати»!

Привіт Землякам!

Українська Кредитова Спілка

-

Шахи в Українській СРР

Гросмайстри

М. Литинська (Львів).

О. Білявський (Львів), Й. Дорфман (Львів), Г. Кузьмин (Ворошиловград), А. Михальчишин (Львів), С. Палатник (Одеса), І. Платонов (Київ), О. Романишин (Львів), В. Савон (Харків), В. Тукмаков (Одеса).

Міжнародні майстри

О. Андрієва (Харків), Л. Муленко (Запоріжжя), Л. Семенова (Київ).

Ю. Авакаєв (Миколаїв), К. Лернер (Одеса), М. Подгаєць (Одеса).

Майстри

Л. Ідельчик (Харків), Л. Куликова (Дніпропетровськ), Е. Малинова (Київ), Т. Морозова (Одеса), Л. Якір (Київ).

Д. Абакаров (Київ), В. Адлер (Івано-Франківськ), А. Бангієв (Севастополь), А. Банник (Київ), Е. Бахматов (Дніпропетровськ), В. Бейм (Одеса), В. Билинський (Львів), В. Богданов (Одеса), Е. Будович (Херсон), В. Бутурин (Львів), А. Вайсман (Харків), М. Васильєв (Одеса), А. Вінир (Київ), В. Вінкель (Донецьк), А. Волчок (Миколаїв), Д. Гергель (Дніпропетровськ), С. Гершман (Київ), В. Грохотов (Кременчук), В. Гуревич (Дніпропетровськ), М. Гуревич (Львів), О. Донченко (Київ), В. Єршов (Дніпропетровськ), В. Желяндинов (Львів), В. Жидков (Київ), Л. Зайд (Львів), А. Замиховський (Київ), О. Загура (Київ), А. Зільберберг (Одеса), Ю. Зимин (Миколаїв), Ю. Зуїв (Київ), В. Зурахов (Київ), А. Іванов (Чернігів), І. Калинський (Харків), А. Каминик (Одеса), Л. Каплун (Тернопіль), С. Квятковський (Харків), Б. Клюкин (Селидово), Б. Коган (Львів), Н. Копаєв (Чернівці), А. Косиков (Київ), А. Костюченко (Київ), Ю. Коц (Донецьк), Я. Курасс (Київ), Ю. Лазарев (Київ), М. Левін (Київ), Н. Легкий (Одеса), Н. Ленчинер (Чернівці), Е. Литвин (Харків), Я. Лойфенфельд (Київ), А. Лопухин (Дніпродзержинськ), А. Макаров (Харків), В. Марченко (Ворошиловград), А. Мачульський (Харків), І. Микляєв (Харків), О. Милютин (Одеса), З. Міньківський (Київ), Е. Маргулис (Київ), Н. Мчедлов (Харків), М. Некрасов (Львів), Ю. Николаєвський (Київ), А. Новопашин (Дніпропетровськ), В. Охотник (Дніпропетровськ), Н. Пантелеєв (Одеса), В. Пересипкін (Київ), Р. Романовський (Одеса), Ю. Ростовцев (Дніпропетровськ), Е. Ротштейн (Львів), Ю. Сахаров (Київ), А. Серебрийський (Харків), В. Скоторенко (Горлівка), Ю. Сімкин (Львів), Б. Таборов (Київ), В. Тельман (Херсон), В. Токарев (Одеса), В. Туманок (Київ), М. Усачий (Київ), І. Фойгель (Київ), М. Фридинський (Ворзель), Б. Хануков (Харків), Н. Чернин (Харків), Н. Шальнев (Одеса), М. Шер (Чернівці), В. Шияновський (Київ), А. Шмирин (Ільїчевськ), В. Школа (Дніпропетровськ), П. Штернберг (Чернівці), Г. Щербаков (Дніпропетровськ).

(За станом 1980 року)

ШАХОВА УКРАЇНА ПІД ГНІТОМ РОСІЙСЬКОГО ШОВІНІЗМУ

Де основою взаємин є не комуністичне насильство, здійснюване під гаслом диктатури пролетаріяту, не панування «старшого» над іншими «рівними», а прагнення до рівности народів, там не може бути ненависти між ними і ґрунту для взаємопоборення, нацьковування. В усіх галузях СССР помітні прояви нацизму росіян. Вже перша строфа гімну Совєтського Союзу оспівує велич їхньої батьківщини:

«Союз нерушимый республик свободных
Сплотила навеки **Великая Русь**.»

Зрозуміло, що гімни всіх національних республік СССР луною вторять це принизливе для інших звеличування батьківщини одного народу, вихвалювання однієї нації — росіян. Плазуючі холопи Української ССР в своєму гімні віддано, як то заведено після «возз'єднання» України з Росією, в три погибелі згинаються перед паном:

«Нам завжди у битвах за долю народу
Був другом і братом **російський** народ!»

Сказане в державних гімнах на всі лади наобридливо по-нацистському повторює злива пісень, що оспівують «Росію, вітчизну Леніна» (слова К. М'яскова), Росію — проторювача шляху до комунізму, маяк світу і т. д., і т. п. Після другої світової війни у болгарському місті Пловдиві був споруджений пам'ятник російському «воїну-визволителю». І назвали його іменем «Альоша», а російський композитор Е. Толмановський з поетом К. Маншенкіним написали пісню про нього «Альоша — Болгарии русский солдат», так ніби совєтська армія складалася виключно з росіян...

На Заході є кількадцять країн, в яких живуть різні народи. Наприклад, Швайцарію творять французи, німці, італійці, ретороманці; Бельгію — валонці і фламандці. В Канаді проживають англійці, французи, німці, українці. На півночі Італії суцільною масою живуть німці (тирольці). Також у деяких т. зв. соціялістичних країнах спілкуються різні народи і народності. Сама назва «Чехо-Словаччина» вказує на те, що цю державу складають два народи. В Югославії проживають серби, словенці, македонці, хорвати, чорногорці та інші. І ні в одному з гімнів цих держав, незалежно від того, чи в них капіталістичний чи соціялістичний лад, нема вихваляння якогось народу. Навіть расистська Південно-Африканська Республіка не ставить на перше місце білих, щонайменше в своєму державному гімні.

В СССР — понад усе «Великая Русь», російський народ!

І це переноситься також у мистецтво, в шахи!

Історія шахів в Україні дотепер ще не мала свого дослідника — світу невідомі праці на цю тему. Внаслідок панування імперіялістичних концепцій і російських і західних істориків Україну розглядають як частку Російської імперії.

Після перемоги Жовтневої революції шахи були підпорядковані інтересам російського большевизму, поставлені на службу поширення комуністичних

ідей. політиці росіян у КПСС. Провідною лінією діяльности став висліз чеміста М. В. Криленка, який очолив шаховий рух СССР, про те, що всіляка аполітика являє собою політику, а боротьба з політикою є політичною боротьбою, яка, стверднмо на основі законів країни диктатури пролетаріяту, карається жорстокіше, ніж кримінальні злочини. Саме тому советська шахова організація відповіла 1925 р. рішучою відмовою на запрошення приступити до ФІДЕ, бо, мовляв, ця «організація формально аполітична, а фактично ворожа інтересам робітничої кляси», і стала членом т. зв. Робітничого шахового інтернаціоналу (Шахінтерн з осідком в Ієні, Німеччина), а з 1929 р. — Червоного Спортінтерну. 1947 року, переступивши через трьох членів ФІДЕ — дружини прибалтійських республік Естонії, Латвії і Литви — СССР ввійшов до Міжнародньої шахової організації (ФІДЕ), бо вже мав змогу виховати в себе шахістами провадити і здійснювати свою політику.

За початкову дату історії шахів в СССР вважають 1920 рік, коли Всевобуч, установа, що відповідала за проведення в життя загального військового навчання (**всеобщего военного обучения**) організував перший за советської влади в Москві турнір шахістів цього міста і Петербурґа. Російські нацисти з КПСС, препаруючи історію, твердять, що в жовтні 1920 р. в Москві була проведена перша Всеросійська шахова олімпіяда, яка «стала першим змаганням всесоюзного характеру, першим чемпіонатом советської країни»[1]). Але навіть советські дані свідчать про інше: низка республік, народи яких використали розпад царату й Російської імперії для самовизначення і проголошення своєї незалежности (Вірменія, Грузія, держави Прибалтики і Середньої Азії, Україна), не брали участи в цьому «першому змаганні всесоюзного характеру», бо перебували в стані війни з комуністичною Росією (РСФСР), яка щойно згодом стала однією з п'ятнадцяти республік СССР. За комуністичними даними «советська влада у Вірменії перемогла 29 листопада 1920 року»[2]), а в Грузії — 1921 року[3]). СССР створений на «І-му Всесоюзному з'їзді рад 30 грудня 1922 року»[4]).

Отже, незважаючи на те, що в жовтні 1920 р. в природі фактично ще не існувало СССР, турнірові двох міст Російської республіки росіяни, вважаючи Росію і СССР за одне й те ж саме, дали назву «першого чемпіонату советської країни». Саме тому звідси ведеться нумерація чемпіонатів СССР і шахову першість 1924 р. Советського Союзу вже називають 3-м чемпіонатом СССР. В червні 1923 р. відбувся І-й всебілоруський шаховий чемпіонат, на початку 1924 р. — чемпіонат України. Але числення ведеться не від них! Ця советська дезінформація, що спрямована на замовчування боротьби неросійських народів проти російського панування до 1922 р., набула прав громадянства у західних виданнях і її жертвою стають сумлінні автори — так німецький гросмайстер В. Унцікер покликується, наприклад, у «Münchner Merkur» (Nr. 126/16.-18.1978/XIII) на шахову «першість СССР 1920 року» — «UdSSR Meisterschaft 1920». Продовженням цієї дезінформації є твердження про те, що «А. Альохін по праву вважається за найкращого шахіста Советського Союзу»[5]) і що чемпіоном світу «1927-1935 рр. був Альохін (**СССР**)» — («Süddeutsche Zeitung» Nr. 241/1978).

---

[1]) А. Котов, М. Юдович: «Советская шахматная школа», Москва — 1955, сторінка 29.

[2]) «Шахматный словарь», Москва — 1964, стор. 41.

[3]) Там же, сторінка 47.

[4]) «Энциклопедический словарь» БСЭ, Москва, т. III, стор. 274.

[5]) Dr. J. Silbermann / W. Unzicker «Geschichte des Schachs», Мюнхен — 1925, сторінка 320.

У червні 1923 р. в Москві проведено новий з'їзд і засновано Всеросійський шаховий союз, управа якого складалася з дев'ятьох осіб: по три представники від Москви, Петербурґа і провінції.

Третій шахово-шашковий з'їзд — названий уже всесоюзним — відбувся 1924 року. Створений на ньому керівний орган — **Всесоюзна** шахова секція ввійшла до Найвищої ради фізичної культури **РСФСР**. Отже керівництво шаховим рухом усіх республік СССР було офіційно підпорядковане інтересам Російської федерації. 1927 р. до складу правління Всесоюзної шахової секції введено представників Української ССР, Закавказзя, Москви, Ленінграда та інших організацій, залежних від адміністрації РСФСР. Але й далі Всесоюзна шахова секція підлягала Найвищій раді фізичної культури РСФСР. Щойно 21. 6. 1936 р. схвалено постанову про створення Комітету в справах фізкультури і спорту при Раді народних комісарів (уряді) СССР.

Незважаючи на формальні зміни в структурі керівництва шаховим рухом СССР та переміни їхніх назв, залежність шахового руху неросійських республік від росіян залишалась незмінною дотепер. Підпорядкування або, точніше сказавши, визиск неросійських шахістів, мистецьких талантів національних республік СССР на збільшення слави Росії набуло ще більш відвертих, потворно-шозіністичних форм, ніж у найпохмуріші часи політики обрусіння, здійснюваної російськими реакціонерами за царату.

У шаховій літературі, виданій в Українській ССР українською мовою, насвітлення історії шахової гри в Україні розпочинають з часу вибуху більшовицької революції 1917 р. і ствердження влади комуністів. Дослідження шляхів принесення шахів на наші землі, поширення їх нашими предками в Київській Русі — сучасній Україні, а згодом за її межі — на північ, пізніше у Московщину, частинно теперішню Росію залишається привілеєм вчених інститутів АН СССР, які, згідно з настановами керівництва КПСС, виходять із великодержавних російських концепцій і все минуле на території слов'ян СССР розглядають і тлумачать, як історію Росії, російського народу. І ця хибна, ворожа не лише до минулого, а й теперішнього неросійських народів Совєтського Союзу, тенденція поширюється і насаджується також на форумах різних міжнародних організацій, зокрема ООН. Так, наприклад, у Бібліотеці шедеврів европейської літератури, що видається з рамени ЮНЕСКО, російське письменство буде представлене «Словом о полку Ігоревім». Повідомляючи про це обкрадання України і Білорусії, яким також, за совєтським тлумаченням для внутрішнього, в СССР, вжитку, належить цей героїчний епос, створений автором, що походить із Галичини, ТАСС («Радянська Україна», №39/15. 2. 1979 р.) говорить про велике поширення російської культури в усьому світі.

До безконечности наобридливо повторюється про велич російських шахістів, «вітчизняної школи». Так, наприклад, знаний уже нам російський націст із квитком члена компартії і депутата Верховної Ради в кишені А. Котов на одній сторінці (87) «10 чемпионов мира», захлинаючись, тричі вихвалює «російського чемпіона світу» Альохіна, промовчуючи, що він у той час, вживаючи їхньої термінології, був «натуралізованим французом» і ворогом комуністичної системи. Також це промовчування красномовне — совєтські російські автори підкреслюють в Альохіні найважливіше для них — «руськість», яку російський шаховий геній одначе не розумів так однобічно і примітивно, як це здійснюється тепер за інструкціями теперішніх ідеологів КПСС. Приналежність до їхньої національної спільности ці росіяни стверджують надокучливо-нацистським чином, постійно, наобридливо наголошуючи, підкреслюючи, що такий ось є «визначним російським», «видатним російським»,

«геніяльним російським» і т. д. письменником, композитором, шахістом і т. д.

Також в останній, одній із багатьох монографій про М. Чигорина на 312 сторінках, поряд з розповідями про життєвий і творчий шлях шахового майстра, подано 63 його партії, з яких програно ним — лише три: одну внаслідок прострочки часу, а в двох він дав грубого зівака. Серед наведених партій програш складає менше 5%. Таке спотворене змалювання образу М. Чигорина, що його тут не називають інакше, як великим або геніяльним російським чемпіоном, підпорядкозане меті шовіністичного виховання російської шахової молоді, прищеплення їй бредової думки про непереможність «вітчизняного». Також із педагогічної точки зору таке насвітлення шкідливе, бо більш повчальними, ніж «блискучі» перемоги, можуть бути програні партії, яких М. Чигорин мав досить у зустрічах з визначними шахістами свого часу, чому й не став «першим російським чемпіоном світу»[1]. Він був «кроликом для дослідів» комбінаційної майстерности багатьох його шахових супротивників. Повчальна перемога англійського гросмайстера Д. Дакерна над М. Чигориним у Відні 1898 р., блискуча каскада жертв із наступним виграшем у дебюті німецького гросмайстера Я. Мізеса в Остенде 1909 р. та багато інших дотепер не сходять із сторінок шахової літератури на Заході.

Інше тлумачення, твердять винахідники «советської шахової школи», то не «лише вираз наївного нерозуміння творчих стремлінь і поглядів російського чемпіона». «Саме тому Боголюбов в одній із своїх статтей з історії твердив, що Чигорин „по суті не був позиційним гравцем". І вже цілком по-блюзнірському лунають наступні слова Ю. Боголюбова в тій же статті: „На противагу своїм сучасникам Штайніцу і Таррашу Чигорин не створив цілісної закінчєної школи." Всупереч цим міркуванням тепер уже любителям шахів у всіх країнах світу ясно, що Чигорин був видатним прогресивним діячем шахової культури, що на чигоринських запозітах зросла передова російська шахова школа, яка набагато випередила всі „школи" і „школки" в капіталістичних країнах. Погляди Чигорина на стратегію і тактику шахової боротьби набагато випередили псевдонаукову школу Штайніца і Тарраша.»[2])

На чужині нема можливостей познайомитися і вивчити все, що написав Ю. Боголюбов. Якщо советські автори вище полемізують із книгою українського майстра «М. Чигорин», про яку у нас була мова в розділі «Ю. Боголюбов», то чому вони називають її «статтею з історії»? Коли ж мається на увазі невідома нам «стаття з історії» Ю. Боголюбова про М. Чигорина, то це є свідченням, що він повторив у ній уже сказане, вказуючи, очевидно, цим повторенням на значення висловленого. В нападках же советських авторів на «псевдонаукову школу Штайніца і Тарраша» відчутний шок росіян від ударів, яких вони зазнали від німецької армії у війні 1941-1945 рр. Двадцять років перед цією критикою київський шахіст В. А. Раузер[3]), цей «клясик де-

---

[1]) Е. Васюков, А. Наркевич, А. Никитин: «М. Чигорин», Москва — 1972.

[2]) А. Котов і М. Юдович: «Советская шахматная школа», Москва — 1955, сторінка 63.

[3]) В. А. Раузер (1908-1941) в четвертій першості України 1927 р. дев'ятнадцятирічним зайняв друге місце, після О. Селезнева. Це досягнення повторив у 6-й шаховій першості України, а в 7-й 1933 р. здобув (разом із Королевим) 1-2 місця. Кількаразовий чемпіон Киева. Через хворобу від 1937 р. не брав участи в турнірах. Переселений до Ленінграда, помер у перші місяці блькади цього міста. «Р. був видатним теоретиком, — стверджує „Шахматный словарь", Москва 1964, стор. 317. — Багато з його відкриттів у галузі дебюта ще дотепер служать важливими віхами, що визначають методи дебютної стратегії.»

бютної теорії», виступив із запереченням поширюваної вже тоді в СССР думки про німецького шахового теоретика З. Тарраша як про такого, що ніби не зрозумів шахових ідей сучасної йому теорії («Шахматы в СССР» за 1934 рік).

«Навпаки, — твердив В. Раузер у статті „На захист шахового класицизму", — наша епоха покищо не змогла зрозуміти й оцінити Тарраша, бо відійшла від класичної школи, яка дає повний простір комбінаційної стихії тому, хто вірить у непорушність засад цієї школи і здібний виявити можливості позиції до самісінького кінця. Мій багаторічний аналіз і допомога групи київських шахістів привели мене до висновку, що класичний стиль являє собою синтезу позиційної й комбінаційної гри.»[1])

Звичайно, міг помилятися і Штайніц, і Тарраш, і Чигорин, а також і Боголюбов в оцінці Чигорина. Але совєтські автори не ставлять за свою мету пошук істини. Подібно тому, як за життя М. Чигорина російські реакціонери використовували його талант для своїх цілей, так і сучасні нам російські нацисти з квитками членів КПРС у кишені беруть М. Чигорина на свої озброєння для доказу вийнятковости росіян, «передової російської шахової школи» і тому подібних нісенітниць. З тією ж метою вони прагнуть підпорядкувати собі й славу неросійських шахістів:

Г. С. Сальве (1862-1920), наприклад, називають «польським майстром, одним із найсильніших шахістів Росії початку XX віку»[1]), а до заслуг великого чеського шахіста Дураса Ольдриджа (1882-1957) відносять його пошану до «чигорінських традицій» і те, що він **«нашу** країну відвідав ще 1913 року. За його участи були проведені невеликі турніри у Варшазі»[2]). Отже російські комуністи до своєї, «нашої країни» зараховують і Варшаву. І не лише Варшаву. У гаслі про видатного американського гросмайстра Ф. Маршала (1877-1944) також говориться, що «Маршал не раз відвідав **нашу країну**. В 1908 році відбулися його виступи в Лодзі, а 1912 р. — гастролі в Прибалтиці»[3]).

Таким чином насильно загарбані російським царатом землі сусідніх народів, що в 1917 році здобули незалежність і визнання в своїх самостійних державах, а деякі формально ще й тепер є суверенними (Польща), для російських комуністів залишаються їхньою — «нашою країною»! Продовження імперіялістичної політики Російської імперії в минулому знаходить відзеркалення у висловлюваннях російських комуністів про Східню Прусію з її центром Кеніґсберґом (тепер Калінінград — помість старорускього «града»-міста з прізвищем першого російського президента М. Калініна) як Росію. Коли б ЦК КПСС не був речником російських шовіністів, то повністю відступив би Східню Прусію під адміністрацію поляків, які в боротьбі з тевтонськими рицарями та їхніми нашадками зазнали більших втрат, ніж москалі, або включив би її до суміжних республік Прибалтики, що на досить великому просторі відділяють ці недавні німецькі землі від Російської федерації. Та де там! Шахістів цих народів, які відстояли або відстоювали свою національну самобутність у боротьбі проти політики обрусіння, совєтські органи називають російськими, хоч вони вимушено були підданими осоружного їм чужого ладу ворожої держави — Росії. І, навпаки, видаючи росіян

[1]) «Шахматы в СССР» 6/1975, сторінка 21.
[1]) «Шахматный словарь», Москва — 1964, сторінка 331.
[2]) Там же, сторінка 255.
[3]) Там же, сторінка 283.

за якийсь вийнятковий народ, втікачі з Росії, хоч на чужині й набули громадянство тих країн, де знайшли притулок (Альохін помер як «натуралізований» француз) — залишаються для них росіянами...

За совєтською пресою до «відомих **російських** шахових композиторів» належить («На шахівниці три королі» в газеті ЦК КП України «Сільські вісті» ч. 55, за 5. 3. 1980 р.) також Карл Артур Леонід Куббель (1891-1942), перший етюд якого побачив світ 25. грудня 1905 р. в «Sankt-Peterburger Zeitung». Як видно з архіву, свій щоденник він вів німецькою, для нього рідною, мовою[3]). Леонід Куббель — автор понад 2 800 творів. Його два рідні брати також шахові проблеміст: Арвід (1889-1941) опублікував понад 500 композицій, Євген (1894-1941) — близько 150. Із приміток О. Селезнева до рішень власних етюдів знаємо, що український автор високо шанував Л. Куббеля і не раз покликувався на нього як на великий авторитет. За громадянством Л. Куббеля можна було б називати «відомим **совєтським** шаховим композитором». Але російським шовіністам цього не вистачає і вони роблять із німця «відомого **російського** шахового композитора», подібно тому, як вони без вагань знищили Автономну республіку німців Поволжя, а на початку війни з Гітлером заарештували всіх німців, навіть активних комуністів, в європейській частині СССР і заслали їх або до Азії, або до штрафних батальйонів на фронт, заборонивши видавати для них будь-що німецькою мовою, посиливши одночасно заклики до вояків Німеччини переходити на бік совєтської влади, що борється за інтереси «трудящих всього світу».

До «основоположників вітчизняної (російської) школи»[4]) зараховуються також Карло Яниш (1813-1872), Еммануїл Шифферс (1850-1904) та інші подібні «росіяни». І що про це насильство російських шовіністів мовчать в СССР, то це або свідоцтво призвичаєння дихати зіпсованим повітрям у в'язничній камері, або наслідок усебічного терору.

В парі йде й обкрадання неросійських народів та замовчування кривавого минулого Росії. Ось кілька фактів, які заперечують, зокрема, пріоритет росіян у шаховому мистецтві й поширення його ними серед народів:

Перше стикнення місцевих мешканців Камчатського півострова з росіянами відбулося наприкінці XVII сторіччя. Але одночасно було б вельми ризиковано приписувати їхнє знайомство з шаховою грою впливові москалів. Надзвичайна віддаленість Камчатського півострова, зрозуміла річ, перешкоджала встановленню відносно міцних зв'язків із туземним населенням з боку суходолу. Характерно, що для зв'язку з зовнішнім світом мешканці Камчатки користувалися каліченою англійською мовою, знайомою їм, очевидячки, від англійських моряків, а також внаслідок зносин із близькою звідси Аляскою.

Про велике поширення шахів серед тубільних народів Сибіру і досконалу гру шахістів Бурятії, які перемагали найсильніших гравців із Росії, згадують декабристи, заслані сюди на каторгу. Першими носіями шахової культури серед бурят, як і серед інших груп монгольського народу, були лами з Тібету, що відвернули їх від шаманства і прищепили релігію Будди.

Одули в наш час перебувають на кордоні Далеко-Східнього краю

[4]) А. Котов «Советская шахматная школа», стор. 14.

і Якутії, в басейні річки Колими. Раніше вони заселяли великі простори північно-східньої Азії, та колонізаторська політика російського царату призвела до майже цілковитого винищення цього народу. Шахи тут могли набути поширення насамперед через якутів.

Якути, очевидно, запозичили шахи з Тібету, через ламаїзм, що прийшов сюди з Монголії і швидко набув поширення серед якутського населення.

Евенки виявили запеклий спротив, але були зламані переважною збройною силою завойовників, —

стверджує історик М. С. Коган («Очерки по истории шахмат в СССР», Москва — 1938, сторінки 66 і 67).

Винищенням підбитого населення російський царат створив передумови для панування російських комуністів на цих територіях, які вони називають «нашою країною». Саме тому в СССР прославляють царських генералів завойовників і мовчать про підкорених, поневолених ними.

РОСІЙСЬКИЙ ШОВІНІЗМ ЯК ПРАКТИКА ПРИПИСУВАННЯ РОСІЯНАМ ТОГО, ЩО СТВОРЕНЕ ВСІМА НАРОДАМИ СССР

На більшості всесвітніх студентських шахових олімпіадах переможцями виходили команди студентів СССР, в складі яких переважали неросіяни. Наприклад, 1973 р. на студентській олімпіяді в англійському місті Тіссайд шахову дружину СССР очолив Р. Ваганян (Єреван), на третій шахівниці грав чемпіон світу серед юнаків О. Білявський (Львів), на четвертій — чемпіон Европи юньйорів О. Романишин (Львів). Першим запасним був В. Купрейчик (Мінськ), другим — Палятник (Одеса).

Говориться про завоювання збірною студентською командою СССР першого місця на XXII чемпіонаті світу в Мехико і називають її учасників — Олег Романишин, Рафаель Ваганян, Олександер Білявський, Сергій Макарічев, Йосип Дорфман та Андріян Михальчишин. А кількома рядками вище над цим повідомленням наводиться думка колишнього чемпіона США А. Денкера, який сказав: «Я завжди гадав, що **росіяни** пречудові шахісти. Тепер я переконався в цьому навіч». Також в іншій інформації про «воюючу Росію» російський звітодавець радо повторює милі його вуху слова американця: «О, русский — хорошо!» («ШвС» 4/75, стор. 10). Дискримінаційна назва закордонними інформаційними органами та чужинцями шахістів СССР як «росіян» та шахових команд, що складаються з представників різних націй Советського Союзу як «російських», советські органи ніколи, як правило, не опротестовують і не виправляють на «советський», як то, здавалося б, повинно бути про ігроків багатонаціональної країни, різні народи якої за комуністичною пропагандою ніби рівноправні й суверенні. Навпаки, органи советської пропаганди, керовані російськими нацистами з ЦК КПСС, дуже радо наводять висловлювання західньої преси про шахістів, спортсменів, учених СССР як росіян, навіть якщо вони такими не є. Це ще одне підтвердження великодержавних тенденцій російських комуністів, що вони здійснюють їх під іноді привабливими гаслами інтернаціональної політики КПСС, а також яскраве свідчення повної залежности від Москви представників Української ССР і Білоруської ССР, які ще ніколи не виступали в міжнародніх організаціях із запереченням помилкового трактування українців та білорусів як росіян. Повідомлення, що не поширюються далі меж Української республіки про українських шахістів, спортовців, учених і т. д. як про українців, завжди значно бліднішi від розповідей, що йдуть із Москви на ввесь світ про росіян. Вихвалювання росіян і національна дискримінація українців — не прикрий випадок, а система. Її прояви наявні не лише серед шахістів. На протести супроти цієї системи, викривання її слідує покарання, як це було й із І. Дзюбою[1]). У своїй праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (в-во «Сучасність», 1968, стор. 121-122) він писав:

---

[1]) Іван Дзюба народився 1931 р. в селянській родині на Донбасі. Закінчив філологічний факультет Донецького педагогічного інституту й аспірантуру при Інституті літератури ім. Т. Шевченка Академії наук УССР. У книзі «Звичайна людина чи міщанин?» (Київ — 1959) виступив проти провінційности та кволости в українській літературі, за потребу єдности її з національною традицією (Г. С. Сковорода). У відповідь на арешти та висилку з України діячів української культури написав твір «Інтернаціоналізм чи русифікація?», рукопис якого передав першому секретареві ЦК КП України Ю. Шелестові.

Однією з форм плутання Союзу ССР з «единой неделимой» є приписування росіянам того, що створене спільними зусиллями всіх народів СССР. Чимало українських учених і мистців давнього і недавнього минулого досить безцеремонно, без усякої вказівки на їхню національну приналежність, атестуються як російські вчені і т. п. тільки тому, що через несприятливі умови за царату на Україні або через обставини особистої долі вони змушені були працювати за межами України. Але аналогічні тенденції все відносити на рахунок Росії є і щодо актуальних явищ. Так, з буржуазної преси і з зарубіжної політичної фразеології, де СССР послідовно ототожнюють з Росією і зовсім не потребують знати інших радянських націй, перекочовують до радянської преси, а звідти і в свідомість людей формули типу «Русские запустили спутник», «Русские строят Ассуан», «Русские помогают народам Азии и Африки» і т. д. Зате ніколи не чути, скажімо, про ту допомогу, яку надає цим народам такий член Організації Об'єднаних Націй, як Українська Радянська Соціалістична Республіка, про участь українців у всіх цих справах. А від тих самих народів Азії й Африки українці не чули жодного слова подяки, більше того, ті навіть не знають про існування такої нації, як українська, хоч її відсоток в отій «русской помощі» — чималенький. Багато молоді з країн Азії й Африки навчається в українських вузах, але більшість із них і не догадується, що вони користуються гостинністю і допомогою української нації, нації, що має свою культуру, мову, державність. Звичайно, винні не вони... До речі, останнім часом аргументація про неможливість викладати в українських вузах українською мовою поповнилася ще одним «доказом»: не можна, бо там навчаються іноземці...

Про те, як наша преса і наші діячі навіть з якоюсь запопадливістю люблять потурати оцьому закордонному ототожненню СССР з Росією і невизнанню інших націй, свідчить безліч фактів, а серед них і чимало курйозних. Ось приклад. На міжнародному кінофестивалі в Мар-дель-Плята український фільм Київської студії ім. Довженка «Тіні забутих предків» дістав другу премію і був гаряче зустрінутий публікою. Але звичайно ж, «популярність» члена ООН України в світі така, що аргентінська публіка не знає про існування такої суверенної держави і такого народу, назва Києва їй нічого не говорить, і вона кричала «Віва Русія! Віва Моску!». Здавалося б, залишається тільки червоніти від сорому, що навіть імени твого народу не знають і тріюмф його мистецтва відносять все на той самий російський рахунок. А от голова Держкомітету УССР по кінематографії С. П. Іванов у газеті «Вечірній Київ» розповідає про це без тіні ніяковости, навіть не помічаючи невільного гіркого сарказму долі...

Друкарство як засіб русифікації

Першою друкованою книгою в Московщині був «Апостол», що його видав 1564 р. І. Федоров. Внаслідок ворожости до нововведень, прогресу і чужих москалям європейських ідей він мусів тікати від московської реакції, яка спалила його книги і знищила друкарню, до литовських та українських міст, де він знайшов притулок емігранта. Перебування і діяльність І. Федорова на українських землях (помер 1582 р. у Львові) тепер тлумачать як «проміння» з Москви, яке просвітило українців. Майже сто років перед появою «Апостола» на Заході вже друкували шахові книги — перше видання під назвою «Золота гра» вийшло в Авґсбурзі 1472 р. Перші шахові видання російською мовою побачили світ 350 років пізніше — «О шахматной игре» І. Бутримова в 1821 році й «Шахматная игра, приведенная в систематический порядок, с присовокуплением игор Филидора и примечений на оныя, издания А. Петровым, СПб 1825». Вони не були самостійними творами, а компіляцією — використанням праці Філідора, що, зрештою, видно також з назви книги А. Петрова. Правда, тепер московська пропаганда, ніби йдеться про рівнозначних авторів, називає це «дискусією між Петровим і Філідором», хоч відомо, що великий шаховий мислитель Франції Філідор (1726-1795) помер, коли «родоначальник вітчизняної російської школи» А. Петров (1794-1867) був ще у пелюшках.

Знаємо, що російські царі, це «проміння з Москви» в минулому, забороняли друкування книг українською мовою. Тому не дивно, що перша шахова книга українською мовою побачила світ щойно 1927 року. Наступні видання зведено до мінімума, і шахова література в Українській ССР, що її зрідка видають по-українському, також стала засобом русифікації. Книги є промовистим свідченням колоніяльного стану України й у галузі шахового мистецтва.

Для мільйона організованих шахістів України протягом року друкують не більше однієї тоненької книжки тиражем найбільше 25 тисяч примірників. Отже на 30 організованих (додайте до них ще 30 неорганізованих) шахістів видається одна книга в рік! Згідно з даними совєтських бібліографічних довідників («Шахматный ежегодник»), російською мовою виходить у 35 (тридцять п'ять!) разів більше шахової літератури, хоч організованих шахістів у Російській федерації, до складу якої входять автономні республіки з неросійським населенням, ледве вдвічі більше українських. Мабуть «старший брат» думає, що ця шахова література його «загальнозрозумілою» мовою дає більше можливостей для розвитку національних культур інших союзних республік, ніж, скажімо, грузинська в Грузії чи казахська в Казахсані.

Найнижчим пунктом щодо кількости виданої в СССР шахової літератури

російською мовою був 1976 р., коли «в країні було видрукувано понад 780 тисяч примірників шахових книг і брошур». В національних республіках — «в Казахстані, Таджикістані і Туркменії протягом останніх п'ятьох років не видано жодної шахової книги; в Литві і Молдавії — по одній, та й то обмеженим накладом; навіть в Україні з'явилися лише дві книги загальним тиражем всього 66 тисяч примірників», — стверджує журнал «Шахматы в СССР» (1/79, стор. 26).

Отже, протягом року для понад чотирьох мільйонів організованих шахістів СССР надруковано 800 тисяч примірників шахових книг і брошур — одна книга для д е с я т ь о х (5 організованих і 5 незареєстрованих) шахістів!

В СССР українці становлять 16,1% до загального числа населення, а шахових книг українською мовою в рік, коли їх видано найбільше, надруковано 3% по відношенню до російськомовної шахової літератури в рік, коли її вийшло найменше.

Посилена русифікація за допомогою сучасних методів, включаючи радіо, телебачення і книгодрукування здійснюється в усіх галузях життя. Наприклад, наукова монографія Академії наук Української ССР «Українсько-болгарські зв'язки» Н. С. Шумади (Київ 1963 р., сторінок 164), яка стверджує, що 90% російсько-болгарських зв'язків є, властиво, українсько-болгарськими стосунками, видана тиражем 500 примірників, а пропагандистське видання російською мовою «Братство русских и болгар» — кільканадцять тисяч примірників. Розвідка «З історії філософської думки на Україні» (Київ 1963 р., сторінок 212) і друга, видана під тією ж назвою в 1965 р., надрукована відповідно тиражем 630 і 860 примірників.

Таким чином, також наведені цифри вказують на використання шахової літератури в СССР як засобу русифікації — таким книгодрукуванням ставиться на меті не піднесення національних культур неросійських народів, а їх обрусіння-русифікація, денаціоналізація, поневолення.

Після 1976 р. шахові книги почали виходити великими тиражами російською мовою не тільки в Москві, а й на периферії Російської федерації. Видання шахової літератури з одного видавництва («Фізкультура і спорт») перенесено в Москві до інших («Молодая гвардия», «Воениздат», «Наука», «Знание», «Советская Россия», «Детская литература», «Книга», «Русский язык»), а також до обласних центрів РСФСР. Так, наприклад, Красноярське книжкове видавництво видало книгу В. Никитина «Чья армия сильней?» тиражем 300 (триста) тисяч примірників, Ростовське — П. Аматуні «Требуется король» — 50 тисяч примірників, Саратовський університет — розвідку Крогіуса «Личность и конфликт» — 15 000 примірників. Історії шахів у Вологодській області присвячена спеціяльна стаття («ШвС» 10/77, стор. 26), Уралу — окрема монографія О. Н. Аверкина й В. А. Брона «В поисках шахматной истины» (Свердловськ, Середньо-Уральське книжкове видавництво — 1979 р.). Тираж цієї монографії — 40 тисяч примірників. Нагадаємо, що найбільші тиражі республіканських шахових видань України рідко коли досягають 10 тисяч.

Російська шахова література запруджує видавництва столиць й обласних центрів неросійських республік. Татарське книжкове видавництво видало по-російському «Избранные партии» Р. Г. Нежметдинова (Казань 1978 р.) тиражем 50 тисяч примірників, «Карте Молдовеняске» — П. Савеша «Шахматные поединки» (Кишинів 1979 р.) 25 тисяч книг. Російською мовою Тбіліське видавництво надрукувало «Шахматный этюд в Грузии» Г. Надареишвілі, білоруське «Полымя» — «Шахматные миниатюры» А. Я. Ройзмана (Мінськ 1978, сторінок 215, тираж 150 тисяч). В столиці Вірменії видано російською мовою два томи «Домінації» Г. Каспаряна. в столиці України — історію шахового

етюда від XII до кінця XIX сторіччя українського проблеміста П. Бондаренка «Становление шахматного этюда» (Київ, в-во «Здоров'я», 1980 р.). Навіть за кордонами СССР, в Болгарії почали видавати великими тиражами шахові книги по-російському: «Испанская партия» А. Молчева (Софія 1975 р., тираж 35 000 примірників).

Національна дискримінація українців, як і інших неросійських шахістів, знаходить віддзеркалення в тиражах шахових книг. Так, наприклад, збірник «Етюд на Україні» виданий у Києві українською мовою тиражем 5 600 примірників, а «Шахматная композиция в Донбассе» (Донецьк 1969 р.) російською мовою — тиражем 20 тисяч екземплярів. Було б справедливо, коли б і іншим обласним центрам України було дозволено видати шахові книги про місцеву історію шахових подій та своїх шахістів такими ж тиражами, але по-українському. Звичайно, даремно сподіватися на здійснення таких побажань і навіть нарікань, які іноді лунають також на сторінках совєтської шахової преси. Так грузинські шахісти обурювалися вже не раз, що «мало видається навчальної літератури рідною мовою, а в деяких районах іще нема шахових клюбів» («ШвС» 3/76, стор. 23).

Українська моза шахової літератури, видаваної убого мізерними тиражами, зазнає жахливого каліцтва, русифікації.

Поступово, але постійно українська шахова термінологія насильно замінюється російською. Ось у проблемістів насаджують «ехо-варіянт» («Спортивна газета» №121/9. 10. 1979). Під цим визначенням розуміють точне повторення, як у дзеркалі — зображення чи звуків — луною, процесу рішення задачі або етюда в різних варіянтах. Російський шаховий термін «эхо-маты (паты)» силою, без змін запроваджується і до мови українських шахістів, хоча російське слово «эхо» по-українському перекладається як «луна». Отже й у кваліфікації, визначенні варіянтів задач або етюдів шахових композицій мусіло б бути не «эхо-вариант» — «ехо-варіянт», а «луна-варіянт», «луна-мат (пат)».

«Орган міністерства культури УРСР та Республіканського комітету профспілки культури» газета «Культура і життя» (Київ, №72/7. вересня 1980 р., сторінка 4) пише, наприклад, «У світі **шахмат**». Ось так замість українських шахів насаджують російські шахмати. Ось таку «культуру» (безоглядна русифікація!) насильно запроваджують міністерства Української ССР в мові, житті українського народу!

Насильне запровадження російщини в українській шаховій літературі проілюстровано у нас в окремому розділі — див. сторінки 31-34: «Русифікація української шахової термінології». Та в розмовній мові українців вона не побутує, не прищипилася. Це прослизає навіть у суворо цензуровану пресу. Так, наприклад, київський гумористичний журнал «Перець» (8/1978, стор. 7) під одним із малюнків про заматованого короля дав підпис: «Як вам не соромно! Мат при **дамі**. А іце **офіцер**...» А кореспондент РАТАУ (**Радіо-Телеграфного Агентства України**), повідомляючи («Спортивна газета» №10/2. 2. 80) про урочистий шаховий вечір із танцями під музику в Одесі, зазначає, що «до рампи вийшли „королі" і „**королеви**"».

ЗАБОРОНА ВИДАВАТИ «ШАХІСТА»

Від 1936 по 1939 рік у Києві виходив українською мовою тижневик «Шахіст». Високу оцінку, що її дав довідник «Шахматный словарь» газеті «Шахіст» у вихованні українських шахових кадрів, ми вже наводили у розділі про Ю. Боголюбова. Українські шахові композитори Т. Горгієв і П. Бондаренко у своїй праці «Шаховий етюд на Україні»[1]) також позитивно оцінили значення для «молодих українських етюдистів» газети «Шахіст», яка «в 1937 році провела спеціяльний конкурс складання шахових етюдів для початківців». Чому ж ліквідовано газету «Шахіст», цю школу українських шахістів, що здобула визнання далеко за межами України? За принципом «розділяй і володарюй» російські шовіністи КПСС легше підпорядковують роздріблених українських шахістів імперським цілям Москви. Звичайно, окремі газети друкують шахові задачі, етюди, партії з коментарями. Але подібні шпальти, навіть якщо вони з'являються регулярно, можна зустрінути й на Заході в багатьох періодичних виданнях. Вони не можуть замінити фахового шахового органу. Крім усього іншого, навіть центральні, республіканські газети, не говорячи вже про провінційно, недбало друковані, що рясніють помилками, які відштовхують шахістів від подібної лектури, часто бувають прямо таки цілковито неграмотними.

«Великою подією в житті українських композиторів був вихід газети „Шахіст", яка зіграла надзвичайно позитивну роль у розповсюдженні задачної композиції на Україні», — говорить український шаховий проблеміст М. Зелепукін[2]).

Про «позитивну роль української газети „Шахіст" у подальшому творчому зрості донецьких проблемістів» свідчать інші українські шахісти[3]).

Такі подібні позитивні оцінки української газети «Шахіст» зустрічаються в багатьох шахових книгах, журналах і дрібніших виданнях.

В розділі історії «Шахи в Україні» автори збірника «Вибрані партії шахістів України»[4]) зокрема говорять:

«В 1936 році виходить газета „Шахіст", яка відіграла помітну роль в житті шахової організації республіки. На сторінках цієї газети поряд з багатим повчальним матеріялом систематично подавалась інформація про життя й роботу окремих секцій, що сприяло розгортанню змагання між ними.»

Спроба шахістів України створити заміну своєму часописові «Шахісту» вказує на потребу мати свій шаховий орган. Але навряд, чи додаток до іншої газети може виконати його роль.

Ось що пишуть про наступницю «Шахіста» — «Шахівницю», додаток до «Спортивної газети» (Київ):

---

[1]) Т. Горгієв і П. С. Бондаренко «Шаховий етюд на Україні», Київ — 1965, сторінка 36.

[2]) М. Зелепукін «Шахова композиція на Україні», Київ — 1957, стор. 39.

[3]) М. П. Зелепукін, Ю. Г. Дорохов, А. С. Каковин, А. А. Тутлаянць «Шахматная композиция в Донбассе», Донецьк — 1969, стор. 15.

[4]) І. Липницький, Б. Ратнер «Вибрані партії шахістів України», Київ — 1952 р., сторінки 6-7.

Наприкінці 30-х років в Україні великою популярністю користувався тижневик «Шахіст». Газета ця відіграла визначну роль в пропаганді шахового мистецтва, в зрості майстерности українських шахістів. «Шахіст» виходив три роки — від 1936 по 1979-й.

І ось через тридцять п'ять років шанувальники шахів України знову отримали свою газету — «Шахівницю». Правда, вона помітно відрізняється від своєї попередниці. По-перше, це не самостійне видання, а газета в газеті. По-друге, розмір її значно менший, періодичність — раз у місяць. І все ж можна твердити, що «Шахівниця» гідно продовжує справу, розпочату близько сорок років тому «Шахістом». Перше, що кидається в вічі — різноманітність. Іноді дивуешся, як це редактовові «Шахівниці» майстру Ю. Лазареву вдається вмістити на такій маленькій площі стільки різних і цікавих матеріялів. Тут і партії з примітками, повідомлення про життя на місцях, фотографії, конкурси складання й рішень задач та етюдів, куток гумору. Цікаві рубрики «Наші відомі земляки», «Запитуй — відповімо», «Наші консультації» і т. д. «Шахівниця» має велике коло читачів. Про це свідчать сотні листів, що їх щомісяця отримує газета.

Широкий відгук знайшла, наприклад, розмова «Шахівниці» про те, яким повинен бути шаховий клюб. Читачі змогли познайомитися з працею деяких провідних клюбів України — таких, як Харківський, Дніпропетровський («ШвС», 3/75, стор. 28).

Якщо газета «Шахіст» відігравала видатну організаційну і виховну ролю у житті й діяльності українських шахістів, то чому ж і хто припинив її видання? Очевидно, логічна відповідь може бути одна: вихід української газети «Шахіст» припинено, заборонено тому, що вона відігравала видатну організаційну і виховну роль у житті й діяльності українських шахістів. А заборону видавати в Києві українською мовою газету «Шахіст» здійснили російські нацисти ЦК КПСС, що задають тон в усіх галузях підсовєтського життя, панування яких іноді замасковане, але завжди безмежне. Численним наріканням українських шахістів на відсутність власного пресового органу, речевим доводом про потребу видавати його на перешкоді стоять не технічні труднощі газетодрукування, а великодержавні цілі пануючих в СССР російських шовіністів та виконавців їхньої волі в неросійських, національних республіках.

Повінь нечисти

Видання шахової літератури в національних республіках дозволено з метою прославляння Росії. Не обминув цього примусового возвеличування «великого російського народу» й український проблеміст П. Бондаренко, який видатного латвійського етюдиста Г. К. Маттісона (1894-1932) зараховує до яскравих талантів Росії, твердячи, що «сучасний шаховий етюд найбільшого розвитку набув у Росії»[1]). Г. Маттісон — чемпіон Латвії 1924 р., капітан її дружини на 6-ій шаховій Олімпіяді. Автор невеликої (близько 60) кількости етюдів, які проте відзначаються досконалістю побудови і глибокозмістовною грою. Його творчість розквітла й досягла вершини та визнання у вільній від російського панування самостійній Латвійській республіці. На щастя шахового композитора, він помер ще до совєтської окупації Латвії в 1940 р., після якої його батьківщині було заборонено виступати на міжнародній шаховій арені, зокрема брати участь у шахових Олімпіядах.

Повінь нечисти російського самославлення, самохвальства заливає також західню шахову пресу, яка претендує на об'єктивність. В ній зокрема, постійно зустрічаються твердження про великі тиражі совєтських шахових видань. Але коли взяти до уваги кількість населення і число шахістів в СССР та друкованої там шахової літератури й порівняти її тираж із видаванням в країнах вільного світу для своїх шахістів, то перевага в цій галузі буде не на совєтському боці. На брак шахової літератури підсовєтські шахісти ремствують роками. Ось кілька фактів. Володимир Савченко (Ткибулі, Грузія), автор багатьох відзначених нагородами задач, зокрема перший призер у меморіалі Г. Маттісона 1971 р., скаржиться («Шахматы в СССР» 3/75, стор. 31):

«Бракує літератури з композиції взагалі й із багатоходових задач зокрема. Мало й назв і тиражів — на мою думку, книги з шахової композиції стали гостродефіцитними. Не вистачає оперативної детальної інформації про конкурси, що провадяться як у нашій країні, так і закордоном »

Інший автор, висловлюючись про книгу П. Бондаренка «Этюд в пешечном окончании», згадує твори Р. Реті й **О. Селезнева** («Шахматы в СССР» 5/75, стор. 30) та нарікає «на цілковиту відсутність літератури, присвяченої саме пішаковим етюдам», бо внаслідок малого накладу книг шлях у «широку авдиторію їм закритий». Інший читач («ШвС» 5/80, стор. 29) бідкається, що «дістати збірник етюдів Г. Каспаряна неможливо».

Проблеміст В. Руденко згадує, що «свої „композиторські середовища" були — на квартирах!». Про забезпечення шаховою літературою він говорить:

«Дещо ми маємо, але потребуємо ще багато. Необхідний спеціяльний друкований орган з шахової композиції — так само, як шахісти вищої кваліфікації потребують „Шаховий бюлетень". Треба створити навчально-методичні підручники і книги, присвячені теорії і практиці складання.» («ШвС» 3/75, стор. 3[illegible])

Гросмайстер Гаррі Каспаров — ілюстрація здійснюваної русифікації

Гаррі Каспаров також свідчення русифікаторського насильства в СССР. Цей непересічний шаховий талант «причісують» на російський лад. 12-річним він поділив 1-2 місця в чемпіонаті СССР 1976 р. серед юнаків, а 15-річним випередив вісьмох гросмайстерів у чемпіонаті СССР (грудень 1978 р., Тбілісі). Теперішній Гаррі Каспаров — син жида і вірменки. Журнал «Шахматы в СССР» (ч. 4/75, стор. 6) говорив про 11-річного кандидата в майстри Гаррика Вайнштейна. Але останнім часом в СССР людині з жидівським прізвищем кар'єри не зробити. Навіть більше: жити небезпечно. Тому Гаррикові Вайнштейну дали прізвище матері, змінивши типове вірменське «Каспарян» на Каспаров, що звучить по-російському!

А про що свідчить жеребкування в міжнародніх шахових турнірах СССР за участи живих «матрешок». «Матрешки» (мотрійки) — це дерев'яні іграшки-фігурки, в середину яких вставляють такі ж ляльки меншого розміру, розмальовані під селянок минулого сторіччя.

Із сторінок органу Шахової федерації СССР («Шахматы в СССР», 12/1974, стор. 1) совєтських шахістів, також тих, які внаслідок географічних умов не знають природних (а лише політичні) морозів, вітає російський «Дід-Мороз». Там же побачите Альохіна в «патріотичній» національній косоворотці — сорочці російських селян, зустрінете вихваляння шахових фігур у вигляді героїв російських казок і легенд.

Органи совєтської пропаганди посилено популяризують у пресі й по телебаченню «фігури, виконані в старовинному російському стилі — цар, цариця, бояри, вояки», звеличують декоративні шахові фігури «росіян і тевтонських воїнів», де перші, зрозуміло, зображені привабливими богатирями, а тевтонські «пси-рицарі» з кухолями пива[1]). Спроби якогось прикарпатського різьбаря виготовити шахові фігури в стилі козацького барокко з гетьманами, полковниками й запорізькими або городовими козаками були б засуджені як витівка «українського буржуазного націоналіста», місце якому — у в'язниці, концтаборі або психіятричній лікарні!..

Правда, нещодавно не тільки на сторінках совєтських газет, а й у крамницях з'явилися комплекти шахових фігур, виконані нібито в українському стилі, за який в Українській ССР видають малоросійську побутовщину минулого століття з відомими співочими і недоумкуватими постатями, бо інші — боронь Боже! — ще викличуть в українців думку й бажання скакати в житті та політиці вище дозволеного гопака...

---

[1]) «Шахматы в СССР» 8/77, стор. 15 і 4/79, стор. 17.

«ПРОДАЄТЬСЯ СПИРТНЕ, А ОТ ПРО СТВОРЕННЯ В ПАРКУ ШАХОВОГО ПАВІЛЬЙОНУ РОЗМОВА ТОЧИТЬСЯ ВЖЕ НЕ ПЕРШИЙ РІК.»

Чемпіон світу з шахів А. Карпов, розповідаючи («Правда», 21. 10. 1979 р.) про свою подорож Сибіром і Середньою Азією, говорить, що кожен третій запит до нього звучав:

«А коли, нарешті, у нас відкриється шаховий клюб?»

На те ж саме скаржиться («ШвС» 12/79, стор. 16-17) і Федерація шахістів Киргизії, **в столиці** якої ще й досі нема шахового клюбу. Не кращі справи й в інших республіках, зокрема в Україні. У нас уже наводилося висловлювання гросмайстера шахової композиції Руденка про те, що зустрічі його творчих колег у Дніпропетровську відбувалися на приватних квартирах, а також нарікання шахістів Донецька, які, не маючи шахового клюбу, проводять турніри в кінотеатрі, коли там не демонструють фільмів. Також шахісти Черкас ремствували в «Спортивній газеті» (№98/15. 8. 1974 р.), що

«Торік у нашому місті народився 200-тисячний черкащанин. Та, як не дивно, в такому багатолюдному обласному центрі не існує жоднего шахового клюбу. Ніде було навіть першість області провести.»

Щоб хоч якоюсь мірою зарадити цьому непринадному, скрутному становищу шахістів країни «побудованого соціялізму», орган міністерства культури Української ССР та Республіканського комітету профспілки працівників культури газета «Культура і життя» провела з ініціятиви А. Карпова кілька рейдів-перевірок під девізом «Вогнища культури і пропаганда шахового мистецтва» по 120 містах і селах України. Учасники рейдів (далі цитуємо статтю «Чи вмієте ви грати в шахи?». надруковану в газеті «Культура і життя» №57/17. липня 1980 р.)

«Одностайно відзначили величезне поширення шахів у республіці. А водночас ствердили, що в місті Жданові у жодному парку не відвели місця для шахістів. Розташовуються вони, як правило, на лавках. У парках Ніжина (Чернігівська область) та Бережан (Тернопільська область) є шахові павільйони, проте їх не квапляться відкривати. У Лубнах охоче споруджують павільйони, де продається спиртне, а от про створення в парку шахового павільйону розмова точиться вже не перший рік. Також на селі є ще чимало клюбів та будинків культури, де шахам абсолютно не приділяють уваги. У будинку культури Лихівки, що на Дніпропетровщині, лише один комплект шахів, та й у ньому не вистачає багатьох фігур. У селі Мар'ївка (Кіровоградська область) — великий будинок культури, а от для шахістів немає тут місця. Вони збираються в бібліотеці, куди приносять власні шахи. . .»

ШАХОВА КОМПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ

На вимогу шахістів газети влаштовують «Конкурси на ваше прохання», які «викликають великий інтерес у шанувальників стародавньої гри. На завдання першого туру рішення задач і етюдів надійшло більше як тисяча листів із відповідями», — повідомляла якось «Робітнича газета» (Київ, №288 за 13 грудня 1979 р.). Листи надходять із «Сибіру й Польщі, Білорусії та Уралу, не кажучи вже про всі області України». Шахісти, які перебувають у плаванні на торговельних або пасажирських пароплавах, передають свої рішення задач і етюдів конкурсу по радіо. Редагування шахових кутків у газетах та журналах лежать виключно на плечах окремих ентузіястів, які не належать до штату редакції («Культура і життя», №85/25. 1 . 1979). Але саме вони тримають постійний зв'язок з авторами листів і дописів та несуть повну відповідальність за якість опублікованого. Палкі шанувальники українських шахових композиторів зустрічаються і за межами Української республіки. Так у газеті «Вечерний Ленинград» (редактор М. **Гуренков**), де ведеться постійна шахова рубрика, були спеціяльні випуски, присвячені творчості дніпропетровських проблемістів («ШвС», 4/77, стор. 33). Але ті, хто дає дозвіл на шахові кутки, де друкуються етюди і задачі провідних проблемістів України, ставлять за свою мету насамперед пропаґанду величі Росії. Творчість українських шахових талантів є лише обрамленням для неї.

В Україні проводяться республіканські конкурси на складання задач і етюдів та конкурси їх рішень. Вже була мова про шахові кутки в обласних, міських і навіть у районних газетах. «Червоний гірник» (Кривий Ріг), наприклад, проголошуючи конкурси складання триходових задач, продовжує традицію Трольхеттенського шахового клюбу Швеції. Від 1917 року він улаштовував конкурси триходових задач. Ці конкурси мали всесвітню славу. Назва промислового шведського міста Трольхеттен походить від «Тролі» — казкових істот, щось на зразок наших добрих карликів, гномів, які, мов справжні шахтарі, здобувають у горах дорогоцінне каміння. В 1937 році шахові конкурси Трольхеттенського клюбу припинили своє існування. Але його традиція відродилася в іншому гірняцькому місті — в Кривому Розі на півдні України. Місцева газета «Червоний гірник» вперше в 1972 році включила до своїх конкурсів триходівки з правильними матами, що їх особливо плекали проблеміcти Трольхеттена.

«Традиційно склалося так, що ці змагання мають певну обумовленість: двоходівки — мередити (тобто з числом фігур не більше 12-ти), трьох ґівки — з правильними матами. Як відомо, правильними є такі мати, де в створенні матового становища беруть участь усі білі фігури, а кожне з полів недоступне чорному королеві лише з однієї причини: воно або атаковане однією білою фігурою, або зайняте чорною фігурою. Для переможців конкурсу встановлено призи, почесні та похвальні відзнаки», — говориться в конкурсному оголошенні «Червоного гірника»[1]).

«Покищо ці конкурси в місті Кривий Ріг — не міжнароднього рангу. Одначе за своїм значенням для шахової композиції вони, на мою думку, — стверджує відомий проблеміст А. Грин[2]), автор книг,

[1]) «Спортивна газета» ч. 19/13. 2. 1979.
[2]) «Шахматы в СССР» №7/77, стор. 29.

згадуваних уже нами в розділі про О. С. Селезнева, — перевищують багато міжнародніх змагань.»

Солідною працею є книга Т. Б. Горгієва і П. С. Бондаренка «Шаховий етюд на Україні», що вийшла в київському видавництві «Здоров'я» в 1966 році. На 150 сторінках книги вперше за 60 років розквіту Української СРР під сонцем Жовтневої соціялістичної революції зібрано понад 200 етюдів українських майстрів шахової композиції. Більшість етюдів надрукована не в українських газетах, за межами України, але без зазначення, як це заведено в шаховому світі, батьківщини автора, хоча б УССР! Майстер спорту СССР, заслужений тренер Української ССР Ю. М. Сахаров, відомий шаховий композитор, в передмові, розповівши про велику популярність шахів в Україні й що на кінець 1965 р. «в нашій республіці налічувалося близько мільйона організованих шахістів», серед яких помітний також міцний загін шахових композиторів, нарікає, що «як це не дивно, літератури з цього питання в нашій республіці майже не видавалося». Цю прогалину мала б заповнити пропонована ним книга «Шаховий етюд на Україні», що видана тиражем 5 750 примірників. (5 750 екземплярів для «близько мільйона організованих шахістів» України!)

«Автори книги, — веде далі Ю. М. Сахаров, — дніпропетровські майстри спорту СССР з шахової композиції П. С. Бондаренко та Т. Б. Горгієв — добре відомі своєю творчістю і в нашій республіці нині вважаються провідними етюдистами. Зокрема Т. Б. Горгієв — автор понад 250 етюдів, кращі з яких ввійшли до збірки його вибраних композицій, виданої у Москві в 1959 р. У творчому активі П. С. Бондаренка — понад 400 етюдів та задач.»

Після виходу в світ «Шахового етюда на Україні» минуло, говорячи мовою советського жаргону, три п'ятирічки будівництва комуністичного суспільства і розвитку української культури, національною формою і соціялістичною змістом, та ані однієї подібної книги ще не видано.

Подаємо кілька творів українських шахових композиторів.

Б. П. Авшаров
«Шахіст», 1937 р.
2-й почесний відгук

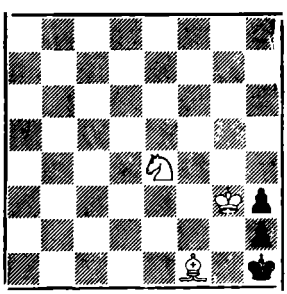

Виграш

С. Мушенко
«64», 1939 р.

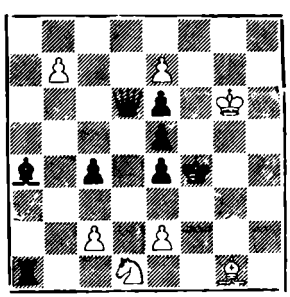

Виграш

Д. К. Каноник
Конкурс Українського комітету ФІС, 1952 р.
4-й почесний відгук

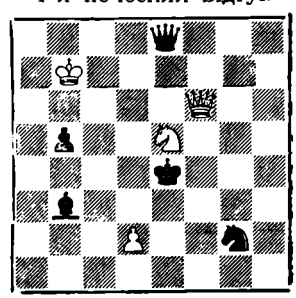

Виграш

Киянин Б. П. Авшаров, заслужений артист УССР, один із ветеранів ша-

ової композиції в Україні, відомий як автор задач. Першу свою задачу він опублікував ще в 1905 році в газеті «Київскіе вести». За довгий період творчої діяльності він склав і кілька етюдів.

Ось перший з них: **1. Cf1 — e2 Kph1 — g1 2. Ce2 — f3 h2 — h1Ф**. Якщо 2. ... Kpf1, то 3. Kp : h2 і виграють. **3. Cf3 : h1 Kpg1 : h1** Або 3. ... h2 4. Kf2 і 5. Kh3 з виграшем. **4. Kpg3 —f2 Kph1 —h2 5. Ke4 —d2** і виграють.

С. Мушенко в своєму етюді дав складну тему. Спочатку білі виграють королеву. **1. Cg1 —h2+ Kpf4 —g4 2. Kd1 —f2+ Kpg4 —h4 3. Ch2 —g3+ Kph4 : g3 4. Kf2 : e4+ Kpg3 —f4 5. Ke1 : d6 Ta1 —b1** Поле перетворення білих пішаків під ударом далекобійних фігур противника, лінії дії яких перетинаються на полі b5. Це негайно використовують білі. **6. Kd6 —b5!** — це так звана тема Новотного. Прийняття жертви перекриває одну з фігур, і відповідний пішак перетворюється на королеву.

Дмитро Канюник (народ. в 1920 р.) живе в Кривому Розі. Відомий як автор шахових задач на прямі мати. Його твори не раз здобували призові місця на конкурсах.

У чорних перевага на фігуру, і вони у випадку розміну королев могли б і виграти. Але білі використовують право свого ходу й ініціативною грою досягають перемоги. **1. Фf6 —f3+ Kpe4 —d4 2. Фf3 —d3+ Kpd4 —c5 3. Ke5 —d7+ Kpc5 —b4 4. Фd2 —d3+ Kpb4 —a4 5. Kd7 —b6+ Kpa4 —a5 6. Фd6 —a3+ Cb3 —a4 7. Фa3 —c3+ b5 — b4 8. Kb6 —c4+ Kpa5 —b5 9. Kc4 —d6+ Kpb5 —a5 10. Фc3 —c7** — мат.

Віктор Яковенко (народ. в 1941 р.) — майстер виробничого навчання в технічному училищі м. Донецька.

Р. П. Яковенко

Конкурс Української шахової федерації. 1961 р. 3-й почесний відгук

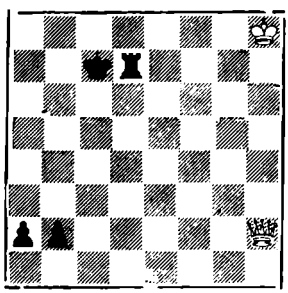

Виграш

Позиція — ніби кінцівка партії. Справді, як тут виграти? **1. Фh2 —c2+ Kpc7 —d6 2. Фc2 : b2** Тепер, коли чорний король відтиснутий на лінію «d», можна взяти пішака **2... Td7 —d8+ 3. Kph8 —h7!!** Незабаром проясниться тонкість цього ходу. **3. ...Td8 —a8 4. Фb2 —b6+ Kpd6 —d5 5. Фb6 —b7+ Kpd5 —c4 6. Фb7 : a8 Kpc4 —b3 7. Фa8 —h8!** і виграють. Якби раніше було зіграно 3. Kpg7?, то зараз білий король перекрив би діагональ для власної королеви.

Народ, серед якого жив і творив О. Селезнів, плекає мистецтво шахової композиції. Постійно з'являються все нові і нові імена українських проблемістів, також із провінції, сільської місцевости. Так, наприклад, у республіканському конкурсі Спорткомітету України 1979 р. взяло участь 35 авторів, які надіслали до журі 43 задачі й 29 етюдів. Про досконалу художню майстерність і високу якість творів українських шахових композиторів свідчить хоча б і те, що їхні задачі й етюди не сходять із сторінок шахових періодичних видань СССР і західнього світу, де вони, звичайно, не фігурують, на жаль, як українці.

В. Ф. Руденко
«Ceskoslovensky Sach»,
1956 р.

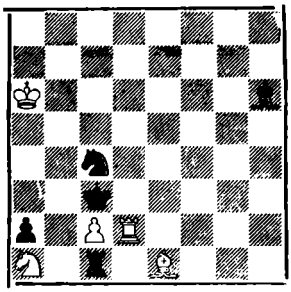

Виграш

П. С. Бондаренко
«Schweizerische
Schachzeitung», 1959 р.

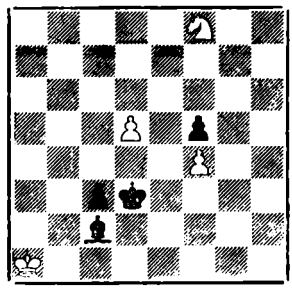

Нічия

Т. Б. Горгієв
«Prace»„ 1960
Пам'яті Р. Реті
2-й почесний відгук

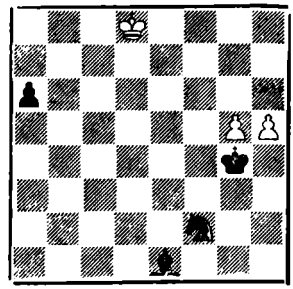

Нічия

Дніпропетровський інженер Валентин Руденко (народ. 1938 р.) вже з 1960 року — майстер СССР із шахової композиції. Працюючи в усіх її жанрах, В. Ф. Руденко досяг великих успіхів і в 1961 році завоював звання міжнародного майстра. Тепер він уже гросмайстер.

Перші ходи в його етюді знаходяться легко: **1. Td2 — d3+ + Крс3 — b2 2. Td3 — b3 Крb2 : a1 3. Ce1 — c3+ Кс4 — b2 4. Tb3 : b2 Ch6 — d2!**

У важкому становищі чорні знайшли захисний ресурс.

5. Ce3 — d4! Треба відходити, але відступаючи, білий стрілець обирає поле, де він недосяжний для чорної тури. **5. ...Cd2 — e3! 6. Cd4 — e5 Ce3 — f4 7. Ce5 — f6 Cf4 — g5 8. Cf6 — g7 Cg5 — h6 9. Cg7 — h8** ... «Гра в схованки» закінчилась, але в чорних лишилася остання можливість захисту. **9. ... Tc1 — g1 10. Tb2 — b7+** і виграють.

В етюді П. Бондаренка втілено патову комбінацію: **1. d5 — d6** ... Програє 1 Ке6? через 1 ... Са4! 2. Кс5+ Крd2 3. d6 c2 **1. . . Cc2 — a4** Якщо 1. . . Крd2, то 2. d7 Cd3 3. d8Ф c2 4. Фа5+ Крd1 5. Фа3 з нічиєю. **2. d6 — d7! Ca4 : d7 3. Kf8 : d7 c3 — c2 4. Kd7 — c5+ Крd3 — c3 5. Кс5 — b3! Крс3 : b3.** Пат.

В етюді Т. Горгієва вся надія білих на двох пішаків. **1. g5 — g6! Ce1 — a5+!** Тонкий проміжний шах, що провокує білих на помилку. Якщо тепер 2. Крe7?, то 2. . . Cb4+ 3. Крf7 [Погано 2. Крe6 Cf8 і виграш або 3. Крd7 (e8) Кр : h5 4. g7 Kg4 — виграш.] 3. . . Кр : h5 4. g7 Kg4 5. g8K a5, і чорні виграють. **2. Крd8 — c8!! Ca5 — c3 3. h5 — h6 Kf2 — e4 4. g6 — g7.** Погано тепер 4. ...Kf6 5. h7, тому: **4. ...Ce3 : g7! 5. h6 : g7 Ke4 — f6** Білий пішак затриманий, чорний — незатриманий, але нічия здобувається використанням ідеї виграшу темпу, раніше втіленої в етюді відомого словацького гросмайстера Р. Реті. **6. Крc8 — c7! a6 — a5 7. Крc7 — d6 a5 — a4 8. Крd6 — e5 Kf6 — g8 9. Крe5 — d4** і, затримуючи пішака, білі досягають нічиєї.

Помітне місце в шаховій композиції України займає М. Зелепукін. Він захопився нею після закінчення другої світової, чи, як говорять в СССР, Великої Вітчизняної війни (першою вітчизняною війною КПСС традиційно називає боротьбу Росії проти Франції Наполеона I 1812 року), й виходу у відставку в чині підполковника запасу, став засновником т. зв. київської теми у дво-

і триходівках. «Він автор двох книжок із композиції, які давно вже стали бібліографічною рідкістю», — стверджує «Патріот Батьківщини» (Київ, №12/23. 3. 1980 р.), а також «Словника шахової композиції».

«Шахова композиція на Україні» (Київ 1957, тираж 8 500, сторінок 154) М. Зелепукіна є історією шахової композиції, шахової задачі в Україні, оглядом наслідків участи українських проблемістів у змаганнях по задачній композиції та хрестоматією задач українських авторів, а «Складання шахових задач» (Київ 1970, тираж 5 400, сторінок 164) — підручником для початкуючих шахових композиторів. У книзі «Шахова композиція на Україні» поміщено 333 задачі сто авторів, подано опис діяльности шахових композиторів у різних областях України за «Всесоюзного об'єднання шахових задач і етюдів», створеного в серпні 1926 року, опрацювання ними відомих вже тем і ідей, їхню участь у конкурсах складання задач, про Всесоюзну комісію по композиції, створену 1930 р. замість названого вище «Всесоюзного об'єднання», і Комісію по композиції при Українській шаховій секції. До цього періоду належить також вихід газети «Шахіст», який провів кілька конкурсів. У книзі М. Зелепукіна, призначеній для внутрішнього вжитку, говориться, звичайно, про українських проблемістів, про успіхи українських авторів у республіканських, всесоюзних і міжнародніх конкурсах, матчах (1954–1955 — Україна-Узбекистан: 10 : 5), задачі українських композиторів, турніри шахових проблемістів України.

М. Зелепукін автор «київської теми» в шаховій композиції.

Що ж являє собою «київська тема» в шаховій задачі, в чому її суть? М. Зелепукін розповідає, що в 1952 р. він відіслав на Український республіканський конкурс двоходівок подану нижче задачу, в якій втілена ідея, заснована на сполученні двох тем: «білих композицій» і «повторні загрози». Автор говорить[1]):

Для проведення загрози 2. Td4x білі повинні відступити білим конем c5. Але куди? Розберемо цю задачу, починаючи з дійсного розв'язання: 1... Kd~ 2. c7x, 1... K : c6 2. Sf7x, 1... Kc4 2. Ce4x, 1... Kd~ 2. Cb3x, Як видно з розв'язання, захист чорних у результаті повторної загрози приводить до створення матової ситуації з використанням полів c6 і c4, що блокуються.

Чому ж задачу не може розв'язати хід білого коня, наприклад, на поля d7, d3 і b3? Відповідь знаходимо в змісті задачі. Так, хід 1. Kd7!? перекриває лі-

Задача М. Зелепукіна (Київ), I пр. Український рес. конк., 1952 р.

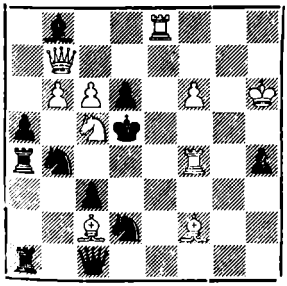

1. Kc5—a6, загроза 2. Td4x

Задача І. Коваля (Одеса), II пр. Всес. конк. укр. К. Ф. і С., 1954 р.

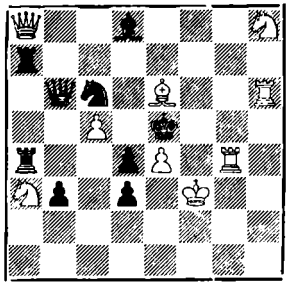

1. Ce6—g8, загроза 2. Te6x

Задача М. Зелепукіна (Київ), II пр. Аргент. шах. клюб. 1955 р.

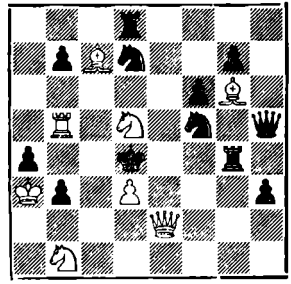

1. Kd5—e7, загроза 2. Td5x

[1]) М. Зелепукін «Шахова композиція на Україні», стор. 53-55.

нію для білого ферзя, і він не може дати мат з поля f7 при захисті 1... К : с6!, те ж саме при 1. Kd3!? — перекрито лінію для білого слона, і він не може матувати з поля е4 при захисті 1... Кс4! Спроба 1. Kb3! приводить до блокування цього поля і на нейтральний відступ чорного коня Kd2, мата теж немає.

Цей складний комплекс ідей зацікавив багатьох композиторів. У розробці запропонованої ідеї активну участь взяли київські проблеміст, які згодом назвали цей комплекс ідей «київською темою».

«Київська тема» зразу ж одержала визнання і широке розповсюдження не тільки на Україні, але й серед композиторів інших республік СССР.

На Україні двічі проводилися великі Всесоюзні конкурси складання шахових задач: у 1953 і в 1954 році. На цих конкурсах спеціяльно виділялися призи на «київську тему».

Змістовною, збагаченою додатковою грою є задача І. Коваля.

Удавані сліди розв'язання 1. Cf5?, 1. Cf7?, 1. Cc4?, 1. Cd5?, 1. Cc8 відповідно спростовуються єдиними ходами чорних: 1... Te7!, 1... Ke7!, 1... Kb4!, 1 .. К~!, 1... Td7! У задачі цікавий варіянт 1... Cf6 2. Kg6x.

«Київська тема» містить у собі ще багато невикористаних можливостей.

У 1955 році на Міжнародному конкурсі, проведеному Аргентінським шаховим клюбом, задача М. Зелепукіна, що ілюструє «київську тему», одержала другий приз. Щоб здійснити загрозу, білий кінь повинен куди-небудь відступити. Але 1. Ke3? спростовується 1... Kf5~, а 1. Kc3? Ke3! — це одна пара ілюзорного варіянту, друга пара: 1. Kb6? Kd7~! і 1. Kb4? Kc3!

В розробці «київської теми» добре зарекомендували себе українські проблеміст Б. Коваленко і Д. Каноник (розділ двоходівок) і В. Руденко й Є Самотугов (розділ триходівок). Б. Коваленко, наприклад, плодотворно поєднав «київську тему» з «темою додаткових захистів» і створив тим самим задачу з новим змістом.

Задача В. Калини (Київ), II пр. конк. присв. Всеукраїнському шах. турніру, 1924 р.

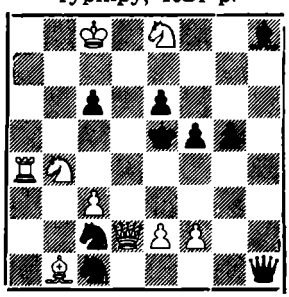

1. e2—e4 загроза 2. К : e6x

Задача І. Пилипяка (Станіславська обл.) І приз газети «Зірка», 1946 року

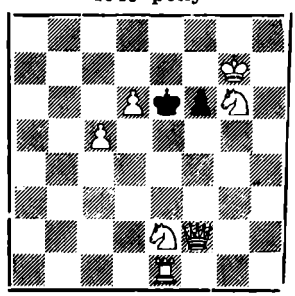

1. Ke5

Задача М. Ковальова (Львів), III пр. «Грузинського ком. Ф. С.» 1948 року.

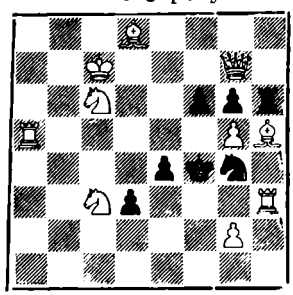

1. Ke7 Основні варіянти.
1. ...f5 2. Ked5x
1. ...fg 2. Kod5x
1. ...Ke3 2.g3x

Мав рацію український емігрант в Австралії П. Ігнатенко, твердячи, що в Україні дозволено булю, роблячи рокіровку, спершу торкнутися тури і пересунути її, а вже після того братися за короля (див. розділ «Українські шахісти в Австралії», стор. 131). Підтвердження цьому знаходимо в задачі-жарті шахового проблеміста А. Л. Саркиця (народ. 1926 р., голова Донецької міської і член обласної комісії по композиції. За фахом — гірничий технік). Вона опублікована в збірнику «Шахматная композиция в Донбассе», стор. 17:

«В умові зазначається: білі беруть назад півхода і дають мат за один хід турою h1. Рішення цієї задачі-жарту звичайним шляхом до мети не приходить. Біла тура, яка стоїть на h1, дати мата не може. Це робить інша біла тура, яка покищо стоїть на полі c8. Треба тільки знати, коли є можливість зробити півхода на шахівниці. Така можливість з'являється, природньо, в час рокіровки будь-якої з сторін: переставлена одна фігура, а друга — ще ні. В задачі-жарті шахівницю треба повернути на 180°, повернути туру h1 назад (білі „хотіли" рокірувати — ось і півхода!) і потім тоді дати мата цією турою з h3.»

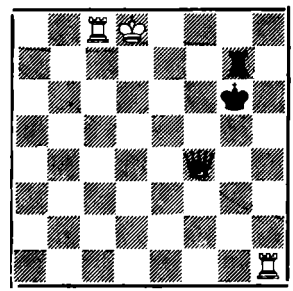

На закінчення розділу «Шахова композиція в Україні» ствердимо:

В «Альбомі ФІДЕ», який помістив найкращі шахові композиції 1971-1973 років, надруковані твори проблемістів України — П. Бондаренка, М. Борденюка, Т. Горгієва, Ю. Гордіана, Н. Леонтьевої, М. Локкера, В. Лук'янова, Л. Макаронця, М. Марандюка, В. Мельниченка, А. Молдованського, М. Нагнибіди, Р. Федоровича, С. Шедея. Особливо пощастило В. Руденку — в альбомі надруковано 3 його композиції

-

ДЕЩО З ІСТОРІЇ

На асамблеях, що їх влаштовував цар Петро I для знищення зашкарублості в побуті вищого московського суспільства, його «європеїзації», на цих розважальних вечірках, де пияцтво та танці перемішувалися з діловими розмовами, шаховій грі відводилося місце серед карт та більярду. Така ж увага присвячувалася їм згодом у різних клюбах — Англійському, Німецькому («клобах», — як називалися вони під впливом чужинців, що задавали тон у Російській імперії), а також на «шахових вечорах» у будинках аристократів. Початок влаштуванню «шахових вечорів» у Петербурзі дав німець І. Буссе, на квартирі якого шахісти збиралися стало раз на тиждень від 1790 до 1811 року. Перший шаховий клюб у Петербурзі було засновано в 1853 році. Міністерство внутрішніх справ дало дозвіл на відкриття клюбу з умовою, що його члени будуть користуватися лише тими шаховими виданнями, які пройшли цензуру. Одночасно таємна поліція розпочала нагляд за виконанням статуту клюбу та його членами, хоч вони були переважно князями, генералами. Грали в ньому здебільшого на ставку. 1863 року військовий генерал-губернатор Петербурга закрив клюб. 1869 року одесит М. С. Безкровний, що був у той час уже відомим шахістом у Петербурзі, став на чолі засновників нового клюбу, який незабаром об'єднався з Німецьким зібранням («Шустер-клюбом»). Та проте і він скоро втратив будь-яке значення. 1901 року виникло нове Санкт-Петербурзьке шахове зібрання. Його співзасновник Б. З. Коленко дозволив шахістам грати в одній з кімнат 10-ї гімназії, директором якої він був. Крім багатьох матчів, сеансів, змагань це Шахове зібрання взяло на себе організацію і провело 1905-1906 рр. IV Всеросійський турнір.

В Москві перший шаховий гурток створено щойно 1865 року.

Миколаїв

Найстарішим шаховим осередком в Україні, мабуть, є місто Миколаїв. Тут в 50-ті роки XIX сторіччя проживав астроном К. Х. Кнорре, відомий сильний шахіст ще за часу його навчання в Дерпті (німецька назва міста, заснованого 1030 р. Ярославом Мудрим як Юр'їв, тепер Тарту — районний центр в Естонії).

Севастополь

В час Кримської війни (1853-1856) в Севастопольському клюбі тон задавав шахіст із Бреславля Еліасон, що перебував тут як лікар.

Харків

Шахісти Харкова грали в 1878 і в 1881 роках по переписці з закордонними шаховими гуртками, зокрема з французькими міста Безансона, а також із Петербургом і Москвою.

1884 р. до шахістів Харкова приїздив грати М. Чигорин.

1885 року закінчився перший турнір по переписці 12-ти шахістів Російської імперії, що тривав три роки. Переможцем вийшов харківський гравець Михайло О. Шабельський (1848-1919). В другому подібному турнірі перше місце здобув М. Чигорин, який зіграв унічию з М. Шабельським і виграв в усіх інших учасників. Друге-третє місця поділили А. Базаров (Ялта) і Доррер (Харків).

1886 року розпочався тематичний турнір по переписці. Найкращого успіху в ньому добився харків'янин Б. А. Янкович.

В усіх цих турнірах постійно грав і здобував високі місця харківський першокатегорник А. І. Ромашкович (1866-1942), який у 4-му турнірі (1895-1896) вийшов навіть переможцем.

У 1-му всеросійському чемпіонаті (2-19 вересня 1899 р.) переможцем вийшов М. Чигорин. 10-те місце (з 14-ти) в ньому зайняв Абаза, шахіст із Куп'янська, Харківської області.

В 2-му чемпіонаті (грудень 1900 — січень 1901) від Києва брав участь Дуз-Хотимирський, від Харкова — Фокин.

Про досить дієве шахове життя в Харкові свідчать також турніри за міську першість, що відбувалися регулярно.

Тут родився і розпочав свою шахову кар'єру Руднів. 1911 року він поділив у чемпіонаті Харкова перше-друге місця з Борисовським, якого переконливо переміг у наступному матчі, вигравши всі три партії. Після того Руднів ще два роки підряд завойовував звання чемпіона рідного міста. Про його гру в Німеччині і наступне переселення до Середньої Азії вже була мова в розділі «Російські патріоти — заслужені діячі СССР, українські — емігранти».

Київ

Того ж 1901 року в чемпіонаті Києва переможцем вийшов Ловцький, а в Одесі перше-третє місця поділили Айзенберг, Владимиров і Желудков.

1903 року кияни взяли на себе організацію наступного чемпіонату імперії, 3-го всеросійського турніру. В ньому брали участь 19 осіб від 10-х міст. Представниками Києва були Бенько, Бреєв, Дуз-Хотимирський (тогорічний чемпіон міста), Ізбинський, Ловцький і Николаєв. Дуз-Хотинський і Ізбинський брали участь також у наступному всеросійському чемпіонаті, що проходив у час революційних подій 1905 р. в Петербурзі.

В чемпіонаті Києва 1909 р. переможцем вийшов Николаєв, Одеси — П. Лист. Цього ж року відбувся турнір найсильніших шахістів Києва, перші два місця в якому поділили Ю. Боголюбов і А. Омелянський.

В турнірі аматорів, що його організував Саратовський шаховий гурток 1912 року в Москві, перше-друге місця поділили Розанов (Харків) і Розенкранц (Петербург), третє-четверте — Богатирчук (Київ) і Вигдорчик (Петербург).

1913 р. в Лодзі здобув перше місце і звання шахового майстра Ю. Боголюбов, перед майстром Сальве, якого він переміг (+5 —3 =2) у матчі після турніру. В грудні цього ж року відбувся всеросійський турнір аматорів. Перше місце в ньому і звання майстра завоював Евенсон (Київ). Далі слідували Верлинський (Одеса), Лянглебен (Варшава), Розанов (Харків).

Показово, що під час своїх поїздок П. Капаблянка не минав українських міст. В листопаді 1900 р., прибувши з Парижа до Петербурга й Москви, він відвідав також Київ і Харків, де дав сеанси одночасної гри та зіграв кілька консультативних партій. Також у листопаді 1913 р. до Києва завітав П. Капаблянка, який перед тим відвідав Лодзь, Варшаву, Ригу, Москву й Петербург.

Одеса

Одеса також була центром порівняно жвавого шахового життя. Тут народився Михайло Степанович Безкровний (1840-1897), який ще в роки навчання в гімназії виділився серед місцевих шахістів. Від 1857 р. навчався на природничому факультеті Петербурзького університету і був активним шаховим діячем — брав участь у заснуванні Петербурзького шахового клюбу 1869 року. Переїхавши до Парижа, грав у «Cafe de la Régence», в турнірах якого постійно виходив переможцем. Отже, можна сказати, що М. С. Безкровний був гідним попередником свого земляка, іншого українця в столиці Франції проф. С. Попеля, який кілька разів був тут чемпіоном. Внаслідок хвороби серця М. Безкровний участи в міжнародніх змаганнях не брав.

В грудні 1909 р. в Одесі було влаштовано турнір, відомий під назвою «Південно-російського». Це був власне перший чемпіонат України, яка перебувала під Росією. Він закінчився перемогою Верлинського, на друге місце вийшов Ю. Боголюбов, третє-четверте місце поділили Ізбинський і чемпіон Одеси цього ж (1909) року П. Лист.

Донецьк

Перший чемпіонат Донбасу відбувся 1926 року. Переможцем вийшов В. Єршов (місто Артем). 1927 р. О. Селезнів керував тут турніром шахових дружин вуглевидобувних копалень за участи понад 500 шахістів. Наступні 20 років підряд чемпіоном Донецької области був Аполінарій Миколайович Гасвський (народ. 1898 р.). В Донецькій області — понад сто тисяч шахістів, серед них понад тисячу першокатегорників. Та. — скаржаться шахісти Донбасу в журналі «Шахматы в СССР» (№6/78, стор. 11), — «в обласному центрі — Донецьку — шахістам нема де збиратися, провадити свої змагання». Турніри влаштовують у кінотеатрах...

Львів, Галичина

Крім Товариства Українських Шахістів окрему шахову ланку в Львові творили українські студенти, які грали перезажно в домівці Т-ва студентів Політехніки «Основа» при храмі св. Юра. Тут щорічно провадилися турніри на першість українського студентства.

Скрізь, де були шахісти, там вони засновували шахові гуртки, клюби — і в містах, і на селах західних областей України. В Коломиї, наприклад, шаховий клюб існував при місцевій гімназії. Він був найліпшим у місті. Довгочасним, незмінним його головою був Дмитро Кузик, чемпіоном — Ярослав Онищук. 1935-1937 рр. Я. Онищук грав у відбірковому шаховому турнірі по переписці до чемпіонату Польщі і здобув перше місце, не програвши ні однієї партії жодному з його 21 учасника. До 1. 9. 1939 р. редагував шаховий відділ в «Українських вістях» Львова.

Кількаразовим чемпіоном Люблина з шахів у 30-х роках був місцевий учитель Михайло Вишиванюк.

За часів німецької окупації чи т. зв. генерального губернаторства (1941-1944) шахове життя відновилося при спортових товариствах — «Україна» у Львові, «Лемко» в Сяноці, «Підгір'я» в Дрогобичі, «Дністер» у Самборі.

Найактивнішим шаховим роком у час цієї окупації був 1943 р., коли відбувся чемпіонат Львова, Лемківщини, Бойківщини та інших провінцій Галичини. Перше-друге місце в чемпіонаті Львова 1943 р. здобули С. Попель та М. Турянський (по 11,5 очок з 14), третє-четверте — М. Романишин і Л. Туркевич (по 11). В липні того ж року в Сяноці відбувся турнір на першість Лемківщини. Переміг у ньому С. Попель (8 очок із 9), друге місце здобув Е. Янів (7,5 очок).

ШАХОВІ ЧЕМПІОНАТИ УКРАЇНИ

I (Київ, 1924): 1. Вільнер — 9; 2. Богатирчук — 8½; 3. Сорокин — 7½; 4. Тихенко — 5½; 5-6. Григоренко і Гуєцький — по 5.

II (Харків, 1925): 1. Вільнер — 7; 2. Сорокин — 6½; 3. Григоренко — 5½; 4-5. Альохін[1]) і Янушпольський — по 3½.

III (Одеса, 1926): 1-2. Верлинський і Марський — по 8; 3. Гуєцький — 6½; 4-6. Григоренко, Сорокин і Шапіро — по 6.

IV (Полтава, 1927): 1. Селезнів — 11½; 2. Раузер — 11; 3. Погребиський — 10½; 4-6. Вербицький, Григоренко і Кириллов — по 9½.

V (Одеса, 1928): 1-2. Вільнер і Кириллов — по 11; 3-4. Гордіан і Селезнів — по 9½; 5. Розенштейн — 9; 6. Погребиський — 8½.

VI (Харків, 1931): 1. Замиховський — 8½; Раузер — 8; 3-5. Константинопольський і Селезнів — по 6.

VII (Харків, 1933): 1-2. Кириллов і Раузер — по 5; 3. Константинопольський — 4½; 4. Селезнів — 3½; 5. Григоренко — 2.

VIII (Київ, 1936): 1-2. Погребиський і Шумилін — по 12; 3. Богатирчук — 11½; 4. Константинопольський — 10½; 5. Жуховицький — 10.

IX (Київ, 1937): 1. Богатирчук — 12½; 2. Погребиський — 11½; 3-4. Константинопольський і Кочмар — по 11; 5. Брон — 10½.

X (Київ, 1938): 1. Болеславський — 13; 2. Замиховський — 12; 3. Константинопольський — 11½; 4-6. Кофман, Ойстрах і Хавин — по 10½.

XI (Дніпропетровськ, 1939): 1. Болеславський — 12; 1. Поляк — 11½; 3. Константинопольський — 10; 4-5. Каєм і Котлерман — 9.

XII (Київ, 1940): 1. Болеславський — 13; 2. Бронштейн — 11½; 3-4. Кириллов і Рудаковський — по 10½; Жуховицький — 10.

XIII (Київ, 1944): 1. Гольденов — 10; 2. Кофман — 9; 3-6. Банник, Копаїв, Ратнер і Сокольський — по 7½.

XIV Київ, 1945): 1. Банник — 11; 2. Лубенський — 10; 3-4. Гольденов і Кофман — по 9; 5. Заноздра — 8½.

---

[1]) Олексій Альохін (1888-1939) — рідний брат чемпіона світу. Видавець журналу «Шахматный вестник» — протягом 1913-1916 років вийшло 20 чисел. В журналі друкувалися також етюди О. Селезнева. Редактор збірників «Избранные партии за 1926 г.» (Харків 1927) та «Матч за первенство мира Алехин-Капабланка» (Харків 1928). «В советський час Олексій Альохін, — зазначає „Шахматный словарь" (Москва 1964, стор. 187), — брав активну участь у шаховому житті України як секретар шахової секції ВСФК (Всесоюзної Ради Фізичної Культури) Української ССР.»

XV (Київ, 1946): 1. Банник — 14; 2. Аронин — 13½; 3. Кириллов — 12; 4-6. Ю. Геллер, Ю. Сахаров і Шапошников — по 11½.

XVI (Київ, 1947): 1. Сокольський — 11½; 2. Гольденов — 11; 3-4. Котлерман і Ю. Сахаров — по 10½; 5. Банник — 10.

XVII (Київ, 1948): 1-2. Поляк і Сокольський — по 12½ (наступний матч виграв Сокольський — 9 : 5); 3. Котлерман — 12; 4. Банник — 11½.

XVIII (Одеса, 1949): 1. Липницький — 15½; 2-3. Геллер і Погребиський — по 13½; 4-5. Ратнер і Сокольський — по 12.

XIX (Київ, 1950): 1. Геллер — 12½; 2. Липницький — 12; 3. Копаєв — 11; 4. Макаров — 10½; 5. Поляк — 10.

XX (Київ, 1951): 1. Банник — 12; 2-4. Гольденов, Коган і Коц — по 11½; 5. Сахаров — 10½.

XXI (Київ, 1952): 1. Зурахов — 11½; 2. Гольденов — 11; 3. Токарев — 9½; 4. Коц — 9; 5-6. Костюченко і Липницький — по 8½.

XXII (Київ, 1953): 1. Юхтман — 10; 2. Корсаков — 9; 3-4. Левин і Липницький — по 8½; 5-6. Мирошниченко і Поляк — по 8.

XXIII (Київ, 1954): 1. Хавин — 13; 2-4. Гуфельд, Коган і Мацкевич — по 12; 5. Ю. Лазарев — 11.

XXIV (Київ, 1955): 1. Банник — 11½; 2. Коць — 11; 3-5. Поляк, Усачий і Шияновський — по 10½.

XXV (Київ, 1956): 1. Липницький — 15; 2. Банник — 14; 3. Макаров — 12; 4. Романовський — 11½; 5. Замиховський — 11.

XXVI (Київ, 1957): 1-2. Геллер і Флор (поза конкурсом) — по 12½; 3. Сахаров — 11; 4-7. Коц, Лілієнталь (поза конкурсом), Николаєвський і Шияновський — по 10.

XXVII (Київ, 1958): 1. Геллер — 12½; 2-4. Макаров, Сахаров і Шияновський — по 10½.

XXVIII (Київ, 1959): 1. Геллер — 18; 2. Николаєвський — 16; 3. Штейн — 13½; 4-5. Сахаров і Шияновський — по 13.

XXIX (Київ, 1960): 1-2. Сахаров і Штейн — по 12 (у матчі переміг Штейн — 4 : 2); 3. Гуфельд — 11½; 4-5. Банник і Новопашин — по 11.

XXX (Київ, 1961): 1-2. Коц і Шияновський — по 11 (матч виграв Коц — 4 : 3); 3-4. Левин і Сахаров — по 9; 5-6. Зурахов і Костюченко — по 8.

XXXI (Київ, 1962): 1. Штейн — 13½; 2. Гуфельд — 13; 3. Сахаров — 11½; 4. Коц — 11; 5. Макаров — 10½.

1925 року було влаштовано змагання шахістів міст СССР. В ньому брали участь 60 гравців. Вони були поділені на 6 груп по 10 чоловік у кожній. Три перших шахіста з кожної групи створили два турніри переможців. У першому з них представник Житомира Гуєцький зайняв друге, після ленінградського майстра Моделя, місце. В другому турнірі на перших трьох місцях опинилися: Марський (Дніпропетровськ), Раузер (Київ) і Григоренко (Харків).

1927 р. на II турнірі ВЦРПС серед призерів — на четвертому-шостому місці зустрічаємо прізвище Тесленка (перше місце в цьому турнірі профспілок зайняв Ільїн-Женевський, друге — Григор'єв, третє — Зубарев).

Того ж року чемпіоном Харкова став Порт, Одеси — Балодит, наступного (1928) року відповідно — Терещенко і Вільнер. На IV всекримському турнірі переміг Либин, 1932 р. — Голер. Звання чемпіона Києва 1929 р. здобув Ф. Богатирчук, 1930 р. — Раузер, 1932 — Константинопольський, 1933 р. — Богатирчук і Константинопольський. 1929 р. серед шахістів Харкова вдруге переміг Терещенко, 1931, 1932 і 1933 р. — Григоренко.

1956 р. відновилися особисті змагання серед юнаків і дівчат на першість СССР. В багатьох із них переможцями вийшли юні шахісти й шахістки України. 1966 р. перші місця в чемпіонатах серед хлопців і дівчат завоювали представники України М. Штейнберг і І. Співак. 1968 р. — О. Романишин і Н. Титаренко (з Москви), 1969 р. — О. Білявський. 1972 р. — житомирка Н. Гасюнас, 1974 р. — киянин Л. Зайд.

У 1964 році вперше проведено відбіркові змагання молодих майстрів для створення збірної команди СССР на студентську шахову Олімпіяду. 1965 р. переможцем в турнірі молодих майстрів вийшов Савон. Від 1967 р. турніри молодих майстрів стали називатися чемпіонатами студентів СССР. Того і наступного (1968) року перше місце здобув В. Тукмаков, 1971 р. — Г. Кузьмин, 1972 року — М. Підгаєць (Одеса), 1974 року — С. Палатник, 1977 року — А. Михальчишин.

Команда України — «золота дружина» — чемпіон СССР 1979 року

1959 р. до Спартакіяди народів СССР були включені також змагання шахових команд республік Советського Союзу та Москви і Ленінграда. Переможцем попеременно постійно виходила дружина Москви або РСФСР, випереджаючи одна одну, як правило, не більше як на півочка. 1959 року Україна зайняла третє місце, вигравши матч у команди Ленінграда, яка зайняла друге місце, 1963 р. — п'яте місце після РСФСР, Москви, Білорусії і Ленінграда, 1967 р. — знову третє місце після Москви і РСФСР, а 1979 р. — перше місце, випередивши команди Москви, РСФСР і Ленінграда. В команді Москви, яка зайняла друге місце, грали три екс-чемпіони світу — Петросян, Смислов і Бронштейн, в команді РСФСР (третє місце) — екс-чемпіон світу Спаський, чемпіон СССР Геллер, чверть фіналіст матчів за першість світу Полугаевський, а також — іронія долі! — відомі шахісти Російської федерації Тимощенко та Панченко, в команді Ленінграда (четверте місце) — чемпіон світу з шахів А. Карпов на чолі низки всесвітньо відомих гросмайстерів.

Коефіцієнт цієї команди України, що завоювала звання чемпіона СССР, — 2495. Середній вік — 29,7. Гравці дружини Москви сумарно були старіші за українських шахістів на 100 років! Рекордсменкою змагань стала гросмайстер М. Літинська, яка з 9 партій здобула $7^1/_2$ очка, хоч серед її противників була чемпіон світу Чибурданідзе, екс-чемпіон Ґаприндашвілі й чемпіонка СССР І. Левитіна!

До складу шахової дружини України входили (за порядком шахівниць): О. Романишин, О. Білявський, Г. Кузьмин, В. Тукмаков, Й. Дорфман, А. Михальчишин, С. Палатник, М. Літинська, Л. Семенова й як запасний В. Савон.

На шахову арену України з'являються все нові й нові молоді таланти.

У жовтні 1980 р. в Одесі закінчився міжнародній жіночий шаховий турнір. Переможцем у ньому вийшла дев'ятнадцятирічна львів'янка Зоя Лельчук. Вона набрала 11 очок із 14-ти можливих і з лишком виконала норму (в цьому турнірі — 10 очок) міжнароднього шахового майстра. Зоя Лельчук випередила в турнірі чемпіонку СССР гросмайстра І. Левитіну й чемпіонку України міжнародного майстра Л. Семенову, яку вона перемогла.

Двадцятирічний (народився 6. 3. 1960 р.) студент Харківського інституту інженерів комунального будівництва Олександер Чернин 1979 року став срібним призером чемпіонату світу серед юнаків, у січні 1980 року — чемпіоном юнаків Европи.

Подаємо партію (дебют Реті), яку він виграв чорними фігурами проти чемпіона Данії в тому турнірі (місто Гронінген, Голляндія):

Фріс-Нільсен — О. Чернин

1. Kf3 d5 2. g3 c6 3. Cg2 Cg4 4. 0-0 Kd7 5. d3 e6 6. Kbd2 Cd6 7. e4 Ke7 Розвиток коня на це поле знижує ефективність можливого ходу e4—e5. **8. Tc1 0-0 9. h3 Ch5 10. g4 Cg6 11.** e5 На 11 Kh4 добре 11...Cf4 **11... Cc7 12. Kf1 c5** Готується атака проти пункту e5, до пляну якої входять також ходи Kc6 та Фb8, Очевидно, вся ідея білих із ходами g4 та e5 — сумнівна. **13. Cg5 Фe8 14. c4** Краще 14. Ch4 з подальшим Cg3 **14...dc 15. dc** Необхідно було спочатку розмінятися на e7 **15...Kc6 16. Фb3** Розраховано на 16... Фb8 17. Tad1 Kd:e5 18. K:e5 C:e5 19. C:c6 bc 20. Ф:b8 C:b8 21. Ce7 Tc8 22. C:c5, але після наступної простої відповіді пункт e5 захистити неможливо. **16. Tb8 17. Фc3** Білі віддають якість. На 17. Cf4 вирішує 17...f6! **17...Ca5 18. Фe3 C:e1 19. T:e1 Фc8 20. Kg3 Kb4** Замість спокійного рішення 20... K:e5 21. K:e5 K:e5 22. Ф:e5 f6 чорні обирають шлях реалізації переваги, пов'язаний із великим ризиком. **21. Td1 b5!? 22. cb Kd5 23. Фe2 h6 24. Cc1 c4 25. Ke4 Фc7 26. Kd6 Cd3 27. Фe1 f6 28. b3! Cc2! 29. T:d5** 29. Kd4!? K:e5 30. K:c2 cb 31. Kd4 Ф:d6, і якщо 32. K:e6, то 32...Ф:e6 33. C:d5 Ф:d5! 34. T:d5 Kf3+ і чорні виграють **29...ed 30. Kd4 K:e5! 31. C:d5+ Kph8 32. K:c4 Фc5! 33. K:e5 fe 34. K:c2** Нічого не дає 34. Ф:e5 Tae8 35. K:e6!, і чорні беруть гору. **34... Ф:d5 35. Ke3 Фf3 36. Фf1 T:b5 37. Cb2 a6 38. Kc4 Td8 39. Фg2 e4 40. Ф:f3 ef 41. Kh2 Tc5 42. Cc3 Td1 43. Kg3 Tc1 44. Cb4 Tb5 45. Cd6 Ta1 46. K:f3 T:a2.** Білі здалися.

Подані тут факти — уривчасті. Та все ж зведене тут разом — покищо, на жаль, найповніші будь-коли опубліковані дані про історію і розвиток шахового мистецтва в Україні й зокрема за останній відтинок часу, існування її у формі «радянської держави — УССР».

І. Є. БОЛЕСЛАВСЬКИЙ

Відзначаючи тепер різні ювілейні дати комуністичної влади в СССР, говориться про нелегкі часи побудови соціялізму в передвоєнні роки. А тоді нас переконували, що «жити стало краще, жити стало веселіше» (Сталін) і такі гасла ілюструвалися портретом вусатого вождя «трудящих усього світу» Йосипа Скорпіоновича, який гладив по-батьківському узбекське дівча бавовнозбиральницю-рекордсменку Мамлакат. А під ними великими літерами: «Спасибі партії за щасливе дитинство». В той час орденоносці всі одночасно й одностайно відмовилися від грошей, які вони отримували за ордени, а студенти поставили урядові вимогу скасувати їм видачу стипендій і запропонували запровадити платне навчання у вищих школах. У Дніпропетровському університеті «несвідомі» студенти — а такими виявилися майже всі — не ходили на лекції, вештаючись у коридорах і, як видно було з рухів і тону розмов, обурювалися з приводу чогось і радилися. Були такі, що потрапили й на вудочку «ворогів народу» і бешкетували. Кілька пасивних студентів покінчили життя самогубством, а серед них і студент філологічного факультету Артеменко, однокурсник пізнішого гросмайстра І. Болеславського.

Ізя або Ізик, як ми шанобливо називали єдиного серед нас уже тоді першокатегорника Болеславського, не належав ні до «несвідомих», хоч на лекції ходив рідко, ні до тих, хто вимагав скасувати видачу стипендій — він був т. зв. сталінським стипендіятом — отримував 500 карбованців у місяць (заробіток інженера або лікаря), в той час, як інші студенти мали по 120 крб.

Такою була система рівности в «найдемократичнішій» країні світу, конституція якої ґарантує кожному своєму громадянинові рівні права — однаковс право на навчання, освіту, працю, відпочинок і т. д. Такою ж та система залишилася і дотепер. Ось недавно, сорок років після тих передвоєнних часів, вірменський шахіст Г. Никогосян піддає критиці стан із виховання молоді. Він закликає виявляти турботу не тільки про майстрів, а й про тих, хто прийде їм на зміну («ШвС» 3/77, стор. 9).

Для невеликої касти привілейованих створюються найсприятливіші умови навчання і розвитку, безтурботного життя. Такі вибранці формально вважаються студентами якогось вищого учбового закладу, а ввесь свій час проводять за шахами, будучи все своє життя по суті утриманцями держави як професійні шахісти то на посадах шахових інструкторів при спортивних товариствах, палацах піонерів і т. п., або як шахові журналісти. Частина з них навчається на шаховому відділі Московського інституту фізкультури. До таких належить, наприклад, тренер чемпіона світу А. Карпова Ю. Балашов. Також чемпіон світу серед юнаків (до 20-ти років) Валерій Чехов «студент» шахового відділу Московського інституту фізкультури. «Шахами я займаюся, — говорить він («Шахматы в СССР» 11/75, стор. 16), — по 5-6 годин на день.» Нормально беручи, також його звання чемпіона світу серед юнаків му-

сіло б належати не йому, а його тренеру. Аналіз, зроблений його тренером вирішальної партії проти американця Л. Кристіянсена, що була, як говорить москвич В. Чехов, «відкладена в програному для мене положенні, виявився кращим, і мені, правда, не без допомоги супротивника, пощастило врятувати».

Тим же шляхом ішов до звання чемпіона світу з шахів також В. Смислов та інші його співвітчизники. В. Смислов згадує, що він також займався «в дитинстві шахами багато: міг просидіти за шахівницею вісім, а іноді й більше годин» («ШвС» 5/74, стор. 3).

Також А. Рубінштейн, за його ж словами, кожного дня відводив вивченню теорії до 6 годин, а під час турнірів — день і ніч, то граючи, то аналізуючи відкладені партії, сидів за шахівницею. Не дивно, що таке перевантаження відбилося на нервовій системі — П. Морфі, К. Торре, мабуть Фішер й інші тому підтвердження.

Нона Гаприндашвілі говорить[1]):

«Я знаю багатьох великих шахістів, таких, як гросмайстри Бронштейн, Геллер, які працюють за шахами по 5-6 годин денно, а, наприклад, угорський гросмайстер Портиш працює за шахівницею і по вісім робочих годин — повний робочий день.»

Також у матчі, що відбувся в Багіо (Філіппіни) в липні-жовтні 1978 р., перемогу над В. Корчним здобув власне не А. Карпов. Він розповідав: «Велику допомогу надали мені секунданти. Працювали ми дружно, і кожен вносив до загальної справи все, що міг» («ШвС» 12/78, стор. 8). Серед тих його секундантів (тренери-секунданти, тренери-консультанти, — як їх офіційно названо) було чотири міжнародніх гросмайстери, в тому числі екс-чемпіон світу М. Таль, два професори медицини — тренери-лікарі, доктори медичних наук (на Заході майже однозначно з членом Академії наук), величезна кількість інших опікунів, не говорячи вже про цілий штаб гросмайстерів у Москві, що через постійний радіозв'язок завжди були готовими з аналізами, порадами і тому подібним.

Та закінчимо про І. Болеславського, який також ішов стежкою упривілейованих.

Не маючи досить кеби перемогти його за шахівницею, супротивники часто пускали йому димом дешевих цигарок у лице. І. Болеславський не курив і не переносив диму, але був терплячим супроти вад куріїв. Знаючи це, йому димували димом просто під ніс. Він відганяв його від обличчя руками, махаючи ними, ніби птах підбитими крилами. Нас це тішило, а він, обмірковуючи комбінацію, незлобливо лаявся:

— Та що ви курите, як чорти по дорозі, шибиники надокучливі!

І. Болеславський говорив по-українському так, як і ми, бо родився в містечку, де жиди не відрізнялися мовою від місцевого населення. Три роки підряд (1938-1940) І. Болеславський завойовував звання чемпіона України з шахів. У 12-му чемпіонаті СССР 1940 р. поділив із М. Ботвинником 5-6 місця, 1945 р. — друге місце після М. Ботвинника, 1947 р. — також друге місце, після П. Кереса. Успішно виступав у багатьох міжнародніх шахових турнірах. У час війни був евакуйований до Свердловська. І коли в березні-квітні 1942 року там проходив турнір, то його вже називали «свердловчанином» («ШвС» 7/75, стор. 15). 1955 р. отримав диплом про закінчення інституту. Десять років (від 1959 р.) був тренером Т. Петросяна. Автор солідних монографій «Старо-

[1]) Н. Гаприндашвили «Предпочитаю риск», Москва — 1977, стор. 154.

індійський захист», «Сіцілійський захист», перекладених на мови народів Західньої Европи.

І. Болеславський був гравцем різного комбінаційного стилю. Його партії довгий час не сходили із сторінок шахової преси, а деякі ще й досі наводяться в підручниках шахової гри як зразок досконалости.

Подаємо закінчення партії І. Болеславського, зіграної проти Г. Равинського в дружинних змаганнях ВЦСПС, 1948 року:

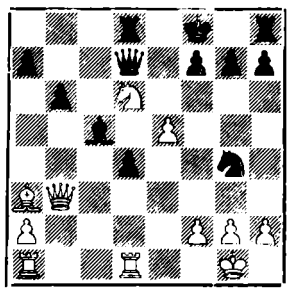

19. Т : d4!! С : d4 20. К : f7+ Сс5 На 20. ..Крe8 вирішувало 21. Kd6+! Kpf8 22. e3 Ф : d6 23. С : d6+ Т : d6 24. Фf2+ Kf6 25. Фa8+ Ke8 26. Te1 з неперебірною атакою. **21. С : c5+ bc 22. К : d8 Ф : d8 23. Фf3+ Kf6 24. Td1 Фe7 25. ef gf 26. Tb1 Фe5 27. Фb7 Tg8 28. Ф : h7 Tg7 29. Фh8+ Tg8 30. Фh7 Tg7 31. Ф h8+ Tg8 32. Фh6+ Tg7 33. g3 Kpg8 3'. Td1 Фe7 35. Фf4 Tf7 36. Td5 Фc7 37. Фc4 Kpg7 38. Т : c5 Фd7 39. Td5 Фh3 40. Td4 Фf5 41. Tg4+ Kpf8 42. Фb4+ Te7 43. Фb8+.** Чорні здалися.

1956 р. І. Болеславський був як тренер збірної дружини СССР у Мюнхені на шаховій Олімпіяді. Прізвище І. Болеславського фігурувало серед шахістів Олімпіяди, але я його не бачив. Якось у ґрупі ґросмайстерів мені впала в очі людина, яка розмахувала руками перед своїм носом, відганяючи дим куріїв-співрозмовників, ніби наобридливих мух. То був Ізя. Але не сухий, мов жердина, як за студентських часів, а огрядний, навіть занадто товстий. Цікаво, що зовнішність людини змінюється іноді до невпізнання, але хода, рухи тіла, жести весь вік залишаються незмінними. На шаховій Олімпіяді в Мюнхені я не підійшов до І. Болеславського, бо й за мною почали б стежити, і йому могла бути неприємність — чи не вербував була його український націоналіст перейти до сіоністів?!

У житті І. Болеславського відбита трагедія нашої Батьківщини, який від українців відрізнявся лише походженням своїх батьків, як і Д. Бронштейн, Константинопольський, Геллер та багато-багато інших жидів, що вклали свою творчу частку в розвиток шахового мистецтва України, жив і діяв з волі Москви за її межами.

Назвемо ще кількох всесвітньовідомих шахістів, які родилися на землі українського народу. Їхні здібності, талант використані іншими або розвіялися без сліду...

Борис Маркович Верлинський (1887-1950) народився в Одесі. Внаслідок тяжкої хвороби в дитинстві говорити почав щойно підлітком. У 1-му т. зв. Південно-російському турнірі 1910 р., що був по суті першим чемпіонатом України, вийшов переможцем, випередивши Ю. Боголюбова. 1926 р. в третій шаховій першості України ділить 1-2 місця з Марським. До числа найбільших успіхів Верлинського у чемпіонатах СССР належить його 4-те місце 1925 р., після Боголюбова, Левенфіша й І. Рабіновича, та 3-6 місця 1931 р. з Богатирчуком, Алаторцевим і Юдовичем після Ботвинника та Рюміна. Останні 25 років жив у Москві.

Осип Самійлович Бернштейн (1882-1962) народився в Житомирі. Юридичну освіту отримав у Берліні. В 3-му всеросійському турнірі здобув друге, після М. Чигорина, місце. В 1920 р. емігрував до Парижа. В грі був безкомпромісовим бійцем. Завжди грав на виграш. Це йому належить вислів, що нічиї не дають перемоги. Очевидно, до цієї породи шахістів належить і український гросмайстер О. Романишин. Чеські упорядники жартів про шахову бувальщину стверджують, що «Бернштейн охоче їздив із шахами ради шахів по всьому світі. Так він розповідав якось, що здійснив подорож аж в Україну до свого приятеля, щоб продемонструвати йому варіянт Блюменфельда в Меранському захисті гамбіту королеви»[1]).

А. М. Евенсон (1892-1919) звання майстра здобув 1913 р. в турнірі аматорів. Розстріляний денікінцями в Києві за діяльність у большевицькій ЧК.

Д. А. Яновський народився 1925 р. в містечку Броди, тепер Львівської області. Вісім разів був чемпіоном Канади, 1953 р. — Англії.

С. М. Флор народився 1903 р. в м. Городенки, нині Івано-Франківської області. Лідер шахової дружини Чехо-Словаччини на 3-7 Олімпіядах. Від 1942 року — советський громадянин. 1957 р. поділив 1-2 місця в чемпіонаті України (поза конкурсом). Найвищий результат у чемпіонатах СССР — 4 місце в 1948 році.

Николас Россолимо народився як син італійця і грекині 1910 р. в Києві. Десять разів був чемпіоном Парижа, 1948 р. — Франції, 1955 р. — США, до складу шахової дружини яких входив на 13-й і 14-й Олімпіядах.

---

[1]) V. Houska—K. Opocensky' «Heiteres aus der Welt des Schachs», 1961, Artia Prag, Printed in Czechoslovakia, стор. 60.

Видатні шахісти України

Подаємо переважно партії у мітельшпілі та їхнє закінчення, бо початки, як правило, ґросмайстери грають за опублікованими та відомими вже розробками дебютів і примітки до них мають вузько-теоретичне значення й інтерес лише для фахівців. Нам здавалося, що слід подати партії українських шахістів насамперед із відомими закордонними ґросмайстерами. Не завжди це нам удалося. Ми не маємо, на жаль, змоги навести партії, грані українськими ґросмайстерами між собою. Вони не з'являються в доступній нам пресі, а частина з них могла б бути прикрасою будь-якого найсоліднішого шахового видання світу й варті бути поміщені на сторінках хрестоматій шахової гри.

С. Палатник

Нема у нас партій ґросмайстерів С. Палатника й І. Платонова, бо їх і багатьох інших міжнародніх та національних шахових майстрів України нам не пощастило знайти в совєтській пресі.

Перше місце, зрозуміло, належить другій, після чешки Вери Менчик, чемпіонці світу з шахів талановитій дочці українського народу Людмилі Руденко.

Людмила РУДЕНКО

Людмила Руденко

Другою, після чешки Вери Менчик (1906-1944), чемпіонкою світу з шахів була українка Людмила Руденко.

Людмила Руденко народилася 1904 р. в місті Лубни на Полтавщині. В шахи навчилася грати десятирічним дівчам від свого батька Володимира Руденка, вчителя місцевої гімназії. Середню освіту здобула в Миколаєві, вищу — в Одеському інституті народнього господарства. Вже в студентські роки захоплювалася шахами. Виявила здібності також в інших видах спорту: двадцятирічною стала чемпіонкою Одеси з плавання стилем «брас» на 400 метрів, а 1925 р. зайняла друге місце в змаганнях на першість України з плавання на ту ж відстань. 1928 року стала чемпіонкою Москви з шахів, а згодом чотири рази (1932, 1936, 1947 і 1962) — Ленінграда. В шаховому турнірі на першість жінок світу (20. 12. 1949—19. 5. 1950 р.) здобула перше місце ($11^1/_2$ очок із 15) і звання чемпіонки світу. 1953 року, програвши матч Биковій (+5—7=2), втратила це звання. Екс-чемпіонка світу з шахів грузинка Нона Ґаприндашвілі в своїх спогадах «Шахи в моєму житті», що вийшли в світ, зрозуміла річ, російською мовою в Москві,

ствердже, що «за обдаруванням Руденко вище Бикової». Людмила Руденко, шахістка комбінаційного стилю, яка залюбки здійснює ефектні жертви, програла матч тому, що її супротивниця зуміла нав'язати їй вигідну для себе позиційну боротьбу.

Нона Гаприндашвілі говорить[1]):

Перша чемпіонка світу чехо-словацька шахістка Віра Менчик трагічно загинула 27 червня 1944 р. під час повітряного нападу на Лондон. Після того, як у березні 1946 р. в Португалії несподівано помер Олександер Альохін, створилася незвичайна ситуація — вперше шаховий світ залишився без чемпіонів. Чоловіки вирішили свої проблеми наприкінці 1947 — початку 1948 р., коли в матч-турнірі п'ятьох найсильніших ґросмайстерів світу М. М. Ботвинник довів свою перевагу. Жінки визначили найсильніщу трохи пізніше. В грудні 1949 р. в Москві відбулося відкриття світової першости, в якій узяли участь шістнадцять шахісток із двадцятьох країн, а в січні 1950 р. лавровим вінком увінчана друга чемпіонка світу Людмила Володимирівна Руденко.

Руденко дуже багато зробила для популяризації шахів серед жінок. Почавши виступати ще в 1926 році, вона брала участь у багатьох різних змаганнях. Лише в чемпіонатах СССР Руденко, починаючи з 1927 р., змагалася сімнадцять разів, пропустивши лише один! Я зустрічалася з Руденко, коли вона вже через вік не могла змагатися за світову першість. Проте в окремих партіях вона ще й тоді продемонструвала красиву гру. Руденко була найбільш сильною в тактичній грі. Руденко дуже талановита від природи, але оскільки свої перші кроки в шахах вона робила ще до революції, їй не вдалося здобути такий вишкіл, який мали шахістки значно пізніших поколінь. Тому нема нічого дивного, що в деяких стадіях боротьби Руденко поступалася своїм суперницям. Яким же талантом вона повинна була володіти, щоб за цих умов здобути заслужену перемогу в чемпіонаті світу!

Руденко типовий імпровізатор. Вона не упускає комбінаційних можливостей і сміло йде на загострення. Руденко добре обраховує варіянти, й її готовість до атаки за будь-яких обставин бентежила багатьох суперниць. Саме тому Руденко була особливо сильною в турнірах із змішаним складом. В чемпіонаті світу вирішальною, по суті, стала зустріч Людмили Руденко з іншою талановитою совєтською шахісткою О. Рубцовою. Вигравши цю зустріч в одинадцятому турі, Руденко перехопила лідерство у суперниці (від якого до того відставала на півочка) й не поступилася ним до кінця турніру. В кінцевому підсумку Руденко набрала 11 із 15. Чемпіонат світу 1949-1950 рр. був найвищим пунктом у шаховій кар'єрі Руденко. 1953 р. поступилася своїм званням Є. Биковій, яка перемогла в матчі з рахунком 8 : 6. На мою думку, Руденко обдаруванням багатіша за Би-

[1]) Нона Гаприндашвили «Предпочитаю риск», Москва — 1977, стор. 81-84. Розділ «Низький поклін ветеранам».

кову, але наслідок матчу був цілком закономірним, бо Бикова безперечно переважала свою супротивницю важливими в матчевому змаганні якостями бійця, а крім того, зуміла нав'язати Руденко вигідну для себе позиційну боротьбу. Невдало закінчився для Руденко і матч-турнір на першість світу в 1956 р., де також грала чемпіонка світу Бикова і переможець турніру претендентів Рубцова. Але не забудьмо, що в цьому турнірі Руденко виступала вже в 52-річному віці, коли їй уже тяжко було витримувати напруження боротьби.

І бувши чемпіонкою світу і згодом як екс-чемпіонка Людмила Володимирівна з задоволенням брала участь у найрізноманітніших змаганнях, аж до чемпіонатів окремих республік, ніяк не турбуючись тим, що це може завдати шкоди її престижу. Спілкування з нею для багатьох молодих шахістів було надзвичайно плідним. Коли, зокрема, я, ще зовсім зелена шахістка, зустріла екс-чемпіонку світу на командних змаганнях, мене тішило те, як мило й просто вона трималася зі мною та іншими юними учасницями, а її любов до шахів, яку вона не могла приховувати, навіть коли б бажала, викликала в мені хвилю симпатії.

Є. І. Бикова, яка стала третьою чемпіонкою світу, шахістка цілковито іншого стилю і характеру. На противагу емоційній Руденко, в якої багато залежало від настрою, від того, чи відповідає постала позиція її смакові, Бикова відзначається вийняткової холоднокровністю, терпінням, упертістю. Шахістки жартома з'ясовують, як Бикова виграє свої партії: вона робить рокіровку, а потім ходить королем з поля g1 на поле h1 і назад, очікуючи на помилку супротивниці.

Від 1950 р. Людмила Руденко — міжнародній майстер, а з 1976 р. — міжнародній гросмайстер. Виходила переможцем у багатьох турнірах. 1952 р. завоювала також звання чемпіонки СССР. Брала участь, поза конкурсом, і здобула перше місце в чемпіонаті Узбекістану (1955 р.) й України (1956 р.). Її життя, як і багатьох інших українок й українців, проходить за межами Батьківщини і не приносить користі українському народові, Україні. Як жителька Ленінграда входить до складу шахістів РСФСР, а не Української ССР. Характерно, що автори довідкової книги «Советська шахова школа», порушуючи абетковий порядок, насамперед говорять про М. Ботвинника, «першого советського чемпіона плянети», а потім — про інших за абеткою. Але в розділі про шахісток Людмилі Руденко, «першій советській чемпіонці плянети», відводять останнє, восьме місце, наробивши — чи не навмисно! — в нотації її партії грубі, єдині в книзі, помилки[1]), що в советських виданнях неприпустиме. Центральна преса СССР, а за нею і газети Української ССР, не згадує ні національности, ні країни народження Л. Руденко, яка для них лише советська шахістка. Натомість орган Об'єднаного республіканського шахово-шашкового клюбу Латвійської ССР журнал «Шахс» («Шахматы» ч. 17/IX. 1978 р.), який виходить латвійською і російською мовами, зазначає, що «Людмила Руденко народилася 27. 7. 1904 р. в українському містечку Лубни».

Наводимо два закінчення й одну партію Л. Руденко. Вони типові для її бойового, енергійного стилю, вміння винахідливо і хоробро провадити напад.

[1]) А. Котов, М. Юдович «Советская шахматная школа», Москва 1955, стор. 375.

М. Мора — Л. Руденко
Закінчення партії, зіграної в міжнародньому турнірі на першість світу серед жінок 1950 року

Непослідовність чемпіонеси Куби М. Мори у розвитку фігур вміло використовує Л. Руденко для здійснення пляномірного наступу. На 20-й хід білих, які намагаються здвоїти тури й опанувати вертикаль d, чорні відповідають контратакою. Взагалі перебування коня на краю шахівниці, де він контролює менше кліток, ніж у центрі, розцінюють як ослаблення цієї фігури. Німецькі шахісти говорять: «Der Springer an dem Rande ist eine Schande». Але в поданій позиції стрибок коня на периферію знаменує початок наступу.

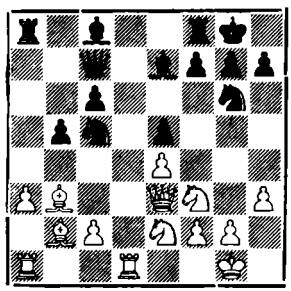

20. Td2 Ka4 21. С : a4 Т : a4 22. Kc3 Ta8 23. Tad1 Ce6! 24. Td3 Kf4 25. T3d2 f6! 26. Kph2 Ta7 27. Ke1 Tfa8 28. Kb1 Фa5 29. Kd3 К : d3 30. Т : d3 Фa4! 31. T3d2 Фc4! Кожен крок прогулянки королеви приховує в собі загрозу для білих, яка знаходить завершення в здобутті матеріяльної переваги. **32. f3 Cc5 33. Фd3 Фa2 34. c3 Cc4 35. Фc2** Іншого ходу біла королева не має. Стрільці (офіцери) безпардонно переслідують представницю прекрасної статі. Притиснувши даму в кутку, вони сприяють тим перемозі над її королем. **35. ...Cb3 36. Td8+ Cf8!** Білі здалися. Заключна позиція варта діяграми.

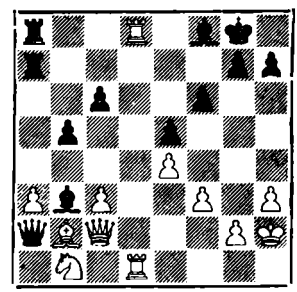

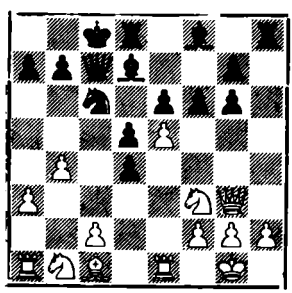

Л. Руденко — Є. Бикова
Закінчення 13-ої партії матчу на першість світу серед жінок, 1953 р.

13. c3 fe 14. cd ed 15. Cf4 Фb6 16. Ke5 К : e5 17. С : e5 Ce7 18. Kd2 Cf6 19. Tac1+ Cc6 20. Kf3 d3 21. Ted1 Kpd7 22. Т : d3 Th6 23. Tdc3 Te8 24. Kd4 Tf8 25. b5 С : e5 26. bc+ bc 27. Ф : e5 Tf6 28. Т : c6 Фb2 29. Фd6+ Kpe8 30. Tc8+ Kpf7 31. Фf8 мат.

Л. Лобанова — Л. Руденко
Зіграна в фіналі шахової першости СССР серед жінок 1955 року

1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. d4 cd 4. K : d4 Kf6 5. Kc3 g6 6. Ce3 Cg7 7. f3 0-0 8. Фd2 Kc6 9. g4 a6 10. h4 h5 11. gh K : h5 12. Kb3 Ce6 13. Ch6 C : b3 14. C : g7 Kp : g7 15. ab e5 16. Kd5 Kd4 В такій позиції кінь сильніший за туру. Білого Kd5 можна знешкодити, примусивши розміняти його на чорного коня. Прогнати Kd4 тепер за допомогою 17. c3 не можна, бо загрожує виделка (17. ...K : f3+), а наступного ходу — через нову виделку — 18... K : b3. Тому тура a1 мусить залишити свою відкриту лінію і стати на пасивну позицію захисту пішака c2. **17. Cg2 Tc8 18. Tc1 Tc5 19. b4 T : d5** Не кожен відважиться ще майже в дебюті добровільно віддати якість. Але ця жертва дає чорним тривалу ініціятиву. **20. ed Kf4 21. Фf2 Th8 22. Td1 T : h4! 23. c3 Kf5 24. T : h4 Ф : h4 25. Cf1 Фg5 26. Td2 Kh4 27. Kpd1 Фh5 28. Ce2 K : e2 29. T : e2 K : f3 30. Kpc2 Фf5+ 31. Kpb3 e4 32. c4 Фe5 33. Kpa2 Kd4 34. Te1 Kf3 35. Th1 Фd4 36. Ф : d4 K : d4 37. c5 Kb5! 38. Kpb3 f5 39. Kpc4 f4 40. Te1 e3 41. Kpd3 Kpf6 42. Kpe4 g5 43. Th1 Kpg6 44. Th2 a5 45. Th1 ab 46. c6 bc 47. dc Kc7 48. Td1 d5+** Білі піддалися. Ця перемога Людмили Руденко була відзначена спеціяльною нагородою журналу «Шахматы в СССР».

Марта ЛІТИНСЬКА

Фото українського гросмайстра М. Літинської, зроблене під час гри в Тбілісі, столиці Грузії, беремо з книги спогадів екс-чемпіонки світу з шахів Нони Гаприндашвілі («Предпочитаю риск», Москва — 1977, стор. 192), яка з властивою її співвітчизникам гордістю і закоханістю говорить про свою Грузинську республіку, віддаючи належне великим чужинцям, не плазуючи перед сильними світу їхнього. Ця шляхетна риса грузин відбита і в підпису: прізвище гравця — по-грузинському! Нагадаємо, що влаштовувачі недавнього Львівського міжнароднього шахового турніру порозвішували на всіх видних місцях привітання до його учасників по-російському. І це в місті, що засноване українським князем, у місті, яке за Австрії не стало австрійським, а під Польщею залишилося українським з духом печаті Великого Каменяра Івана Франка, який жив і творив тут для України, прагнучи надихати рідну йому мозу силою та поставити її в ряд самостійних. Та, як бачимо, долею і культурою в Українській ССР керують ті, які, за висловом Тараса Шевченка, «соромляться свою благородну фамілію (Кирпа-Кнучкошиєнко-в) надрукувати» по-мужицькому — по-українському! Варшавське сміття, грязь Москви! — говорив про таких Великий Кобзар, і тут не важливо, чи вони займають посади гетьманів, чи перших, других і т. д. секретарів ЦК, обкомів, райкомів КПУ...

Гросмайстер Марта Літинська належить до перших п'ятьох найсильніших шахісток світу. Перелік її успіхів у шахових турнірах являв би собою чималий список. Саме ці перемоги двічі привели українську шахістку до півфінального матчу боротьби за шахову першість світу. У восьмифінальній відбірковій зустрічі, що мала складатися з шести партій з Г. Фішдік (Західня Німеччина), перші три вона програла. Зібравши силу й волю до перемоги, наступні три партії вона виграла. Внаслідок нічийного висліду цього матчу було зіграно ще дві додаткові партії. Першу з них М. Літинська виграла, а другу зіграла внічию і піднялася на щабель вище. В наступному дзобої, в чвертьфіналі М. Літинська зустрілася з чемпіонкою Болгарії Тетяною Лемачко і виграла його вже після восьмої партії ($5^1/_2 : 2^1/_2$).

6 вересня — 8 жовтня 1980 р. М. Літинська грала у Вільнюсі (Литва) в півфінальному матчі з видатною грузинською шахісткою Н. Александрією. 1974 року вони вже зустрічалися в подібному півфінальному матчі. Тоді перемогла Н. Александрія — $5^1/_2 : 2^1/_2$. Перебіг цьогорічного (1980) матчу мав дещо драматичне забарвлення. Довгий час М. Літинська вела в матчі з перевагою на одно очко. Але вона програла останню, десяту й дві додаткові партії (5:7).

М. Літинська — М. Чибурданідзе
38-й чемпіонат шахісток СССР, 1978 рік, Миколаїв (Україна)

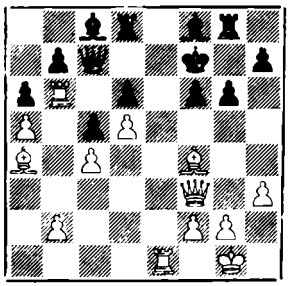

30. Te6 Ce7 Зрозуміло, туру бити не можна, бо програється королева: 30. ... С : e6 31. Т : b7! **31. С : d6! Т : d6 32. Tb : d6 Ф : d6** Вимушено, щоб захиститися від загрози: 33. Т : f6! і т. д. **33. Т : d6 С : d6 34. Фe3 Td8 35. b4 cb 36. Фb6 Ce7 37. Cb3 f5 38. c5 Kpf8 39. Ф : b4 Td7 40. Фd4** Чорні здалися.

Л. Лисенко — М. Літинська
Відбірковий зональний турнір жінок 1978 року, Фрунзе (Киргизія)

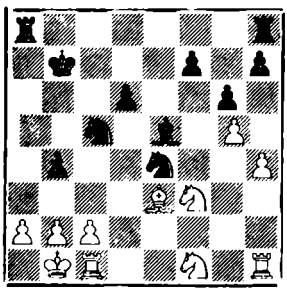

26. ...Т : a2 Кожна жертва фігури зачаровує шахового гравця, бо, щоб побачити її, потрібна велика уява, фантазія, а для успішного завершення — далекий точний розрахунок. Гросмайстер М. Літинська ці властивості має. Пожертвувану тут туру брати не можна, бо білі форсовано дістануть мата: 26. Кр : a2 Ta8+ 27. Kpb1 Kc3+ 28. bc С : c3 і 29. ...Ta1x. **27. c3 b3 28. С : e5 К : e5 29. K1d2 Kd3.** Білі здалися.

М. Літинська — Н. Александрія
Півфінальний матч претенденток на першість світу з шахів 1980 р., Вільнюс

1. Kf3 d5 2. d4 Kf6 3. c4 c6 4. Kc3 dc 5. a4 Cf5 6. e3 e6 7. С : c4 Cb4 8. 0-0 0-0 9. Фe2 c5 10. Td1 Kc6 11. Ka2 Ca5 12. dc Фe7 13. Kd4 Ф : c5 14. b4 К : b4 15. Ca3 Tfc8 16. Tac1 Фb6 17. К : f5 ef 18. Tb1 К : a2 19. Т : b6 Kc3 20. С : f7+ Kph8 21. Фf3 ab 22. Tf1 Tc7 23. Cb3 Kce4 24. Tc1 Т : c1+ 25. С : c1 Tc8 26. Cb2 Cc3 27. С : c3 Т : c3 28. Фd1 h5 29. Cf7 Kph7 30. С : h5 Tc5 31. h3 Td5 32. Фb3 Tc5 33. Фf7 Tc1+ 34. Kph2 К : f2 35. Cg6+ Kph6 36. С : f5 Th1+ 37. Kpg3 K2e4+ 38. С : e4 К : e4+ 39. Kph4 Kf6 40. Ф : b7 Ta1 41. Фc6 Tb1 42. Kpg3 Tb4 43. Kpf3 Kph7 44. e4 Tb3+ 45. Kpf4 Kh5+ 46. Kpg5 Kg3 47. e5 Tb4 48. e6 Te1 49. Фd6 Te3 50. Ф : b6. Чорні здалися.

Ліда СЕМЕНОВА

М. Чибурданідзе — Л. Семенова
36-й чемпіонат шахісток СССР 1977 року

Бойовому наступу молодого грузинського шахового таланту досвідчений український майстер протиставляє винахідливий захист.

28. Kd5 Kpb8! Бити коня не можна: 28... cd 29. Т : e8+ Т : e8 30. Ф : e8 мат. 29. **Tae1 Tef8 30. Kf4 h5 31. c5! Ф : c5 32. Т : c7! Te8 33. Ke6 Фd5 34. Фf4 Tgf8 35. Т : b7+ Кр : b7 36. Фb4+ Крc8 37. К : f8 Т : f8 38. Фb6 Фb5 39. Фa7 Фb7 40. Te7 Ф : a7 41. Т : a7 Tf5.** Нічия.

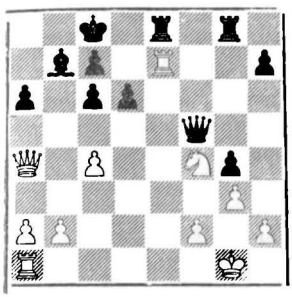

Л. Семенова

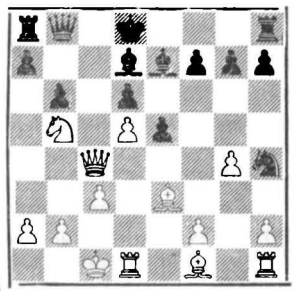

Л. Семенова — М. Церетелі
38-й чемпіонат шахісток СССР 1978 року

В цьому чемпіонаті киянка Ліда Семенова здобула перше місце разом із І. Левитіною (Ленінград), яку вона переконливо перемогла, — по 12½ очок із 17. **16. f4! a6** 16... С : g4? 17 fe С : d1 18. ed і нападу білих не відбити. **17. Ka3 b5.** Також тепер не вільно бити пішака білих: 17... С : g4 18. fe С : d1 19 Фc6! **18. Фe2 ef 19. Cd4!? f6 20. Te1 Kg6 21. h3 Ke5 22. Kc2 Фb7 23. Cg2 Ce8 24. Thf1 g5 25. h4 h6 26. hg hg 27. Th1 Tg8 28. Kb4! Cg6 29. Ce4 Kpd7 30. Kc6 Tae8 31. С : g6 Т : g6 32. Th7 Крc8 33. Фe4 Tgg8 34.** С : e5 fe 35. Фf5+ Фd7 36. К : e7+ і виграш.

Л. МУЛЕНКО

Л. Муленко — Х. Ереньська

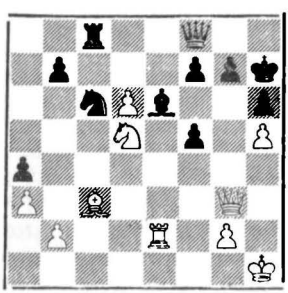

Міжнародній жіночий турнір 1975 року в Пьотркув—Трибульський (Польща). В турнірі взяли участь 14 шахісток із дев'яти країн. Перше місце здобула Л. Муленко — 11½, випередивши найближчу конкурентку на два очка.

36. Т : e6 fe 37. Фg6+ Kph8 38. Ф : h6+ Крg8 39. Ф : e6+ Kph8 40. h6 Kph7 41. hg Фd8 42. g8Ф+. Чорні здалися.

Олег РОМАНИШИН

Гастролюючи у вересні 1979 р. по Сибіру та республіках Середньої Азії, чемпіон світу з шахів А. Карпов дав у Новосибірську і Фрунзе інтерв'ю кореспондентам ТАСС. На запитання, кого можна виділити з великого загону молодих совєтських шахістів, він відповів: «З моїх ровесників, хоча для шахів оцей вік — уже не молодість, слід назвати Балашова, Ваганяна, Романишина. Різко просунувся вперед Білявський.»

Доброї думки про українських ґросмайстерів О. Романишина й О. Білявського також «патріярх совєтських шахістів», як називають тепер М. Ботвинника Відповідаючи кореспондентові київської «Спортивної газети» (142/27. листопада 1979 р.), екс-чемпіон світу висловив переконання, що «львів'янин Олег Романишин — дуже талановитий ґросмайстер. Але не він, ні його однолітки, які виступали в двох міжнародних турнірах, не спромоглися пробитися в претенденти на світову першість. Мені здається, що Білявський серйозніше ставиться до шахів. Він пережив не дуже вдалий період, та схоже, що він знову на піднесенні. Про величезний талант Романишина я вже говорив. Але він, на жаль, докладає надто мало зусиль, щоб позбутися своїх вад!»

Не рідко лунають захоплені відгуки майстерним здійсненням творчих задумів О. Романишина. Гучномовець російського шовінізму в шаховому житті СССР московський журнал «Шахматы в СССР» (10/78, стор. 20) якось вимушений був ствердити, що перемоги українського ґросмайстра О Романишина «над Великовим, Кузьминим і Раєм просяться до підручників». Хто ж перетинає їм туди шлях? О. Романишин? Львів'яни чи кияни? Може українські шахісти загалом? Напевно не вони! На перешкоді стоять ті, хто в Москві дає дозвіл на видання книг не про шахістів України, а про гравців Вологодської области, Уралу, Красноярського краю та інших земель Російської федеративної республіки.

М. Ботвинник, як знаємо, вказував на нерівність гри О. Романишина. Захоплений здійсненням своїх замірів, український ґросмайстер іноді недобачає можливостей супротивника і зазнає поразок. Спроби досягти більшого, ніж може дати наявна позиція на шахівниці, призводять до зривів. Олег Романишин може вийти переможцем у турнірі іменитих ґросмайстерів й опинитися серед останніх у таблиці змагань пересічних шахових майстрів. Так 1977 р в Гастінґському турнірі ґросмайстерів він здобув перше місце, випередивши найближчого конкурента (Ш. Каган, Ізраїль) на 2 (два!) очка — 11½ з 14. А після того мав болючі провали.

Від 1. 1. 1977 р. в СССР також запроваджено систему індивідуальних коефіцієнтів для шахістів найвищої категорії — ЕЛО. Олег Романишин (2 605)

— після А. Карпова (2 695), Т. Петросяна, Л. Полугаєвського, М. Таля, але перед екс-чемпіоном світу В. Смисловим та багатьма іншими відомими гросмайстрами.

Новорічна анкета югославського тижневика «Свіет» (грудень 1979 р.) до десяти найсильніших шахістів світу, серед яких на першому місці стоїть чемпіон світу А. Карпов, екс-чемпіони М. Таль, Т. Петросян, Б. Спаський, гросмайстер Полугаєвський, зараховує також О. Романишина.

О. Романишин, як і О. Білявський, А. Михальчишин, Й. Дорфман, — вихованець львівського тренера В. Карта, який таким чином зробив у теперішню пору Львів шаховою столицею України. Тут проживає також гросмайстер Марта Літинська.

А ось думка великого грузинського таланту Майї Чибурданідзе, яка 17-річною, у віці школярки, стала чемпіонкою світу з шахів, про українських гросмайстерів О. Романишина й А. Михальчишина. Вона висловила її в інтерв'ю київському журналові «Ранок» (11/XI. 79, стор. 24):

О. Романишин

— Олег Романишин і Адріян Михальчишин грають так нестандартно, так своєрідно і водночас так сильно, що на мене це справляє велике враження. Вони недавно виступали в Тбілісі у турнірі, і я з найбільшою цікавістю спостерігала саме їхні партії.

— Що ти кажеш, Майю?! — здивувався її тренер. — Адже в світі є сильніші за клясом гросмайстери!

— Я кажу те, що думаю, — відказала чемпіонка світу. — Питання ж було не про кляс гри, а про стиль, і тут у мене свої смаки.

— Яка для вас найбільш пам'ятна зустріч з українською шахісткою?

— Безумовно, з гросмайстером Мартою Літинською в першому турі міжзонального турніру на першість світу 1976 року. Уявляєте, турнір проходить у Тбілісі, всі за мене вболівають. Я досягла виграшної позиції. Потім схибила і відклала партію в позиції, де треба було шукати нічию. Під час догравання мені пощастило знайти комбінацію, яка мала завершитися вічним шахом. Відчуваю: весь зал хвилюється. І сама захвилювалася. Дала шах ферзем не на те поле. Який жах: її король сховався, і я програла! Весь турнір не могла забути про цю поразку. Але вона мене так роз'ятрила, що я більше не програла жодної партії й вийшла в турнір претенденток. Цей урок від Марти Іванівни я, здається, ніколи не забуду.

— Чи часто вам доводилося грати на Україні?

— Досить часто — і завжди з успіхом. Зараз усе пригадаю. 1972 року дебютувала на Всесоюзній спартакіяді школярів у Києві. Через чотири роки у Львові знову виступала в цих змаганнях. Ледь не забула: ще раніше, 1973 року, в Одесі виборювала Кубок СССР і вперше виконала норму майстра спорту. А 1977 року знову була у Львові і стала чемпіонкою СССР серед жінок. Я завжди готова їхати на прекрасну українську землю!

О. Романишин — Т. Петросян

Розглядаючи перебіг 43-го шахового чемпіонату СССР і характеризуючи гру його учасників, головний суддя змагання міжнародній майстер М. Юдович зазначив: «Особливо велике враження на мене справила яскрава й самобутня гра Олега Романишина. Львівський майстер — видатний шаховий талант. За подальшої впертої праці і вимогливости до себе О. Романишин може і повинен стати «шаховою зорею» першої величини («ШвС», ч. 3/1976, стор. 4). О. Романишин займав у чемпіонаті 2-5 місця і був єдиним, хто завдав поразки екс-чемпіонові світу Т. Петросяну, який здобув перше місце і звання чемпіона СССР 1976 року.

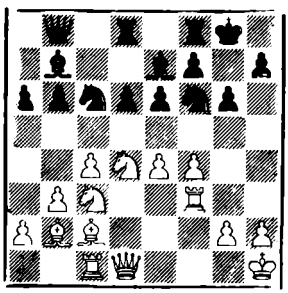

Подаємо закінчення цієї партії.

16. Kd5 ed 17. ed? Швидше вела, — як указав О. Романишин, — до виграшу жертва другого коня; 17. Kf5 gf 18. ed Tfe8 19. Tg3 Kph8 20. dc C : c6 21. C : f5 Tg8 22. Фh5 Tg7 23. T : g7 K : h5 24. T : h7+ Kpg8 25. Th8x. Якщо ж чорні не приймають жертви коня, то потрапляють під невідбитну атаку: 17. ...de 18. K : e7+ K : e7 19. Фd4! **17. ...K : d4 18. Ф : d4 Tde8 19. f5 Cd8 20. Фh4 Te5!** Тура жертвує собою, щоб зменшити силу далекобійного стрільця. **21. Фh6 Фc7 22. Tg3 Cc8 23. C : e5 de 24. fg fg 25. C : g6! Kg4 26. Ch5 Tf6 27. Фd2 Tf4 28. d6!** На 28. h3! слідувало б Cg5! **28. ...Фg7 29. d7 Cb7** Не рятувало і 29...C : d7 30. C : g4! T : g4 31. Td1! **30. Ф : f4!** і чорні визнали себе переможеними, бо на 30....ef слідує 31. T : g4 Cg5 32. Td1.

О. Романишин — В. Смислов
Гастінгс 1976/1977

В традиційному різдвяно-новорічному турнірі в Гастінгсі 1976/1977 рр., з якого подаємо партію, що її виграв О. Романишин в екс-чемпіона світу В. Смислова, переміг український гросмайстер — 11½ із 14. Далі були: Ш. Каґан (Ізраїль) — 9½, Д. Тарян (США) — 9, А. Адорян (Угорщина) і В. Смислов (СССР).

1. e4 e5 2. Kf3 Kc6 3. Cb5 a6 4. Ca4 d6 5. 0-0 Cd7 6. c4 Kf6 7. Kc3 Cg4?! Екс-чемпіон світу порушує відоме й для початкуючих шахістів правило: не ходи двічі підряд у дебюті тією самою фігурою, бо відстанеш у розвитку. Тут треба було мобілізовувати до гри іншого стрільця: 7. ...Ce7 **8. h3 C : f3 9. Ф : f3 g6 10. d4! Kd7** Кепсько. І. 10...b5? 11. K : b5! ab 12. C : b5 і білі беруть коня, маючи два пішаки більше. Погано також II. 10. ...ed 11. e5! de 12. C : c6 bc 13. Ф : c6 Kd7 (13. ...Фd7 14. Ф : a8+; 13. ...Kpe7 14. Cg5 Cg7 15. C : f6+ C : f6 16. Kd5+ і білі виграють фігуру) 14. Cg5 Ce7 15. C : e7 Kp : e7 16. Kd5+ Kpf8 17. Tae1 Kpg8 18. f4! Якщо у варіянті II чорні на 11-му ході відступають конем 11. ...Kd7, то 12. ed C : d6 13. C : c6 bc 14. Te1+ Ke5 15. Ф : c6 Kpf8 16. Ch6+ Kpg8 17. Kd5 Tb8 18. Фe8+! і 19. Kf6x. **11. de Kd : e5 12. Фe2 Cg7 13. Ce3 0-0 14. Tad1 Ka5 15. c5 b5 16. cb cb 17. Kd5 Kec4 18. Cd4 b5?! 19. C : g7 Kp : g7 20. b4! ba 21. ba K : a5 22. Tc1 a3 23. Фd2 Tb8** Не краще і 23. ...Kb7 24. Tc7 Kc5 25. Фc3+ Kph6 26. Kf6! Ф : c7 27. Kg4+ Kpg5 28. Фg7 і наступним ходом мат. **24. Фc3+ Kph6** 24. ...f6? 25. Kc7! і чорні втрачають або Ka5, або якість, після 26. Ke6+ **25. Kf6 g5 26. f4 gf 27. T : f4.** Чорні здалися.

О. Романишин — М. Таль
Турнір пам'яті П. Кереса 1977 року

Екс-чемпіон світу М. Таль, цей чародійник блискучих шахових комбінацій, за своєю звичкою нападає, хоч треба було б подбати про вирівняння позиції. Адже його королева перебуває узбіч, далеко від подій, а пішак d6 слабкий.

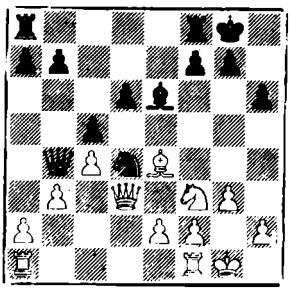

17. ...f5 18. К : d4! fe 19. Ф : e4 Ch3 20. Фd5+! Kph8 21. Kb5 С : f1 22. Т : f1 Tf6 23. e4! Далекоглядне створення опорного пункту для коня — значно сильніший хід, ніж завоювання пішака, приреченого на знищення. **23. ... Tf3!** Що тут можна грати: 23... Taf8? 24. f4! 24. **К : d6 Taf8 25. Kf5** Тепер і Tf3 бездіяльна. **25. ...Kph7 26. Фd6 Tf7 27. Фe6 Tf8 28. Фe7 Tg8 29. К : h6 Tb8** 29. ...Кр : h6? 30. Фh4+ Крg5 31. Фg4+ і білі забирають Tf3 **30. Kf5 Фc3 31. Фh4+ Kpg8 32. Фh5 Td3 33. Ke7+!** Чорні піддалися, бо рятунку нема: 33. ...Kpf8 34. Kd5 Фd3 35. Фh8+ Kpf7 36. Ф : d8.

О. Романишин — Б. Спаський
Тільбург 1979 року

В невеличкому голляндському містечку Тільбург шаховий турнір за складом учасників став одним із найсильніших останніх років — ФІДЕ — категорія 15. Крім чемпіона світу в ньому грали два екс-чемпіони Б. Спаський і В. Смислов (до речі, О. Романишин виграв у нього знову) два учасники (Л. Портіш і Р. Гюбнер) чвертьфінальних матчів за світову першість. Перше місце здобув А. Карпов (7½), від якого лише на півочка відстав О. Романишин. В останньому турі він грав із Б. Спаським. За їхньою грою постійно спостерігав А. Карпов, який навіть зробив перерву — подався на півгодинну прогулянку, хоч його шаховий годинник ішов, щоб побачити на чий бік схиляються терези перемоги і відповідно грати проти свого противника В. Смислова. За нічиєї між О. Романишиним і Б. Спаським йому для першого місця вистачало півочка. Знавці, зокрема В. Корчной, твердять, що деякі турніри в СССР запрограмовані заздалегідь і переможцем мусить вийти висуванець КПСС. Не виключено, що прогулянка А. Карпова була умовним знаком В. Смислову — він програв, і переможцем турніру став чемпіон світу.

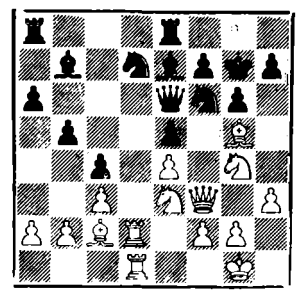

23. b3! h5 23. ...cb? Сприяло б нарощуванню наступу білих: 24. С : b3 Фc6 25. Т : d7 і кінь d7 програний — 25. ...К : d7? 26. Ф : f7+ з розгромом. Програш пішака c4 також приведе до поразки. **24. К : f6 К : f6 25. bc bc 26. С : f6+ Ф : f6 27. Ф : f6+ С : f6 28. К : c4 Te7.** Спроба чорних відіграти пішака ходом 28...Tac8 або 23. ... Tec8 спростовується **29. Kd6. 29. Kd6 Tc7 30. Cb3 Cc6 31. c4 Tb8 32. c5 Cg5 33. Td3 h4 34. g3 Tb4 35. gh С : h4 36. Cd5 Cb5 37. К : b5 ab 38. c6 Tb2 39. Tf1**

Ce7 40. Tf3 Cg5 41. Td1 b4 42. Tdd3 Cf4 43. Tb3! T : a2 44. T : b4 Tc2 45. Tb6 g5 46. Tfb3 Kpf6 47. Tb7 T2 : c6 48. C : c6 T : c6 49. T3b6 T : b6 50. T : b6+ Kpg7 51. Kpf1 f6 52. Kpe2 Kpg6 53. Kpd3 Ch2 54. Tc6 Cg1 55. f3 Ch2 56 Kpc4 Kph5 57. T : f6 Cf4 58. Kpd3 Kph 59. Th6+ Kpg3 60. Kpe2 Cc1 61. Tg Kph2 62. f4! Чорні піддалися. Один і білих пішаків стає королевою.

О. Романишин — Г. Гарсіа
Нови-Сад, 1975 року

1. e4 c5 2. Kf3 e6 3. d4 cd 4. K : d4 Kf6 5. Kc3 d6 6. Ce3 a6 7. f4 Фc7 8. Фf3 b5 9. Cd3 Cb7 10. g4 Kc6 11. g5 Kd7 12. Фh3 K : d4 13. C : d4 b4 14. Ke2 e5 15. Ce3 d5.

16. 0-0-0 de.

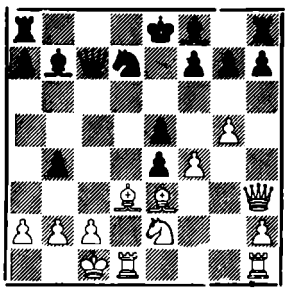

17. Cc4! Td8 18. C : f7! Kp : f7 19. g6! Kpe7 20. fe h6 21. Td6 Фc4 22. Thd1 Cc8 23. b3. Чорні здалися.

О. Романишин — Д. Пласкетт
Лондон, 1977 року

1. c4 Kf6 2. Kf3 b6 3. g3 Cb7 4. Cg2 g6 5. 0-0 Cg7 6. b3 0-0 7. Cb2 c5 8. di cd 9. Ф : d4 Kc6 10. Фh4 h6 11. Td1! g5?! 12. K : g5 hg 13. Ф : g5 e6?

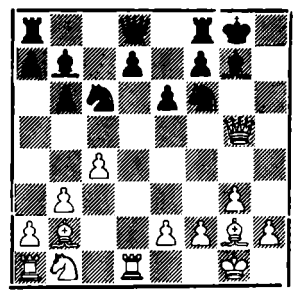

14. T : d7! (якщо 14...Ф : d7, то 15. C : f6 з неминучим матом). Чорні здалися.

О. Романишин — Х. Рай
Київ, 1978 року

1. Kf3 d5 2. d4 Kf6 3. c4 e6 4. Cg5 Ce7 5. Kc3 0-0 6. Фc2 Kbd7 7. Td1 h6 8. Ch4 c6 9. e3 a6 10. a3 Te8 11. Cd3 b5? 12. c5 e5 13. de Kg4 14. Cg3 Cf8 15. e6! T : e6 16. Kd4 Tf6 17. b4 Kge5 18. Ce2 Kc4 19. e4 Kde5 20. Фc1 g5 21. 0-0 Cg7 22. Tfe1 Cg4? 23. ed. Чорні здалися, бо після 23...cd 24. C : g4 25. h3 вони втрачають фігуру.

Олександер БІЛЯВСЬКИЙ

В. Корчной — О. Білявський
Турнір пам'яті Альохіна 1975 року

Молодий львівський гросмайстер у

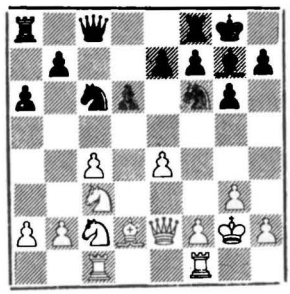

ції позиції віддає пішака, щоб піти на ускладнення, не боючись старого досвідченого шахового вовка В. Корчного.

14. ...b5 15. cb ab 16. Ф : b5 (16. К : b5 Т : a2!) **Tb8 17. Фa4 Ke5! 18. Ke1 Фb7 19. b3 Kfd7 20. Фd4** Майже вимушено, бо попередній хід (19. b3) не лише обмежив можливості руху білої королеви, а й перетворив її на об'єкт нападу. Наступним ходом О. Білявський вигідно розмінює фігури і зручно здобуває важливого центрального пішака супротивника. **20. ...Kf3 21. Фe3 К : d2 22. Ф : d2 С : c3 23. Т : c3 Ф : e4+ 24 Kf3** Зв'язаний кінь потрапляє під тиск чорних фігур. Відносно краще було б 24. f3. Але цей хід ослаблював становище короля. **24. ... Kc5 25. Tfc1 Tb5 26. Фe3 Фa8! 27. a4 Tb4 28. Kpg1** Білі звільняються від зв'язки, але втрачають пішака, що й вирішило партію на користь О. Білявського. **Te4! 29. Фd? K : f? 30. T : f3 T :a4 31. T : f7 T : f7 32. ba Ф : a4.**

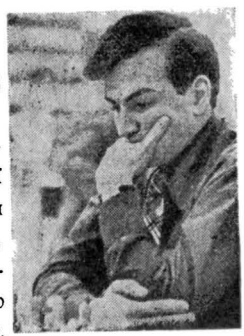

О. Білявський переможець багатьох міжнародніх шахових турнірів. До його успіхів 1980 року належить перше місце (12½ очок із 16) в міжнародньому Бухарестському шаховому турнірі ФІДЕ — категорія 8, який проходив від 3 до 20 березня. Нижче подаємо закінчення партії О. Білявського з болгарським гросмайстром Спиридоновим, зіграну в Бухарестському турнірі. Вона обійшла майже всю німецькомовну шахову пресу.

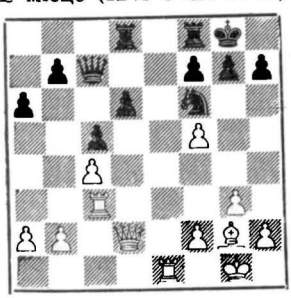

22. g4! h6 Взяття пішака призвело б до негайного мата: 22. ...K : g4 23 Tg3 Ke5 24. Фh6 f6 25. Cd5+ Kph8 26. Ф : h7+! Kp : h7 27. Th3x. **23. g5 hg 24. Ф : g5 Tfe8 25. Td1 Kh7 26. Фh5 Kf6 27. Фh4 Te5 28. Th3 Kpf8 29. f4! T : f5?** Не рятує також відносно кращий хід 29. ...Te2, бо після 30. Kpf1 білі продовжують сильний наступ. **30. Фh8+ Kpe7.** На 30. ...Kg8 білі здобувають невідхильну атаку: 31. Tg3 g6 32. Cd5 з загрозою 33. T : g6. **31. Te3 Te5.** На 31. ...Kpd7 слідує 32. Ф : g7 Kpc8 33. Ch3 Tg8 34. Ф : g8+ K : g8 35. Te8 Kpd7 36. T : g8 Kpe6 37. Tg5 і білі мають дві тури та стрільця за королеву. **32. fe!** Чорні здалися, бо після 32. ...T : h8 33. cd+ український гросмайстер відвойовує свою королеву і має на туру більше.

Геннадій КУЗЬМИН

Г. Кузьмин

Геннадію Кузьмину 34 роки. Він уже пережив період високого злету, коли 1972 року став бронзовим призером чемпіонату СССР, наступного — виборов сьоме місце на міжзональному турнірі в Ленінграді, виконавши норматив міжнародного гросмайстера, потім здобув срібну медаль у вищій лізі, а 1974 року позернувся з шахової Олімпіяди чемпіоном світу в складі збірної СССР. Його коефіцієнт тоді сягав позначки 2 600, і ворошиловградця без відбору спеціяльна комісія ФІДЕ включила до складу міжзонального турніру 1976 року (разом з шістьма іншими найсильнішими гросмайстерами).

Федерація шахів СССР, однак, — розпозідає шаховий оглядач «Спортивної газети» (Київ, 106/4. 9. 1979 р.) Ю. Лазарев, — вирішила замість нього відрядити іменитішого екс-чемпіона світу Смислова. Дуже тяжко переживав це Геннадій, і якийсь час його турнірні результати йшли на спад.

«Краще б мене не включали до сімки персональних учасників, — казав він потім („Україна" ч. 19, травень 1980 р., стор. 24). — Я б не знижував темпу, грав у відбірних змаганнях аби потрапити до міжзонального турніру, напевно ввійшов би туди і розвивав успіх далі. А так — скільки часу пропало даремно!»

Адміністрування — одна з характерних рис тоталітарних систем, також у галузі шахового мистецтва! Подолавши травму, Г. Кузьмин успішно, без жодної поразки зіграв у «золотій» команді України на Спартакіяді 1979 року. У списку ФІДЕ-79 Г. Кузьмин ділить 24-25 місця, маючи показник 2565.

Ю. Дюбалль (ФРНімеччини) — Г. Кузьмин
Сіцілійський захист
Міжнародня шахова Олімпіяда 1974 року, Ніцца

Сіцілійському захисту присвячено кілька монографій. Дебют розроблено, проаналізовано досконало. І в цій партії нічого нового нема. Характерною рисою є ендшпіль, що його майстерно провів Г. Кузьмин після того, як білі на 28-му ході замість 28. Ке2 зіграли 28. Фh4 і втратили тим один темп.

1. e4 c5 2. Kf3 e6 3. d4 cd 4. K : d4 Kc6 5. Kc3 d6 6. Ce3 Kf6 7. Cc4 Ce7 8. Фe2 a6 9. 0-0-0 0-0 10. Cb3 Фc7 11. g4 K : d4! 12. T : d4 b5 13. g5 Kd7 14. Tg1 g6 15. h4 Te8 16. h5 Kc5 17. Th1

Cb7 18. Фg4 Cf8 19. f3 Tad8 20. Td2 d5! 21. ed K : b3+ 22. ab ed 23. Cd4 Cd6! 24. Cf6 Cf4! 25. gh fg 26. C : d8 C : d2+ 27. Kp : d2 Ф : d8 28. Фh4 Фe7 29. Te1 Цей розмін прискорює програш білих, король яких віддаляється від центру бою. **29. ...Ф : e1+ 30. Ф : e1 T : c1 31. Kp : e1 Kpf7 32. Kpf2 Kpe6 33. Kpe3 Kpf5 34. Kpd4 Kp : g5 35. K : d5 h5! 36. c4 C : d5 37. cd Kpf6 38. f4 Kpe7 39. b4 Kpd6.** Білі здалися. Закінчення нагадує етюди О. Селезнева. Не виключено, що український гросмайстер Г. Кузьмин із Донбасу, де, як відомо, понад десятиріччя проживав наш проблеміст, знав ці твори, хоч вони й вилучені в СССР з ужитку.

Майлс — Г. Кузьмин
Міжзональний (відбірковий до восьми фінальних матчів за світову першість) шаховий турнір, Рига, 1979 року

Англійський гросмайстер грав іноді занадто непомірковано в цьому турнірі. Слабкі противники часто пасують проти гравців такого стилю. Геннадій Кузьмин показав силу і незначну помилку противника використав для свєсї перемоги.

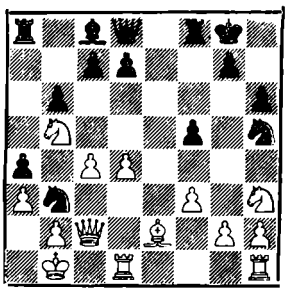

19. g4 fg 20. fg d6 21. Фg6 Kf6 22. Cf3 d5 23. cd Cd7 24. Kc3 Фe8 25. Фd3 K : g4 26. Ce4 Td8 27. Фg3 Фe7 28. Ф : c7 Tc8 29. d6 Фe8 30. The1 Kph8 31. Cc2? Ke3 32. T : e3 Ф : e3 33. Ф : d7 T : c3! 34. bc Ф : c3 35. Cf5 Фa1+ 36. Kpc2 K : d4+ 37. T : d4 Ф : d4 38. Фe6? (38. Cd3!) **Фc5+ 39. Kpd3 T : f5 40. Kpe4 Фc2+ 41. Kpd4 Фd1+.** Білі піддалися, бо втрачають королеву (42. Kpc4 Фb3+, 42. Kpe3 Фe1+, 42. Kpe4 Фg4+), або дістають мата (42. Kpc3 Tc5 43. Kpb2 Фd2+ і 44. ...Tc1x).

В. ТУКМАКОВ

В. Тукмаков

В. Тукмаков — В. Ульман

Зіграно у відкритій першості (чужинці — поза конкурсом) Чехо-Словаччини 1977 року. Перше місце в цьому чемпіонаті здобув В. Тукмаков — 11½ із 15, випередивши В. Горта і В. Ульмана на півтора очка.

В. Ульман (Wolfgang Uhlmann, нар. 1935 р.) був свого часу наймолодшим гросмайстером світу. Чемпіон НДР і з 1956 року беззмінний лідер її команди на шахових олімпіядах.

На початку 1980 року В. Тукмаков здобув перше місце в міжнародньому турнірі на Мальті, випередивши на 2½ очка (12½ з 14) свого найближчого конкурента. Його виграш чорними фігурами в сіцілійському захисті проти англійця Пласкетта — зразок далекого комбінаційного розрахунку.

В. Тукмаков згадував згодом, що в

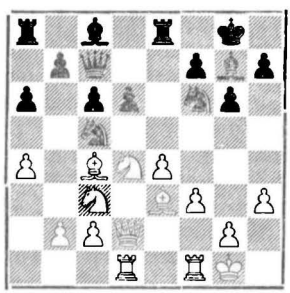

ції позиції він обмірковував спершу 16. Kb3 K : b3 17. C : b3 з перевагою для білих. Але чи перевага зберігається, коли чорні не б'ють коня: 16. Kb3 b5 17. K : c5 dc 18. Ce2 c4! **16. b4 Ke6** Програвало 16. ...K : a4 17. K : a4 b5 18. Kb6! Ф : b6 19. K : b5 Якщо чорні на 18 му ході не б'ють коня: 18. ...Tb8 19. K : c8 bc 20. Ka7! **17. a5! K : d4 18. C : d4 Ce6 19. Cb6 Фc8 20. C : e6 T : e6 21. Tfe1 Фe8 22. Ke2 d5 23. Kd4 Te5 24. Cc7 Te7 25. Cd6 de 26. C : e7 Ф : e7 27. Kb3 Te3 28. Фd5 Ф : d6 29. T : d6 e3 30. Td3 Ch6 31. g3!** — з наміром зменшити дієвість стрільця по діягоналі c1-h6 **31. ...Kd5 32. f4 Te4 33. Td4 Te7 34. c4! K : b4 35. Kpg2 Te8 36. Te2 Kc2! 37. Td3 Te4 38. Tc3 Ka3 39. T2 : e3 T : e3 40. T : e3 K : c4 41. Te8+ Cf8 42. Tb8 Kpg7 43. T : b7 c5 44. Ta7 Ka3 45. T : a6 c4 46. Kc1 Cb4 47. Ka2 Cd2 48. Tc6 C : a5 49. Tc6.** Чорні здалися.

Plaskett — В. Тукмаков

1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. d4 cd 4. K : d4 Kf6 5. Kc3 a6 6. Cc4 e6 7. Cb3 b5 8. 0-0 Cb7 9. Te1 Kbd7 10. Cg5 h6 11. Ch4 g5 12. Cg3 Ke5 13. Kf3 Фc7 14. Cd5 ed 15. K : e5 de 16. C : e5 Ф : e5 17. ed Cd6 18. Фd4 Kd7 19. T : e5+ C : e5 20. Фb4 0-0-0 21. a4 ba 22. Ke4 C : d5 23. f4 C : f4 24. T : a4 Kb8 25. Фc5+ Cc7 26. Kc3 Cc6 27. Tb4 Td6 28. Фf5+ Kd7 29. Ke4 Td1+ 30. Kpf2 Te3 31. Tc4 Td5 32. Фf3 Ke5 33. Фf5+ Te6 34. T : c6 Kd3+ 35. cd Tf5+. Білі здалися.

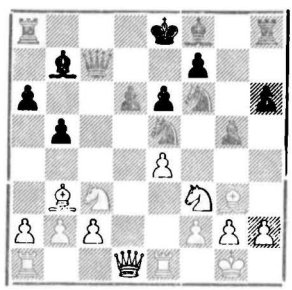

Позиція після 13... Фc7

Йосип ДОРФМАН

Другим за абеткою міжнародним шаховим ґросмайстером Української СРР є Й. Дорфман. На його рахунку вже кілька успіхів і в солідних турнірах, і в зустрічах із знаменитими шахістами. Згадати хоча б виграш в екс-чемпіона світу В. Смислова в 45-му чемпіонаті СССР 1978 року, переможцем якого (разом із Гульком) став український ґросмайстер. Подаємо дві кінцівки партій, що їх виграв Й. Дорфман. Перша зіграна проти Д. Тисдалла в XII Всесвітній студентській шаховій олімпіяді в Мехіко. До речі, переможцем у ній вийшла шахова дружина СССР — 25 із 32. Наступні призові місця зайняли: Куба — 22½, Англія — 16½, США — 15½. Команду «росіян», за термінологією західньої пресн з колоніяльних часів, яку з задоволенням у таких випадках цитують совєтські газети, творили (за порядком шахівниць, у дужках — результати зіграних партій): О. Романишин (6 із 9), Р. Ваганян (Вірменія, 8 із 10), Й. Дорфман (9½ із 11), О. Білявський (9 із 10), А. Михальчишин (4½ із 6) і запасний С. Макаричев (5½ з 6).

Закінчення партії, зіграної в 43-му шаховому чемпіонаті СССР, показує, як молодий, тоді ще міжнародній майстер, вміло використовує неточність гри екс-чемпіона світу Д. Бронштейна й перемагає його.

Д. Тисдалл — Й. Дорфман

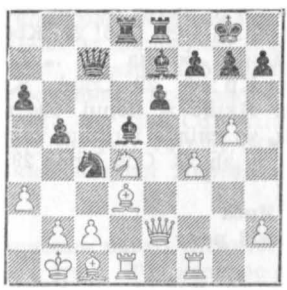

20. f5 ef 21. К : f5 Cf8 22. Фf2 Ке5 23. Фg3 Фc6 24. Ке3 К : d3 25. К : d5 К : c1 26. Фf3! Фg6 27. Т : c1 Te5 28. Tcd1? Дорфман зазначає, що це веде до програшу пішака, а з ним і партії. Слід грати 28. Kf4 з наступним 25. h4. Після 28. Kf4 чорні не можуть брати загроженою королевою пішака g5, бо програють якість: 23. ...Ф : g5 29. Ке6! **28. ...Tc8 29. h4 Ф : c2+ 30. Крa1 Фg6 31. Фf4 Фe6 32. Kb6 Te8 33. Kd7 Te4 34. Фf3 b4! 35. К : f8 Т : f8 36. h5 Te3 37. Фd5 ba 38. Ф : e6 ab+ 39. Кр : b2 fe.** В цій програній позиції білі пророчили час.

Й. Дорфман — Д. Бронштейн

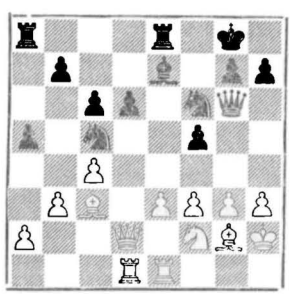

В цій позиції Д. Бронштейн, замість того, щоб зіграти активно й піти пішаком a5 уперед, захищає його, даючи можливість Й. Дорфману здійснити прорив у центрі.

29. ...b6 30. С : f6! Ф : f6 31. f4! d5 32. cd Tad8 33. Фc2 cd 34. Т : d5 Т : d5 35. С : d5+ Крh8 36 e4 fe 37. С : e4 Cd6 38. Td1 g5 39. Kg4 Фg7 40. Cg2 Td8 41. fg Фc7. На 41. ...Ф : g5 послідує 42. Td5! **42. Фc3+ Ф : g7 43. Ke5!** З виграшем.

А. МИХАЛЬЧИШИН

А. Михальчишин

До вихованців львівського тренера В. Карта належить також гросмайстер А. Михальчишин. Він, не зважаючи на молодий вік, — переможець кількох міжнародніх турнірів: 1977 року перше-друге місця у Врнячка-Бані (Югославія) із Ніколацем — по 10½ із 15; у Римі 1978 р. ділить перше-друге місця з Р. Ваганяном, випередивши гросмайстерів С. Маріотті (Італія), Ґ. Пфлеґера (Західна Німеччина) та інших. Останнім часом його шахові партії часто з'являються в пресі як зразок.

Подане нижче закінчення партії А. Михальчишин виграв проти чемпіона світу серед юнаків. Ця партія була відзначена як найкраща в турнірі.

А. Михальчишин — В. Чехов
Першість молодих майстрів СССР, Алма-Ата, 1977 року

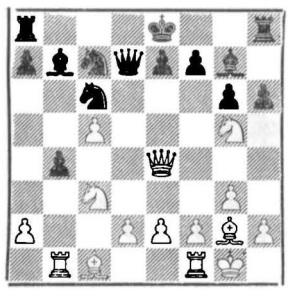

15. Т : b4! К : b4 16. Ф : b7 hg 17. Ф : b4 Тс8 18. с6 Фе6 19. d4 Фg4 20. Td1 f5? 21. h3 Фh5 22. Фс4 g4 23. h4 Фh7 24. Cf4 Фg8 25. Kd5! Ke6 26. c7 Kpf7 На 26. ...К : f4 виграє 27. Фс6+ Крf7 28. К : f4 і 29. Cd5! **27. Kb6!** Чорні піддалися, бо на 27. ...Т : с7 28. Ф : е6+! Кр : е6 29. Cd5+ Крf6 30. Се5 мат. Якщо ж чорні б'ють коня пішаком, то слідує виграш таким чином: 27. ...ab 28. Cd5 Кр~ 29. С : е6.

А. Михальчишин — В. Янса
Врнячка-Баня (Югославія) 1978 року

Захист Ґрюнфельда, що його застосував чеський майстер В. Янса, після сьомого ходу білих перейшов у Каро-Канн. А. Михальчишин переводить партію власне вже на 16-му ході до ендшпілю, вважаючи, що він вигідний для нього. Знання теорії, в першій половині, і досконале володіння технікою шахових кінцівок, в другій частині, забезпечують перемогу.

1. d4 Kf6 2. c4 g6 3. Kc3 d5 4. Cf4 Cg7 5. e3 0-0 6. Фb3 c5 7. cd cd 8. ed Kbd7 9. Ce2 Kb6 10. Cf3 Cg4? 11. С : g4 К : g4 12. Kf3 Kf6 13. d6 ed 14. 0-0 Kh5 15. Cg5 Фd7 16. Фb5! Ф : b5 17. К : b5 d5 18. Tfc1 f6? Чорні самі обмежують можливості руху свого стрільця g7, перекриваючи діягональ його дії a1—h8, і власного коня h5. Краще було 18. ...h6.

19. Ce3 Kc4 20. Т : c4! dc 21. g4! a6 22. Kc3 g5 23. gh g4 24. h6 gf 25. hg Кр : g7 26. a3 Kpf7 27. d5! Tg8+ 28. Kph1 Tg4 29. Td1 b5 30. d6 Td8 Боротьба навколо прохідного пішака d6 вирішальна і вигідна для білих. Не врятовує чорних, замість 30. ...Td8, і 30. ...Крe6 31. Kd5 Td8 32. Kc7+ і 33. К : a6. **31. Cb6 Td7 32. Cc7 b4 33. Kd5 c3 34. bc bc 35. К : c3 Tc4 36. Td3! Tf4 37. Kd5 Tc4 38. Т : f3 Крe6 39. Kb6 Tc1+ 40. Kpg2 Tg7+ 41. Tg3.** Чорні піддалися.

В. САВОН

С. Ґлігоріч — В. Савон

Партія зіграна в IV турнірі пам'яті М. Вадмара в Любляні й Порторожі (Югославія) 1977 року. Перше місце в турнірі здобув Б. Ларсен (Данія) — 9½ очок із 14. В. Савон поділив із В. Гортом (Чехо-Словаччина) 2-3 місця — по 9 очок.

Міжнародній ґросмайстер Светозар Ґлігоріч (нар. 1923 року в Белграді) понад десять разів був чемпіоном Югославії, керівник шахової дружини своєї батьківщини на всіх післявоєнних Олімпіадах, учасник міжзональних відбіркових змагань, автор багатьох книг і статтей.

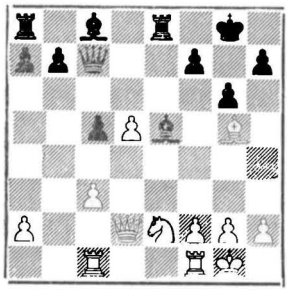

17. Kg3 f5 18. f4 Cd6 Спроба зберегти контролю над «великою дорогою» a1-h8 за допомогою відступу на 18. ...Cg7 призвела б до небезпечного посилення прохідного пішака: 19. d6 Фf7 20. Tfe1 Cd7 21. Te7! **19. Tf3 Фg7! 20. Tcf1 Cd7 21. Kh5!?** Югославський чемпіон жертвує коня, щоб ускладнити ситуацію у вигідному для себе розумінні. Український ґросмайстер винахідливо спростовує цей намір. **21. ...gh 22. Tg3 Kph8 23. Фb2** Загрожує 24. Ch6 і 25. c4 **23. ...c4! 24. Ф:b7 Cc5+ 25. Kph1 Cf2!** Програвав 25. ...Tab8 26. Ф:d7! Тепер не можна 26. T:f2? Te1+ із матом. **26. Ф:d7 C:g3 27. Фc6 Tac8 28. Фa6 Фg6 29. Фf6+ Ф:f6 30. C:f6+ Kpg8 31. hg Tc5 32. Td1 Te3! 33. d6** 33. Cd4? Td3 **33. ...Td3 34. Tb1** 34. T:d3? cd 35. d7 Td5 36. d8Ф+ T:d8 37. C:d8 d2 і чорні мають нову королеву. **34. ...Tc6** Бити пішака не можна: 33 ... T:d6? 34. Ce7! **35. Tb8+ Kpf7 36. Cd4 T:d6 37. Tb5 Kpe6 38. Te5+ Kpd7 39. T:f5 T3:d4 40. cd c3 41. Tf7+ Kpc6 42. Tf8 Kpb7**. Чорні здалися.

Фурман — В. Савон

Закінчення партії, зіграної в VI Спартакіяді СССР (14-27. 7. 1975 р. в Ризі)

«Шсл» (стор. 371) називає міжнародного шахового ґросмайстра С. А. Фурмана (1920-1978) «видатним теоретиком і тренером. Він збагатив цінними ідеями теорію захисту Ґрюнфельда, захисту Німцовіча, еспанської партії, гамбіту королеви й інших початків». Найбільший його успіх — 3-6 місце в чемпіонаті СССР 1948 року. Був секундантом А. Карпова в його матчі 1974 року з В. Корчним.

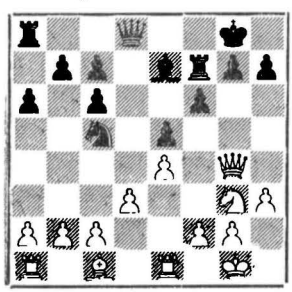

15. f4 ef 16. C:f4 Cd6 17. C:d6 cd 18. d4 Ka4 Після 18. . .Kd7? виграє 19. Kf5! **19. Kf5 Kph8 20. e5 fe 21. de de 22. T:e5 Фd7 23. Td1 Фc7 24. Tde1** Цим здвоєнням тур захищається Te5, ставиться під загрозу Ka4 і становище чорного короля: 25. Te8+ Tf8 26. Te7 **24. ...Фd7 25. Te7.** Чорні здалися, бо після 25 .. Ф:f5 виграє 26. Te8+ T:e8 27. T:e8+ Tf8 28. Ф:f5.

Місце вільної України — на міжнародній шаховій арені

М. В. Гоголь, який віддав свій великий талант розвиткові російського письменства, хоч усе життя був палко закоханий в Україну (повість «Тарас Бульба»), запитував якось, «Чи знаєте Ви українську ніч?». І змалювавши красу, принади свого краю, відповів: «Ні, Ви її не знаєте!». Чи знаєте Ви Україну? — можна було б перефразувати запит М. Гоголя й упевнено відповісти його словами: «Ні, Ви її не знаєте!».

Клясик сучасної української літератури Степан Васильченко (його твори з часу перебування на позиціях уряду Української Народньої Республіки, зокрема захист у п'єсі «Куди вітер віє», Кам'янець-Подільськ — 1919 р., ідей С. Петлюри, в Українській ССР взагалі заборонено згадувати) говорив якось: мало хто знає, що найвищі могили світу поляглих за свободу своєї батьківщини вкривають Україну. Безліч її синів ще з часів козаччини по-рицарському захищали й гинули за свій край, та імена їхні народові невідомі. Світ захоплюється чарівною піснею українського народу, яка приносить найвищу насолоду найвишуканішим слухачам у знаменитих концертних залях, але ніхто не знає імен її творців.

До сказаного С. Васильченком на початку XX сторіччя додамо:

Кому, наприклад, відомо, що мелодія позивних «Інтервіденія» («Інтербачення») — телевізійної спілки, до якої входить Фінляндія, а також країни-члени Ради Економічної Взаємодопомоги (Болгарія, НДР, Монголія, Польща, Румунія, СССР, Угорщина), написана по мотивах українських народних пісень?

Цей перелік в усіх галузях науки, мистецтва, спорту, шахів можна було б продовжувати до безконечности...

Що таке Україна?

Україна займає 650 000 кв. км. На її території проживає 50 мільйонів чоловік. Столиця країни місто Київ має 1500-річну історію. Була центром першої держави українського народу Київської Руси, Східнім Єрусалимом, з якого поширювалася культура серед східніх, у тому числі й північних, що довго ще перебували в стані варварства, та південних слов'ян. Ще в недалекому минулому про Україну в світі знали більше, ніж у нашу пору. Французький філософ енциклопедист Франсуа Вольтер (1694-1788), англійський бард лорд Джордж Байрон (1788-1824), поет-романіст Віктор Гюґо (1802-1885), угорський композитор Ференц Ліст (1811-1886) оспівували в своїх найпалкіших творах боротьбу українського гетьмана І. Мазепи проти панування російського самодержця синовбивця Петра І.

Звичайно, і серед росіян є шляхетні люди, які близько до серця беруть боротьбу українців за свободу. Серед шахістів уже згадувалися шляхетні походженням і духом брати Олександер і Олексій Альохіни, Є. Зноско-Боровський, які померли на чужині. До таких належав К. Рилєєв (1795-1826), ав-

тор поеми про племінника І. Мазепи «Войнаровський». Не випадково життя цього свободолюбного поєта закінчилося на шибениці московського ката. Замріяно говорив про нашу землю в «Кримських сонатах», і не тільки в них, польський поет А. Міцкевіч (1798-1855), який помер на еміграції, у Франції.

У наш час про Україну на Заході знають значно менше, ніж у минулому, мізерно мало, бо вона оповита непроглядною московською ніччю, всебічно опанована жорстокою колоніяльною імперією північного варвара.

Історія знає кілька імперій. Також на рахунку Великобрітанської і Французької, що розпалися на наших очах, налічується досить кривавого. Та до їхнього «виправдання», так би мовити, відносно позитивних рис належить вища супроти залежних культура та зрозуміння, часто вимушене, необхідности визнати за ними право на свободу. Вони були колонізаторами, визискувачами, але не нацистами, як гітлерівські будівники Великонімеччини чи теперішні керівники КПСС й уряду СССР.

Чи відповідає суті, змісту вживане нами окреслення теперішніх вождів СССР як російських нацистів? У совєтських словниках нема певної дефініції, визначення поняття «нацизм». Півтисячоліття до Різдва Христового китайський державний діяч і філософ Конфуцій висловив думку, що найважливішим у системі державного управління є уточнення понять. Порядку в серцях і головах людей, а також у відношеннях між ними можна досягти лише приведенням до порядку назв, визначень, термінів. Що ж слід розуміти під нацизмом? «Словник іншомовних слів», виданий у Києві українською мовою, про нацизм повторює формулювання інших подібних совєтських видань: «Нацизм (нім. Nazismus — скорочення від Nationalsozialismus — націонал-соціялізм) назва фашизму в гітлерівській Німеччині.»[1])

Тут відсутня точність. Адже, як відомо, фашизм зародився в Італії й був насамперед **соціяльним** явищем, у якому брали активну участь італійські громадяни неіталійської національности. Німецький нацизм постав дещо пізніше. Уже сказано, що «нацизм» — скорочення від «**націонал**-соціялістичного» руху, вожді якого проповідували передусім національну винятковість своєї нації, проголосивши її народом панів, надлюдьми, із правом підпорядковувати собі всіх інших. Вживаючи совєтської термінології, можна сказати, що нацизм є вищою стадією націоналізму, доведеного до звиродніння.

Московський словник[2]) покликається на висловлювання В. Леніна:

«Націоналізм, на словах визнаючи рівність націй, на ділі захищає деякі привілеї однієї з націй і завжди прагне до здобуття більших вигід для „своєї" нації... до розвитку національної виключности і т. д.»

На основі наведеного висловлювання В. Леніна про націоналізм, що є авторитетом для комуністів СССР також у питанні мови (термінологія) і націй, можна охарактеризувати політику та діяльність ЦК КПСС як російську шовіністичну, нацистську.

В чому ж конкретно виявляється прагнення російських шовіністів ЦК КПСС «до здобуття більших вигід для „своєї" нації, до розвитку національної виключности» росіян? У чому полягає великодержавний націоналізм, нацизм керівництва ЦК КПСС?

У нас уже була мова про возвеличування в державному гімні СССР і в

[1]) «Словник іншомовних слів», Київ — 1974, стор. 457.

[2]) «Словарь иностранных слов», Москва — 1949 (і наступні видання), стор. 435.

імнах совєтських національних республік російської нації. Хіба це не пропаганда національної виключности, не нацизм?!

Божевільним вільно божитися, що вони вибранці Божі. Але божевілля стає злочином супроти людяности, коли накидається іншим засобами насильства.

Також у питанні мови КПСС — виразник російського нацизму. 24. червня 1945 року на Червоній площі в Москві в час параду перемоги відбулося святкування російської зброї. Тоді ж Й. Сталін проголосив росіян провідним народом СССР, а згодом («Правда», 1. 1. 1949 р.) російську мову назвали «міжнародньою мовою соціялізму», що постійно підтверджується на всесоюзних конференціях мовознавців. Вони проклямують російську мову як «засіб порозуміння народів СССР», як другу рідну мову для всіх совєтських громадян, хоч не всі її й розуміють.

Ця тенденція російських комуністів здобуття вигоди в питанні мови для своєї нації знаходить відображення у кількості і змісті видань шахової літератури в СССР.

За роки здійснення диктатури пролетаріяту в Україні, отже за підсовєтський період, згідно з даними Держкомвидаву Української ССР, в республіці видано 340 тисяч найменувань книг загальним тиражем 4 мільярди 700 мільйонів примірників. Зараз в Україні видається понад 170 журналів різного профілю. Їх загальний тираж перевищує 230 мільйонів примірників.

Ці цифри майже астрономічні! Але як і хто може їх перевірити? Та й чи можна називати книгами макулятуру, яка видається мільйонними тиражами під назвою т. зв. творів марксизму-ленінізму? Шахова література в Україні видається в мізерно малій кількості. До речі, в такому ж жалюгідно-злиденному становищі перебуває й література про шашки, які останнім часом в СССР почали називати «російськими шашками» Україна є провідною шашковою республікою СССР. Але вона не має жодної газети чи журналу про шашки на українській мові. Шашковий ґросмайстер, багаторазовий чемпіон України, СССР та Европи В. М. Каплан, який приїхав у 1977 р. до США і також тут здобув першість, заявив, що «на протязі останніх років в Україні українською мовою появилася лише одна книжка Ісера Купермана під назвою „Шашкові комбінації"» («Свобода», Нью Йорк, ч. 242/7. 11. 1978 р.).

Книга І. Липницького і Б. Ратнера «Вибрані партії шахістів України» (Київ 1952 р., 134 сторінки, тираж 10 000 примірників) містить «58 кращих партій 25 сильніших шахістів України, зіграних протягом останніх років». «Збірка є першим досвідом видання подібної літератури на Україні», — стверджують автори в передмові. Книга побачила світ, коли шахова організація України нараховувала десять майстрів. З того часу минуло понад чверть століття, Україна має тепер десять ґросмайстерів, партії яких досить часто з'являються і в совєтській, і в закордонній пресі, та другого подібного збірника не видано.

Ми вже говорили, як Л. Кубеля зачислено до «великих російських проблемістів». В цьому ж пляні вихвалювання російщини серед творів українських шахових композиторів зустрінете ніби невинну інформацію про великий інтерес зарубіжних шахових майстрів і ґросмайстерів до російської мови, шахових книг і журналів, які виходять в СССР. Ця зацікавленість зумовлює, мовляв, випуск російсько-англійських словників шахової термінології, захоплення російською культурою і т. п. («Наука і суспільство», №8/73, сторінка 62).

Та найбільший злочин Кремля полягає у винищенні українського народу. Воно здійснюється не в газових камерах, як це робили німецькі нацисти, а

замаскованіше, з урахуванням досвіду царів — винищення голодом (1933 рік) і розстрілом (Вінницькі могили) на місцях, вивезенням з України — та застосуванням сучасних удосконалених методів геноциду.

Про нього свідчать дані, опубліковані в СССР.

Чисельність українського народу протягом останнього століття, 60 років якого припадає на будівництво соціялізму, не зросла. А кількість росіян більше ніж подвоїлася! На етнографічних українських землях Австро-Угорщини і Російської імперії в 1897 р проживало 35 800 000 душ української національности[1]). В час перепису населення СССР 1979 р. на тих же територіях зареєстровано 36 489 000 українців.

Перепис 1979 р. свідчить, що приріст українців за 1970-1979 рр. складав 3,9% (латишів — 0,6, естонців — 1,3%), а росіян — 6,4%.

Чисельність українців відносно до зросту населення СССР постійно маліє: до 1953 р. українці складали біля 20% населення СССР[2]), 1959 р. їх було 17,8% (37 253 000 осіб), а 1979 р. — 16,1% (42 347 000).

Також питома вага українців в Українській ССР постійно падає, а росіян збільшується: 1926 р. українці становили 74,2% (28 626 000), росіяни — 8,2% (3 165 000), 1970 р. відповідно — 74,9% (35 284 000) і 19,4% (9 126 000), 1979 р. — 73,6% (36 489 000) і 21,1% (10 472 000).

Росіяни витіснили в Україні жидів, поляків, німців і татар. 1926 р. в УССР проживало 2 492 000 жидів або 6,5% до всього населення, тепер — 1,3% (634 000). Також катастрофічно зменшилося число поляків: від 5,7% (2 194 000) в 1926 р. до 0,5% (258 000) в 1979 році.

1926 р. за межами України в СССР проживало 7 975 900 українців, 1979 р. — 5 814 000 — майже два мільйони осіб або чверть (25%) їх зникла безслідно!

Під час перепису 1979 р. 99,9% росіян назвали російську мову своєю рідною. В 1970 р. 85,7% українців вважали українську мову за рідну, 1979 р. — 82,8% — зменшення на 2,9%.

Ілюстрацією винародовлення неросіян шляхом «мудрої ленінської національної політики в СССР» може бути Львівщина, де перед приєднанням західньоукраїнських земель до Української ССР поляки становили значну масу, що мала свої школи, пресу і т. д. Тепер у Львові не видається ані одного часопису польською мовою, зате виходить три газети по-російському. В радіопередачах місцевого радіоцентру панує мова «старшого брата», а галичани «добровільно» покидають місця свого народженн і переселюються не в порівняно слабо заселені області південної України, а на лісорозробки до північної Росії, на підняття цілини, будівництво Байкало-Амурської магістралі й т. д. — в райони Російської федерації, де вони, не маючи ні українських шкіл, ні українських театрів, ні українських газет, денаціоналізують-

---

[1]) «Енциклопедія Українознавства», т. II, стор. 134.

«Энциклопедический словарь» Ф. А. Брокгауза, СПб — 1899, т. XXVIIA, стор. 86, твердить, що «дані перепису 1897 р. про чисельність племен Росії ще не опрацьовані. За наявними ж, застарілими відомостями (Янсон) 72,5 мільйона населення Европейської Росії в 70-х роках складали росіяни». До цієї кількости росіян зараховано також, зрозуміло, українців. Говорячи далі (стор. 142) про «малоросійську говірку, яку дехто вважає за самостійну слов'янську мову», автори обрахунків додають, що «за кількістю осіб, які розмовляють нею, вона щонайменше в 2,5 рази поступається великоросійській». Отже, з цього можна зробити висновок, що в 70-х роках XIX сторіччя росіян (72,5 млн. без українців) було 51,8 мільйона. 1979 року зареєстровано 137 397 тисяч росіян!

[2]) «Энциклопедический словарь» БЭС. Москва — 1953, т. III, стор. 276.

ся, одночасно мимоволі стаючи засобом русифікації місцевого населення, спілкування з яким здійснюється російською мовою.

Незважаючи на величезне винищення українського народу, втрати катастрофічно гігантських розмірів, українці виявили себе гідно в усіх галузях життя, науки, мистецтва, а також, зокрема, спорту.

СССР, як відомо, вперше взяв участь в XV Олімпійських іграх у Гельсінкі 1952 року. На їх відкритті прапор советських спортсменів ніс київський штангіст чемпіон Европи і рекордсмен світу у важкій вазі Я. Куценко. Абсолютним чемпіоном XV Олімпіяди став Віктор Чукарин із Львова, який завоював чотири золоті і три срібні медалі. Широко відомі на всіх суходолах світу імена гімнастів Бориса Шахліна, Лариси Латуніної, Володимира Голубничого, важкоатлета Леоніда Жаботинського та багатьох інших. Це українські спортсмени! Дворазовий олімпійський чемпіон Валерій Борзов напередодні XXII Олімпіяди стверджував, що від 1952 до 1980 р. советські спортсмени завоювали 311 золотих, 251 срібну і 239 бронзових медалей.

Кожен п'ятий учасник советської олімпійської команди — з України. 1978 спортсмени Української ССР 65 разів ставали чемпіонами европейських і світових змагань. В тому ж 1978 році на чолі списку найкращих легкоатлетів світу був український спортсмен Володимир Ященко (Запоріжжя), володар світового рекорду із стрибків у висоту — 2 м 35 см, а серед боксерів — Віктор Савченко із Дніпропетровська.

«На XV-XXI літніх іграх спортсмени Української республіки в особистих і командних змаганнях завоювали 98 золотих, 69 срібних та 63 бронзових нагороди», — твердив В. Борзов («Молодь України» ч. 137, 19. липня 1980 року).

Ці цифри, мабуть, дещо занижені. Відповідальний працівник Комітету по фізкультурі і спорту при Раді міністрів України Леонід Франчук стверджував (Радіо Київ-3 20.00/29. 5. 1980 р.), що «посланці нашої республіки завоювали на олімпіядах 115 золотих, 75 срібних і 67 бронзових медалей». Сказане представником уряду УССР і подане тут у лапках текстуально точно повторює довідник Ю. Шелухи «Олімпійці України» («Ukrainian Athletes in the Olympics», Київ — 1979, сторінка 8). Ці незначні розходження в підрахунках не спростовують факту, що дотепер спортсмени України на Олімпіядах здобули майже третину медалей для СССР. На останній, XXII Олімпіяді в Москві СССР здобув перше місце за кількістю медалей — 195 (80 золотих, 69 срібних і 49 бронзових).

«Вагомий вклад у цю перемогу внесли представники України, — констатує РАТАУ (4. вересня 1980 року). — Вони завоювали в особистих і командних змаганнях 75 медалей, у тому числі 38 золотих, 19 срібних і 18 бронзових», — вже понад третину, близько половини всіх нагород советських спортсменів.

Отже спортсменам України належить третє місце з 75-ма медалями, після НДР (126) і СССР (195 — 75 = 120 медалей), перед Болгарією (41), Польщею та Угорщиною (по 32 медалі). На XXII Олімпіяду до Москви не прибули, протестуючи проти вторгнення советської армії в Афганістан, спортсмени Англії, Західньої Німеччини, США, Японії, які постійно здобували призові місця. Та навіть і за їхньої участи олімпійці незалежної України належали б до пер-

шого десятку найсильніших плянети і не були б безликими, як у дружині СССР, провід якого продовжує колоніяльну політику Російської імперії минулого століття.

Шахові олімпіяди останнього часу були рекордними щодо числа учасників. На XXIV олімпіяду (20. 11.-7. 12. 1930 року, Мальта на Середземному морі) наприклад, прибуло понад 500 шахістів — по чотири основних і два запасних у кожній команді — 92 х країн світу. Деякі з них лише недавно звільнилися від колоніяльної залежности і приїхали змагатися за шахівницею проти дружин, уряди яких були господарями на їхніх землях. У змаганнях шахових олімпіяд беруть участь навіть шахісти Фарерських островів, недавньої колонії Данії, населення яких не перевищує 40 тисяч осіб, представники Республіки Мальти, колишньої колонії Великобританії, на трьох островах якої проживає також заледве 40 тисяч душ. На шахові олімпіяди з'являється також і команда Андорри. П'ять тисяч жителів цієї країни, затиснені в Піренейських горах між Францією й Еспанією, посилають своїх чемпіонів на боротьбу з найсильнішими гравцями світу, що репрезентують мільйони своїх шахових співвітчизників. Прибувають шахові команди також багатьох інших «карликових» держав. В олімпіядах грали шахісти країн, що належали до Об'єднаних Націй, а також і тих, що не були членами ООН: обидві німецькі держави, Швайцарія, Японія та інші

Проте марно було б шукати серед учасників міжнародніх шахових олімпіяд команди Української ССР, співзасновника члена ООН, про яку в Совєтському Союзі під час різних урочистостей помпезно говориться як про суверенну соціялістичну державу українського народу.

Совєтські джерела[1]) двадцять років тому, коли населення УССР ще не мало 50 мільйонів осіб, стверджували, що в Україні нараховується 800 тисяч організованих шахістів. Тепер їх уже понад мільйон. Напевно стільки ж, якщо не більше, на нашій батьківщині є неорганізованих любителів шахової гри. Як бачимо, число шахістів України майже в півтори тисячі разів перевищує кількість усіх громадян Андорри, з її немовлятами й неписьменними дідусями та бабусями включно. Андорра бере участь у шахових олімпіядах, а України там немає. Що ж стоїть на перешкоді участи шахістів Української ССР, члена ООН, в міжнародніх олімпіядах? З чієї вини шахова Україна перебуває на становищі упосліджених у світі? Чи ця дискримінація — прикрий випадок, чи наслідок продуманої системи тих, хто всебічне уярмлення прикриває, розквітчує пишними словами про зріст національної культури, мистецтва, спорту в Українській ССР?

Кожен народ, який втрачає свою свободу, потрапляє в колоніяльну залежність, втрачає право суверенно репрезентувати себе на міжнародній арені. За нього виступає колонізатор. Так є не лише з Україною. Подібне сталося і з балтійськими республіками Естонією, Латвією і Литвою, які після окупації совєтською армією втратили право виступати від імени своїх народів у міжнародніх спортивних, шахових та інших змаганнях.

Як відомо, в рамках VIII спортивної Олімпіяди (Париж, 12.-20 7. 1924 р.) вперше відбулися міжнародні шахові особисто-командні змагання 54 шахістів із 18 країн. Перші два місця у фінальному турнірі зайняли шахісти Латвії Г. Маттісон і Ф. Апшенієка, які випередили Колле, Ейве та інших. Починаючи з II шахової Олімпіяди (21. 7.-5. 8. 1928 р., Гаага) в міжнародніх змаганнях брали участь команди республік Прибалтики. В IV Олімпіяді (Пра-

[1]) «Шахматный словарь», Москва — 1963, стор. 97.

га, 1931 р.) Латвія, наприклад, зайняла 6, а Литва — 13 місце серед 19-ти держав, у V-й (Фолстон, Англія, 1933 р.) — відповідно 7 і 9 місця. А в VIII шаховій Олімпіяді (Буенос-Айрес, 1939 р.), яка була останньою з участю Естонії, Латвії і Литви, що 1940 р. стали жертвою совєтської аґресії й окупації, Естонія здобула бронзовий приз, зайнявши третє місце після Німеччини й Польщі.

Якби українські шахісти, спортсмени, представники українського мистецтва і науки мали змогу виступати в міжнародніх турнірах, на олімпіядах, фестивалях, симпозіумах, нарадах, конференціях і т. п. від імени України та захищати її національну честь і фарби хоча б прапору Української ССР, то тоді були б підстави для сумнівів: а, може, й справді Москва не здійснює колоніяльної політики, не проводить русифікації і визиску, може справді КПСС створює кращі передумови для розвитку української культури, соціялістичної за змістом, національною формою?

Але, можна сказати, й сліпому видно, що в СССР все підпорядковане інтересам Москви.

Хіба є якась різниця в тому, що керівництво шаховим рухом на підвладній російським комуністам території спершу (1923 р.) було зосереджене у Всеросійському шаховому союзі, пізніше (від 1924 р.) — у Всесоюзній шаховій секції при Російській федеративній республіці, а згодом (21. 6. 1936) — у Комітеті в справах фізкультури і спорту при уряді СССР, коли в цих органах змінювалися лише назви та люди, які стояли на сторожі російських цілей і здійснювали їх у всесоюзному маштабі?

Незалежно від того, як назвати політику КПСС — здійсненням цілей російських нацистів чи міжнароднього пролетарського інтернаціоналізму, чи прогресивним впливом нібито великої російської культури — неросійські народи СССР перебувають у стані підпорядкування, поневолення. Якби вони були вільними, то створили б значно більші цінності культури, науки, дали світові значно більше, ніж це можливо в умовах національного, політичного, економічного — всебічного рабства СССР.

Напевно, багатьох прикро вразить різне подання у нас одних і тих же прізвищ: Спаєський і Спаський, Литинська й Літинська, О(лександер, за совєтським правописом — Олександр) та А(лександр) Альохін. Це сталося в наслідок механічного повторення совєтського написання, яке свою навмисну неусталеність використовує для наближення українських прізвищ до російської вимови — один із засобів русифікації. Матеріяли для збірника «Шахи в Україні» збиралися також із совєтської преси протягом довгого часу. Між друкуванням першого й останнього аркуша книги минуло понад два роки, протягом яких і сталося оте різне написання. Покликування на совєтські джерела різного написання забрали б багато місця. Зазначимо лише, що, наприклад, «Робітнича газета» (№6/8. 1. 80, стаття «Молодець, Сашко!») про чемпіона Европи з шахів серед юнаків говорить «Чернін», а «Спортивна газета» (№19/12. 2. 80 в інтерв'ю «Визнаю лише перемогу!») — «Чернин», хоч по-українському повинно б бути «Чорнин». Ця тенденція наближення до російщини здійснюється і на Заході. Українську шахістку називають не інакше, як «Litinskaja». Українця М. В. Гоголя, якого деякі літературознавці вважають за українського письменника, що писав по-російському, подають за російською вимовою — «Гоголь». І коли тут ще можна було б дискутувати, бо, мовляв, існує також російське слово, що звучить як «гоголь», то прізвище українського гросмайстра Ю. Боголюбова писати й вимовляти як «Боголюбов» можуть лише невігласи, які не знають російської мови, хоча й видають себе за її знавців. Російський приголосний «г» є різко вибуховим зву-

ком і відповідає українському «ґ» або індоєвропейському «g». Але в трьох словах (Бог, Господь, благо) російської мови, для надання їм урочистости, той приголосний повинен звучати як українське «г» (h). Словник наголосів для працівників російськомовного радіо і телебачення в СССР («Словарь ударений для работников радио и телевидения», Москва — 1967. стор. 62) подає «Бог(х)», І далі (стор. 686):

«Літера **г** вимовляється як **х** в називному відмінку однини в слові Бо(х) (Бох), а також і у вивідних.»

Отже, прізвище **Боголюбов**, вивідне від слова Бог, росіяни, а також ті, хто їм наслідує, повинні вимовляти не з проривним (вибуховим) «g», а як Boholjubow. Але тоді воно втрачає російський характер, й український шахіст усе більше віддалюється також зовнішніми ознаками від Росії. А це не відповідає смакові проросійських напівгеніяльних всезнайок.

Ні однієї навмисної неточности, фальшиво наведеної цитати, неправильно переданого вислову в збірнику «Шахи в Україні» нема. А за наші друкарські помилки ми просимо вибачення. Звичайно, «І. Болеславський був гравцем **різкого** (а не «різного», — стор. 176) комбінаційного стилю». Шахова Олімпіяда в Мюнхені відбулася **1958** (а не 1956) року І т. д. Таких «друкарських чортиків», на жаль, більше.

Видання нарисів з історії шахової гри на українській землі — справа редакційної колегії з істориків, фолкльористів, літературознавців, мовників і шахових ґросмайстерів. І якщо за це взялася на чужині й довела — з неминучими помилками, похибками, певною безсистемністю, вимушеними недоліками та упущеннями, — до кінця одна людина без грошових засобів, без архівів і т. п., то це є ще одним свідченням повної залежности по-рабському відданих Москві керівників «суверенної держави — Української ССР», які не стоять на сторожі розвитку культури нашого народу, зокрема його шахового мистецтва. Це вони мусіли б систематично видавати річники шахової України, увіковічуючи й популяризуючи в них кращі партії наших ґросмайстерів, перлини творчости шахових проблемістів України, подаючи хроніку турнірів, особистих і командних матчів, що відбуваються на Батьківщині й поза нею, теоретичні аналізи і т. д. Але ні керівники УССР, ні їхні наказодавці в Кремлі ніколи не погодяться здійснювати заходи, які сприяли б, а згодом і призвели б до усамостійнення українських шахістів. Такого права Москва не дасть «суверенній на прив'язі» Українській ССР

Заборона українським ґросмайстерам брати участь у міжнародніх турнірах і шахових олімпіядах від імени своєї республіки, Української ССР, спрямована на обмеження зв'язків України з шаховими представниками вільних держав, на використання талантів України для збільшення слави Росії. За понад півстоліття здійснення диктатури пролетаріяту, існування совєтської влади в Україні, принесеної з півночі на багнетах, на українській землі було влаштовано всього три (Львів, Київ 1978, Одеса 1980 р.) міжнародніх шахових турніри. Від кого то залежить — від львів'ян, киян, одеситів чи шахістів України в цілому? Доброю нагодою для влаштування міжнароднього шахового турніру меморіалу Ю. Боголюбова, найсильнішого складу ФІДЕ, в Києві могло б бути відзначення (1932 р.) 1500-річчя українського міста.

Український народ, що за нашого часу має десять шахових ґросмайстерів і близько двох мільйонів шахістів, давно б виступав на міжнародній арені, якби він був вільним. Людство мусить, нарешті, зашахувати московських шовіністів, російських націстів, які за рахунок жорстокого визиску, поневолення підвладних їм розширюють межі свого панування. Вже пора дати мат російському імперіялізмові!

ПРОЛОГ

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралік той на роздоріжжю,
Людським презирством, ніби струпом вкритий!

Твоїм будучим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїздних?

Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудна покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм

Тебе скував і заприсяг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло,
Щоб виявило твоїх сил безмірність?

Невже задармо стільки сердець горіло
До тебе найсвятішою любов'ю
Тобі офіруючи душу й тіло?

Задармо край твій весь политий кров'ю
Твоїх борців? Йому вже не пишаться
У красоті, свободі і здоров'ю?

Задармо в слові твойому іскряться
І сила й м'якість, дотеп і потуга,
І все, чим може вгору дух підняться?

Задармо в пісні твоїй ллється туга
І сміх дзвінкий, і жалощі кохання,
Надій і втіхи світляная смуга?

О, ні! Не самі сльози і зідхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний твойого постання.

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, вітхненну,
Що мільйони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби!.. Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом, —
Не нам тебе провадити до бою!

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперезешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми ж цей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий, та вільний,
Твоїй будуччині задаток слізьми злитий,

Твоєму генію мій скромний дар весільний.

20 липня 1905

ІМЕННИЙ ПОКАЗНИК

Прізвища жертводавців, усіх, хто спонукав, сприяв, підбадьорював і допомагав у підготовці та виданні збірника «Шахи в Україні», до іменного показника не занесені — вони подані лише на другій сторінці палітурки цієї книги.

Також шахові гросмайстри, міжнародні майстри й майстри, перелічені на початку розділу «Шахи в Українській РСР» (див. сторінку 141), та учасники шахових чемпіонатів України (стор. 170-171) окремо в показнику не наводяться

Абаза — 168
Л. Авдіїв — 131, 132, 138
Ю. Авербах — 90
С. Аверкін — 152
Б. Авраменко — 121
Б. Авшаров — 160
К. Агуес — 49
А. Адорян — 188
Айзенберг — 168
В. Алаторцев — 93, 176
Н. Александрія — 183, 184
Алі Шатранджі — 15
Л. Альбурт — 37
Олександер Альохін — 30, 35, 40, 42, 43, 44, 47, 49, 50, 94, 115, 116, 135, 143, 147, 179, 199, 205
Олексій Альохін — 170, 179, 199
П. Аматуні — 152
А. Андерсен — 29, 39
Д-р О. Андрушків — 121
Анна Іванівна (рос. цариця) — 26
Б. Антонович — 138
Аполлон — 30
Ф. Апшеніека — 204
Аристотель — 11
Аронин — 171
Артеменко — 174

А. Базаров — 168
Д. Байрон — 199
Ю. Балашов — 174, 186
А. Банник — 170, 171
Д. Н. Бантиш-Каменський — 27
І. Бакер — 127
Балодит — 172
К. фон Барденлебен — 30, 49, 54, 57, 85
В. Барусевич — 103
О. Барусевич — 103
Г. Барца — 104
Ґ. Барча — 40
Баста — 131
Б. Бачинський — 101
В. Бачинський — 7, 115, 116, 117, 118
Є. Бачинський — 115
М. Бачинський — 111
П. Безкачко — 113, 114
М. Безкровний — 167, 169
П. Бенко — 107
Бенько — 168
Берґер — 77
Й. Берґер — 59
Дж. Берґер — 131
В. Березовський — 113
О. Бернштейн — 177
Бетговен — 27
Б. Бзовий — 113
Є. Бикова — 178, 179, 180, 181
Р. Бирн — 103
А. Бісґаєр — 107
Білялас — 107
О. Білявський — 124, 149, 172, 173, 186, 191, 195
Л. Блонарович — 101, 102, 121
Б. М. Блюменфельд — 65
В. Бляіхер — 131
Д. Бобик — 132, 137

Дж Бовдлер — 137
М. Бовкун — 137
Бодянський — 20, 21
Ф. Богатирчук — 7, 35, 36, 37, 41, 83, 91, 93, 94, 95, 97, 103, 111, 117, 120, 122, 123, 168, 170, 172, 176
Ю. Боголюбов — 7, 35, 33, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 53, 56, 57, 92, 104, 115, 122, 145, 146, 154, 168, 169, 176, 205, 206
Андрій Боголюбський — 24
П. Боі — 29
Д-р О. Бойко — 113
В. Бойчук — 114
І. Болеславський — 170, 174, 175, 176 206
П. С. Бондаренко — 89, 90, 153, 154, 156, 160, 162, 165
М Борденюк — 165
В. Борзов — 203
Борисовський — 168
С. Бородайко — 130, 133, 134, 138
М. Ботвинник — 40, 45, 94, 95, 116, 175, 176, 179, 180, 186
Брах — 35
Ф. Бреді — 94
Бреєв — 168
А. Брінкман — 42
В. Брон — 152, 170
Д. Бронштейн — 124, 170, 172, 175, 176, 195
Будда — 16, 147
І. Буссе — 167
Бутвіль — 104
І. Бутрімов — 29, 151

Інж. С Ваврик — 132, 137, 138
Р. Ваганян — 149, 186, 195, 196
Вайнштейн — 157
С. Вайсенрідер — 42
П. Вайтоніс — 111
Валуєв — 31
А. Валюх — 104
Вальтер — 54
Ван дер Лінде — 11, 13
Н. Вас — 137, 138
С. Васильченко — 199
Е. Васюков — 145
Інж. Васюта — 103
Великов — 186
Г. Венінк — 79
Вербицький — 170
Б Верлинський — 93, 168, 169, 170, 173
М. Вецьків — 114
Вигдорчик — 168
О. Винницький — 113
В. Винниченко — 36, 86
М. Вишиванюк — 169
Марк Іероним Вида (єпископ) — 30
М. Відмар — 35, 197
Я. Вільнер — 93, 170, 172
Вінтер — 135
Вінтерзон — 107
Владимиров — 168
Володимир Великий (князь) — 21, 23
Ф Вольтер — 39, 199
Вольф — 54
В. Ворончак — 137, 138
З. Вотковський (Вольк) — 121, 122
М. Вробель — 112
А Гаєвський — 169
Й. Ганнак — 40, 56

Н. Гасюнас — 172
Ю. Геллер — 124, 171, 172, 175, 176
Інж. С. Геник-Березовський — 111, 114
А. О. Гербстман — 79
Гіппократ — 11
О. Гірак — 114
А. Гітлер — 44, 29, 147
С Глушко — 114
М. В. Гоголь — 199, 205
В. Голубничий — 203
Гольденов — 170, 171
А. Гончаренко — 99
Голер — 172
Т. Б. Горгієв — 90, 154, 160, 162, 165
Б. Горвіц — 60, 89
Ю. Гордіан — 165, 170
В. Горт — 30, 194, 197
Т. Грабовський — 114
А. Г. Грачевський — 15
Джоскіно Греко — 28
В Грегорович — 101
Н. Григор'єв — 57, 172
Григоренко — 170, 172
А. П. Грин — 89, 159
Громадка — 54
М. Грушевський — 17, 20, 21, 22, 86, 87
Губер — 104
Гуєцький — 170, 172
Р. Гузиляк — 114
Б. Гуль — 114
М. Гуренков — 159

В. Гуска — 54, 177
Д-р П. Гуцуляк — 111
Гуфельд — 171
Р Гюбнер — 189

Н. Ґаприндашвілі — 123, 172, 175, 178, 179, 183
Ґ. Ґарсія — 190
Д. Ґасков — 138
В. Ґейс — 130
Й. В. Ґете — 127
С. Ґлігоріч — 197
М. Е Ґолдстейн — 135, 136
Ґ Ґроб — 49, 117
Е. Ґрюнфельд — 54, 117
В. Ґюго — 199

В. Даль — 14
Данило (Галицький князь) — 19
Даніель — 104
В. Дворцовий — 130
Г. Дворцовий — 130, 138
О. Держко — 111
В. Дехтяр — 137, 138
Джонес Уільям — 30
Джонсон — 126
В. Дзера — 102, 113, 114
І. Дзюба — 149
В. Дзюрак — 133
А Денкер — 149
О. Дикий — 130, 133
І. Димчишин — 114
Л. Дичковський — 114
Дідро — 39
А. Діль — 91, 121, 124
Д. Длекберн — 145
В. Добрянський — 111
П. Доміан — 26
Ю. Г. Дорохов — 90, 154
Д Дорошенко — 21
Й. Дорфман — 149, 173, 187, 195
Інж. Р. Дуда — 103
Дуз-Хотимирський — 93, 168
Т. Дума — 130
Ю. Дюббаль — 192
Діофен — 29
Інж. Б. Дяків — 130
В. Дяків — 138

Л. Жаботинський — 203
Жанна д'Арк — 32
Желудков — 168
Жуховицький — 170

Л. Зайд — 124, 172
В Закалужний — 114
Замиховський — 170, 171
Заноздра — 170
В. Заяць — 133
В. Званко — 113
Н. П Зелепукін — 90, 154, 162, 163, 164
Ф. Земіш — 116. 117
Я. Зільберман — 45, 49, 90, 143
М. Злотников — 109
Ґ. Зноско-Боровський — 56, 104, 125, 199
Зубарев — 172
Зурахов — 171

Іван III (московський цар) — 21
Іван Грозний (московський цар) — 21
С. Іванов — 149
М Івасик — 138
П. Ігнатенко — 121, 131, 132, 138, 165
В. Ігнатович — 114
З. Ізбинський — 93, 168, 169
Іларіон, Митрополит — 18
Ільїн-Женевський — 172
Іорданський — 35
Інж. В. Ісаїв — 122, 123
Ісус Христос — 16

А. М. Евенсон — 36, 93, 108, 168, 176, 177
М. Ейве — 48, 49, 50, 54, 57, 90, 111, 115, 117, 127,204
Еліасон — 167
Е Елісказес — 42, 49, 122
С. Енґельгард — 115
Х. Еренська — 185
Е. Еріо — 87

Єлизавета Петрівна (рос. цар.) — 27
С. Єфремов — 31
В. Єршов — 169

Л. Кавалек — 37
Каєм — 170
Б. Каґан — 54, 55
Ш Каґан — 186, 188
Казанцев — 90
А. С. Каковин — 90, 154
В. Калина — 164
М. Калінін — 146
Ф. Кампоманес — 131, 138
Д. Каноник — 160, 161, 164
П. Капаблянка — 41, 42, 48, 49, 94, 116, 168
В. М Каплан — 201

Л. Кароль — 113
А. Карпов — 37, 44, 117, 152, 172, 174, 175, 186, 189, 197
В. Карт — 196, 197
Г. М. Каспарян — 89, 152, 156
Г. Каспаров — 157
Катерина I (російська цариця) — 26
Н. Кашуба — 103
Г. Квітка-Основ'яненко — 18
Дж. Кельнер — 131, 134
Й. Кембрелл — 64
П. Керес — 30, 44, 125, 175, 189
Кириллов — 170, 171
Кирило II (Митрополит) — 11
П. Феенстра Киплер — 49, 53
Л. Кізерницький — 29, 85
С. Кікта — 19
М. Кіналь — 132, 137, 138
С. Кіндерманн — 217
Ґ. Кінінґер — 49
Климент (Папа Римський) — 19
М. Г. Клікін — 73
І. Клінґ — 60, 89
Я. Клюс — 113
В. Ключевський — 25
К. Клясин — 121
Г. Клясс — 131
К. Кнорре — 167
О. Кобів — 103, 104
Б. Коваленко — 164
О. Коваленко — 115
І. Коваль — 163, 164
М. Ковальов — 164
М. Ковальчук — 130, 131
Р. Ковлей — 137, 138
М. С. Коган — 14, 15, 25, 27, 28, 30, 46, 91, 148
М. Когут — 113
Мґр І. Козій — 129
З. Козма — 121
Б. Коленко — 167
Д-р Колтун — 101
М. Комар — 113, 114
Б. Кондра — 131, 132,
А. Константинопольський — 170, 172, 176
Конфуцій — 200
Копаїв — 170, 171
М. Копій — 114
Отець Є. Кордуба — 103
Корсаков — 171
Б. Корчмар — 137, 138
Т. Б. Корчмарик — 21, 27
В. Корчной — 37, 117, 127, 175, 189, 191, 197
Костіч — 49
М. І. Костомаров — 14, 18, 20, 21, 25
Р. Костюк — 114
Костюченко — 171
Котлерман — 170, 171
І. Котляревський — 18
А. Котов — 40, 143. 144, 145, 147, 180
Кофман — 170
Ян Кохановський — 25, 30
Коц — 171
Кочмар — 170
Ґ. Кошніцкі — 131
Ф. А. Кравль — 134
А. Кремер — 47
Інж. М. Крикловенський — 120
М. В. Криленко — 143
А. Кристіянсен — 175
Крогіус — 152
Л. Куббель — 147, 201
Д. Кузик — 169
Інж. К. Кузь — 121
Г. Кузьмин — 172, 173, 186, 192, 193
Т. Кукич — 103
Д. Кулик — 111, 112
П. Куліш — 18
І. Куперман — 201
В. Купрейчик — 149
А. Купчик — 49
Т. Курпіта (Теок) — 104
А. Куціль — 131
Я. Куценко — 203

Я. Лаптута — 113
Ю. Лазарев — 155. 171. 192
Б. Ларсен — 197
А. Латуніна — 203
Д-р М. Лебедович — 103
Й. Я. Левенталь — 39
Г. Я. Левенфіш — 57, 59, 74, 91, 93. 176
І. Левитіна — 172, 173
Левін — 171
Лейн — 108
З. Лельчук — 173
Т. Лемачко — 183
Лендьєль — 108
В. Ленін — 13, 14, 29, 45, 200
Леонардо да Вінчі — 29
Н. Леонтьєв — 165
Либин — 172

І. Липницький — 154, 171, 201
М. Липовий — 103
Л. Лисенко — 184
І. Лисий — 138
П. Лист — 168, 169
В. Ліберзон — 108
К. Лібкнехт — 29
А. Лілієнталь — 44, 171
І. М. Ліндер — 15, 16
Ф. Ліст — 199
М. Літинська — 172, 173, 183, 184, 187 205
Л. Любанова — 182
М. Ловцький — 37, 168
І. Лозинський — 103, 134
Т. Лозинський — 138
С. Лойд — 89
М. Локкер — 165
Руі де Сеґура Лопес — 28, 29
Лубенський — 170
В. Лубів — 113, 114
М. Луговик — 137, 138
М. Лугов'як — 133
В. Лук'янов — 165
Т. Лупшинський — 121
Хуан Рамірес Лусен — 22
А. Любченко — 36
Людвіг XV (франц. король) — 11
Лянґлебен — 168
І. Лянґоф — 133
Е. Ляскер — 7, 35, 40, 41, 42, 46, 48, 55, 56, 63, 86, 91, 94
М. Лячаґа — 50

Магомет — 16
І. Мазепа — 200
В. Майковський — 130
Майлс — 193
С. Макаричев — 149, 195
Макаров — 171
Л. Макаронець — 165
П. Максименко — 111
Максимович — 20, 21
М. Максимович — 123
І. Малинич — 133
Мамлакат — 174
О. Мандрик — 114
К. Маншенкін — 142
М. Марандюк — 165
В. Маренін — 130
С. Маріотті — 196
К. Маркс — 29, 127
Марський — 170, 172, 176
Ф. І. Маршалл — 35, 47, 48, 146
Г. Маттісон — 57, 156
М. Матулович — 107, 108
Д-р М. Матюшенко — 103
Мацкевич — 171
С. Медведь-Витащі — 26
В. Менчик — 7, 178, 179
В. Мельниченко — 165
Меркурій — 30
Г. Д. Меррей — 15, 18, 23
А. Метлинський — 20
Б. Миндюк — 113, 114
Мирошниченко — 171
Інж. Я. Михайлишин — 137
Михайло І (московський цар) — 27
А. Михальчишин — 149, 172, 173, 187, 195, 196
Л. Мишуга — 100
Я. Мізес — 145
М. Мінджоса — 130, 138
А. Міцкевіч — 200
А. Модель — 95, 172
А. Молдованський — 165
А. Молчев — 153
Мольнар — 104
Мономах — 17, 19
М. Мора — 181
П. Мороз — 139
Я. Мороз — 103
П. Морфі — 39, 53, 175
Л. Муленко — 185
Б. Муссоліні — 29
С. Мушенко — 160, 161
Г. Мюллер — 49

М. Нагнибіда — 165
Г. Надареншвілі — 152
Б. Назарко — 113, 114
О. Найк — 137
П. Намурен — 130, 133
Наполеон — 28, 162
З. Напрта — 130
А. Наркевич — 145
Р. Нежмединов — 152
А. Некам — 32
В. Никитін — 152
Г. Никогосян — 174
Николаєв — 168
Николаєвський — 171
А. Німцович — 49, 53, 117
Новаківський — 101
Інж. З. Новосільський — 137, 138
Новопашин — 171

Одіссей — 11
Озольс — 131
Ойстрах — 170
Олавсон — 127
Олаф — 24
Олександер II (Папа Римський) — 26
І. Олександрів — 130
А. Олесницький — 137, 138
О. Олесь — 7, 36
Оллянд — 30
Д. Ольдридж — 146
Омар Ібн ал-Каттаб — 116
А. Омелянський — 168
Є. Онищук — 111, 112
Я. Онищук — 111, 169
А. Онішко — 132
К. Опоченський — 54
Остапчук — 132
Т. Осьмачка — 36

С. Палатник — 124, 149, 172, 173, 178
Панченко — 172
Е. Паньків — 132, 137
Князь Паскевич — 29
Л. Пахман — 9, 37, 117, 125
А. С. Перфілев — 72
С. Петлюра — 199
Петро I (московський цар) — 23, 25, 26, 30, 31, 167, 199
А. Д. Петров — 28, 29, 151
Т. Петросян — 123, 172, 175, 187, 188
І. Пилип'як — 164
О. Н. Пипін — 21
М. Підгаєць — 172
С. Пінчак — 112, 114
В. Н. Платов — 79, 89
І. Платонов — 178
Д. Пласкетт — 190, 194
С. Плескун — 133, 134
Погребиський — 170, 171
Подер — 134
П. Покорний — 54
П. Покровський — 14
В. Полішко — 137
Н. Полонська-Василенко — 26, 27
Полугаєвський — 187
Поляк — 170, 171
С. Попель — 7, 87, 102, 103, 104, 105, 120, 169
О. Попович — 101, 102, 107, 108, 109
Порт — 172
А. Портиш — 175, 189
І. Поспішил — 89
В. Прокопович — 103
В. Проців — 112
Дж. Пурді — 131
Ц. Й. С. Пурді — 130, 131, 134, 135, 138
О. Пушкін — 127
Ґ. Пфлеґер — 196
Д. Пшепйорка — 57

І. Л. Рабиновіч — 35, 49, 176
О. Радкевич — 130, 133
Х. Рай — 186, 190
Б. Ратнер — 154, 170, 171, 201
В. Раузер — 145, 146, 170, 172
О. Реваґа — 113
Г. Равенський — 176
Ревінет — 118
Л. Редль — 49
Р. Реті — 35, 42, 53, 54, 55, 57, 156, 162
Інж. С. Ржонзістий — 103
К. Рилеєв — 199
Г. Рінк — 59
К. Ріхтер — 48, 91
Роджерс — 111
Р. Рішко — 130
Робесп'єр — 39
Розанов — 163
Розенкранц — 168
Розенштейн — 170
А. Розумовський — 27
Г. Розумовський — 27
К. Г. Розумовський — 27
А. Ройзман — 152
О. Романишин — 149, 172, 173, 176, 177, 187, 188, 189, 190
М. Романишин — 103, 169
П. Романовський — 35, 36, 49, 93
А. Ромашкович — 168
Н. Россолімо — 104, 177
А. Рубінштейн — 44, 49, 57, 80, 175
О. Рубцова — 179, 180
Рудаковський — 170
В. Руденко — 156, 158, 162, 164, 165
Л. Руденко — 7, 178, 179, 180, 181, 182
В. Руденко (батько чемпіонки) — 178
М. Руднів — 35, 36, 168
Я. Рудюк — 130, 133
Рюмін — 176

Сава (єпископ) — 17
І. Т. Савенков — 18
П. Савеш — 152
В. Савон — 172, 173, 197
Р. Савчак — 120, 121

В. Савченко — 156
Г. Сальве — 29, 146, 168
Сальвіо — 28
Є. Самотугов — 164
Д. І. Саргін — 18
А. Саркиця — 165
В А. Сафронов — 86
Ю. Сахаров — 160, 170, 171
Д. Н. Свребеєв — 29
М. Свищ — 133
Святослав, Київський князь — 18
Сезон — 29
О. Селезнів — 7, 35, 36, 37, 44, 49, 53, 54, 55, 57, 60, 81, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 120, 123, 145, 147, 156, 160, 161, 169, 170, 193
Л. Семенова — 173, 185
Г. С. Сковорода — 18, 123, 149
В. Скорик — 138
О Скоцень — 144
О. Слободян — 103
В. Смислов — 126, 172, 175, 187, 188, 189, 192, 195
Сокольський — 170, 171
С. М. Соловйов — 19
Сорокин — 170
Г. Сосонко — 37
Б. Спаський — 117, 172, 187, 189, 205
С. Спенсер — 106
Спиридонов — 191
І. Співак — 172
Б. Спіноза — 56
П Стабула — 137
Й. Сталін — 174, 201
В. Станько — 103
Я. Станько — 111
Б. Степаненко — 113
В. Стефаник — 56
С. Стойко — 102
В. Ступницький — 133
Суворин — 46
Сулик — 132

Тавтвайсас — 88
Р. Тайхман — 54, 86
М. Таль — 124, 127, 175, 187, 189
Тамур — 15
В. Тарнавський — 137, 138
С. Тарраш — 35, 45, 54, 57, 86, 145, 146
С. Тартаковер — 43, 53, 57, 104, 117
Д. Тарян — 188
О. Теннер — 54, 188
І. Теодорович — 111, 112, 113
Теодосій — 17
А. В. Терещенко — 15
Терещенко — 172
Тесленко — 172
Р. Тешнер — 125
Н. Титаренко — 172
П. Тимошенко — 131, 132
Тимощенко — 172
Мгр Р. Тишовницький — 121
Е. Толмановський — 142
Токаров — 171
К. Торре — 175
П. Треґер — 91
А. А. Троіцкий — 90
С. Трушкевич — 132, 137, 138
В. Тукмаков — 172, 173, 194
Л. Туркевич — 103, 112, 113, 120, 169
З. Туркевич — 103
Т. Турчин — 121
М. Турянський — 101, 103, 104, 112, 120, 169
А. А. Тутлаянц — 154
К. Тучапський — 104
Ю. Тютюнник — 86

В. Унцікер — 45, 49, 90, 125, 127, 143
Усачий — 171
В. Ульман — 194

Е Фалькбеер — 39
Г. Фарні — 53
Іван Федоров — 151
Р. Федорович — 165
Інж. М. Федюк — 103
Л. Фелл — 131
Л. Фенин — 114
Фирдусі — 13
Філарет (патріярх) — 27
Ф. Філідор — 28, 39, 151
Р. Фішер — 117, 175
Г. Фішдік — 183
С. Флор — 44, 115, 171, 176, 177
Фокин — 168
Ян Фолтис — 30
Ц. Фонґ — 134
Б. Франклін — 123
І. Франко — 99, 100, 183
М. Францоз — 103
Л. Франчук — 203
Фререт — 11
Фріс-Нільсен — 173, 175
С. Фурман — 197

Ґ. Фюстер — 111, 113

Хавин — 170, 171
Л. Харченко — 101
М. Хвильовий — 56
В. Хіцяк — 130, 133, 134
С Холмський — 26
В. Хухрянський — 130

Д-р Л. Цаґлер — 217
Е. Цеплер — 47
М. Церетелі — 185
А. Ціхонський — 112, 114

О Чернин — 173, 205
Н. Г. Чернишевський — 14, 25
В. Чехов — 174, 175. 196
М. Чибурданідзе — 172, 184, 185, 187
М. Чигорин — 28, 29, 44, 45, 46, 47. 77, 145, 146, 168, 176, 177
Д. Чижевський — 18, 20. 21, 22
О. Чикало — 111
Чом — 107, 108
Ю. Чорний — 132
Я. Чорний — 137, 138
В. Чукарин — 203
Є. Чучман — 104

М Шабельський — 168
Шабля — 132
С. Шадлей — 165
Шапошников — 171
Шарук — 15
Б. Шахлін — 203
Т. Шевченко — 14, 18, 99, 183
Інж. Я. Шевчик — 103, 104, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 138
О. Шелевій — 103
Ю. Шелест — 149
В. Шелепинський — 113
Ю. Шелуха — 203
Шерґецький — 104, 105
Е. Шифферс — 147

Шияновський — 171
Шіндлер — 88
Ґ. Шлеґель — 11
К Шлехтер — 86
Л. Шмід — 117
Р. Шнабель — 119
М. Шнотолоха — 114
Ґ. Шоріс — 54
Б. Шоу — 88
Р. Шпільман — 49, 53, 54, 55, 55, 57, 115, 122
З. Шпон — 101
Л. Штайнер — 133, 135
Л. Штейн — 171
В Штайніц — 45. 46, 48, 53, 145, 146
Ґ. Штальберґ — 49
М. Штейнберґ — 172
Н. Шумада — 151
Шумилін — 170
Т. Шустер — 53

М. Юдович — 47, 93, 143, 145, 176, 180, 188
Юхтман — 171

В. Яблуків — 120
Р. Якимчук — 103, 121
В. Яковенко — 161
Р. Б. Якубовський — 138
Ц. А. Янґ — 137, 138
К. Яниш — 30, 147
Е. Янів — 169
Б. Янкович — 168
Д. Яновський — 35
Т. Яновський — 26, 27
В. Янса — 196
Янушпольський — 170
І Ярмолюк — 114
Ярослав. князь — 17, 24, 167
Ятес — 135
М. Яхтая — 13
В. Ященко — 203

Дещо про упорядника «Шахи в Україні»

Упорядник збірника «Шахи в Україні» перед вибухом війни 1941 р. проживав у Дніпропетровську і мав там другу всесоюзну шахову категорію. В совєтській пресі твердиться, що за силою гри вона відповідає теперішньому 1-му розрядові шахістів СССР. Від 1950 р. грає в мюнхенському шаховому клюбі SC Schwabing, що належить до т. зв. крайової ліги — Regionalliga. Найсильніші шахові клюби Західньої Німеччини, до складу яких входять гросмайстери і міжнародні майстри, творять Федеральну лігу (Bundesliga), щаблем нижче — обласні (Landesliga), далі — Regionalliga, а в основі цієї піраміди — районна ліга (Kreisliga), шахісти якої в свою чергу розподіляються за силою гри в групах А, В, С і Д.

До найбільших успіхів упорядника «Шахів в Україні» належить перше місце і звання чемпіона шахового клюбу SC Schwabing 1961/1962 року, перше місце і звання чемпіона в ньому ж з блискавичної гри в блітцтурнірі 1969 р., здобуття перехідного кубка, за який змагалося 16 найсильніших шахістів клюбу, в 1975/1976 р., та грамота за найкращий результат (7 очків із 8) в командних змаганнях 1974 р. міста Мюнхен.

Подаємо закінчення партії, виграної українським шахістом в півфінальному турнірі на першість Мюнхена 1975 р. у відомого шахового композитора д-ра Л. Цаглера[1]). До речі, в тому ж турнірі Ю. Семенко здобув третє місце. У вигіднішій позиції з шансами на виграш проти С. Кіндерманна (S. Kindermann — від травня 1980 р. міжнародній майстер) він погодився на нічию з молодим талантом, що вже тоді належав до шахової еліти Мюнхена.

Dr. L. Zagler

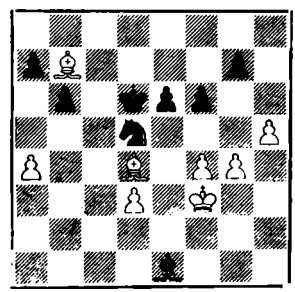

Ю. Семенко

Очевидно, позиція бідих (після їхнього 37-го ходу) краща хоча б уже внаслідок переваги двох стрільців. Але чорними фігурами грає знавець ендшпілю, відомий німецький шаховий проблеміст! Він намагається перевести гру на той фланг, де має більше на одного пішака. Цей його намір спростовується простацькою жертвою фігури, яку все ж треба було знайти і розрахувати. Далі слідувало: 37... Кс3 38. С : f6! — пішак h5 безперешкодно стає королевою. Чорні здалися.

[1]) Див., наприклад, Engelhards «Schach-Taschen-Jahrbuch 1972/1973» — «Adressen bekannten Deutschen Problemkomponisten», Berlin, стор. 324.

Доля одного роду

(Із збірника «Голод 1933 р. в Україні» — Свідчення про винищування Москвою українського селянства. Мюнхен 1963 р. стор. 13)

Село Михайлівка (на Криворіжжі) — колись кріпацьке (власність ген. Синельникова), а за большевиків — колгоспне — в рік мого народження, 1920-й, мало біля 300 господарів. Коли восени 1941 р., вже за німецької окупації, я приїхав у Михайлівку (після повернення 1937 р. в Україну з Архангельської области, куди запроторили нашу родину, мені було небезпечно відвідати тут родичів), то майже нікого не застав із рідних. Доля деяких із них така:

СЕМЕНКО Гордій Корнійович, народжений 1863 р., мій дід по батькові, помер голодною смертю у квітні 1933 року.

ШЕВЧЕНКО, уроджена СЕМЕНКО, Мар'яна Корніївна померла з голоду на перший день Великодня в квітні 1933 року.

СЕМЕНКО Степан Гордійович, мій рідний дядько, також селянин, помер від голоду в квітні 1933 року.

СЕМЕНКО Григорій Гордійович, народжений 1894 р., який покинув село, тікаючи від колективізації в 1930 р., працював шахтарем на копальні ім. Дзержинського в Кривому Розі. Згодом був заарештований і три роки «відбував покарання» на будівництві каналу Волга-Москва.

СЕМЕНКО Сергій Гордійович, народжений 1887 р. (мій батько), заарештований восени 1929 р. і по статті 58/X Кримінального кодексу Української ССР засланий у «поправно-трудові табори за межі України» до Півночі Росії, де й пробув (спершу на л. з. 1 в Архангельську, а згодом, від 1933 р., л. з. 4 на станції Пермілово, Плисецького району) до середини 1937 року. 6. 2. 1944 р. був заарештований знову. Помер 13. 3. 1953 р., на дев'ятому році нового ув'язнення, в Криворізькій тюрмі.

Доля двоюрідних братів мого батька така:

СЕМЕНКО Гнат Іванович помер у в'язниці Мусіївці, камера 17, біля Кривого Рогу навесні 1933 року. Його сина СЕМЕНКА Івана Гнатовича большевицька ЧК розстріляла в рідному селі 1920 р. за те, що селяни під його проводом розгромили «продовольчо-розверсточний» загін комуністів.

СЕМЕНКА Олександра Івановича, за відмову поступити до колгоспу, викинули серед зими 1931 року з хати, заборонивши односельцям приймати його до себе. Син від цього простудився, втратив наслідком хвороби слух, а згодом і мову. С. О. І. працював перед війною як конюх на одній із копалень станції Мудрена, Кривий Ріг.

СЕМЕНКО Никонор Іванович помер із голоду навесні 1933 року біля села Таранова, поблизу Михайлівки, повертаючися додому з Кривого Рога, куди ходив на заробіток хліба. Це можливе тільки в «країні робітників і селян»: хлібороб іде до міста роздобути харчів!

Так большевики вигублювали українські селянські родини. Так комуністи нищили і тепер іще так винищують український народ.

Такої ж приблизно долі зазнали й родичі по лінії моєї матері. Ця ж сама доля спіткала й інші родини нашого села, як і інших сіл підсовєтської України.

Моїм рідним, яких комуністи заморили голодом, закатували у в'язницях, розстріляли, всім моїм землякам, що померли з вини ворогів людства в муках, а могли б дати українському народові, світові не тільки селян, але й діячів культури, шахістів, присвячую цю мою працю «Шахи в Україні», про винищення Москвою шахової України.

Юр. СЕМЕНКО

Юрій СЕМЕНКО

народився 1920 р. в родині хлібороба. Десятирічним хлопчаком його з родиною вивезли з сонячного півдня України в приполярну частину Росії.

За німецької окупації працював у системі народньої освіти на рідному Криворіжжі, евакуйований до Німеччини — вантажником вугілля на залізниці в Ганновері. Упорядник свідчень про винищення Москвою українського селянства «Голод 1933 р. в Україні» (Мюнхен 1965), збірника сучасного українського фолкльору «Народне слово» (Нью-Йорк 1964) та історії української еміґрації після другої світової війни «Пам'яті В. А. Доленка» (Мюнхен 1975), що викликали позитивну оцінку фахівців у вільній пресі.

Політично Юр. С. належить до ліберально-консервативної СЗСУ — Селянської Партії, яка змагає до людяности за божественним вченням Ісуса Христа, народоправства на основі козацького вільнолюбства і шляхетности, економічної незалежности і політичної свободи України.

З М І С Т

Людек Пахман — Визиск шахової України для слави Росії 7
Шляхи шахів на українську землю 11
Проф. К. Яниш: «Росіяни запозичили шахи від татар» 15
На українській землі шахи були популярні ще до прийняття християнства 16
Народна творчість про шахи в Київській Русі 20
А. Андерсен: «А. Д. Петров — вигаданий великий майстер Росії» 28
Русифікація української шахової термінології 31
Російські патріоти — заслужені діячі СССР, українські — емігранти 35
Також Філідор, Морфі, Ляскер та багато інших шахістів були політичними емігрантами 39
Ю. Д. Боголюбов 41
О. С. Селезнів 53
Чемпіон світу Е. Ляскер: «Селезнів ушанував мене дорученням видати його етюди» 55
О. Селезнів: «Свій твір я присвячую шахістам Донецької області, де я провів десять років мого життя» 59
О. Селезнів в антології світової шахової композиції 89
Ф. П. Богатирчук 93
Українські шахісти в Північній Америці 99
Проф. Степан Попель 103
Проф. д-р Орест Попович 107
Українські шахісти Канади 111
Б. Є. Бачинський 115
Нацисти і «прогресисти» не визнають українців 119
Українські шахісти в Австралії 129
Шахісти в Українській ССР 141
Шахова Україна під гнітом російського шовінізму 142
І. Дзюба: «Російський шовінізм як практика приписування росіянам того, що створене всіма народами СССР» 149
Друкарство як засіб русифікації 151
Заборона видавати «Шахіста» 154
Повінь нечисти 156
Гросмайстер Гаррі Каспаров — ілюстрація здійснюваної русифікації 157

«Продається спиртне, а от про створення в парку шахового павільйону розмова вже точиться не перший рік» 158
Шахова композиція в Україні 159
Дещо з історії 167
Шахові чемпіони України 170
Команда України — «золота дружина» — чемпіон СССР 1979 року 172
І. Є. Болеславський 174
Видатні шахісти сучасної України 178
Друга чемпіонка світу Людмила Руденко 178
М. Літинська 183
Л. Семенова 185
Л. Муленко 185
О. Романишин 186
О. Білявський 191
Г. Кузьмин 192
В. Тукмаков 194
Й. Дорфман 195
А Михальчишин 196
В. Савон 197
Місце вільної України — на міжнародній шаховій арені 199
Іван Франко — Пролог 207
Іменний показник 209
Дещо про упорядника «Шахи в Україні» 217
Доля одного роду 218
Ю. Семенко 219

«Пролог» (стор. 207-208) — **вступ до поеми «Мойсей» Івана ФРАНКА.**

Die Volksdichtungen und die archäologischen Ausgrabungen bezeugen, daß das Schachspiel bereits im IX. Jahrhundert im Kiewer Staat sowie im Galizisch-Wolhynischen Fürstentum, auf dem Territorium der heutigen Ukraine, weit verbreitet war. Alles deutet darafhin, daß das Schach direkt aus Persien in die Kiewer Rusj gekommen ist.

Nach der Unterjochung der Ukraine durch das Moskauer Reich, das sich übrigens erst seit 1721 «Russland» nennt, versuchten die Autokraten des Kremls die Geschichte des ukrainischen Volkes als die eigene auszugeben und ihrer Großmachtpolitik unterzuordnen. Der Freiheitskampf der Ukrainer fand großen Widerhall unter anderem in den Werken von Voltaire, Byron, Victor Hugo und Liszt. Die russischen Nazi der KPdUS haben die Ziele der russischen Zaren übernohmen und führen sie mit absoluter Konsequenz fort. Wegen der andauernden Unterdrückung, Russifizierung und Ausbeutung mussten mehrere Millionen Ukrainer ihre Heimat verlassen und in die Emigration gehen. So starben in der Fremde auch der Schachgroßmeister Bogoljubow aus Kiew, der zwei Mal um den Weltmeistertitel gekämft hat, und der Schachmeister (1927) der Ukraine Selesnieff, dessen «35 Endstudien» von dem Weltmeister Dr. E. Lasker 1919 in Berlin herausgegeben wurden. In Kanada lebt Prof. F. Bohatyrtschuk — der Schachmeister (1927) der UdSSR und der Ukraine (1937), in USA — Prof. S. Popel, mermaliger Schachmeister von Lemberg (1927-1939), Paris (1951, 1953, 1954) und jetziger Champion von North Dakota.

In der Ukrainischen SSR zählt man derzeit zehn Internationale Schachgroßmeister (Martha Litynska, O. Bilawskyj, J. Dorfman, H. Kuzmin, A. Michaltschischyn, S. Palatnyk, I. Platonow, O. Romanyschin, W. Sawon, W. Tukmakow), zwei Internationale Großmeister der Schachkomposition (F. Bondarenko, W Rudenko) und etliche Internationale Schachmeister, sowie beinahe zwei Millionen Schachspieler. Ihnen ist es, trotz der formalen Souverenität der Ukrainischen SSR und ihrer offiziellen Mitgliedschaft in der UNO, nicht gestattet, auf der internationalen Arena im Namen der Ukraine aufzutreten. Die Tatsache, daß dieser Abriss der Geschichte des Schachspiels in der Ukraine nicht in der Heimat, sondern in der Fremde von einem Emigranten herausgegeben ist, unterstreicht den kolonialen Zustand der Ukrainischen SSR.

Das Vorwort zu «Schach in der Ukraine» schrieb der Internationale Schachgroßmeister Ludek Pachman, einer der Anreger des Prager Frühlings 1968.

Folklore and archeological excavations testify that chess enjoyed great pop larity in the principalities of Kiev and Galicia-Volhynia — on the territory the present Ukraine — as early as the ninth century, after the game was tak there directly from Persia.

After the signing in 1654 of an equal union between the Ukraine and Moscov which began to call itself Russia after 1721, the northern autocrats subordinat the history of the Ukrainian people to their big-power goals, cancelling t nation's existence.

Nevertheless, the Ukrainians' struggle for freedom did not cease. This strugg found reflection in the works of Voltaire, Byron. Hugo, Liszt and many oth freedom-loving contributors to West European culture.

The Russian nazis of the communist party central committee are also impl menting the same policy of russification and exploitation of the national rep blics of the Soviet Union For this reason, millions of Ukrainians have emigr ted. The native of Kiev, Bogolyubov, who played Alekhin twice for the title world chess champion, died abroad as did O. Selezniv, the 1927 champion the Ukraine. His «35 Chess Etudes» were published in 1919 in Berlin by wor champion Dr. E. Lasker. Professor F. Bogatyrchuk, champion of the USSR 1927 and of the Ukraine in 1937 lives in Canada. This list could be continued.

In the Ukrainian SSR there are ten grandmasters (M Litinska, O. Bilyavsk Y. Dorfman, G. Kuzmin, A. Mikhalchishin, S. Palatnyk, I. Platonov, O. Rom nyshin, V. Savon, V. Tukmakov), two grandmasters of chess composition (Bondarenko and V. Rudenko), several dozen international masters and abo two million chess-players. Although the Ukraine is allegedly a sovereign memb of the United Nations, they are not permitted to represent the Ukrainian rep blic internationally.

A collection called «Chess in the Ukraine», a sketch of the history of chess i Ukrainian land, wich was published not in the country itself but by an Ukra nian emigrant abroad, also confirms the full colonial dependence of the Ukrai on Moscow. The forword was written by international chess grandmaster Lud Pachman, one of the leading figures of the Prague spring of 1968.

Le folklore et les fouilles archéologiques témoignent que dès les IX—XI siècles dans les Principautés de Kyïv et de Galicie-Volynie, sur le territoire de l'Ukraine d'aujourd'hui, les Echecs, venus directement de Perse, y connurent une grande vogue. Après le Traité de Pereyaslav en 1654, conclu sur base de l'égalité des droits entre l'Ukraine et la Moscovie, qui prendra en 1721 le nom de Russie, les autocrates moscovites, dans leurs visées impérialistes, s'emparèrent du présent et du passé du peuple ukrainien. La lutte des Ukrainiens pour la liberté a trouvé son expression dans les oeuvres de Voltaire, Byron, Victor Hugo, Liszt et beaucoup d'autres.

Pour les nazis russes du Kremlin le but essentiel est aussi la dénationalisation et l'exploitation des peuples de l'URSS. C'est justement la raison pour laquelle des millions d'Ukrainiens ont dû quitter leur pays natal. Parmi eux Ju. Boholiubov, qui mourut en émigration, tenta par deux fois de scindre la couronne de champion du monde des Echecs. A été contraint à émigrer le champion d'Ukraine (1927) A. Selezniv dont les „35 Etudes" avaient été éditées déjà en 1919 par le champion du monde E. Lasker. Au Canada vit le champion d'URSS (1927) et d'Ukraine (1937) le prof. F. Bohatyrchuk.

L'Ukraine Soviétique compte actuellement dix grands maîtres (Martha Lityns'ka, A. Bilavs'ky, J. Dorfman, H. Kuz'myn, A. Mychal'chyshyn, S. Palatnyk, I. Platonov, O. Romanyshyn, V. Savone et V. Tukmanov), de nombreux maîtres internationaux et environ deux millions de joueurs d'éches. Mais bien que l'Ukraine soit officiellement membre souverain des Nations Unies, il leur est interdit de participer aux tournois internationaux sous les couleurs de la République d'Ukraine.

Cet ouvrage sur les Echecs en Ukraine a vu le jour grâce aux efforts des émigrés ukrainiens et non en Ukraine même. Ceci démontre une fois de plus la totale allégeance de Kyïv à Moscou. L'avant-propos du recueil „Les Echecs en Ukraine" a été écrit par le grand maître Ludek Pachman, l'un des participants actifs du Printemps de Prague en 1968.

Доля одного роду

Із збірника «Голод 1933 р. в Україні» — Свідчення про винищування Москвою українського селянства. Мюнхен 1963 р., стор. 13.

Село Михайлівка, на Криворіжжі, — колись кріпацьке (власність ген. Синельникова), а за большевиків — колгоспне — в рік мого народження, 1920-й, мало біля 300 господарів. Коли восени 1941 р., вже за німецької окупації, я приїхав у Михайлівку (після повернення 1937 р. в Україну з Архангельської області, куди запроторили нашу родину, мені було небезпечно відвідати тут родичів), то майже нікого не застав із рідних. Доля деяких із них така:

СЕМЕНКО Гордій Корнійович, народжений 1863 р., мій дід по батькові, помер голодовою смертю у квітні 1933 року.

ШЕВЧЕНКО, уроджена СЕМЕНКО, Мар'яна Корніївна померла з голоду на перший день Великодня в квітні 1933 року.

СЕМЕНКО Степан Гордійович, мій рідний дядько, також селянин, помер від голоду в квітня 1933 року.

СЕМЕНКО Григорій Гордійович, народжений 1894 р., який покинув село, тікаючи від колективізації в 1930 р., працював шахтарем на копальні ім. Дзержинського в Кривому Розі. Згодом був заарештований і три роки «відбував покарання» на будівництві каналу Волга-Москва.

СЕМЕНКО Сергій Гордійович, народжений 1887 р. (мій батько), заарештований восени 1929 р. і по статті 58/X Кримінального кодексу Української ССР засланий у «поправно-трудові табори за межі України» до Північної Росії, де й пробув (спершу, л. з. 1 в Архангельську, а згодом л. з. 4, від 1933 р., на станції Пермілово, Плисецкого району) до середини 1937 року. 6. 2. 1944 р. був заарештований знову. Помер 13. 3. 1953 р., на дев'ятому році нового ув'язнення, в Криворізькій тюрмі.

Доля двоюрідних братів мого батька така:

СЕМЕНКО Гнат Іванович помер у в'язниці Мусіївці, камера 17, біля Кривого Рогу навесні 1933 року. Його сина СЕМЕНКА Івана Гнатовича большевицька ЧК розстріляла в рідному селі 1920 р. за те, що селяни під його проводом роззброїли «продовольчо-розверсточний» загін комуністів.

СЕМЕНКА Олександра Івановича, за відмову поступити до колгоспу, викинули серед зими 1931 р. з хати, заборонивши односельцям приймати його до себе. Син від цього простудився, втратив наслідком хвороби слух, а згодом і мову. С. О. І. працював перед війною як конюх на одній із копалень станції Мудрена, Кривий Ріг.

СЕМЕНКО Никонор Іванович помер із голоду навесні 1933 року біля села Таранова, поблизу Михайліївки, повертаючися додому з Кривого Рога, куди ходив на заробіток хліба. Це можливе тільки в «країні робітників і селян»: хлібороб іде до міста роздобути харчів!

Так большевики вигублювали українські селянські родини. Так комуністи нищили і тепер іще так винищують український народ.

Такої ж приблизно долі зазнали й родичі по лінії моєї матері. Ця ж сама доля спіткала й інші родини нашого села, як і інших сіл підсовєтської України.

Моїм рідним, яких комуністи заморили голодом, закатували у в'язницях, розстріляли, всім моїм землякам, що померли з вини ворогів людства в муках, а могли б дати українському народові, світові не тільки селян, але й діячів культури, шахістів, присвячую цю мою працю, збірник «Шахи в Україні», про винищення Москвою шахової України.

Юр. СЕМЕНКО